CURTII SPRENGEL
INSTITUTIONES
MEDICÆ
IN XI. VOLUMINA DISTRIBUTÆ

Prezzo del sesto volume

Fogli 23 e mezzo a cent. 15.	lir. 3 53
Legatura.	,, -- 15
	lir. 3 68

NB. *I primi cinque volumi importano lir. 16 26.*

---

n'ont pas de postérité masculine. J'avouerai encore que sur cet article le désintéressement d'un Évêque n'est pas un effort de générosité: mais je l'envisage indépendamment de toute considération personnelle; j'aurais même désiré pour le Sénat la législature et d'autres corps, une recomposition qu'on appellera, si l'on veut, épuration; mais en politique, il faut autant qu'il est possible, éviter des secousses, et c'est le cas de dire que le mieux est ennemi du bien.

Le corps législatif, dont on aurait dû changer le nom, puisqu'il est seulement une partie intégrante du pouvoir qui fera les lois, a exclusivement l'initiative de celles qui concernent les contributions; cette mesure est extrêmement sage; mais en accordant au Roi, comme en Angleterre, le droit de le dissoudre, tandis que le peuple n'a pas le droit de révoquer ses délégués, on laisse au pouvoir exécutif une arme puissante contre la liberté populaire. La convocation d'une nouvelle législature lui présentera des chances favorables à ses vues, quand la crainte d'être *dissous*, jointe aux caresses de la cour et à l'amorce des distinctions, n'aura pu subjuguer l'opinion des mandataires incapables de composer sur le intérêts du peuple.

La Constitution qu'on vient d'impr[...] pas acceptée, ni même présentée[...] elle n'est pas encore l'arche sain[...] il soit défendu de toucher. Il est [...] de dire ce que l'on pense, de le d[...] public. La qualité de Senateur [...] celui qui en est revêtu, le droit [...] comme citoyen, ses observation s[...]

Quelques hommes ignorans, ou[...] le dispotisme, décident gravement [...] fondamentale est inutile; elle es[...] dans le cœur paternel du monarq[...] dans la forme du gouvernement; [...] bitent avec emphase deux vers de[...] lent poëte, mais mauvais publicist[...] tionnaires publics, anticipant sur[...] tional, avaient déja proclamé le[...] *maître légitime*; d'un *maître*! p[...] ves, ou d'hommes qui méritent de [...] *légitime*! comme si, en fait de g[...]

CURTII SPRENGEL

INSTITUTIONES

MEDICÆ.

VOLUMEN SEXTUM.

CURTII SPRENGEL

INSTITUTIONES MEDICÆ.

PATHOLOGIAE SPECIALIS

VOLUMEN PRIMUM.

MEDIOLANI

REIMPRIMEBAT JOHANNES SILVESTRI

MDCCCXVII.

INTROITUS.

§. 1. *De divisione et expositione morborum.*

Provisis omnibus, quae pertinent ad universa morborum genera, ad exponendum ortum et ad declaranda symptomata, singulorum tractatio incipienda est. Hos autem in sua dividendos esse genera, ex antiquissimis inde temporibus, unus fuit omnium medicorum consensus.

Neglectis, quae e scholarum ratiociniis fluxerunt, partitionibus, atque, quam post Asclepiadem Bithynum plerique scholarum taedio occupati praedicarunt, divisione in acutos longosque morbos; id generatim monendum esse arbitror, plerosque nostrorum hominum, qui in usum vertere ratiocinia consuerunt, ad symptomata potius consilium transtulisse quam ad morbi essentiam, quae, cum vel lateat vel in contentione sit, divisionis normam constituere non posse credita est. Hinc et Cullenius et qui eum sequuntur ad Swediauerum usque, cum passiones maxime in pathologia speciali exponendas esse contendant (*Path. gen.* §. 8. 9) ad symptomatum concursum etiam ubique respexerunt: speciebus morborum vel e symptomatum diversitate, vel e sede varia, vel e potentiarum nocentium varietate deductis.

§. 2. *Continuatio.*

Quod etiamsi nec absonum nec inutile esse videtur, systematum tamen, quibus corpus constituitur, consideratio et rationi magis idonea est et utilior (*Phys.* §. 61, *Path. gen.* §. 28).

Quodsi igitur systema sanguiferum a musculari diversum, suis legibus adstrictum est, peculiari etiam modo a potentiis externis adficitur et morbos singulares constituit. Dividendos esse etiam existimo systematis sanguiferi aegritudines in eas, quae arterias ipsas et venas occupant, et eas, quae in systemate capillari sedent: illae *febrium*, hae *inflammationum* et *exanthematum* nomine veniunt. *Sanguinis* et humorum *fluxus* autem et cursus naturalis defectio his ipsis adnumerantur. Musculorum dein concentus adfectus *spasmos* constituit. Organa autem sensiferae vitae dum patiuntur, vel *dolores* inde vel sensuum vitia nascuntur. Denique si partes nutritioni seu reproductioni praefectae adficiuntur, *cachexiae* oriuntur.

Haec quidem haud ita sumenda sunt, quasi potentiae externae in nullum aliud organon agerent, neque morbus in alia ulla parte formam acquirat ac in indicatis. Etenim et febris cum spasmis, doloribus, sanguinis aliorumque humorum fluxibus, et dolores cum febribus, spasmis et exanthematibus et quaelibet fere aegritudo cum aliarum omnino partium adfectibus juncta esse potest. Symptomatum vero essentialium syndrome, seu passio ipsa (*Path. gen.* §. 8) formatur in singularibus illis partium systematibus.

Superfluum autem arbitror partitionis examen, quam post Troxlerum (*Path. gen.* §. 31) et Ackermannus et Clarus commendarunt, morborum nimirum vel processum vitalem vel plasticam formam occupantium, cum (l. c.) jam uberius de ea praeceperim.

§. 3. *Continuatio.*

Quodsi genera summa morborum sede constituuntur, species puto tum virium ratione, tum caussarum externarum aut internarum varietate, tum etiam haud raro symptomatum differentia graviore formari.

Virium ratio cautissime in quovis morbo aestimanda est, juxta systematis unius aut alterius vel debilitatem vel intentam efficientiam. Satis, enim probatum est (*Path. gen.* §. 52. 64. 66 seq.) neutram virium rationem universalem esse aut per omne omnino corpus aequabiliter dominari. Hinc in examine aegritudinis, dilucidata conditione pathologica (*Path. gen.* §. 7) seu sede morbi, inquirendum est, quodnam partium systema efficacia nimia aut abolita adficiatur. Namque et in iis morbis, ubi debilitas universalis vulgo statuitur, vel musculorum vel vasorum systema nimis incitatum, et in iis, qui e nimia efficacia vulgo derivantur, organorum plurium debilitas negari non potest. Neque puto amicos Clarum et Noldium, qui adynamiae informationem in morborum examine urgent, alienos esse a mea opinione. Ille enim disertis verbis (*Annal. des klin. inst.* 1, 57) adynamiae

duas species, alteram a remotis stimulis, alteram a nimia incitatione ortam, posse simul adesse perhibet, unde, inaequabilem saepius dispensationem virium accusandam esse (*Path. gen.* §. 57) quam veram debilitatem, fatendum est.

§. 4. *Continuatio.*

A caussarum externarum differentia saepissime proficiscendum esse, dum morborum species enumeramus, facilime probatur efficacia epidemicarum caussarum, contagii et venenorum: dein etiam vitiorum formae internorum, quae gravissimam saepe morborum differentiam constituunt. Lapsi tamen sunt, qui, Sauvagesio praeeunte, quamvis vel fortuitam caussarum varietatem velut peculiarem morbi speciem considerarent, exemplo cephalitidis aegyptiacae, quam Sauvagesius a cephalitide spontanea (*Nosol. meth.* I, 484 485) separavit. Multo melius egerunt Daniel et Swediauerus, qui congestas fortuitas varietates caussarum generibus quibusdam adnumerarunt, etiamsi ille ea genera justo pauciora veritatique haud satis consentanea stabiliverit, hic vero nonnunquam fallatur in enumerandis caussis.

Caussarum earum investigatio maximi est momenti, cum curandi modus ii nitatur. Symptomatum autem syndrome juxta ac examen praegressarum noxarum lucem foenerant, qua caussarum genera haec exponuntur.

§. 5. *Continuatio.*

Adminicula ejus investigationis largitur cadaverum sectio, quae tum morbi effectus in alienandis partium formis et destruendis organis tum vitia formae, e quibus aegritudines nascuntur, in conspectum edit. Eximium eum cognitionis pathologicae fontem optime et utiliter aperuerunt, qui, inventa in cadaveribus cum praegressis morborum phaenomenis cautissime conferentes, nexum symptomatum cum vitiis internis scienter probarunt, Morgagnii et Testae exemplo. Magnopere vero falluntur, qui quemlibet morbi effectum pro caussa habentes, diversos maxime morbos ex uno eodemque ortu repetunt.

§. 6. *Continuatio.*

Morborum examen igitur versatur tum in generibus, tum in speciebus exponendis, *diagnosticam* artem constituens, quae, quanti sit ac quantopere fructuosa, paucis vix dici potest: siquidem adfinium aegritudinum discrimen, e symptomatum et caussarum sedula et curiosissima investigatione erutum, curationis rationem saepe alienam probat. Hinc germanorum, Wichmanni maxime et Schmalzii, conamina nunquam satis laudanda sunt, quibus difficilium cognitu morborum cognitio dilucidatur.

§. 7. *Continuatio.*

Quae obtrectatores medicinae continuo objiciunt, incertissima praeceptorum indoles, e latentibus inprimis caussis fluunt (*Physiol.* Intr. p. 39). Is autem certitudinis defectus in dies minor fiet, si medici naturae morborum investigandae sedulo et cautissime operam dant. Plures enim morbi majoribus nostris dubii, nobis etiamnum manifestiores sunt. Hinc non desperamus de abstrusorum morborum cognitione, sed omnes latebras scrutando nihil intentatum relinquimus.

§. 8. *Continuatio.*

Morborum specialium historiam tractaturos oportet protinus nominalem exhibere aegritudinis definitionem, quam ὑπογραφήν aut ὑποτύπωσιν veteres empirici nuncuparunt, quaque prolata quivis sciet, quid sit morbus quaque ratione discrepet ab aliis. Rationi enim congruum est et in omni scientiae doctrina receptum, primum dicere, quid res sit, dein vero quomodo cognoscatur, post e qua caussa oriatur. Hinc ὑποτύπωσιν merito sequitur morbi ea descriptio ac adumbratio, quae fortuitis rebus neglectis, constantia duntaxat et essentialia complectatur, atque ex omnibus observatis casibus verissimam imaginem proponat. In qua quidem adumbratione curiose est investigandus ordo phaenomenorum, ut prodroma symptomata ab initio, incrementum ab ἀκμῇ, haec vero a decremento rite distinguantur. Imago erit igitur muta-

bilis et pro ratione temporum, quae morbus percurrit, mutanda.

Huic adumbrationi adjugenda est diagnosis, seu symptomatum is delectus, quo ab adfinibus possit morbus distingui (*Path. gen.* §. 15. 16).

Eam historicam pathologiae partem excipit merito ratiocinium. Quod hactenus informandum est, ut caussarum externarum internarumque enumeratio praecedat, sequatur de natura morbi ratiocinatio, seu definitio realis. Eam, ἐπιλογισμόν et φαινόμενον λόγον a veteribus empiricis nominatam, rite ita instituimus, ut a manifestis rebus, phaenomenis et caussis, proficiscamur, transeamus autem, recta ratione et inductione (*Introit. ad phys.* § 20) utentes, ad latentes res, seu adyta naturae. Sic probabilia conjectura sequentes discimus verecundiam verorum naturae scrutatorum, qui certitudinem nullam quaerunt, nisi quam in disciplina haec experimentali opperiri possimus (*ib.* p. 35. 36).

Addenda sunt praesagia, seu praecepta, quae sedula et cauta docuit observatio de decursu morbi et exitu.

LIBER I.

MORBI FEBRILES.

CAP. I.

DE FEBRE GENERATIM.

§. 1.

A pristinis inde temporibus febris nuncupata est aegritudo, in qua constanter motus sanguinis acceleratur et temperies corporis absque caussa externa transeunte mutatur (1). Motus duntaxat febriles oriuntur ab animi perturbationibus (*Path. gener.* §. 166), calore externo (§. 125), vini potu (§. 143), motu nimio corporis (§. 179) aliisque rebus incitantibus. Quae quidem orgasmi et temperiei mutatae phaenomena si morantur, febrem ipsam constituunt.

Quodsi unquam in febre pulsus tardatur et temperies nullo modo mutatur, febris nequaquam nominandus est is status, qui febrem potius sequitur, sicut nervorum resolutio spasmum, gangraena, inflammationem: febres autem malignae saepius

---

(1) *Πυρετὸς ἐστὶ πλεονασμὸς θερμασίας νοσώδους ἀναφερομένης μετὰ παραλλαγῆς σφυγμῶν ἐπὶ τὸ πυκνότερον καὶ σφοδρότερον.* Defin. med. in *Galen.* opp. 4, 395.

transeunt in eum torporem totius corporis, qui perperam febri ipsi adnumeratur.

Numerum quidem pulsuum febrilium aut gradum caloris febrilis mensura quadam circumscribere vetant varietates, quas sexus, aetas, clima, victus ratio inferunt (*Physiol.* §. 171).

§. 2. *Continuatio.*

Omnem febrem arbitramur esse adfectum universalem, seu eum, qui omnem omnino organismum a sanitatis lege deflectere jubeat, omnesque partes in consensum trahat (*Path. gen.* §. 28. 29). Quodsi enim in parte quadam circumscripta motus sanguinis acceleratur, temperie mutata, congestio potius nuncupanda venit, quam febris (*Path. gen.* §. 77. — 79). Loquendi usus leges sanxit, quas nemo impune negligit.

§. 3. *Continuatio.*

Prodroma febris nec naturam speciei sequuntur, nec aegri conditionem nec potentiarum externarum indolem; sed fortuito vel adsunt vel deficiunt; siquidem febris nervosa modo sine ullo praevio symptomate infestat aegrum, modo diutius praenunciatur. Vulnera insignia et laesiones violentae post tertium nonnunquam diem febrem producunt, alioquin vero confestim.

Solent autem, si adsunt, prodroma versari in organico sensu alienato (*Phys.* §. 88, *Path. gen.* §. 275). Languoris sensus et morositas, capitis temulentia, stupores artuum et torpor totius cor-

poris, dolores tractorii per membra cum temperie varie mutata; horripilationes cum cute pallida oculorumque acie imminuta maxime vulgaria sunt symptomata. Accedunt secretionum vitia, urina turbida, lingua muco obducta, sudores languorem inducentes cum horroribus alternantes, vel suppressa omnino transpiratio. Appetitus naturalis deficit et gustatus vitia oriuntur.

Ea omnia interdum silent, dum aliquid salubriter excernitur, aut dum vires iterum naturae providentia refocillantur. Caussa enim quaevis, stimuli vices agens (*Phys.* §. 62), limitat vires, haud subito per totum corpus, neque constanter, sed leviter nonnunquam initio et obiter, ut inaequabilis dispensatio illico cessare possit, dum caussa removetur. Quodsi vero in actione praeternaturali pergit, morantur et recurrunt prodroma, donec aegritudinem ipsam efforment.

§. 4. *Continuatio.*

Initium febris utplurimum horrores, frigus aut ipsum rigorem complectitur (*Path. gen.* §. 233). Horror, remittentibus febribus peculiaris, e dorso et centro gangliosi systematis gastrico oriundus, fastidium infert et nauseam, cutis insuper aspritudinem, quam cum anserina comparamus; tremores; pulsus exiles, contractos et duros, frequentes tamen, secretionum denique suppressiones. Rigor, intermittentibus familiaris, stipatus incedit nervorum distensionibus, concussionibus membrorum, dentium stridore, cutis colore livido, plum-

beo, immobilitate membrorum, pulsibus maxime contractis, saepe intermittentibus, spirituum offensione et anhelitu, hallucinatione sensuum aut perfecta obfuscatione, animi fere perpetua desponsione, angoribus, cutis siccitate et urinae suppressione aut aquosi lotii parca excretione, alvo dura et lingua arida.

Interdum, praesertim dum horret aeger, incalescere solent aliae partes, aut eadem modo frigore occupari, modo aestu.

Mora frigoris varia est. In continentibus febribus semel initio ortum nunquam redit: recurrit continuo in intermittentibus, horrores etiam remittentium accessionibus ordiri consuescunt. Moratur vel paucula scripula horae primaria, vel horas integras, priusquam in temperiem aequabilem aut in aestum transiverit.

§. 5. *Continuatio.*

Aestus febribus peculiaris, initio localis esse, mox per totum corpus saevire solet. Principio cutis arida est, lingua sicca, urina suppressa aut flammea, oculi splendentes, rubentes genae; pulsus celerrimus, fortis, durus; spiritus frequentes, anhelantes; vigilia torquet aegrum; sensus omnes incitantur, organicus hallucinatur, unde nudato corpore illico horrores aut frigus sentiuntur, marmarygae ante oculos, susurrus aurium oritur; adsiduo jactatur aeger; sensus interni turbantur, ut etiam desipere soleat (*Path. gen.* §. 234. 235).

Dum vero madescit cutis, lingua humoribus

scatet, urina nubeculam levem accipit, aestus plerumque sese remittere, pulsus mollior fieri et liberior spiritus, aeger etiam placide solet obdormiscere.

§. 6. *Continuatio.*

Eo modo finita accessio vel recurrit, vel penitus cessat. Dum recurrit, intermedium tempus est vel febris penitus expers vel symptomatum duntaxat ferocia sese remittit. Ita typus febrium constituitur (*Path. gen.* §. 34), qui maximi est momenti, quamvis mutari in eadem specie soleat, ut febris, quae principio intermittens erat, post sese remittat aut continens etiam fiat.

Vulgatior ceteris esse typus tertianarius consuescit, ubi febris accessiones alternis diebus recrudescunt. Id in remittentibus ab omni inde antiquitate animadversum, a nullo, quod sciam, auctore expositum est. Legi obtemperat natura, quae nondum patefacta est.

Cum vero in accessionum duntaxat fine crises contingere possint, symptomatum activorum effectus (*Path. gen.* §. 18) necesse est critica phaenomena diebus alternis, id est, imparibus, tertio, quinto, septimo, nono, undecimo, locum obtineant. Unde antiqui dierum potissimum imparium accessiones expectabant, adeo ut Hippocrates, si alio die febris desisset, recidivam timere sit solitus (*Aph.* 4, 61). Id Asclepiades, et qui sequebantur, ut vanum repudiarunt, neque in ullo die, quia par esset aut impar, vel majus esse vel mi-

nus periculum dixerunt. Saepius tamen in ipso morbi decursu accessionum ratio mutatur, ut typus vel anticipet vel postponat (*Path. gen.* §. 35). Ita fit gravior, qui remissior esse consueverat, atque vel quartusdecimus vel alius par dies criticus esse potest. Quodsi in cruditate ac prius contingit, quam coctio suborta fuerit, necesse est praecipitet aegrum, unde sextus dies et octavus praeprimis periculosi in remittentibus febribus esse consuescunt.

Dein vero praeter remittentes continentes febres solent periodum septenariam servare, ita ut lege statutum esse videatur, ejusmodi febres eodem vigore haud ultra septem dies morari: quem terminum si expleverint, possunt iterum novum durare septenarium, unde quartusdecimus dies περισσὸς, id est *praecellens* esse consuescit: in eo quoque magnam vim antiqui fatebantur. Quandoquidem continens typus cum remittente saepius junctus est: pares dies cum imparibus ita alternant, ut post septimum, nonum, undecimum, quartumdecimum ponat Hippocrates, post vero septimumdecimum, vigesimumprimum, vigesimumseptimum trigesimumqueprimum (*Aph.* 4, 36). Cum persuasum habeamus, observatione sola, nec ratiocinio niti eam dierum enumerationem, non possumus quin e debilitata critica naturae vi tardiores eos dies repetamus. Namque, quae initio celeriter sibi succedunt symptomata activa, ea tardius semet excipiant in progressu morbi necesse est.

Hinc declaranda etiam est dierum indicum (ἐπιδηλῶν *Hipp.*) ratio. Etenim pleraeque crises haud subito, sed ita contingunt, ut nuncientur symptomatibus coctionis, quae certis quibusdam diebus observantur, si certis diebus morbus judicandus est. Hinc in continentibus et peracutis morbis quartum diem indicem praedicat Hippocrates (*Aph.* 2, 24), quoniam coctio eo jam praesagiri solet, si crisis septimo sequutura est.

Id tamen exploratum habemus, compositione febrium, quae nostris temporibus frequentissima est, turbari dierum criticorum ordinem, eosque saepius penitus supprimi.

§. 7. *Continuatio*.

Symptomata activa tanta copia tamque insigni frequentia morbos febriles comitantur, ut non defuerint, qui, Helmontio, Stahlio, Boerhaavio et Stollio praeeuntibus, febrem universe constitui conaminibus naturae, quibus mors avertatur, servetur vita.

Alios autem morbos febre sanari, antiquissima jam docuit observatio. Aphoniam, convulsiones, apoplecticam dispositionem, hepatis dolores, lippitudines febri supervenienti cedere, Hippocrates pluribus locis innuit (*Aph.* 4, 57. 6, 51. 7, 52. *Coac.* 222. 477). Et quotidie fere observatur, morbos varios diuturnos, qui e motus tarditate et stasibus abdominalibus nascuntur, febre superveniente vel tolli vel levari.

Quinetiam ipse febris decursus docet, impe-

dimenta quae principio limitarent naturae efficaciam, ipsa incitata vi vitali et per accessiones agitata iterum removeri, eoque modo sese remittere morbum, dum salubriter aliquid excernitur aut abscedit in varia loca.

Neque tamen eo minus salubritas eo magis fortuita est, quam necessaria, siquidem incitatio virium tantum abest, ut semper ordinem servet ac cum fine a natura praescripto congruat, ut potius hos fines saepius transgrediatur, nimia fiat, nobiliumque partium adfectus perniciosos producat. Accedit, dum haud sufficit naturae vis, receptivitatem irrito incitari, nonnisi inaequabilem inde nasci distributionem ac vires potius infringi quam suscitari et erigi. Hinc nervorum distensiones, inflammationes periculosae, humorum depravationes per febrem nasci consuerunt. Itaque salubritas febrium celebrata, cum Hoffmanno, Werlhofio et Dumasio limitanda est.

§. 8. *Continuatio.*

Exitiosas esse febres frequentissimum est. In mortem autem praecipitant, dum vel rigore validissimo et accedentibus nervorum distensionibus in cor et pulmones sanguis nimio impetu corruit, ut sufflaminetur circuitus (*Phys.* §. 104). Vel accessiones reiteratae infirmas vires etiam magis pessumdant, ut nova imponderabilium penus generari nequeat: vel demum ipsa encephali et nervorum compages inflammatur aut hactenus adficitur, ut functionibus amplius vacare nequeat. Protinus igi-

tur occidere possunt febres, dum caussa proxime in organa nobilia agit et nervorum efficaciam subvertit.

§. 9. *Continuatio.*

Jam vero inquisituros in febrium ortum decet principio manifestas recensere caussas, qui febribus oriundis occasionem praebent.

Incitamenta omnia, quae primo limitantia vim, dein exsertam efficaciam proliciunt, febrem excitare valent, si in totum gangliorum systema aut in centra potius, quae cordi et arteriis provident, agunt. Etenim locales stimuli, vulnerum exemplo et lippitudinis, herniae incarceratae et ulcerum, tum demum febrem habent pedissequam, cum in consensum plura organa trahunt et nervorum systema adgrediuntur (*Path. gen.* §. 30). Animi perturbationes excitantes, insomnia, motus corporis arbitrarius nimis violentus, contagia, venena, hydrargyri vis, cibi potusque nimis incitantes, noxium aliquid in aëre, perspiratio suppressa, epidemicum aliquid ἄῤῥητον, vulnera, ulcera, exanthemata, inflammationes, dolores possunt febrem accendere, dum in centra gangliorum aut in plexus nervorum praecipuos agunt, quibus cor arteriaeque vires debent. Hinc e. g. abscessus tum demum febrem adfert, cum tantum humorum impetum producit, ut in consensum et cor et arteriae trahantur. Transitus Europaeorum in tropicum clima, febrem producit, sero saepe contingentem.

§. 10. *Continuatio.*

Vulgatissima autem est observatio, febri aequaliter pronos haud omnes esse, siquidem et infantes et feminae et meticulosi et ii, qui complexibus venereis luxuque debilitati sunt, maxime favent febribus. Contra senes et torpidi homines rigidique, melancholia adfecti et topicis adfectibus, raro febribus popularibus obnoxii sunt, unde et ulcera artificialia cavere a febrium contagio compertum est, quandoquidem circumscriptus partis cujusdam adfectus gangliis separatus prius in universalem morbum abire nequit, quam conductio per nervos aucta fuerit et accelerata (*Path. gen.* §. 29).

Necesse igitur est, diathesin febrilem statuamus esse receptivitatem nimiam, seu capacitatem, stimulis nimis obediendi, quae conductionem faciliorem complectitur et proclivitatem ad inaequabilem imponderabilium distributionem (*Path. gen.* §. 57. 58).

§. 11. *Continuatio.*

Ad quaestionem, quid febris sit, ita respondemus. ut morbum statuamus, qui versetur in nimio, post impeditam conductionem, impetu per gangliosos organicosve nervos systemati vasorum providentes.

Quae quidem definitio ut illustretur, monendum principio est, minus in organorum compage ac mixtione, quam in viribus ipsis seu forma febrem versari. Namque, quod saepius jam monui-

mus, si sanitas versatur in aequabili corporis concentu atque in recta ratione virium organorumque, aegritudo complectitur deflexum a consiliis naturae, quo vires mutantur vel citra materiei animalis mutationem, vel cum organismi ipsius vitiis (*Path. gen.* §. 7). Jam vero febrem generatim contemplantibus obvium est, nullam organorum ipsorum depravationem, nullum materiei animalis vitium subesse, sed esse dynamicam rationem turbatam. Namque et depravati humores organorum labes, per febrem succedentes, tantum abest, ut essentiam constituant, ut ubique sequelae sint habendae. Hinc in nervis habitare febrem, sententia est omnium eorum, qui curiose et libere febrem indagarunt, Thaerii inprimis et Schäfferi exemplo.

Neque tamen eodem modo, ac in aliis morbis, qui *nervosi* audiunt, nervi in febre adficiuntur. Compage enim integra sola conductio laborat; primum impedita ac retenta, dein magis elicitur ac vehementer incitatur. Accedit, quod maximi est momenti, encephali dominium minime turbari, sed gangliosos nervos solummodo adfici, praesertim eos, qui cordi vasisque provident. Namque, cum turbae circuitus febri sint peculiares, in quavis etiam febre cor et vasa pati manifestum est. Ineptum igitur nomen *febris vasorum*, quod recentioribus nonnullis placuit.

Cum plexus cardiacus sit primarius fons nerveae vis, qua cor vasaque gubernantur, hujus etiam adfectio conductionem turbans, febris essentiam

constituit. Sed differt morbus, pro adfectibus aliorum plexuum praegressis aut simul junctis. Quodsi enim solus cardiacus plexus turbatur, continuus fere impetus sequitur retentionem. Si vero simul adfectus est plexus splanchnicus, per circuitus participat alter plexus alterius turbas: hinc febres periodicae esse solent, e plexu splanchnico natae (*Path. gen.* §. 35. 57). Cum denique alii et intermedii plexus laborant, modo facilius, modo aegrius nervi conducunt, unde remittentium febrium ortus exponi potest. Cum vero plexus splanchnicus intermissiones potius producat quam remissiones, e separatione anatomica haud liquet, siquidem vagus nervus, in plexu eo terminatus, vasis majoribus cordi vicinis providet, unde communio quaedam inter utrumque plexum elucet. Sed splanchnicus plexus a natura ita conformatus esse videtur, ut difficilius cum aliis plexibus communicare suam incitationem possit, alii vero plexus ita ut id facilius contingat.

§. 12. *Continuatio.*

Verum esse hunc epilogismum, expositis phaenomenis febrium et caussis praegressis patefiet.

Constantissimum enim et necessarium symptoma, frigoris calorisque vicissitudines, nullam explicationem et magis idoneam et clariorem admittunt, quam conductionem electricam nervorum vel impeditam vel auctam (*Phys.* §. 305. 306. *Path. gen.* §. 232 — 234). Horrores etiam, ex ipsa plexus gastrici regione oriundi, sensus organici eam

diximus contentionem, quae valida quidem sit, neque tamen finis compos fiat (*Path. gen.* §. 233). Dein monuimus, incitatam nimis virium efficientiam excipere solere remissionem, qua chemicam secretorum humorum indolem mutat (*Phys.* §. 37. 247. *Path. gen.* §. 57). Hinc febrium vel cessatio perfecta vel remissio vel intermissio explananda.

Caussae praegressae nituntur praesertim incitamentis, quae in systematis sanguiferi vires nervosas agere easque turbare valent: accedente inprimis diathesi ea, quae inaequabilem per nervos distributionem complectitur.

Sed et ipsa febris curatio confirmat epilogismum.

Nullo medico consulente in febribus praeprimis ab ea, quae corpus regit, natura duci nos πρὸς τὸ δέον, Galeni jam est effatum (*Meth. med.* 10. 139). Imitatio igitur naturae nullibi magis idonea est. Vires enim nervorum organicorum febri intentae moliuntur continuo expulsionem aut mitigationem caussarum quam adjuvare medicum oportet. Dein necesse est conductionem aequabiliorem reddere, dum aperiuntur viae, quibus efficacia naturae aliquid egerere possit. Denique in ipsum organicorum nervorum systema agendum est, ut dispositio tollatur.

§. 13. *Continuatio.*

Quamvis nimis longum esset, omnes definitiones febris, quas auctores unquam stabiliverint, ventilare, in praecipuas tamen exspatiari libet.

Erasistratus jam e turbido πνεύματι cor et arterias occupante febrem exponit, quod haud absonum videtur, si πνεῦμα veterum esse vis vitalis elementum statueris. Cum vero alii veteres πνεύματι calidum innatum substituerent, haud mirum est, is hujus praeternaturalem per cor et arterias impetum haberent essentiam febris (*Galen.* Diff. feb. 1, 329). Abrogata Galeni disciplina vitae principium rationale *Archeum* nominarunt cum Paracelso, quotquot mysticis ipsius philosophematibus adsentarentur: Stahlius vero, animae tribuens, quidquid mystici de Archeo nugati essent, autocraticos animae conatus motusque ad servandum corpus febrem constituere praecepit (*Theor. med.* 933). Quam recentiores sequuti, vel simpliciter naturae molimina nuncuparunt febrem, vel irritabilitatis aut sensiferae vitae incitationem eam, quae in corde arteriisque producta salubres effectus moliatur.

Frid. Hoffmanni sententia spasmo nervoso, quod per frigus repellatur sanguis ad interna, cor et arterias incitari, ut atonia, caussis febrium producta tollatur, febris constituitur (*Opp.* vol. 1, 167). Ii opinioni adstipulatur etiam Hallerus, dum eo spasmo irritabilitatem cordis arteriarumque augeri praeciperet (*Opp. min.* 1, 59) Adsentitur etiam Cullenius, spasmum eum a debilitate orientem et in molimina naturae medicatricia transeuntem putans (*Pract. of. physic*, 1, 35 sq.).

Consensus plerorumque commentorum, licet

differenter enunciatorum, nostram confirmare videtur opinionem.

§. 14. *Continuatio.*

Accedo ad divisionem febrium, quae ab antiquissimis inde temporibus juxta typum instituta fuit, intermittentes a remittentibus et has a continentibus distinguendo. Huic divisioni hactenus adhaesit posteritas, ut et sedem morbi juxta typum diversam statueret, in organis digestionis intermittentes, continentes in ipso corde arteriisque magnis, remittentes vero in aliis visceribus residere perhibentes. Recentiores vero, dichotomia virium praelata, duplex stabiliverunt febrium genus, cum aucta vitae vi et cum infirmata. Quod quam erroneum sit discrimen, ex iis patet, quae in pathologia generali de astheniae et stheniae differentiis monuimus (§. 69 sq.).

Itaque et nos, ut in usum converti possint, quae de febrium generibus statuimus, dividendas esse febres arbitramur secundum typum, ut intermittentes a remittentibus et has a continentibus distinguamus, haud neglecta tamen sede morbi et primarii organi adfectione.

CAP. II.

DE FEBRIBUS INTERMITTENTIBUS.

I. Generatim.

§. 15.

Morbi intermittentis definitio (*Path. gen.* §. 35) febris etiam intermittentis notionem patefacit. Dum enim accessiones ita per circuitus redeunt, ut desinant symptomata necessaria, fortuitis persistentibus, febris intermittit, remittit autem sese, cum et necessaria persistunt. Interdum vero obscure persistunt symptomata essentialia, ut haud facile animadvertantur, unde remittentes febres in intermittentes abire nonnunquam, manifestum est.

Bene Sydenhamus jam quamvis accessionem febrilem habuit febrem continentem in compendium contractam, quippe cum rigorem excipiat aestus, hic autem abeat in solutionis aliquam speciem. Necesse est igitur, si accessionum tempus simul sumitur, easdem regulas exitus patefieri, quae in febre continenti observantur. Hinc, cum septenarius numerus valeat in continentibus, septem etiam circuitibus tertianam exquisitam judicari monuit Hippocrates (*Aph.* 4, 59).

§. 16. *Continuatio.*

Prodroma symptomata multo frequentiora sunt in sporadicis quam in popularibus, in autumnalibus quam vernalibus febribus.

Solet autem, quem febris intermittens habitura est, queri lassitudinem, torporem, membrorum sensum, quasi vapulassent, languorem insignem, et sudores post quemvis motum corporis, animi disponsionem, alacritatis saltem defectum, insomniam aut insomniorum angores; sensum acutissimum vicissitudinum temperiei et proclivitatem in frigus aut aestum. His accedit molestia in praecordiis, cum fastidio et plenitudinis sensu, gustatus varia vitia, ut modo acorem, modo mucum aut amaritudinem aut metallicum saporem querantur; siccitas linguae orisque, sitis, praesertim dum jejunus est; interdum muci adfluxus in ore; halitus etiam ingratus ex ore, quasi diu jejunus fuerit. Alvus solet dura esse et lotium turbidum saturumque, quod excretum urit. Tandem, quod maximi est momenti, dolent membra ac viscera, in quae aliquid post febres prius superatas abscessit.

In his gravissima sunt, quae novissime recensui, dein gustatus vitia, tensionis denique et frigoris sensus in spina dorsi.

§. 17. *Continuatio.*

His symptomatibus febris ipsa accessio stipata incurrit. Horrores spinae cum tensionis sensu, pandiculatione et oscitatione illico in frigus abeunt, ex ipsa spina dorsi oriundum et cum languore ac membrorum quasi quassatorum sensu. Gliscit interea frigus, ut in rigorem fere totius corporis abeat et membrorum concussionem, tremores artuum,

dentium stridorem, pallorem cutis, livorem unguium, digitorum et areae halonis oculos Pulsus solet exilis esse et durus, irregularis, interdum intermittens: ad haec cordis palpitatio, pectoris angores et spirituum difficultas: fastidium, vomituritio et excretio humorum fere corruptorum. Urina est aquosa, tenuis, sine ulla hypostasi. Oculorum adspectus turbidus, languidus cum continua illacrimatione.

Mora frigoris est varia, pro typo febris, pro indole popularis morbi, pro aliis rebus, quae indolem morbi mutare valent; diutissimum esse in quartana, brevissimum in tertiana consuescit.

Abit sensim in temperiem aequabilem, quae mox transitura est in aestum, horroribus protinus interceptum, et a capite colloque corpus reliquum invadentem. Dum incalescit aeger, rubet etiam ambitus corporis, oculi ardent, ardet halitus oris, accenditur os et lingua, cordis motus et arteriarum mire accelerantur, ut duri sint pulsus, celerrimi et pleni: spiritus frequentissime ducuntur cum anhelitu. Incalescunt etiam internae partes, unde siti torquetur aeger: vehementer dolet caput, in quo ictus quasi malleorum sentiuntur. Hallucinantur sensus, scintillae ante oculos, nyctalopia; tinnitus aurium et acutissimus auditus aeque vexant aegrum ac insomnia et ipsa desipientia.

Maturius terminatur aut tardius, dum madere incipiunt axillae, collum, lingua et volae manuum, pulsus etiam mollescunt, urinae saturitas cum claritate et hypostasi nubila jungitur. Quae dum con-

tingunt, angores pectoris, cordis palpitatio et spirituum difficultas sese remittere solent, ad se gradatim redit aeger: dum sudor erumpit per totum corpus calidus ac peculiaris odoris, quasi panis recens cocti secalini. Quo diutius moratur sudor, eo facilius ducuntur spiritus, eo liberius fit caput, eo quietior aeger, donec in somnum rapitur recreantem.

Excipit accessionem sanitatis fere restitutae sensus, excepto languore et sensu acuto, excepto gustatus vitio, quasi metallum in ore fuerit. Solet etiam fastidire cibos, maxime carnes, vertigine facilius corripi et capitis temulentia, praecordiorum pondere, siti et in sudores proclivitates post quemvis motum. Nec pulsus ad naturalem redeunt indolem, sed duriores sunt et magis incitati, urina etiam rubicundior, spuma obducta et hypostasi praedita, quae lateriarum pulverem aemulatur.

Sic se habet aeger in intermissione.

II. De discrimine febrium intermittentium.

A. *Ad typum.*

§. 18.

Differunt febres intermittentes pro circuitus ratione. *Quotidiana* semel intra nychthemeron; *tertiana* tertio die redit, unum praestat integrum. Quodsi quarto die revertitur, biduo integro, *quartana* nominatur. Interdum etiam longiore circuitu

quaedam redeunt, sed id raro fiet, abeunte quartana protracta in insolitum eum typum. *Quintanam* febrem omnium pessimam habet Hippocrates (*Epid.* 1. sect 3. p. 963), tabe enim adfectos consumere: observavit etiam Stollius (*Rat. med.* 3, 75). Collegit copiosa de quintanis, septimanis et nonanis febribus testimonia Schenckius a Graffenberg (*Obs.* lib. VI, 746. 747). Sed, cum post Dioclem esset antiquorum dissensus, Galenus jam fassus est, licet ipso viderit quintanam; e typo vulgari in longum porrecto et haud regulari febris decursu se haec explicare.

§. 19. *Continuatio.*

Quotidiana febris utplurimum corripit aegrum horis matutinis, frigore mediocri, diuturno, quod aestus excipit pariter mediocris et brevis, pulsibus multo minus celeribus quam in tertiana aut quartana, urina etiam minus satura et flammea. Gustatus vitium est, quasi stramina saperet, muco continuo obducta lingua, labia, dentes; judicatur febris sudoribus, alvo mucosa et vomitu simili. In longum protrahitur atque facile febres lentas, tabidas pedissequas habet. Hinc Marcus non immerito perniciosas habet has febres (*Magazin für therapie*, 1, 108).

§. 20. *Continuatio.*

Tertiana febris medio die utplurimum invadens, breviores reliquis habet accessiones. Frigus validissimum, saepe rigor cum concussionibus spa-

sticis artuum: aestus ingens, aridus cum delirio, insomnia, angoribus et nervorum nonnunquam distensionibus. Accedunt saepenumero sapor amarus, ructus biliosi, vomituritio, vomitus biliosi et bilis per alvum secedens. His et pustulis fere scabiosis circa labia ortis (*Path. gen.* §. 267) febris vel levatur vel abigitur.

§. 21. *Continuatio.*

Quartana longissimas habet accessiones, vesperi plerumque ordientes et per noctem morantes. Rigor est valde vehemens, cum doloribus osteocopis, interdum cum tetano et stupore totius corporis. Modicus aestus et brevis, sudoribus levibus terminatus. Raro febris perfecte solvitur, accedere solent furunculi, scabies spuria seu intertrigo, viscerum tumores duri, cum ictero et hydrope, aut etiam atri humores per alvum secedant.

§. 22. *Continuatio.*

Duplicatam dicimus febrem intermittentem, quae binas facit accessiones eodem temporis spatio, quo una alioquin contingit. Interdum solent ita differre, ut altera febris aliis stipata sit symptomatibus, alio etiam tempore accessiones formet ac altera. Anticipant nonnunquam aut postponunt, ut accessiones collabantur et remittentium speciem prae se ferant.

Quotidiana duplicata, a Foresto (*Obs.* lib. *V.* n. 8) Störkio (*Ann. med.* lib. *II.* p. 164) et Gut-

feldio (*Hufelands* Journ. 24. 54) observata, remittenti perquam similis est, quod intermissionis tempus brevissimum observari fere nequit. Tabem comitari consuescit et languorem insignem producere.

Tertiana duplicata, quotidianae speciem prae se fert, quot quotidie accessiones aegrum invadunt, sed alternae sibi respondent tum tempore tum symptomatibus.

Triplicis tertianae exemplum narrat Galenus (*De crisibus*, 2. p. 408. 409). » Adolescens, qui circa autumni finem cum prima die circa quintam horam coepisset febricitare una cum rigore brevi, dein cum paullulum sudasset multo vespere, mox circa horam septimam noctis, priusquam omnino febris desineret, nova accessio orta est cum rigore brevi, post paullulum sudavit. Secunda die ac circa decimam horam similem expertus est accessionem, sequentibus sudoribus. Dein tertii diei hora secunda coepit febricitare simul cum rigore, antequam prioris diei declinatio in quietem desiverat. « Galeno visa est haec trium tertianarum complicatio. Nam et quae primo die coeperat hora quinta et sequenti nocte rursus hora septima, quaeque secundo die hora decima tum pulsus tum aestum habebat tertianis similium, sicut etiam rigores sudoresque. Nulla vero ex his ad quietem perveniebat, quoniam sequentis ipsum accessionis principium anticipabat: hactenus, ut, si nulla alia febris successisset, horis tribus aut quatuor homo sine febre fuisset.

Quartanam duplicatam et triplicatam observarunt Galenus (l. c. *et De praenot. ad Epig.* p 452. 453) et Bartholinus (*Hist. anat.* l. 95). Quadruplicem tertianam memorat Tulpius (*Obs.* 4. 46). Post duplicem enim tertianam, quasi concitato impetu, videt irruere inusitate hanc febrem, intra bidui curriculum quatuor circuitibus in eumdem ordinem revolutam: bis die incipiendo, bis desinendo, et quidem singulis accessionibus, tam cum rigore in principio quam cum sudore circa finem.

§. 23. *Continuatio.*

De *hemitritaeo* seu *semitertiana* dissensus est. Antiquissima quidem Hippocratis sententia est, hemitritaeum esse subcontinuam, accessionibus dissimilibus, nocturna nimirum haud valde letali, longiori vero diurna (*Epidem.* 1, 3. p. 961). Eodem modo nuperrimus observator Mindererus, qui in australibus ruthenici imperii regionibus, Caucasica provincia et Tauride frequentem vidit, typum esse varium, sed constantissimum characterem habet alternis diebus fortiorem, alternis debiliorem accessionem (*Hufelands* Journ. 28). Celsus (3, 8) magna cura opus esse perhibet, ne typus febris fallat. Habere enim plerumque frequentiores accessiones decessionesque, ut aliud morbi genus videri possit: porrigi inter horas vigintiquatuor et trigintasex, ut, quod idem sit, haud idem esse videatur. Archigenes compositam a quotidiana remittente et tertiana febrem habuit (*Galen.* Diff.

febr. 2, 336). Ipse vero Galenus ita describit a se observatam semitertianam, ut paribus diebus horrida adfuerit accessio, imparibus vero mane altera quaedam, ea quae praecesserat, longe minor, ut altera die febris accessio super accessionem advenire videretur. Circa octavam diei horam altera invadebat accessio cum rigore vehementi. Jam vero haec febris confracta sudoribus ac bilis vomitionibus hora tertia noctis, mox extendebatur ad diei paris horam secundam. Et cum propinqua esset *ἀπυρεξία*, rursus horrida atque inaequalis accessio succedebat, quam paribus diebus fieri dixerat. Dein per totum diem malignius compressa ac deinceps adaucta, vix occidente sole ad statum pervenit ac declinare coepit hora quarta noctis, post mane rursus super abundantes reliquias additum augmentum non valde inaequale usque ad octavam horam intendebatur (*Galen.* De cris. 2, 409). Quam, etiamsi uberius descriptam formam Jacksonius triplicis potius tertianae quam hemitritaei exemplum habet.

Archigenis autem exactam definitionem sequitur Avicenna (*Can.* lib. 4. fen. 1. tr. 2 c. 40); paullo diversa est Fr. Hoffmanni sententia (*Med. rat. system.* tom. 4. P. 1. c. 5) licet alternas quaeque accessiones similes habeat in febre subcontinua. Sed restituit iterum Archigenis definitionem, sua experientia firmatam Jacksonius (*über die fieber in Jamaica*, 14).

Rarior est febris in climate magis boreali, frequens in Italia, Graecia, oriente et tropicis re-

gionibus. Populariter nonnunquam grassatur, perniciem facilime afferens, quod, Spigelio teste, inflammationes viscerum putridae accedunt, quas licet Mindererus haud adeo frequenter observaverit, subesse tamen stases et spasmos venae portarum, expertus est: hinc etiam vulgaris est observatio, in tabem transire. Quodsi solvitur, fieri id consuescit vomitu bilioso, sudoribus et sedimento lotii copioso.

§. 24. *Continuatio.*

Proximae sunt hemitritaeo *subintrantes*, quae vocantur, si indolem continuarum aut remittentium inducunt Fit id potissimum duplici modo:

a. Ipsae accessiones ita porriguntur, ut integrum fere nullum sit tempus Quod praeprimis popularibus nonnullis intermittentibus familiare est, solet etiam nonnunquam a curatione perversa pendere. Purgantia medicamenta in intermittentibus adhibita proclivitatem eam ad remittentem typum producere observata fuerunt (*Path. gen.* §. 148).

b. Vel oritur haec forma propter connubium cum febribus continuis, ob popularis morbi naturam inflammatoriam, putridam vel nervosam. Id citra malignitatem accidere potest.

B. *Ad virium rationem.*

a. Febres comitatae s. stipatae.

§. 25.

Cum inaequabilis potius dispensatio virium, quam vera debilitas febres intermittentes constituat, singularis est morbi species, in qua vere vis una aut altera torpet, symptomate quodam periculoso accedente. Motricis vis aut sensiferae languor praeprimis sentitur, pulsibus etiam exilibus et tardissimis. Interdum solet febris ipsa mitior esse, quam pro vehementia symptomatum comitantium exspectaveris. Maxime vero intermissiones aegrum nunquam recreant, superstitibus languore insigni, pulsibus exilibus, lingua oreque aridis aut asperis, sapore metallico, capitis temulentia, pronitate in lipothymias, urina cruda aquosaque, vomitibus meracis et crudis, aspectu faciei tristi et languido. Nonnunquam sopores per totam intermissionem morantur aut continuo angitur aeger, quasi mors instaret.

Cetero populariter grassari ejusmodi febres et tertianum consuescunt typum servare.

§. 26. *Continuatio.*

Frequentiores ceteris formae sunt:

α *Febres syncopticae*, quae ita contingunt, ut praeviis symptomatibus febris intermittentis constantibus, praesertim doloribus viscerum ante tumidorum aut sapore metallico, vertigine corripia-

tur aeger, amblyopia, susurru aurium et surditate, ut universum corpus animusque ipse insigniter langueant, palleat facie et frigeat, oculi acie orbentur et in orbitam relabantur, quovis autem motu, quovis conatu ad erigendum anima deficiatur, et pulsibus, sudoribus circumfundatur frigidis et viscidis. Post breviorem aut longiorem moram ad se quidem redit aeger, sed defessus viribus, vix loqui prae infirmitate valet, pulsus semper sunt exiles et contracti. Tertio quovis die recurrit syncope, quod si quater aut quinquies contigerit, praecipitatur aeger.

β. *Febres convulsivae* aut *spasticae*, ubi vis sensifera aboletur, intenta motrice. Epilepsiae aut tetano, hystericis insultibus aut hygrophobiae simillimi sunt adfectus, stipati eodem languore virium in intermissionibus, eamdem perniciem minitantes.

γ. *Febres soporosae* aut *apoplecticae*, a pristinis inde temporibus observatae (*Cael. Aurel.* Acut. 2, 10). Praecedit capitis insignis dolor cum vertigine, obfuscatione sensuum et insania, horroribus et calore mediocribus. Tum momento citius attonitus procumbit aeger, ore semiaperto, oculis fractis, lingua aspera, livida. Stertit continuo et riget totum corpus: pulsus fere intermittere aut valde exiles et irregulares esse solent. Dum ad se redit aeger, memoria tamen deest, balbutit, nec satis sibi conscius est, aut adsiduam vertiginem, coecitatem, amblyopiam saltem queritur: aut resoluta sunt singula membra. Post aliquot recursus exitium instat.

δ. *Siriasis aegyptiaca* est compositus morbus. Ad febrem enim intermittentem soporosam accedunt meningitis perniciosa et hepatis adfectiones. Immanes capitis dolores cum oculis illacrimantibus et cruentis aut flavidis transeunt vel in furorem vel in soporem, cum pulsibus duris et turgore venarum jugularium. Mox erysipelas totius capitis sequitur cum cardialgia, vomitu bilioso et ictero, mutitate et convulsionibus. Accessiones format aegritudo more intermittentium, brevi tempore exitiosa. Post mortem gangraenosae inveniuntur meningum inflammationes et vasa encephali atro cruore turgida.

ε. *Febres amauroticae* eosdem habent praevios capitis dolores, frigus per totum corpus et pallorem, pulsus exiles et duros. Mox oculi vehementer dolent et illacrimantur, subito occoecantur, a se exit aeger et angitur, donec declinaverit accessio.

ζ. *Febres pleuriticae*, seu *Pleurodyne intermittens maligna*, quae pulsibus duris stipata pleuritidem veram mentitur, sed intermittens typus, maligna indoles et symptomata essentialia febris colorem adimunt. Nonnunquam et sola tussis convulsiva cum stridulo anhelitu totam accessionem format, ut continuus suffocationis metus cum summa virium prostratione et angoribus perpetuis enecare videatur.

Nec desunt exempla *dolorum abdominis* atrocissimorum, inflammationem simulantium, cum immani angore, frigore artuum, abdominis in-

flatione, scroti spastica retractione. pulsibus exilibus frequentissimis et debilitate summa, qui et obstipationem alvi et ipsos vomitus stercoris adferunt, per circuitus redituri et brevi exitium minitantes.

Nonnunquam *dysenteria* aderat, cum tenesmo cruciante, summa virium depressione, paucis dejectionibus cruentis aut mucosis, quibus pariter pernicies brevi tempore adducitur.

η. Dolores arthritici febrem intermittentem comitantur, atque a vero articulari morbi differunt tum summa debilitate, tum pulsibus exilibus, siti intensa, aestu gravissimo et sapore oris metallico.

ϑ. Lipyriam nuncuparunt veteres febrem perniciosam cum ardore viscerum et frigore artuum, quae pariter intermittens esse consuescit. Ubi solus algor extremorum, citra ardorem viscerum, torquet, ἠπιαλὸς dicebatur (*Galen.* Diff. febr. 2. 6).

ι. Elodes etiam febris veteribus dicta, quae sudores habet adeo copiosos, ut totum corpus colliquescat et exitum portendatur. Resolutio vasculorum extremorum, quibus secernitur latex cutaneus, subesse videtur: similis resolutio vasorum et ductuum, quibus humores intestinales secedunt, *fluxus* varios efficit, qui accedere ad febres intermittentes malignas consuescunt, ut et *hepaticum fluxum* Torti et *choleram exitiosam* Panarolus, Riverius et Rhodius observaverint. Typus tertianarius, maligna virium prostratio, sapor oris metallicus produnt intermittentem indolem.

b. Febres intermittentes subinflammatoriae.

§. 27.

Quanquam ad malignas febres accedere acutissimi dolores possint, alieni tamen a vera inflammatione sunt, quae frequenter semet jungit febribus intermittentibus vernalibus, dum populariter diathesis inflammatoria grassatur. Inaequabilis ea virium dispensatio adest, ut plexus splanchnicus solus debilitatus sit, cardiacus vero et nervi arterias adeuntes vehementer excutiant aut celerrime saltem conducant imponderabilia. Interdum inflammatio ipsa visceris cujusdam sequitur, nonnunquam, integris visceribus, totum corpus fere accenditur, pulsibus plenioribus, duris, turgidis venis, ruberrima facie, aestu intensissimo multoque diuturniori, quam in vulgaribus febribus. Quodsi venae secantur, sanguis crusta phlogistica obtectus est, levantur autem symptomata, maxime si per lotium hypostasis copiosa nubila secedit et sudores manant. Neglecta vero sanguinis missione gliscit inflammatio, viscera nobilia obsidentur, et tandem febris subintrans aut subcontinua evadit (§. 24).

Haec perperam *sthenica febris intermittens* nominata fuit, cum tamen nequaquam omnia organa nimis incitata sint.

III. De prognosi in febribus intermittentibus.

§. 28.

Supra (§. 15) jam monui, febrium intermittentium accessiones singulas posse febres continentes in compendium contractas aestimari: in quibus cum septenarius numerus valeat, septem etiam circuitibus febrem tertianam solvi manifestum est, quod antiquissima docuit observatio. Neque tamen in reliquis febribus computatio ea valet, cum mora accessionum saepe diuturnior sit aut brevior quam dies naturalis. Sed mira est imaginationis vis, quae terminat morbum eo ipso circuitu, qui praesagitus fuit. Vulgaria enim sunt exempla curationum, quas vel vetulae perpetrant solis carminibus. Jussu solo haec fiduciam aegri adeo augent, ut febres sileant eo ipso circuitu, quem ultimum fore praedixerat anus. Praeter hanc observationem, quanta sit nervorum vis in hoc morbo elucet etiam ex aliis sanationibus, quas fastidium, horror animique perturbationes perficiunt. Sic Cauletus de Vaumorel narrat, se pertinacem febrem, quae omnes medicorum conatus eluserat, rixa et ea exorta ira feliciter persanasse. Sic amuleta, bufone carpo adligati, pediculi butyro injecti febrem intermittentem ad sanitatem perducunt, dum vel fiduciam augent, vel terrorem aut horrorem injiciunt.

§. 29. *Continuatio.*

Generatim quidem typus febris simplicior solet salubrior esse, compositus vires magis infringit et crises perturbat. Hinc quartana duplicata aut triplicata, maxime vero hemitritaeus multo plus mali portendit, quam tertiana aut quartana simplex.

Typum ipsum simplicem varia formare praesagia compertum habemus. Tutissimam judicavit quartanam, licet maxime diuturnam, Hippocrates, nec recentiores dissentiunt, exemplo Marci Bambergensis. Neque tamen desunt exempla et complicati morbi et abeuntis in hydropes, icteros et tumores viscerum. Quae rarius sequuntur tertianam, frequentius vero quotidianam.

Bonum igitur est, dum quartana aut quotidiana in tertianam mutatur; malum portendit, dum haec in illas abit (*Grant.* On feveres, p. 40).

Typi mutationes mutationes morbi plerumque signant. Si anticipat typus, solet febris continuae indolem adsumere, maxime si pluribus horis praecocior est accessio (προληπτικῶς παροξύνοντας πυρετοὺς nominat Galenus). Alioquin vero brevius anticipationis spatium solet in tertianis crisin praecurrere. Retardata accessio multo frequentius, si natura sanatur febris, solutionem praesagit. Quo fixior typus, eo minus sponte sua convalescit aeger, eo frequentiores sunt recidivae. Galenus etiam (*De cris.* 1, 5) quando magis aequalia sint spatia accessionibus interjecta, ἀκμάζειν morborum perhibet.

§. 30. *Continuatio.*

Dein anni tempus considerandum est: id enim indolem febrium mire mutare consuescit. Vernales febres, ut plurimum tertianae, ni subcontinuae fuerint, sponte sua solvi solent, dum calor aestivus accedit. Autumnales vero, multo magis erraticae ac diuturnae, recedivas frequentissime adferunt, totam hyemem interdum durant, donec vernalis calor eas fuget.

§. 31. *Continuatio.*

Inest etiam ipsis symptomatibus aliqua vis ad melius aut deterius praesagium. Siquidem rigor validus, quem excipit aestus ingens, sudoribus abundantibus et acidum spirantibus terminatus, per accessiones singulas recurrens, bonam solutionem nunciat. Ubi vero aeger solummodo horret, calore mediocri sequente et sudoribus haud manifestis, augurari vel diuturnitatem vel proclivitatem ad acutum morbum licet.

Dum nervi obsidentur per accessiones, soporibus id aut nervorum resolutionibus distensionibusve significantibus, aut dum nobilia viscera doloribus et functionum perturbationibus adficiuntur, metus est, ne vel malignius fiat morbus vel in subcontinuam febrem transeat.

Urina solet lateritio sedimento post primas accessiones praedita esse. Saluti vero est stramineus ejus color et copia insignis, quae ubi validas accessiones terminat, spes est, sponte ad sanitatem perductum iri morbum.

Intertrigo dein aut scabiosae pustulae (*Path. gen.* §. 267. n. 4) cum septimo febris circuitu orientes, valdeque prurientes, salutem praenunciant. Quodsi vero vesiculis similes, praecocius justo erumpunt nullumque pruritum excitant, non possunt non malum exitum portendere; sequuntur enim vel metastases vel febres acutae.

Duplicatae febres duplici etiam modo solvuntur: altera febris sua crisi soluta nonnunquam silet, altera etiamnum persistente.

§. 32. *Continuatio.*

De recidivis monendum, eas fixum quemdam ordinem servare, neque fortuitas res aut victus vitia accusari debere, licet multo facilius graviusque recurrant, si convalescens stomachum onerat, aut frigus corpore excipit, aut purgantibus semet infirmat, aut sanguinem vena secta amittit.

Generatim vero exploratum habemus, septem diebus tertianiam, quartanam vero quatuordecim recurrere, ut horam ipsam servent, qua accessiones invadere solerent. Idem etiam tempus recidivae durare ac eodem modo solvi solent, ac febres praegressae. Jacksonius (*On fevers in Jamaica*, p. 300) vidit, recidivas febris intermittentis tropicae paribus potissimum diebus contingere, ita ut sextus, octavus, duodecimus, decimusquartus et vicesimus gravissimi essent.

Quo longior est recidiva, eo difficilior est curatio, eo magis etiam vergit in morbos diuturnos.

IV. De succedentibus morbis.

§. 33.

Febres intermittentes quomodo transeant in acutos morbos, supra (§. 23. 24) exposuimus. Diuturni vero morbi, qui excipere eas solent, summi quoque momenti sunt.

a. *Tumores viscerum* frequentissimi, e stasibus sanguinis (*Path. gen.* §. 81. 82), varicibus venae portarum (§. 205) et debilitate viscerum exponendi, in ipsis jam febribus intermittentibus diuturnis, praesertim autumnalibus, oriuntur, acuti cum increscentibus accessionibus, minuti per spatia intermissionum, interdum dolent, praesertim dum febris instat. Occupant autem tumores ii hepar, vel splenem vel pancreas etiam aut mesenterium. Suppressas aut praecocius curatas febres minus sequuntur quam longas et quae remediis evacuantibus tractatae fuerunt. Tantum abest, ut a corticis peruviani adstringente vi derivandi sint, ut potius eo remedio optime cedant, quia cadaverum inspectio docet, vasa abdominalia laxata esse, viscera debilitata aut, dum in exitium vergit, arrosa atque destructa. Diutissime interdum persistunt, sponte non cessant, nisi victus ratio penitus mutata fuerit. Nascuntur inde alii morbi secundarii, hydropes, icteri, exanthemata diuturna.

b. *Icterus* exsistit vel ex his tumoribus, vel citra eosdem e secessu sanguinis in partes propiores (*Path. gen.* §. 90) et abundantia pigmenti,

quod in bile est (*ib.* §. 231). Interdum solet cum ipsa febre nasci (*Grant.* On fevers, p. 61), vel dum sequitur, nunciatur pruritu cutis, oculorum quod album est, in flavedinem vergente, urina turbida et opaca, flatibus continuis et alvo dura, stercorum etiam colore pallidiori. Solvitur mutato victu, dum sudores copiosos fundit aeger et exanthemate miliari cutis obsidetur. Hinc Alex. Camerarius jam 1730 egregie corticis peruviani laudes in hoc ictero curando et experientia et doctrina sua extulit (*Haller.* Diss. pract. 7, 205 sq.).

c. *Hydropes* et *oedemata*, frequentissime cum tumoribus viscerum junguntur, excipiunt febres autumnales diuturnas aut eas, quae purgantibus male tractatae fuerunt. Haud alii curationi adeo tuto cedunt, quam roborantibus et cortici ipsi.

d. *Intertrigines* aut *scabies* spuria pervicax, a vera differens, quod haec ex artuum juncturis orta contagium supponit, illa vero exanthemata febris succedanea, totum corpus occupant, ulcera rodentia saepe producunt et dolores atroces noctu inprimis saevientes. Interdum etiam horrores et leviusculae febris accessiones adduntur, cum molesto abdominis sensu, alvo dura et flatibus copiosis. Remedia resolventia aut evacuantia infirmant aegrum et pervicaciorem reddunt morbum, soli corticis usui cedentem.

e. *Tabes* viscerum, diuturna inflammatione et ulceratione exesorum. Praecesserunt tumores viscerum, quibus seccedunt horripilationes cum calore fugaci volarum, dolores lancinantes viscerum,

maxime noctu, sudores abundantes, quibus corpus colliquescere videtur. Interea lotium membrana versicolori obducitur, cita alvus accedit et macies corporis, artus tument et tabe consumitur aeger, ni maturior id exitium praeverterit curatio roborans et tonica.

f. *Difficultas intestinorum* cum febribus intermittentibus alternans in castris et nosocomiis militum frequens huc pertinet. Existunt etiam dysenteriae e febribus intermittentibus, cum tumore viscerum, solo corticis usu debellandae (*Morton* Opp. *tom.* 2. Append. *p.* 238. 239).

g. *Arthritis*, ex ipsis stasibus viscerum nata, periodos nonnunquam febris intermittentis servat, vulgaria respuit remedia, nec tophos efficit, soli curationi cedens, quae adversus febres intermittentes valet (*Chalmers*. On South-Carolina, P. II. p. 171).

h. *Morbus caducus* sequitur febres intermittentes diuturnas, maleque purgantibus tractatas in infantibus mulieribusque teneris, qui dum tumores viscerum habet adjunctos, difficilimus est curatu, cum cortex peruvianus, expeditissimum in illis remedium, prohibeatur teneritudine et proclivitate ad spasmos. Graingerius tamen (*Hist. febris anomalae batav.*, p. 112) praestantissimum invenit.

i. *Vesania* et *melancholia* ex eodem fonte manant ac reliqui morbi secundarii, iidem etiam curationi cedunt.

V. De caussis febris intermittentis.

§. 34.

Nihil vulgatius est aut pluribus confirmatum observationibus, quam in paludosis regionibus frequentissimas esse febres intermittentes effluvia igitur paludum, sive electricitate negativa, sive aëre hydrogeneo noceant, hunc morbum populariter excitare (*Path. gen.* §. 129). Quodsi in Belgio et Batavia, in Holsatia, Megapolitana provincia et Pomerania, tum in tropicis regionibus humilibus, frequentissimae sunt et quotannis grassantur, rarissimae esse solent in montosis regionibus, Hercynia, Sudetis, Carniolia, in regionibus Africae australis et in Peruvia. Quid quod incolae paludum aut accolae lacuum, pertinacissimis febribus vexati, saepe protinus sanantur, ut in editas et montosas regiones migraverint.

Cum vere et autumno humidus aër vigeat, terra sit uda, paludes abundent, clarum est, cur iis anni temporibus populares sint febres intermittentes.

§. 35. *Continuatio.*

Quaesitum est, febres intermittentes contagio propagentur, sive secus? Ad quam quaestionem nos ita respondemus, ut nec sporadicas nec vulgares et mitiores febres unquam contagio transire in alios statuamus. Humores enim haud corrumpunt.

ut elementa contagii elici possint. Sed cum malignae et perniciosae febres populariter grassantur, in humores, maxime cutaneos, ita agere possunt, ut in his contagium eliciatur, unde et Amelungius (*Hufelands* Journ. 18, 97) et Cleghornius et alii contagiosam febrium intermittentium naturam pronunciarunt.

§. 36. *Continuatio.*

Quodsi aliae caussae fortuitae, e. g. anim perturbationes, voracitas, male digestorum copia, vermes, frigus corpore exceptum aut exanthemata regressa, accusantur, haec puto tum demum febrem intermittentem producere, cum popularis est morbus.

Neque tamen praetereunda est Finkii observatio (*De morb. bilios. anom.* p. 93), varias febres, ante continuas, interdum intermittentem typum induere, dum ex aliis organis in digestionis officinam aut in plexus nervorum, ii praestitutos, migraverit caussa.

§. 37. *Continuatio.*

Dispositio haud negligenda est, quam in stasibus abdominalibus debilitate viscerum et haud regulari virium per nervos splanchnicos distributione collocandam esse existimo. Etenim, qui arthritide laborarunt, aut aliis morbis ex illo fonte manantibus, qui superstites sunt e febribus intermittentibus, qui ciborum dyspeptorum copiam vorarunt, aut vires nondum recuperarunt, obnoxii esse praeprimis huic morbo solent.

§. 38. *Continuatio.*

Temere nos de vera hujus morbi natura judicaturos esse haud vereor, si statuamus, imponderabilium conductionem et consumtionem impeditam in systemate splanchnico caussam esse primariam. Atonia autem viscerum et humorum corruptorum abundantia vel jam praecessit, vel subito effluvii paludosi, seu aëris hydrogenei efficacia supprimuntur vires, ut tantum consumi, quantum per nervos advehitur, nequeat. Itaque accumulatur id, quod nervis conducitur, unde frigus (*Path. gen.* §. 233), dein ad plexum cardiacum impetu concitato aestus sequitur cum cordis palpitatione et pulsibus crebrioribus (*Path. gen.* §. 234). Sudoribus denique aliisque excretis humoribus restituitur status quidam et fixus ordo, quo nervorum potentia agit et imponderabilia conducuntur.

Cur autem intermissionum spatia hoc febrium genus praecipue formet, haud latebit, si ad naturalem organorum digestioni inservientium functionem consilium transtulerimus. Etenim, si jugiter munus suum exsequitur systema cardiacum et arteriosum, ventriculus et digestionis officina tamdiu duntaxat functiones suas exercent, quam penus digerenda et assimilanda suffecerit. Hinc a natura ad intermissiones adsuefacta sunt ea organa.

Quod vero recurrant accessiones certo quodam ac fixo tempore, id cum Ackermanno (*De cognosc. et curand. febr.* p. 312) e congruente telluris motu cum incitatione vitae automaticae et

vegetativae exponendum esse duco. Meridianis igitur horis tertianae febris insultus contingere palam est: in quotidianis vero, ubi accumulatio imponderabilium citius contingit, ante praestitutam eam congruentiam motus telluris cum incitatione organorum impetus exsistet in alios plexus. In quartanis denique haud tanta colligitur et accumulatur copia, ut irruere stato tempore in plexus cardiacos possit: hinc longiora sunt intermissionum spatia.

§. 39. *Continuatio.*

Quodsi vero quispiam regesserit, esse et alias febres, et remittentes quidem, quae systema gastricum et splanchnicum occupant, differre has ab intermittentibus eo arbitror, quod minus ab infirmitate et atonia eorum organorum nascantur, quam ex irritante caussa, quae inaequabilem quidem virium distributionem adfert, sed vel continuo, vel modo intensius modo remissius in systema sanguiferum translatam.

Id saltem compertum habemus, nequaquam humores intestinales corruptos, sed nervorum adfectionem, plerumque miasmate paludoso generatam, in febribus intermittentibus accusandam esse. Manifesto id elucet tum e noxa purgantium aliorumque remediorum, quae evacuant, tum ex usu roborantium eorumque praesidiorum, quae nervorum temperiem mutare ac ordinem functionum restituere valent (§. 28). Fatemur quidem, observari interdum compositas febres intermittentes, ubi

ex ira aut victus vitio saburra biliosa vel mucosa simul adest: pleraque vero ejusmodi exempla pertinent potius ad sequelas morbi, qui, dum praesertim in longum trahitur, generandis sordibus omnino occasionem praebet.

Quod veteres dogmatici, Platone praeeunte, statuerunt discrimen febrium intermittentium: tertianas nimirum bili, muco quotidianas, quartanas atrae bili originem debere, id probabilitatis aliquid acquirit, ex humorum peculiari mutatione, quam in typo eo differenti indigitavimus (§. 19 — 21). Verum quidem est, seri mucique plus generari in quotidiana, in tertiana majorem bilis copiam, quartanae familiares esse atras dejectiones. Sed explicandum id esse censeo cum Ackermanno, dum viscera statuam in epigastrio sita, hepar et ventriculum, maxime pati in tertiana; quotidianam vero ex infirmitate intestini tenuis et adfectione plexus mesaraici nasci, hinc serosos humores abundare: denique quartanam portarum venam occupare, unde extractum bilis hemioxydatum, atro colore praeditum (*Phys.* §. 140., *Path. gen.* §. 112) nimia copia excernitur. Inducias facit longiores haec febris, quod remotiora sunt locta adfecta a plexu cardiaco, neque tam cito in minus vitalibus iis organis accumulari potest electrica substantia, ut impetus continuos cieat.

CAP. III.

DE FEBRIBUS REMITTENTIBUS ET CONTINENTIBUS GENERATIM.

§. 40.

Continentium febrium a remittentibus id discrimen est, quod illae nullum producant tempus, quo sese remittant ac levamen aeger notabile sentiat, hae vero omnino certo quodam tempore leviora producant symptomata. Utraque vero ea typi forma haudquaquam pariter a se distat ac intermittens febris et remittens, cum eadem aegritudo modo magis modo minus continua esse soleat. Nec virium ratio congrua est cum ea typi differentia, quippe cum, in continente licet febre jugiter incitatae sint vires circuitus, alia tamen organa valde infirma esse possint, in remittente vero maxime variet virium ratio.

Nihilominus persuasissimum habeo, et in febre remittente systema cardiacum et arteriosum semper magis incitari, quamdiu febris ipsa adest. Quodsi vero ex automatico aut organico nervorum imperio in encephalum morbus transit, quod in typho non raro accidit; nequaquam febris persistit, sed morbus febris succedens, qui nervorum resolutionibus et adynamia encephali aut ingenti incitatione insignitur. Itaque paralysis, quam nonnulli velut speciem febrium considerant, eodem jure sequelis febris adnumeranda est, ac gangraena inflammationis successionibus. Usu enim loquendi

recepimus, febrem semper occupare cor et vasa, quorum praeternaturalem incitationem adesse necesse est, quamdiu febris moratur.

§. 41. *Continuatio.*

Discrimen febrium remittentium et intermittentium versatur in conductione faciliore vel difficiliore, quae plexibus vel magis vel minus separatis perficitur. Si proxime caussa plexum cardiacum occupat, necesse est jugiter ac sine ulla fere remissione excutiantur imponderabilia e nervis vasa perreptantibus: dum vero alii plexus caussa obsidentur, accumulatio oportet praecedat, priusquam in plexum cardiacum possit irruere quidquid impetum facit. Interdum, ut supra (§. 39) monui, ipsum systema gastricum et splanchnicum patitur, sed citra debilitatem praegressam, miasmate paludoso productam; tum validis et morbosis stimulis hactenus incitatur, ut facilius vel sine ulla vel cum notabili remissione propagetur τὸ ἐνορμῶν ad cordis vasorumque plexus, unde impetus vel continuus vel remittens nascitur. Simile aliquid contingit, dum vasa capillaria, lymphatica, ductus excretorii, musculi aut organa varia caussa febrili vexantur: propter universi systematis nervorum connubium accumulatum τὸ ἐνορμῶν potest vel majori impetu vel minori, vel sine vel cum aliqua remissione, propagari ad plexum cardiacum et qui vasis arteriosis provident, unde febrium variarum accessiones exponuntur.

§. 42. *Continuatio.*

Id habent singulares omnes febres remittentes, ut horroribus potius ordiantur, quam rigore: hic tamen principio continentium accedere potest. Quod si contingit, nunquam recurrere solet, ni perturbatio critica aut metastasis metuendae sint, quae praesagiri eodem rigore solent (1). Perniciosi omnino rigores, qui ad febrem remittentem aut continuam, viribus jam prostratis, accedunt et nervorum distensiones aut resolutiones inferunt.

Pleraeque hujusmodi febres, si principio horrorem aut rigorem etiam habuerunt, per totum decursum aestu solo aegrum torquent, interdum tamen accessiones singulae solent leviusculis horroribus incipere. Qui si semper eodem tenore recurrunt, diuturnitatem morbi aut difficilimam judicationem portendunt, maxime dum jam intractae sunt vires (2). Commune id praeprimis in febre tabida (*Path. gen.* §. 233).

---

(1) Τριτοφυέα ῥίγεα, ἣν ἐν μέσῳ παροξυνόμενα πυρετῷ ἀτάκτῳ, πάνυ κακοήθεα. Coac. 26. Ἢν ῥῖγος ἐπιπίπτῃ πυρετῷ μὴ διαλείποντι, ἤδη ἀσθενεῖ ἐόντι, θανάσιμον. Aph. 4, 46.

(2) Αἱ ἐκ νώτου φρίκαι πυκναὶ καὶ ὀξέως μεταπίπτουσαι, δύσφορα. Coac. 8. Οἱ φρικώδεες ἐφιδροῦντες πολλῷ, δύσκολοι. Coac. 13.

§. 43. *Continuatio.*

Tertianus typus plerisque febribus remittentibus familiaris est. Alternis igitur diebus ingravescere morbos solet, maxime vero versus vesperam, quod ex incitatis per stimulos diurnos viribus elucet. Inde etiam critici motus solent alternis aut imparibus diebus accidere. Ubi vero minus sese remittit morbus, magisque continens est, eadem vehementia potest in septem dies porrigi, quo spatio ad finem vergente natura aliquid egerit aut alio modo solutio contingit.

Haud rara est foci febrium earum mutatio, ut quae ante capillaria vasa obsiderent, jam in systema splanchnicum agant, quae musculorum compagem occuparent jam in plexus ipsos nervorum saeviant. Tali modo quoque typus vicissitudines admittit, ut febris remittens in continentem abeat, seu haec in illam, aut omnis omnino febris sileat, dum encephalus ipse obsidetur.

Erraticae febres (*πλανῆται, πεπλανημένοι, ἄτακτοι*) nullum certum ostendunt typum, sed adeo variabilem, ut modo hac, modo illa hora accessio incipiat, ut insidiose atque *ἀπροσδοκήτως*, ut Galenus dicit, aegrum infestet. Eae febres solent esse compositae aut complicatae: interdum etiam simplices adeo vagae sunt, ut nullum peculiare systema constanter invadant, sed plexibus nervorum variis infestae sint. Typhus maxime huc pertinet.

CAP. IV.

DE SYNOCHA.

§. 44.

Febris haec, quam febrem inflammatoriam aut *ardentem* auctores plerique, *sthenopyram* Swediauerus nominat, veteribus vel *καῦσος* vel *συνεχὴς φλεγματώδης* (continens inflammatoria) dicta, *ὁμότονος* et est *ἀκμαστικὸς* ; i. e. uno vigore ingravescit ab initio usque ad solutionem; hinc etiam peracutus morbus (*κατοξὺ πάθος* Galen.), qui septenario dierum numero judicatur. Qui *sthenicam* febrem dixerunt, e continua vasorum cordisque agitatione perperam effecerunt, vis vitalis universae adesse augmentum, quod ex praegressis etiam caussis, plerumque incitantibus, consequi ipsis videbatur. At vero, si vel ad syndroma symptomatum respexeris, tantum abest, ut virium omnium concentum auctum esse probabile sit, ut potius manifestum sit desidium virium varia organa gubernantium. Digestio enim et secretiones humorum ubique fere labefactatae cum summa vasorum incitatione junguntur. Idem etiam valere de caussarum praegressarum actione supra jam (*Path. gen.* §. 66. 67) monuimus.

§. 45. *Continuatio.*

Synocha plerumque sine prodromis, subito aegrum infestat, caussis fortuitis violenter systema cardiacum incitantibus. Rigore incipit brevi, vio-

lento, quem sequitur aestus vehemens, siccus, totum corpus aequaliter infestans, cum pulsibus fortibus, plenis, celeribus, frequentissimis, initio duris, dein paullo mollioribus, principio etiam irregularibus, cum cordis palpitatione anhelitu creberrimo et angoribus pectoris. Totum corpus rubescit, maxime oculi, quorum acies intenditur, ut lucem etiam fugiant: susurrus continuus aurium et acutissimus sensus: insomniae aegrum torquent, nonnunquam etiam vesaniae, quae vesperi et noctu vulgares sunt. Accedit musculorum palpitatio spastica aut tremores. Sitis intensissima cum linguae et oris siccitate aegrum vexat. Adjuncta est cupiditas frigoris, maxime frigidae aquae. Urina solet esse ruberrima, clara, citra ullam hypostasin, parvaque copia secedit. Alvus est dura: appetitus ciborum nullus: quae vel invitus vorat, nullo modo digeruntur, sed cruditatem efficiunt. Sanguis e vena missus ruberrimus est et crustam phlogisticam duram renitentemque format. Sanguinis fluxus e naribus, aut restitutus ex utero et ano, si hic suppressus erat, morbum solvere aut levare saltem valet. Sudoribus tamen copiosis et urinae hypostasi levi et nubila judicatur intra septem aut quatuordecim dies. Quodsi ultra primum septenarium febris morata fuerit, magis sese remittere solet.

§. 46. *Continuatio.*

Simplex haec febris, ubi male tractatur, aut dum aeger jampridem organorum vitio laboraverit, abire in compositam indolem potest. Siquidem car-

diacorum et roborantium abusus hactenus vehementem reddit morbum, ut nobilia organa infestet et inflammationes locales adjungat: vel nervi etiam obsessi metastases formare possunt. Dein vulgare est, orgasmum nimium partium propiorum aut etiam remotiorum secessum producere (*Path. gen.* §. 76), unde pigmentum bilis, quod sanguini inest, aut alia elementa praedominantur et vel biliosam vel putridam febrem generare possunt.

§. 47. Continuatio.

Oritur morbus in juvenibus robustis, agricolis sanis, aut iis hominibus, qui a sanguinis fluxu consueto defecti sunt. Nascitur a frigoris subitaneo effectu, unde Sydenhamus *febrem hyemalem* appellavit (*Opp.* 1, 348). Familiaris est monticolis, in quibus Josephus Panzani, medicus istricus, eximie descripsit (*Beschr. der krankh. in Istrien, Lübben* 1801. 8). Animi etiam perturbationes violentae, potus spirituosi, cibi incitantes, aromatum abusus, vesicatoria, motus nimius et insomniae occasionem huic morbo praebent.

§. 48. Continuatio.

Duae potissimum sunt febris ardentis varietates, altera protracta et secessu propiorum sanguinis particularum juncta, altera brevissima et uno nychthemero indicata. Illa speciatim *causus*, haec *ephemera* dicitur.

Καῦσος veteribus dicebatur febris ardens vel cum aurigine vel cum biliosis aliis symptomatibus

juncta. Nascitur autem potius aestate, quam hyeme, iis praeprimis infesta, qui peregrinantur, siti vexati et ciborum male digerendorum varietate. Invadit rigore vehementi, qui vero non recurrit, nisi metastasis metuenda sit. Succedit aestus ardens, visceribus praeprimis obnoxius, sitim inexplebilem, desiderium frigidi aëris, siccitatem et aspritudinem linguae labiorumque producens, interdum quoque cum frigore membrorum junctus. Accedunt insomnia, hallucinationes et continua desipientia. Cum his signis febris ardentis junguntur symptomata biliosa; sapor amarus, dolor et plenitudinis sensus in praecordiis, urina crocea, interdum turbida; aurigo denique, quae ante septimum diem malum exitum portendit. Tum etiam lingua atra, nervorum distensiones et mors succedere possunt.

Quodsi vero cum lingua molliore pulsus fiunt magis regulares, molliores, cutis madida, urina hypostatica, versus septimum diem icterus ortus aut sanguinis fluxus e naribus solvere morbum potest.

Ea febris in tropicis regionibus frequentissima abire solet in febrem flavam, cum qua Moseleyus jungit (*Von den krankh. zwischen den Wendezirkeln*, 294). Sed pluribus signis differt, quae in ulterioribus indicentur.

Causi species, quam ex inflammatione viscerum abdominalium, erysipelate hepatis, intestinorum aut ventriculi, Valesius et Ballonius exposuerunt, maxime quod lipyria adjuncta esset, hujus loci esse nego, cum inflammatio localis alii morborum classi accensenda sit.

§. 49. Continuatio.

Alia est acutissima synochae species, *diaria* dicta aut *ephemera*, quippe quae unica accessione intra vigintiquatuor horas terminatur Quodsi ultra hoc spatium porrigitur, *ephemerae extensae* nomine venire solet, in synocham legitimam abitura.

Ab evidentibus caussis eam semper oriri, a vigilia, aestu aëris, motu nimio et exercitatione corporis, animi violentis perturbationibus, temulentia etc., veterum est sententia Nullo etiam praevio signo nunciata, repente aegrum corripit citra horrorem aut frigus. Capitis dolor vehemens aut ventriculi cum calore primum modico, dein vehementi, pulsibus magnis, celeribus, frequentibus, insomnia, urina satura, sed haud cocta, alvo etiam dura ab initio ad finem usque aegrum vexare solet. Solvitur minus pr fusis sudoribus, quam halitu calido, copioso, nonnunquam quoque, si caussa respondet, sanguinis cursu aut vomitu et alvi fluxibus.

Periculo vacat, si simplex est, naturae enim molimina sufficiunt ad tollendum morbi. Quodsi vero in extensae modum porrigitur, synochae indolem apiscitur; anceps praecipue, dum horrores accedunt aut pulsus exiles, contracti.

§. 50. Continuatio.

Sed *maligna* hanc *ephemeram* interdum observare licet, in febribus pestilentibus, dum populariter grassantur. Namque, si vel Russelii observa-

tiones comparaveris, primam pestis faciem reperies saepe intra nychthemeron primum aut paullo post ipsum enecasse, absque ullis bubonibus aut carbunculis (*Adh. über die pest*, 1, 107). Similis fuit morbus, *sudor anglicus* dictus, quem tanquam peculiarem medici omnes praedicant. Saeculo XV. adfi nem vergente et initio saeculi XVI. in Anglia primum observatus, per Belgium et Bataviam, tum etiam per Germaniam, Daniam et Galliam saeviit. Incepit cum magna virium jactura animique deliquiis, interdum horroribus et tremoribus, utique vero aestum viscerum intenso, anxietate et ventriculi ardore doloreque; tum etiam cordis palpitatione et anhelitu. Interea pulsus debilitari consuevit, desipere aeger aut sopore corripi, vires autem magis magisque prosterni, donec praecipitaretur. Quodsi sanitas esset speranda, statim post insultum sudores profusi copiosissimi debuerunt accedere, quibus etiamsi vires exhaurirentur, unica tamen salus ex iis speranda erat.

Quas accusarunt tempore aequales, Sleidanus, Polydorus Vergilius, Erasmus Roterodamus et Cajus, caussae variae sunt. Contagium manifestum erat: haud neganda, tanquam disponens caussa, immundities Anglorum circa id tempus adhuc tetra. Sed peculiarem plane ac sui generis fuisse morbum haudquaquam statuendum, quum nihil novum sit, pestem sudoribus copiosis solvi (*Russel v. d. pest*, 100).

CAP. V.

DE FEBRIBUS CATHARRALIBUS.

I. Generatim.

§. 51.

Quae in vasa capillarium viarum aëriferarum agit febris ac congestione versus has partes stipata est, *catarrhalis* vocatur, *rheumaticae* valde adfinis, quippe quae capillaria vasa musculorum aut telae cellularis hos interstinguentis adgreditur. Capillaria autem vasa, etiamsi indifferentia, nervorum tamen gangliosorum imperio subdita esse, pluribus locis monuimus (*Phys.* § 189. 259). Hinc et utriusque morbi adfinitas cum typho, in quem frequenter transeunt, declaranda est Uterque morbus similiter solvitur, sudoribus nimirum, excretione locali seroso-mucosa, aut exanthematibus. Simili etiam modo curandus est, ut nempe vasorum capillarium indifferentia et regularis conductio per nervos gangliorum restituantur.

Male haec germana febrium genera a nonnullis auctoribus astheniae soli seu debilitati directae tribuuntur, quod a frigore externo orta facile abeant in typhum et vulgatissima sint in hominibus teneris et delicatulis. Id autem falsum esse, liquet ex iis, quae tum de frigoris actione (*Path. gen.* §. 126. 127). tum de debilitatis notione (*ib.* §. 49. — 65) uberrime praecepi.

§. 52. *Continuatio.*

Tabulam autem morbi vivis coloribus picturos inchoare oportet a prodromis adfectibus, quae repente excipere caussam admissam aut etiam post aliquod tempus adgredi aegrum solent. Versantur autem in horrore, levi cutis membrorumque frigore et tensionis sensu, quibus junguntur sternutatio copiosa, sensus acutior juxta narium, raucitas vocis, stimulus ad screandum et tussicula irrita. Ad haec gravitas capitis, dolores obtusi in radice narium, inter oculos et in ipsa orbita, turbida oculorum et rubicunda facies, lacrimosus adspectus cum sensu ardoris. Tum gustatus et odoratus pereunt, appetentia ciborum deest; lingua, labia et dentes muco obducuntur. Interdum nausea, praecordiorum plenitas et gustatus vitia accedunt. Alvus vel naturalis, vel dura. Semper vero urina est turbida et lutosa.

§. 53. *Continuatio.*

Febris ipsa mox sequutura horroribus incipit e dorsi spina natis, in frigus convellens abituris. Simul caput velut onustum, temulentum esse et doloribus inter supercilia et in fronte gravari solet, animus marcere, oculorum acies obfuscari et pectus vehementer angi. Membra, quae perfrixerunt, arida sunt, lingua etiam aspera: urina parca et aquosa: pulsus exiles, spastici et frequentes.

Haec quidem accessio vespertina esse consuescit, neque diu moratur frigus, neque recurrit

cum febris accessionibus, sed abire solet post horam unam alteramve in aestum, aut, dum recurrit febris, soli adsunt horrores cum ipso calore alternantes. Calor autem utplurimum mediocris est, caput, collum manusque infestans, facie oculisque inflatis, rubentibus, his etiam lacrimosis, palpebris plerumque tumidis. Anhelitus aegrum vexat copiosus, calidus; tussis etiam arida et dolores pectoris cum sensu tensionis. Quo longior aestus mora, eo pleniores pulsus, eo madidior lingua, humidior cutis, maxime vero unctuosi sudores in axillis et inguinibus erumpunt: urina etiam satura nubeculam habet subsidentem pallidam et opacam. Tali modo mitiora fiunt symptomata, donec matutinis horis, si vesperi coeperat, accessio desinit. Recurrit autem febris vel quotidie vel alternis diebus.

§. 54. *Continuatio.*

Intercapedo accessionum haud perfecta est: aestus quidem remissior, vel parum sentiendus, horroribus tamen facile intercurrentibus, dum frigidus aër corpore excipitur. Remanent per intercapedinem aliae molestiae, febri huic propriae: sensus nimirum acutus narium, frequens sternutatio, dolor obtusus in radice nasi, e quo aquosa, acris solet effluere latex, similem acritudinem habent lacrimae, continuo genas erodentes. Oculi etiam turbidi, rubri, dolores patiuntur et ardoris sensum. In larynge et fistula spiritali titillationem queruntur et adsiduam tussiendi cupiditatem: quod tussi ejicitur, acre est et peculiarem habet odorem.

Pectus continuo angitur et tensionis sensum experitur. Glandulae, quae circa collum et mandibulam sunt, tumescere et dolere consuescunt. Nonnunquam et dolores aurium acutissimi, et peculiaris somnolentia aegrum alternatim vexant. Proclivitas ad sudores salubre nihil initio efficere potest.

§. 55. *Continuatio.*

Alternis his accessionibus remissionibusque morbus moratur per aliquot dies aut etiam per septimanam unam aut alteram, pro varia aegri aetate, constitutione, pro anni tempore et victus ratione. Vires vel minus patiuntur, ut possit aeger munere suo quadantenus fungi, obambulare, cibos etiam solito modo sumere. Gravior vero morbus magis enervare vires solet, ut lassitudinem post quemvis motum sentiat aeger, lectum deserere nequeat nullumque appetat cibum.

Simplex et benignus morbus sequentes accessiones mitiores habet cum pulsibus magis ordinatis, mollioribus, fortioribus, madore cutis continuo calido, oculorum acie gradatim restituta, nubecula in urina subsidente. Tum acris ante latex e naribus manans, mitior fit et paullo spissior, magis etiam in flavedinem vergit et peculiarem odorem spirat. Similis mutatio in humore per tussim excreato contingit, quo levantur pectoris angores et dolores. Denique sudores accedunt acidi, calidi, totum corpus occupantes, quibus hactenus molestiae praegressae levantur, ut tussicula supersit cum sputis coctis. Nonnunquam solet et san-

guis e narribus stillare, praesertim in juvenibus et qui sanguine abundant.

Saepius observatum fuit, superstites ex hac febre sanitatis insignem sentire vigorem et ad εὐεξίαν quamdam pervenire, quae salubritatem hujus morbi, dum simplex est et sanos occupat, prodit.

§. 56. *Continuatio.*

Quod quamvis negari nequeat, frequenter tamen contingit diuturnitas morbi et transitus in alios, curatu perquam difficiles, dum catarrhus neglectus fuerit. Vulgatissima autem catarrhi sequela est morbus pulmonalis ipsaque tabes, praecipue in iis, qui stasibus abdominalibus laborant (*Path. gen.* §. 83), qui arthritidem passi sunt aut scrofulosos glandularum tumores. Potest etiam idem diuturnus morbus metui, si inepta curatio catarrhi accederet, si calida et sudorem pellentia remedia exhibita, aut si sanguis praeter rationem missus, alvus cita esset, aut denuo frigus corpore exciperetur.

Tum solet pectus magis etiam constringi, angores augentur noctu cum anhelitu et tussi molesta, sicca: somno penitus caret aeger aut insomniis terrificis vexatur: vires musculares insigniter defetiscuntur: oculi continuo tument, rubent et lacrimas fundunt: nares mittunt laticem acrem, doloribusque obtusis jugiter adficiuntur: sternutatio, odoratus defectus cum horroribus semper recurrentibus, pulsibus etiam duris exilibus continuant:

urina turbida manet et lutosa; lingua mucosa et glandulae circa collum tumidae. Quae dum contingunt, labem pulmonum extimescere licet.

§. 57. *Continuatio.*

Alia successio periculum magis praeceps minatur. Dum enim viget constitutio nervosa, febres catarrhales scenam aperire et initium morbi nervosi constituere solent: si qui intercurrunt catarrhi, magis nervosi et symptomatibus malignis stipati esse consuescunt.

II. De Catarrho epidemico-contagioso.

§. 58.

A medio inde aevo saepius populares morbi catarrhales animadversi sunt, tum contagio, tum virium defectionem, tum adfectibus variorum organorum insignes. Prima fere fuit, quam Valescus de Taranta Monspessulanus anno 1387 observavit, secunda quam Timaeus (*Epist. p.* 481) memorat, anni 1558; tertia anni 1562 (*Onuphr. Bruguer Barcinonensis: de destillatione ejus anni. Barcin.* 1563. 8); quarta anni 1580 (*Salius Divers. de febr. pestil.*, *p.* 66); dein 1675 (*Schelhammer: de genuina febris curandae methodo, p.* 173); post 1729 et 1730 (*Jo. Gottfr. de Hahn; febrium continuarum recensio. Vratisl.* 1731. *Morgagni: de sed. et causs. morb. ep.* 13); dein anni 1762 (*Gilchrist in neuen Edinb. Vers.* 3, 385. *Isenflamm Versuch von den ursachen der brustkrankh. Wien*, 1762)

anni 1775 (*Grant: on fevers*, p. 115): maxima vero anni 1782, ubi αὐτός τε νοσήσας καὶ αὐτὸς ἰδὼν ἄλλους πάσχοντας (*Wittwer: vom jüngsten epidemischen katarrh. Nürnb.* 1782. *Lentin's Beyträge* p. 30. *Smyth in medic. Beytr.* p. 77); dein 1788 (*Falconer: in mem. of. a soc. of. Lond. vol.* 3) denique 1803 (*Pearson. Hooper. Herdman. Nott. Gautieri*).

Habent id commune catarrhi epidemici, quod ver siccum frigidumque, in quo boreas, caecias et eurus regnant, eos adducat, sequantur autem terrae conversionem ab ortu ad occasum (*Path. gen.* §. 39). Ex ipsa Sibiria catarrhum anni 1782 repetere licuit, quem ideo *Russorum morbum* nonnulli, alii *Influenza* aut *la Grippe* nominarunt. Contagio propagari probabile est.

§. 59. *Continuatio.*

Compositum morbum sistere ejusmodi catarrhos epidemicos, nemo negabit. Pulmones inflammatione adfici manifestum est, simul tamen biliosa accedunt interdum symptomata et adfectus nervosi, quibus vires infringuntur, ut in senibus crisis nulla contingere possit. Hippocrates ipse jam dixit: si ver fuerit siccum et aquilonium, catarrhos oriri, quibus senes συντόμως interimantur (*Aph.* 3, 12). Infantes raro obnoxii sunt, adficiuntur eodem tempore duntaxat sternutatione, effluxu laticis aquosi e naribus et lippitudine: liberi maxime, qui lactent.

Faciem induit is morbus variam, pro diverso

climate, aegri constitutione et aetate, et varia epidemiae indole. Anno 1782 vidi plerosque doloribus pectoris corripi cum virium languore, horroribus et calore mediocri. Ab initio autem singularis quidam dolor frontis, temporis et maxillarum torquebat, tum tumoribus glandularum junctus. Febris typum fere nullum servabat, licet initio, et ubi mitis esset, tertianarius perciperetur. Pulsus erant haud duri, sed frequentissimi, ut et in senibus interdum centum ictus et ultra in scripulo horae primario numeraverim. Nonnulli querebantur dolorem circumscriptum sub sterno, juxta longitudinem fistulae spiritalis, qui versus latera non extensus solam eam fistulam adfectam esse signabat. Tussi interea magnopere torquebantur, qua dolor tum pectoris, tum frontis adeo ingravescebat, ut acubus se pungi ac prae doloris vehementia exscreare se nihil posse quererentur. Simul aderat ardor faucium ipsiusque fistulae spiritalis, nonnunquam dolor strictorius, qui anginam simulabat. Lingua et fauces quorundam muco, plerorumque cortice sicco obductae erant.

In quibus major compositio, dolores praeprimis praecordiorum, quasi excoriatorum, angores circa eam regionem, saporem oris depravatum, fastidium et vomitum vel biliosum vel mucosum querebantur: nonnunquam accedebant cardialgia et dolores colici, quae symptomata levabantur non nihil vomitu copioso pituitoso.

Qui debiliores natura erant, aut senes etiam, adjunctos habebant adfectus nervosos. Ab initio

inde horrores cum caloribus fugacibus alternantes, pulsus aderant intermittentes, infirmi, pectoris potius oppressio quam dolor: vocis singularis humilitas, somnolentia, animi deliquia, spasmi variarum partium, ut et lotii fluxus interciperetur et faux constringeretur et tenesmo anus laboraret. Sputa fere nulla in ejusmodi casibus: urina turbida maleque olens: metastases repentinae ad nobilia organa enecare aegros consuerunt.

§. 60. *Continuatio.*

Ubi mitior morbi facies aegrique constitutio robusta, naturae vires aliquid salubris moliri et perpetrare valebant. Cutis ab initio arida versus septimum diem madebat, sputa facilius promovebantur, pustulae apparebant circa labia aut erysipelas faciei, abscessus parotidum, quibus violentia morbi decrescebat. Interdum effluxus laticis ex auribus, aut salivae cursus judicare morbum videbantur. Optimum erat signum, si pulsus major et liberior fieret, cute madente et nubecula in lotio subsidente.

His quidem signis solebat morbus die nona aut decimaquarta in sanitatem perduci. Sed familiaris erat propensio convalescentium ad recidivas quae leviores initio videbantur, multo revera graviores praegresso morbo primario, seniores nonnullos apoplexia enecantes. Qui omnino convaluerant, oedemata tamen pati consuerunt aut diuturnam tussim cum pectoris oppressione, quibus tabis metus suscitabatur.

Observatum quoque fuit, diathesin ad phthisin, ad scrofulas et ad arthritin hoc morbo potissimum evolvi. Ubi haud catarrhus ipse succedebat, vices ejus gerere dysenterias vernales, diarrhoeas aut rheumatismos, compertum habuimus.

III. De caussis catarrhi.

§. 61.

Si membra perfrixerunt, catarrhum oriri vulgi est sententia, cui scholae addiderunt, fieri id regressa materia perspirabili a cute ad vias aëriferas. Quod quam falsum sit, pluribus locis (*Path. gen.* §. 96. 97. 127. 176) uberius probavi. Frigus enim corpore exceptum dum contractilitatem auget, sentiendi vim in ea parte, quam adoritur, deprimit, ut haec accumulata in alia organa cum adfecta parte consentientia impetum quodam irruere possit. Inaequalis ea sentiendi facultatis distributio et fluctuatio quasi (*Path. gen.* §. 57. 58) caussam catarrhi primariam constituit et essentialem.

Cum insuper Keillius jam evicerit (*Medic. stat. britann. p.* 180. 194), ponderabilium humorum seu vaporum per cutem eliminatorum copiam saepe haudquaquam minui, si membra perfrixerint; cum exigua saepe portio cutis, quae frigus excepit, sufficiat ad catarrhum generandum; cum quotidie videamus, homines, qui durarunt corpus, frigus sine noxa perferre, etiamsi ante maxime incaluerint; cum teneri contra et sentiendi facultate haud

ordinata praediti facilime catarrhum patiantur; cum denique methodus probatissima contra adfectus catarrhales nitatur potius restitutione regularis conductionis quam proliciendo sudore: manifestum est atque exploratum, nostram sententiam veritati proximam esse.

§. 62. *Continuatio.*

Persuasissimum habemus, praeter hanc fortuitam caussam, inesse aëri ipsi particulas nocentes, quae in populari morbo eliciantur, atque irritando vias aëriferas morbum producant. Etenim, si recesseris etiam ab observatione Martini, quod Kildae insulae habitatores protinus catarrho adficiantur, ut peregrini appelluntur; etiamsi neglexeris Watsonii opinionem, effluvia maris, dum fluxum patitur, catarrhum generare; id tamen compertum habemus, caeciam abundare salinis particulis ex ingentibus iis desertis Sibiriae elicitis, quibus viae aëriferae magnopere incitari possunt. Parietes recens dealbatos eum morbum producere, experientia docuit. Itaque haud immerito Huxhamius jam, et post eum Weikardus acria quaedam ex aëre resorbta catarrhum gignere statuerunt.

Electricitatis praeterea atmosphaericae turbatam rationem (*Path. gen.* §. 132) in popularibus catarrhis accusandam esse, rationi haudquaquam repugnat.

Contagium omnino evolvi in morbi specie gravissima, qua humores corrumpuntur, extra

omnem dubitationis aleam positum est (*Gray* : in medic. beytr. 1, 55).

§. 63. *Continuatio.*

Quoad diathesin, certum est, teneros homines, venereis complexibus et aliis victus vitiis infirmatos, aut qui calore nimio fovent cutim, obnoxios esse catarrho. Ii etiam, qui stasibus viscerum abdominalium et varicibus venarum laborant, facilime eum concipiunt: vulgaris est observatio, hos sine manifesta caussa continuis fere catarrhis adfici. Dein facilime catarrhis corripiuntur, qui e morbo graviori superstites sunt, praesertim qui e febribus nervosis et exanthematibus convalescunt. Teneritas et sentiendi facultas nimis aucta id exponit.

§. 64. *Continuatio.*

Hinc patet, febrem catarrhalem complecti irregularem per plexus nervorum conductionem, ex adfectione viarum aëriferarum ortam, qua vasa capillaria praeprimis laborant, quaeque, ob consensum cutis cum iis viis, facilime e frigore, quod corpus excepit, nascitur. Adfinitas igitur morborum catarrhalium cum rheumaticis et nervosis haud obscura est.

CAP. VI.

DE FEBRIBUS RHEUMATICIS.

§. 65.

Ejus morbi hypotyposis repetenda est doloribus musculorum et tendinum lancinantibus, cum febre junctis. Sedes igitur morbi est quaerenda in plexibus nervorum, quae vasa capillaria velamenti muscularis ambeunt. Cum autem tum ipsius velamenti, cum involucris nervorum vasorumque, tum vasorum capillarium per superficiem praesertim, sit communio quaedam, adfectus eorum vasorum necesse est cohaereat, similia etiam producat phaenomena: unde germanitas febrium catarrhalium atque rheumaticarum exponenda est. Simul nonnunquam oriuntur, succedunt sibi, similes habent sequelas et sanitatem fere eodem modo laedunt.

Qui rheumatismum cum arthritide componunt, negligere videntur caussas manifestas, a quibus ille semper nascitur, arthritis vero, diathesi praegressa, absque caussis evidentibus oritur. Rheumatismus sanissimos homines subito corripit, si membra perfrixerint: arthritis invadit plerumque homines aetate confirmata et qui vel stasi abdominis vel debilitate digestionis laborarunt. Rheumatismus simili modo solvitur ac catarrhus, sed arthritis hominem iteratis cruciat adfectibus, donec vel totum corpus mutatum penitus fuerit, vel adeo debilitatum, ut formari morbus nequeat.

§. 66. *Continuatio.*

Lancinantes membrorum dolores a frigore excepto orti, *rheumatici* vocantur, probe distinguendi ab iis doloribus pariter lancinantibus musculorum, qui comitari syphilidem, scorbutum variasque cachexias solent. Hi quidem diuturni, noctu nonnunquam ingravescentes, aegrum ita cruciant, ut nequaquam perspiratione restituta leventur.

Peculiare id habent dolores rheumatici, tactu augeri, auraeque agitatae sensum adferre, adeo velociter etiam alia ac alia membra corripere, ut in nullo fere diu consistant, priusquam morbus formam constantem adeptus fuerit. Per totius corporis ambitum progredientes, sentiendi facultatem insigniter augent, noctu tamen minuuntur et dum modice corpus incalescit. Quodsi vero perfrigescit iterum, gliscunt dolores, obrigescunt membra, prae dolore saltem moveri aegerrime possunt. Interdum, ubi tenerior est constitutio et sentiendi facultas major, tremunt et palpitant loca adfecta, tendines maxime convelluntur et obrigescunt.

Dum partem adfectam dolores per aliquod tempus vexarunt ea intumescere solet et incalescere. Tumor autem musculos solos aut tendines etiam occupans, elasticus est et rubicundus, calidus et vehementer dolet. Diutius moratur doloribus, qui celeriter alias aliasque partes invadunt: tumor levat dolores, cum humores viscidi copiosi proma-

nant, e quibus deponitur salis phosphorici copia, albido pulvere saepe pannum ceratum obducentis.

Glandulas insuper vicinas infestare solent tumores, maxime eas, quae vasa absorbentia e partibus adfectis accipiunt: et hi tumores tamdiu morantur, quam rheumatismus persistit.

§. 67. *Continuatio.*

Ni partem quamdam singularem occupent tumores, vagantes dolores plerumque internas et nervosas partes invadere, sensuum hallucinationes, vertiginem ipsamque vesaniam producere solent. Dolores colici, difficultas intestinorum cum spasmis, tenesmo, dysuria, cardialgia, angoribus pectoris, asthmate et functionum partis adfectae suppressionibus sequi solent. Ea praeprimis organa his adfectibus invaduntur, quae vel ante jam debilitatae erant, aut in quae, ob popularem morborum indolem, facile aliquid abscedit. Hinc intestinorum difficultas autumno, vesica urinaria in senibus facilime doloribus rheumaticis obsidetur.

Rheumatica eorum adfectuum natura dignoscitur tum e praegressis membrorum doloribus, tum ex indole epidemiae, tum denique e levamine, quod adferunt adminicula artis, quae cutis functiones restituere valent.

§. 68. *Continuatio.*

Cum dolor sese remittit, necesse est secretiones augeantur modoque praeternaturali mutentur (*Phys.* §. 247). Musculorum velamenta obducuntur lympha gelatinosa, quae et tendines et ligamenta intermuscularia velare solet. Interdum aquosi tumores visi sunt telam adiposam et superficiem musculorum occupare (*Morgagni* Ep 57. 17). Qui cum externi sunt, fluctuant, diutius persistunt, lente potius natura resolvendi quam arte discutiendi.

Interdum lympha ea gelatinosa aut aquosa vesiculis erumpit, tumores rheumaticos occupantibus, sponte apertis vel post longam moram denique subsidentibus. Frequentia etiam sunt exanthemata, miliarium aut scabiei aut hepertum etiam speciem prae se ferentia, quae molestum pruritum et rosionem cient, solutionem tamen rheumatismi promovent. Quinetiam Gattenhofius vidit manus fusco colore post rheumatismum tingi, qui tandem, soluta epidermide, evanescebat.

Remanent post rheumatismum varii adfectus in parte, quae infirmitatem signant. Languoris, stuporis aut sensus nimis acuti molestia proclivem facit partem ad novos rheumatismos. Nonnunquam nervi resolvuntur e lympha gelatinosa velamenta nervorum obsidente. Articulorum tumores ex ipsa massa gelatinosa manticulam tendente, rigor et immobilitas articulorum, ancyloses, bursarum mucosarum tumores duri; luxationes articulo-

rum spontaneae (*Path. gen.* §. 210), spinae dorsi curvationes (*ib.* §. 215); ulcera denique pertinacia et ipsa caries ex hoc fonte manant. Denique non rarum est, adsimilationem nutritionemque totius corporis labefactari, ut febris lenta cum tabe et hydrope ἀνὰ σάρκα consequatur.

§. 69. *Continuatio.*

Quod febrem attinet, rheumatismi comitem, principio monendum est, ipsa caussa, quae rheumatismo ansam praebuit, simul febrem accendi, quae *rheumatica* non nominanda, sed ea potius hoc nomine insignienda est, quam dolores rheumatici aut caussa ipsa in musculorum velamenti sedens excitant. Varias ea febris formas induere potest; vulgare tamen est, horroribus aut frigore inchoare, cum doloribus, languore et gravitatis sensu in membris. Aestum vehementem comitantur sitis, anxietas, perturbatio animi, insomniae, vesaniae, nervorum etiam interdum distensiones et tendinum subsultus. Pulsus solent esse duri, pleni, frequentes; urina parca, turbida, nec sueta salium vulgarium copia praedita. Mira est in sudores propensio, qui adeo profusi esse possunt, ut totum corpus colliquescere et febri sudatoriae similis morbus fieri possit. Sinnerus Röttingensis anno 1802 talem morbum popularem observavit, descriptum Wirceburgi 1804.

Vesperi redeunt accessiones, alternis diebus ingravescentes; decrescunt tandem, cum partem quamdam fixi occupant dolores. Sanguis e vena

missus vel crusta phlogistica obducitur, vel solo sero abundat. Vires per febrem infringuntur, ut, quo longior ejus mora, eo frequentiores spasmi et nervosi adfectus esse consuescant.

Quodsi solutioni propior est, cum pulsus majore mollitie minoreque frequentia, urina nubeculam deponit aut salium copiam matulae parietibus adhaerentium: lingua madere, cutis autem sudoribus copiosis, calidis perpetuo scatere, quibus levaminis plurimum adfertur. Interdum sanguis e naribus salubriter stillat, inprimis si juvenis et robustus aeger; salivae etiam cursu expedire morbum visus est. Non raro exanthemata miliaria egregie opitulantur ad sanitatem restituendam.

Quae quidem febris etiamsi finitima typho est, tantum tamen abest, ut generatim asthenicis accensenda sit, ut potius frequenter cum incitatione perpetua totius systematis vasorum juncta sit. Itaque nec incitandae sunt vires, nec minuendae, sed aequabilis conductio per nervos restituenda.

§. 70. *Continuatio.*

Compositam esse hanc febrem, novum non est, cum nervorum adfectus ingravescentes aut ipsae inflammationes facilime accedere, ventriculus etiam et viscera digestioni inservientia ita adfici possint, ut sordes biliosae et gastricae adjungantur. Hinc non rarum est, complicationem ab iis accusari, qui differentiam compositi complicatique morbi negligunt (*Path. gen.* §. 43). Idem status in-

ternus varias duntaxat formas adipiscitur, dum vel haec vel illa organa adficiuntur.

§. 71. *Continuatio.*

Caussae rheumatismi manifestae versantur praecipue in frigore corpus adficiente et praeprimis velamenta musculorum fibrosa ita corripiente, ut, contractilitate aucta, sentiendi facultas minuatur et imponderabilium per nervos gangliosos conductio pervertatur (*Path. gen.* §. 126. 127). Hinc verno tempore autumnalique febres rheumaticae populariter grassantur, cum catarrhis et dysenteria alternant, frequenter in typhum abiturae.

Cum observatum sit, aërem paludosum rheumatismis ansam praebere (*Amelung: in Hufel. Journ.* 18), electricitatis etiam atmosphaericae rationem turbatam accusari posse, fatendum est (*Path. gen.* §. 129. 132). Electricus processus, continuo cum perspiratione junctus (*Phys.* §. 273) pervertitur sine dubio, cum vel frigus vel alia atmosphaerae vitia cutis perturbant functiones.

§. 72. *Continuatio.*

Praeter hanc vulgatissimam caussam arguendae etiam sunt aliae, quae, ubi diathesis adest, velamentorum aponeuroticorum, quae musculos circumdant, functiones turbare valent. Pertinent huc praesertim suppressa exanthemata, ulcera praecocius justo exsiccata, sanguinis cursuum naturalium defectus et catarrhi fluxus interceptus. Frequens etiam est connubium rheumaticorum dole-

rum cum cachexiarum variarum initio, quae syphilidis exemplo, scorbuti et leprae velamenta musculorum invadere solent.

Rarius in primis viis stimuli adsunt, qui, vermium exemplo, per consensum musculorum velamenta incitare possunt (*Rahns. Briefwechsel* 1, 212).

§. 73. *Continuatio.*

Similis diathesis, quae catarrho favet, et hujus morbi primordia producit. Teneritas cutis et sentiendi facultas nimis aucta, quae vel hereditate vel luxu, maxime vero nimis calidis vestimentis, pellibus ac rhenonibus contrahitur, aut quae sedile sequitur et complexus venereos, quae denique hystericis et hypochondriacis familiaris est, ita agere potest, ut leviora etiam et aliena incitamenta musculorum velamenta invadant.

§. 74. *Continuatio.*

Sedem morbi esse velamentum musculorum aponeuroticum, pro centro systematis fibrosi habendum, Clarus, medicus eximius, probavit (*Annal. des klin. inst.* 2, 158). Cohaeret totum hoc systema ita, ut galea aponeurotica cranii in musculorum temporalium, trapezii, deltoidei, thoracicorum, abdominalium et dorsalium velamenta continuo abeat. Esse autem centra quaedam totius hujus textus, qua velamenta haec ossibus propiora sunt, Clarus docuit. His accensendae sunt galea cranii aponeurotica, aponeuroses volae ma-

nus et plantae pedis, quae propter regularem fabricam mediae quasi sunt inter velamentum fibrosum et tendines: huc pertinent etiam loca, quibus inseruntur musculi dorsales et sacrolumbaris ossi sacro et pelvis ossibus. Haec quidem centra duplicem aut triplicem fibrarum seriem monstrant: congruit autem robur fibrarum cum numero et longitudine musculorum subjacentium, minime vero cum mole eorum, cum torosissimi musculi velamento nonnisi tenui cincti sint. Abeunt in ea centra musculi peculiares tensorii, tensoris fasciae latae, musculi frontalis et occipitalis, palmaris aliorumque exemplis. Ad articulos distribuitur velamentum musculorum in fasciculos peculiares regulariter structos, qui ligamentorum nomine perperam insigniuntur, cum tendinum potius subjacentium secessum impediant. Eorum fasciculorum interna facies, membrana synoviali obducta, bursis mucosis finitimam facit indolem. Variis quidem locis, in facie et perinaeo, desunt velamenta fibrosa musculorum, sed hi ipsi multo molliores ceteris et minus fibrosi sunt.

Laminam internam velamenti processus formare, qui dissepimenta musculorum potius quam ligamenta intermuscularia nuncupanda sint, idem Clarus egregie monuit. Hoc vero systema fibrosum cum serosis membranis eodem modo cohaeret, ac externa cutis cum membranis mucosis: namque bursae mucosae manifestum connubium cum velamentis aponeuroticis ineunt, atque variae ejusmodi bursae, interdum deficientes, in textum aponeuroticum abire solent. Meninges etiam, quam-

vis aliena sit earum functio, rationem quamdam ad fibrosum systema observant, unde novus elucet modus explicandorum nervosorum adfectuum in rheumatismis.

Hujus systematis, velamentorum scilicet aponeuroticorum, quibus musculi cinguntur, eam adfectionem statuimus esse rheumatismum, qua plexus nervosi, vasis capillaribus providentes, irregularem et turbatam imponderabilium conductionem experiuntur. Dolores et tensiones molestae, tremores et spasmi, inde protinus orti, eo facilius et velocius propagantur, quo major est et per totum fere corpus dominans ejus systematis ambitus: eo facilius et febris et nervosi adfectus accedunt, quo arctius velamenta nervorum vasorumque cum velamentis his musculorum cohaerent. Cum denique eadem velamenta et ipsa secernant et cum serosis membranis cohaereant, praeternaturales inde secretiones exponendae sunt, quae rheumatismum sequuntur.

§. 75. *Continuatio.*

Inflammationibus adnumerare rheumatismum prohibemur tum fugaci ejus indole, tum defectus vulgarium effectuum, qui inflammationem excipere consuescunt. Id tamen quotidiana constat experientia, inflammationes rheumaticum nonnunquam adsumere characterem, si membranae serosae, quae viscera ambeunt, aut velamenta fibrosa internarum partium adficiuntur. Quod cum accidit, eadem velocitate propagari iterumque in alia

abire organa aut etiam nervosis stipari adfectibus con uescunt, ac si externa membra occuparet rheumatismus.

CAP. VII.

DE FEBRIBUS NERVOSIS.

I. Generatim.

§. 76.

Cum nihil vulgatius sit in scholis nostris, nihil tritius in nosocomiis vel ad lectos aegrorum, quam typhum aut febrem nervosam statuere, maximi est momenti veram hujus febris informationem praemittere, quae, ut exacta hypotyposis morbum ab aliis omnibus germanis distinguere valeat.

Febris igitur *nervosa* appellanda est, si praecipua symptomata functiones nervorum turbatas complectuntur, citra organi cujusdam peculiarem adfectionem. Quandoquidem ad plerasque alias febres accedere deliria, sopores, nervorum distensiones, aliique nervosi adfectus consuescunt, prius nuncupanda nervosa febris haudquaquam est, quam ea symptomata praedominentur citra ullam organorum singulorum aliam adfectionem. Quodsi enim subest intestinorum inflammatio, si rheumatismus, deliria accedentia aut nervorum distensiones, fortuita potius sunt symptomata quam necessaria. Necessaria autem et pathognomonica sunt in febre nervosa.

Qui typhum a febre nervosa distinguunt, il-

lum vel speciem quamdam putant febris nervosae, a contagio generatam, ut Hildenbrandius, vel symptomaticam habent febrem typhum, primariam autem febrem nervosam, Clavi exemplo. Quod cum arbitrarium videatur, cum Cullenio puto synonyma potius esse typhum et febrem nervosam (1).

Alienos autem nos profitemur a sententia eorum, qui debilitatem vis vitalis universalem subesse febri nervosae commenti sunt: cum incitatio saltem systematis vascularis manifesta sit, et nervorum distensiones saepe tantum robur prodant, ut nequaquam astheniam accusare possis.

Multo minus existimamus, inflammationem meningum vel encephali primariam esse caussam febris nervosae, etiamsi in primo typhi acuti stadio antiphlogistica et ipsa frigida aqua saepe proficua sint: de quo in ulterioribus (§. 187) uberius praecipiemus.

§. 77. *Continuatio.*

Frequentia hujus morbi nostris temporibus haud major est quam antiquis, siquidem nominum mutatio rem ipsam non mutat. Pestis antiquorum, quae praesertim seculo XVI. plures febris nervosae

---

(1) In Hippocratico quidem libro *περὶ τῶν ἐντὸς παθῶν* p. 553. sq. *τυφοῦ* nomine plures morbi describuntur, tum a se valde discrepantes tum ita obscuri, ut dilucidare eos nequeamus.

formas subjectas habuit; febris *phlegmatica* Arabum; febris *petechialis* Coyttari, Trevisi, et Roboreti (*Hist. med.* 3, 120 s.); febris *catarrhalis* maligna Fr. Hoffmanni; febris *verminosa* Boschii; febris *maligna* Stollii et Aeplii ad febrem nervosam, omnino pertinent, cujus modos populares constituunt. Id enim habet hic morbus peculiare, quod, pro varietate epidemiae, varias etiam induat formas, variis stipatus symptomatibus.

Duae potissimum sunt formae generales, quas, dum populariter grassatur, induere solet morbus lentam nimirum et acutam, utraque iterum in plures varietates dispescenda.

II. Febris lenta nervosa.

A. Simplex.

§. 78.

Haec vulgaris species, quam Huxhamius primus apto eo nomine insignivit, *typhus versatilis* Frankio dicta, *Asthenopyra* Swediauero, tarde ac sine ordine incedit, sensuum praecipue debilitate et hallucinationibus stipata.

Initia morbi maxime lenta sunt et obscura, ut modo cum hypochondriacis adfectibus, modo cum hectica febre commutari possit. Marcet animus sine caussa manifesta, laborum taedio, morositate, lassitudine artuum et vel somnolentia, vel vigiliis, vel etiam somno turbulento vexatur; pavescit e levioribus caussis, quae sanum terrere nequeunt: horret continuo et parum incalescit: mem-

bra fere semper frigescunt: facies pallet, oculi languidam habent indolem: pulsus exiles sunt et debiles: cibos nec appetit nec sitit: praecordiorum nonnunquam plenitudinem, saporem in ore mucidum conqueritur.

Quae quidem molestiae per plures dies morantes ab hypochondriaco morbo, cujus speciem prae se ferunt, dignoscuntur febrili indole et constantia eorumdem symptomatum, cum hypochondriasis multo magis variet, atque hodie aegrum praecipitare, cras sanum fere relinquere videatur. Hectica vero febris statis temporibus accessiones format, horroribus inchoantes, quos aestus sequuntur volis manuum et genis circumscripti et sudores cum pulsibus duris, quibus colliquescere corpus videtur.

§. 79. *Continuatio.*

Febris ipsa magis latens vel vagis horroribus vel levi corporis frigore incipit, pulsu parum frequenti, sed exili ac maxime debili. Interdum neque horror, neque calor, neque pulsus acceleratio aderant, sed hujus tarditas ea, ut vix quinquaginta ictus in scripulo horae primario numerare posses: nulla etiam excretionum mutatio: nil querebatur aeger nisi languorem virium eumque stuporem, quem ebrii sentire consuescunt. Somnolentia sequitur et sopores cum nervorum resolutionibus mortis praenunciis. Quae dum contingunt, febrem adesse veram nemo probabit: morbus est nervosus, eadem caussa productus, qui vero impe-

tus imponderabilium per plexus nervorum, vasa comitantium, producere nequit.

Sed vulgatior tamen est forma febrilis, cum pulsibus concitatis, horroribus et aestu valde irregularibus. Temulentia capitis et stupor cum sensu peculiari frigoris circumscripti in occipite, qua sutura lambdoidea cum sagittali confluit, junguntur quod pathognomonicum est symptoma. Vertigines etiam, caligo oculorum, qui continua nebula circumfusi videntur, aut maculae atrae ob oculos volitantes: auditus gravis et tinnitus aurium, odoratus et gustatus ea vitia, quae comitari catarrhum solent (§. 52): en symptomata praevalentia. Ad haec languor virium muscularium, ut artus contremiscant, quoties labores suetos suscipere aeger conatur, haud tamen primis diebus tantus, quin obambulare possit.

Sitis fere nulla, etiamsi incalescit aeger: lingua humida, aut albo et tenaci muco obducta, aut pura etiam, velut membrana tenui vestita, interdum arida et aspera. Plerumque fastidium ciborum omnium aut cupediarum insueta appetentia, vomituritio etiam et vomitus mucosus, nullo modo fructuosus. Urina aquosa, cruda, in qua nil subsidit, interdum enaeoremate praedita.

§. 80. *Continuatio.*

Quae dum per sex aut octo dies, sine ullo ordine, morata fuerint, facies morbi parum mutata incedit. Pulsus magis accelerantur, sudores leves frigidiusculi, visciduli caput et collum obsident;

continua somnolentia aeger oppressus, sui conscius omnino non est, desipere incipit, sed leviter adeoque obscure, ut mussitet duntaxat, balbutiat, leviusculas formet hallucinationes imaginatio: plerumque tamen tacitus decumbere solet, neque ullum movere membrum, obtutu oculorum fixo, torvo, truci, aut, dum somno capitur, albuginea oculorum transparente per palpebras semiapertas.

In hac quidem acme morbi hallucinationes sensuum praedominantur. Organicus sensus ita decipitur, ut frigere sibi adsiduo videatur, qui vere incalescit; aut, dum horret, incalescere credit, aut, membris frigescentibus, viscera aestu torquentur. Alia est et memorabilis satis hallucinatio, qua bene se habere respondet aeger, nihil omnino conquerens, nisi languorem et lassitudinem artuum, aut frigus occipitis. Continuo sibi videtur susurrum apum aut campanarum sonitum aut tonitru remotissimi fragores audire, gravitate etiam auditus laborat et visus debilitate et continuis vertiginibus. Dormiendi vigilandique ambiguitate laborat: loquela difficili et blasa, vox debilis et rauca, lingua aspera aut fissa est: urina turbida, lutosa aut oleosa membrana obducta.

§. 81. *Continuatio.*

Malum portendunt continui sopores cum desipientia alternantes, sensuum stupores ac conscientiae defectus, omnium earum rerum fastidium, quae sano blandiri solebant. Nihil magis pavet quam somnum, per quem praecipitari aut in vesaniam

incurrere timet. Accedunt tremores artuum et nervorum distensiones, tendinum subsultus, oculorum distorsiones, fauces spastice constringuntur aut ani sphincter: pulsibus interea semper debilioribus, minoribus et magis contractis.

Ad haec alvi fluxus aquosus, aut pituitosus pessima quaeque praesagit, maxime dum vermes simul secedunt, qui per morbum generati (*Path. gen.* §. 183. 184) insignem duntaxat notant intestinorum laxitatem et pituitae corruptae abundantiam. Interea virium defectio gliscit; animi deliquia accedunt et tremor linguae, quoties exseritur. Nonnunquam parotides glandulae inflantur, sed protinus fluctuant, nullo margine rubro aut tenso cinctae: aphthae etiam accedere solent lividae aut pallidae, linguam et os internum obsidentes: exanthema miliare in solo pectore subsidentes exiguas pustulas producens, quae illico saepius iterum evanescunt, dum stragula aut vestes removentur.

Quae dum contingunt, exitii praesagium fere certum est. Sequitur mors nonnunquam quadragesimo aut quinquagesimo die, dum stupidi jacent aegri et attoniti, dum contremiscunt ac continuo palpitant membra, dum friget totum corpus et pallet, dum anhelitus crebri et pulsus fere suppressi adsunt, dum anima deficitur aeger.

§. 82. *Continuatio.*

Pari aut majore etiam tarditate progreditur morbus, dum ad sanitatem perventurus est. Etenim, dum a secunda inde hebdomade cutis et lin-

gua madent, dum pulsus tollitur et fortior fit, dum urina saturitatem adipiscitur et levem nubeculam, quae fundum petit, dum praesertim clarescens ad matulae parietes arenulas deponit aut salium fuscorum et luridorum crystallos, bonum est et lentam promittit solutionem. Accedere solent sudores calidi, per totum corpus fusi, levantes, cum pulsibus mollioribus, strenuis, regularibus. Surditatem excipit salivae fluxus, aut parotidum tumores surgunt, marginibus rubris, tensis, inflammatis cincti, neque subsidentes, sed suo tempore pus concipientes. Dum lingua a muco sordido sponte purgatur, aphthae nonnunquam surgunt, marginibus inflammatis circumdatae et in suppurationem abeuntes. Interdum pustulae circa labra scabiosae salubres fuerunt. Saepe tamen, citra haec omnia, lente judicabatur morbus sudoribus calidis continuis.

Dum convalescunt aegri, diu solent languore conflictari, artuum tremore et sensuum torpore, quibus oedemata interdum accedunt et capillorum defluxus.

B. *Varietates.*

a. Febris pituitosa.

§. 83.

Cum in simplici febre lenta pituitae in ventriculo intestinisque abundantis signa occurrant, mirum non est tantam ejus muci in omnibus organis secretoriis copiam gigni, ut facies tota morbi inde ni mutetur, peculiaris tamen fiat.

Dum populariter grassatur ea varietas, symptomata similia praecurrunt ac febrem lentam, si recesseris a rheumaticis levibus doloribus et catarrhalibus adfectibus, qui magis compositam naturam ejus febris signant. Cetero eadem abjectio animi, eadem somnolentia, lassitudo, idem segnis progressus morbi, cujus terrentia symptomata vel plane non, vel obscure sentiuntur; donec horrores crebri cum caloribus modicis alternantes accedunt, quibus adjuncti sunt pulsus frequentiores justo, exiles, molles aut spastici etiam et irregulares. Interea lingua muco tenaci obducitur, rheumatici dolores, coryza et tussis ingravescunt: appetitus prosternitur, fastidium ciborum succedit, cum stramineo sapore, muci copia dentes, nares, labia obsidente. Continua praecordiorum oppletio sentitur, nonnunquam vomituritio et vomitus ipsi mucosi, similis etiam alvus, per quam vermes excernuntur. Lassitudo et animi dejectio quotidie increscunt, post plures dies hallucinationes sensuum accedunt et levia deliria: sopores continui cum torpore et stupore membrorum, quae nonnunquam resolvuntur.

Cum ad acmen morbus pervenit, levis semper febris est, pulsus exigui, calor modicus, sudores tamen copiosi, nullo modo levantes; soporibus adsiduis opprimitur aeger; desipere incipit et floccos legere: suspiria frequentia ducit, neque tamen sui conscius male se habere fatetur. Tandem accedunt animi deliquia, cum alvo cita, pulsuum intermissio, facies Hippocratica, subsul-

tus tendinum, quibus symptomatibus succumbit aeger.

Ubi salutem opperiri licet, cum pulsibus fortioribus, mollioribus et magis regularibus oportet sudores universales calidi erumpant, cum pustulis forte pus concipientibus. Expedita adminicula praebent interdum parotidum tumores in suppurationem abeuntes aut decubitus humorum ad dorsum et os sacrum, quibus incubuit aeger.

Hinc igitur patet, levem tantummodo varietatem febris lentae esse hunc morbum.

b. Tabes dorsalis.

§. 84.

Qui manibus stuprum committunt, aut complexibus venereis nimis gravisi sunt, denique febricula corripiuntur lentissime progrediente, quae huc potius quam ad alios morbos pertinet. Namque dolores ab initio dorsi, sensus formicationis, aquae calidae frigidaeve per lumbos aut os sacrum depluentis, dolor occipitis circumscriptus; sensus glaciei ii loco, qua sutura lambdoidea cum sagittali coit, incumbentis, vertigines et temulentia primaria constituunt symptomata. Ad haec rigor et immobilitas dorsi, ut nec erecti stare nec sine ingenti molestia flecti possint. Musculi faciei contrahuntur, ut senis speciem ferat, cuti universim frigida, pallida, arida.

Initio frequenter erigitur coles per somnia laticemque seminalem profundit, dein vero citra

omnem erectionem, per alvi stimulum aut lotii, per serias etiam cogitationes sese polluit, pene omnino flaccido. Quinetiam collabi verenda visa sunt, aut testes contabescunt, quod Larreyus in militibus gallis, in Aegypto bellum gerentibus, frequenter observavit.

Memoratum dignum est, animi vires plerumque integras manere, illaesum etiam esse appetitum. At vero, dum porrigitur morbus, imaginatio nimis incitatur et pervertitur, sensus hallucinantur: Organico enim sensu adfecto, angitur pectus et animus marcet: horrorum calorumque vicissitudines continuae percipiuntur. Aliis sensibus deceptis, maculae atrae ob oculos versantur, eumdem positum servantes (*Path. gen.* §. 280), quibus amblyopia et ipsa caecitas praesagitur, si praesertim jejuno aegro accidunt. Tum etiam auditus laborare et continuo tinnitu aut susurro vexari consuescit (*ib.* §. 281). Tandem cum robore musculorum penitus prostrato animi vires etiam labascunt, ut anima deficiantur frequenter, ut stolidi fiant et torpidi, ut omnis sphincterum vis pessumdetur, alvus et lotium invitis aegris secedant et nervi penitus resolvantur. His novissime nonnunquam adjunguntur oedemata artuum et exanthemata tetra, quae mortem, unicum miserrimorum solatium et perfugium, adnunciare solent.

C. Caussae.

§. 85.

Populariter primum febrem nervosam lentam grassari, vulgaris est observatio. Tum vero nulli anni tempori adstricta cum febre acuta nervosa jungi atque vel in catarrhales febres vel in rheumaticas abire aut eas excipere solet.

Interdum et manifestum aëris vitium accusare licet. Constat enim, aërem adsiduo pluvium, austris solis et zephyris agitatum, favere maxime huic morbo, familiarem etiam esse locis uliginosis. Quod verno tempore regnet, expositum est e vaporibus terrae recens aratae aut ex effluviis paludum quarum glacies delicuerit. Haud rarum est, aërem nosocomiorum, carcerum, naviumque occlusum et depravatum ansam huic morbo praebere.

Contagio propagari haud facile concesserim, cum humores minus corrumpantur, ut generari virus contagiosum possit. Qui statuerunt, commutasse formam acutam cum hac lenta videntur: in illa enim multo major humorum corruptio, facilior igitur contagii generatio.

§. 86. *Continuatio.*

Ubi viget dispositio, et aliae caussae morbum gignere valent. Calamitas inprimis publica, bellis et annonae caritate producta, victus tenuis; fructuum herbarumque inertium aut digestu diffici-

lium esus; maxime animi perturbationes infirmantes, moeror continuus, indignatio frequens aut desiderium inexplebile infringere vires adeo valent, ut hic morbus oriatur. Denique studia nimia cum sedentaria vita, et abusus Veneris, praesertim stupra manibus commissa, caussis praecipuis adnumeranda sunt.

His etiam rebus dispositio acquiritur, quae versatur in tenera corporis constitutione, qua nervorum potestas turbatur, ut modo accumuletur sentiendi facultas modo impetu nimio irruat. Hinc proclives sunt ad hanc febrem, qui stasibus laborant abdominalibus, quippe quae mirum quantum officere regulari imponderabilium per ganglia plexusque distributioni possunt (*Path. gen.* §. 57. 84).

Interest autem inter hanc et alias febris nervosae species id discrimen, quod minor copia imponderabilium generetur, unde debilior etiam accumulatio et blandior impetus per aestum nascuntur. Lente progreditur, quod caussae minus incitando egerunt, sive quia debilior constitutio penum idoneam gignere haud potis est. Cuum debilitas praesertim digestionis officinam complectatur, nascitur inde laxitas et pituitae copia per ventriculum et intestina abundantis. Eamdem caussam vermibus procreandis sufficere, supra (*Path. gen.* §. 184) monuimus.

III. Febris acuta nervosa.

A. Simplex

§. 87.

Typhus acutus dicitur febris, cujus praecipua symptomata versantur in nervorum encephalique adfectibus, citra praeviam organi cujusdam laesionem. Ubi enim haec praecesserit, inflammato viscere quodam aut exulcerato, contingere quidem pleraque hujusmodi symptomata possunt, neque tamen typhus dicendus est, nisi sedes etiam morbi in nervis quaerenda fuerit. Id autem tum e symptomatum concursu tum ex absentia signorum, quae alienam adfectionem produnt, tum e cadaverum hoc morbo enecatorum dissectione probari potest.

§. 88. *Continuatio.*

Terrentia morbi difficulter cognoscenda sunt, cum larvatus plerumque incedat et vel rheumaticam febrem vel catarrhum etiam simulet. Dolores igitur vagi, lancinantes artuum, pectoris, capitis manifesto in velamento musculorum celluloso-fibroso sedem habent, quibus vel coryza vel tussis vel etiam inflammationis quaedam species accedit, cum aestus sit ingens, pulsus satis celeres pleni et fortes, rubicundus faciei adspectus, insomniae continuae et vesaniae etiam. Interdum ita orditur morbus, ut et appetentia ciborum plane desit, gustatum queratur aeger mucidum, amarum lingua sordibus obducatur, praecordia pondere

quodam et plenitudine graventur, continuum accedat fastidium et vomituritio etiam, unde gastricam indolem febris facile aliquis statuere possit.

Fucum tamen facere ejusmodi initia, neque vere inflammatoria esse aut gastrica aut rheumatica, persuasissimum habeo, cum indoles popularis morbi, aegri diathesis, et creberrima morbi sibi commissi declinatio ad manifestos nervorum adfectus larvam eam detrahere valeant. Siquidem et adminicula speciei illi, quam praefert morbus, idonea, tantum abest, ut a typho ipso caveant, ut potius in eum praecipitent et periculum maligni morbi augeant. Haud inficior, dum inflammatio vigere videtur, aquam frigidam, qua membra foventur, saepe proficuam esse, opitulari etiam cucurbitulas locis, ad quae sanguis maximo impetu fluere videtur, impositas, sed sanguinis ipsam missionem ancipitem esse pronuncio, ni composita sit febris natura, ut ab initio veram inflammationem subesse probatum sit. Pariter opem ferre possunt, ubi sordes ventriculi abundant, emetica, dum obstacula curationis removent, sed fidere iis solis atque vel evacuantibus remediis vel resolventibus pergere, ni vera adfuerit compositio, maxime noxium est.

§. 89. *Continuatio.*

Saepe etiam absque his larvis morbus orditur languore virium insolito, nec a manifestis caussis exponendo, animi morositate et desponsione, somno inquieto et somniis terrificis, temulentia capitis,

ubi expergiscitur, lassitudine sensuum etiam mediocriter exercitorum, frequente cordis palpitatione, pulsibus lentis, intermittentibus, appetentia ciborum deperdita et urina turbida.

Nonnunquam, si populariter grassatur morbus et contagio propagatur, subito oritur, citra prodroma omnia. Stupor repentinus artuum cum dolore capitis et temulentia, virium dejectio stupenda ipsaque animi deliquia interdum scenam aperiunt. Nullos, praeter capitis, dolores queritur, sui plane nescius; visu, auditu sensuque organico depressis. Hinc continuam habet nebulam ante oculos, auditum graviorem, odoratum gustatumque fere nullum. Quae alioquin amore aut desiderio complecteretur, nullo modo eum adficiunt: nihil poscit: nihil quaerit, aut quaesitus lente ac interrupte respondet. Nonnulli vitae taedio et animi desponsione tantopere torquentur, ut undique se periculis et terriculamentis cinctos esse existiment, continua suspiria ducant et amicos familiaresque oderint. Alii, qui strenui alioquin essent aut feroces animo, insolitam morum suavitatem et animi quietem monstrant, nec hi quidquam queruntur, sed bene se habere semper respondent. Vox solet esse rauca et debilis, loquela blaesa et obscura. Sitis rarissime adest, licet lingua sicca sit et aspera, aut muco siccescente et fusco obducta.

Oculorum acies plane obtusa est, splendor amissus, motus tardi, pupula lente contrahitur aut immobilis omnino fit; lacrimae continuo depluunt, vel sine caussa animum adficiente. Pulsus solet esse

varius, modo naturalis, jam frequens, sed plerumque exilis ac irregularis. Cutis nonnunquam ardet, sine ulla perspiratione, vel sudores etiam promanant e capitis collique superficie viscidi et frigidiusculi.

Sopores interea continui cum nervorum resolutionibus tendinumque subsultibus, carphologia etiam juncti, infausta quaeque ominantur. Singultus enim et alvus liquida, inscio aegro secedens, ventris inflatio cum flatibus copiosis, urina continuo lutosa, pulsus frequentia et parvitas continuo aucta, spiritus frequentius ducti, anhelitus, facies Hippocratica et oculi fracti mortem brevi accessuram portendunt. Interdum exanthemata miliaria aut maculae fuscae, cruentae per pectus et abdomen sparguntur, quae pessima quaeque augurari jubent, ubi neque pruritum, neque ullum sensum producunt.

Tandem mors consequitur vel muco intra resolutam fistulam spiritalem acervato, vel velut attonito aegro ac apoplexia correpto, vel lenta partium omnium resolutione.

§. 90. *Continuatio.*

Alia est morbi facies, ubi e larva rheumatica aut inflammatoria nascuntur dolores capitis pertinaces, cum insigni sentiendi facultatis augmento. Praesagire autem desipientiam et sensuum hallucinationes ejusmodi dolores solent, maxime enim ingravescunt, cum oculi clauduntur. Nec apertos habere potest aeger prae nimia sentiendi facultate,

qua fit, ut sueta luminis vis dolores producat atroces. Marmarygae etiam aut scintillae continuo ob oculos versantur, pupula coarctata est et nimis mobilis. Auditus nimis acutus, ut vulgares sonitus molestias faciant, susurrus etiam continui audiantur. Odoratus gustatusque pariter adfecti sunt. Sensus organici adfectio proditur angoribus perpetuis et terroribus, quibus aegri torquentur, quippe vesperi magnopere increscunt; pulsibus simul frequentissimis, spasticis et irregularibus. Protinus ut obdormiscit aeger, terriculamenta ob oculos versantur, quorum fallaciam licet perspiciat, nequit tamen sibi ab iis cavere. Qui quidem conatus irriti, phantasmata ea removere, ut quiete obdormiscat, angores augent et in delirium praecipitant. Nonnunquam e naribus stillat sanguis sine ullo levamine (*Coac.* 36. 57. 133).

Nullus autem accessionum ordo, etiamsi initio tertianarum typhum servare febris videatur. Nec manifestae sunt frigoris calorisque vicissitudines: modo enim horroribus adsiduis et caloribus simul obortis vexatur aeger: modo aestu continuo ac nequaquam semet remittente: modo calor mediocris est cum siti vel intensa vel nulla, lingua etiam modo arida, jam mediocriter humida. Pulsus maxime varii, tremuli interdum, frequentiores semper, duri et irregulares. Spiritus difficulter et frequenter ducuntur: anhelitus quo gravior, eo gravior morbus est.

§. 91. *Continuatio.*

Vires indies magis fractae cum nervorum distensionibus ἀκμὴν morbi produnt. Tremores artuum, tendinum subsultus, praecordia tensa spasticos signant insultus, qui cum delirio incrementum morbi et ἀκμὴν comitantur. Vesperi maxime artus convelluntur, dum febris increscit, aut soli faciei musculi distrahuntur, quod *risum sardoum* nominant (*Path. gen.* § 240); aut pharynx constringitur, sphincteres etiam et ani et vesicae. Nonnunquam spasmi ventriculum occupant, unde continua vomituritio et irrita, vel pectoris musculi convelluntur, aut oculorum, unde strabismus et truculenta oculorum rotatio.

Delirium est vel furibundum, quod ad praegressam virium infractionem accedens, mirifice saepe musculorum vires auget, eoque magis et irreparabili modo prosternit. Vel blanda est desipientia aeque periculosa ubi mussitare solummodo, labia motitare et carpere floccos digitis solent (*Coac.* 76. 100). Vox interea mire alienata, aut rauca est et clangosa, aut debilis et stridula (*Praedict.* 1, 47. *Coac.* 99). Cutis continuo arida, aut sudores frigidiusculi, visciduli circa caput et collum nascuntur, quos cum rigores denuo exorti sequuntur, letale est aut metastasin portendit (1).

---

(1) *Οἱ πυκνὰ ἐφιδροῦντες καὶ ἐπιῤῥιγέοντες, ὀλέθριον.* Coac. 10.

maxime cum urina vel intercipitur vel aquosa est cum nubecula summum petente et radiata (*Praenot.* 80). Sequitur coma cum frigidis membris, stertore, singultu, anhelitu difficilimo et placida mors.

§. 92. *Continuatio.*

Melioris notae praesagia formare licet, ubi vires ab initio haud penitus pessumdatae, nec delirium continuum est, sed vesperi duntaxat et noctu adest; si oculorum acies et vocis indoles haud valde a naturali declinant; si urina ante turbida, clarescit, satura est et nubeculam format subsidentem aut dum arenulas fuscas, salium crystallos matulae parietibus adhaerentes habet Optimum omnino praesagium formare licet, si his accedit somnus profundus, quietus, cum pulsibus magis elevatis, fortioribus, mollioribus, tardioribus (1): postquam ad se redit aeger, vires sentit recreatas et sudat.

Confirmant nonnunquam judicationem exanthemata miliaria, quae, praeviis iis signis, marginibus tumidis cincta, persistunt, nec illico iterum subsidunt: furunculi ac decubitus ad loca, quibus aeger incubuit; dein parotidum tumores inflammati, qui pus concipiunt, et salivae fluxus. Surditas etiam plerumque bonum exitum augurari ju-

---

(1) Ὕπνοι βαθέες, μὴ ταραχώδεες βεβαίαν κρίσιν σημαίνουσιν. Coac. 151.

bet cum alvum sistere soleat: haec enim cita mala quaeque ominatur (1).

Id tamen maxime monendum est, in simplici et magis benigno typho periodum septenarium observari, ut, ni septimo, decimoquarto, vicesimoprimo die judicetur morbus. In composita febre autem alienus viget circuitus, ut et undecimus dies possit criticus esse.

Lente tamen convalescunt, diuturnis ulceribus vexati, quae vesicatoria excipiunt aut gangraenosa loca e decubitu humorum orta. Interdum surditas aut gravior auditus superest, gradatim tandem sublatus: vidi etiam amblyopiam ipsamque caecitatem, quae denique fortioribus incitamentis cederet. Stupor artuum aut ischias atrox, aut resolutio nervorum in membris per plures superesse potest hebdomadas. Memorabilis est typi vegetativi, propter sensiferae vitae debilitatem, intemperantia, siquidem observatum est, lymphae coagulabilis guttulas nonnunquam in tumores abire, et cutim, post exanthemata, magnis crassisque escharis secedere (*Sachse: von der häutigen bräune*, 124, *Kieser in Hufel. Journ.* J. 1812. St. 1).

Generatim vero monendum, prognosin in hac febre magnopere esse fallacem, cum malignitas morbi regularem decursum impediat. Quotidie enim videmus aegros repente praecipitari, qui nulla aut pauca symptomata pessimi ominis passi fue-

---

(1) Εν πυρετοῖσι κώφωσισ κοιλίην ἐφίστησιν. Coac. 191.

rant, alios autem convalescere, quorum salutem ars desperaverat. In pulsu nequaquam fiducia collocanda, quippe qui in summo periculo optimus, pejoris notae esse potest, si melius omnia cedunt.

§. 93. *Continuatio.*

Cadaverum sectiones post eum morbum ancipites sunt: tum propter insidias, quas vitae secantis ponit contagium e putrescente cadavere ortum, tum ob fallax judicium, ad quod aliquis seducitur, qui effectus agonis ab effectu morbi necessario rite distinguere nescit. Citissima putredo, quam cadavera concipiunt, vel incitantium remediorum, opii, moschi, aetherum, copia tribuenda est, vel e nervorum labe, huic febri peculiari, repetenda. Etenim visa sunt nervorum velamenta magnopere inflammata, imo cruenta, e quo destructam esse et interiorem compagem facile conjicies (*Reil: exercit. de nervis,* p. 20.; *Sömmerring: vom nervensast,* 125). Eum effectum hujus morbi necessarium arbitror, dum nulla per nervos conductio viget, dum penitus resoluta sunt membra, sensusque omnis abolitus.

Nisi ad hanc nervorum labem respexeris, nihil saepe in cadaveribus abnorme invenies; vel solam pituitae abundantiam in intestinis, polyposa in cordis atrio dextero concrementa aut pulmones sanguine farctos et quasi hepatis duritie praeditos. Quae quidem phaenomena tum ex agone tum e levibus morbi et fortuitis effectibus repetenda sunt.

Vasa cerebri turgida et colluvies serosa, quae post Lieutaudium et Jacksonium multi alii reperunt, apoplexiae potius sunt, qua aeger enecatur, quam necessarii febris ipsius effectus. Quodsi vero inflammationes meningum, pulmonum et viscerum abdominalium in conspectum prodeunt, composita potius fuit natura morbi, quam simplex.

IV. Compositiones febris et varietates.

a. Compositio cum inflammationibus.

§. 94.

Satis vulgares sunt populares morbi, qui cum acuta magis quam lenta febris forma dolores atrocissimos capitis, pectoris et viscerum abdominalium habent junctos. Maxime vero encephalitis aut meningitis ab initio ita consociari solet cum febre acuta nervosa, ut et nostris temporibus contendant nonnulli, hanc febrem nil esse nisi inflammationem encephali et meningum. Id autem temere magis, quam vere dici compertum habeo. Namque in iis, quarum imaginem exhibui, simplicibus formis nequidquam inveniri potest, quod ratiocinium id firmare possit, nisi ad capitis dolores respexeris, qui vero cum nec perpetui sint, nec huic febri peculiares, abstinendum ab iis esse arbitror. Quodsi vero inflammatio ea meningum aut encephali accedit, necessaria est dolorum continuorum atrocia, tum capitis intimas partes, tum oculos infestantium, necessaria est adsidua insomnia; furor necesse est accedat, ruberrimus faciei adspectus et albugineae; pulsus concitatissimus; ardor

immanis, nusquam sese remittens; urina intercepta et nervorum distensiones tetrae. Quae ubi contingunt, recte judicaveris, encephalum et meninges inflammatione corripi. Confirmatur id judicium cadaverum sectionibus, quae gangraenosas meningum inflammationes et apostemata encephali inventa monstrant (*Penada: in Weigels ital. bibl. B. IV. St. 1. S. 124. Pringle: von den krankh. einer armee, p. 357. 388*).

Pariter inflammationes ventriculi, intestinorum et pulmonum accedere possunt, quae doloribus atrocibus continuisque partium, functionumque laesione continua insigniuntur (*Chisholm: in Edinb. comment. Dec. II. B. 8. S. 38. 45. Morgagni: ep. 30. 4; ep. 55. 11. Stoll: rat. med. VII. 188*).

b. Typhus contagiosus.

§. 95.

Anomala nascitur febris species tum e contagii violentia, tum ex aegri constitutione praegressa, adfectibus viscerum peculiaribus, tum etiam e caussis singularibus, victus vitia aut alias res complectentibus.

Utut varia sint symptomata, princeps tamen est et palmarium stupor, inertia et segnities omnium functionum (1). His accedere solet hepatis

---

(1) Τυφώδεες λέγονται πυρετοὶ, οἳ μετὰ νωθρείας γιγνόμενοι καὶ μετὰ ἐπιτάσεως ἐξιστάμενοι. Erotian. Expos. voc. Hipp. p. 356.

adfectio, quam e dolore obtuso hypochondrii dexteri, e fastidio ciborum, amarore gustatus, ructibus amaris et sordibus linguae biliosis divinaveris. Medicum incautum decipit nonnunquam haec anomalia, ut pro gastrica febre habeat, sed praevalentia nervosa symptomata et popularis morbi indoles errorem depellere valent. Interdum initio jam adsunt alvi fluxus, cum doloribus intestinorum et abdominis inflatione fere continua; nulla praeterea deliria, neque aliae nervorum distensiones, quam levis tendinum subsultus et crocidismus per somnum. Cetero rara adest hilaritas mentis, quae pessimum format praesagium, si cum debilitate summa contingit.

Sudamina aut miliaria exanthemata, aut maculas etiam sine ullo sensu in pectore subnasci saepissime observatum fuit. Quae quo celerius subsidunt ac evanescunt, eo peiora ominantur. Ulcera nonnunquam e decubitu metastatico nascuntur, profundas partes doloribus summis exedentia, angulosa ambitu, facilime gangraenam concipientia, fundo pultaceo, marginibus flaccidis cinereis: his ulceribus etiam tendines subjacentes devastantur: dum sanescunt, margines elevantur, extus vertuntur, ut cum tela cellulari subnata evanescant.

Interdum etiam cum gravioribus symptomatibus, loquelae defectu ob resolutionem linguae, pondere corporis ingenti ob impotentiam aegri, parotidum tumoribus flaccidis et sensu destitutis aphthae apparent in lingua et oris ambitu, quas excipere solet vermium per alvum ejectio. Anxia

aegri jactatio, torporem subito sequens, mortem pedissequam habere solet (1). Pessima etiam est anxietas post torporem cum tenui sudore et alvo effusa (*Coac.* 521).

§. 96. *Continuatio.*

Contagio hanc febrem propagari, inprimis dum populariter grassatur, exploratum habemus. Quali autem vehiculo utatur, et quonam potissimum stadio morbi evolvatur, ambigendum est. Humoribus mucosis oris et narium, tanquam vehiculo frui quanquam haud absonum sit, exstant tamen plura exempla, ubi, dum cutis et lingua arescunt, nequaquam per contactum, sed per usum ejusdem atmosphaerae infectio perpetraretur. Probabile tamen est, exanthemata vel miliaria vel maculosa fovere praeprimis contagium.

Est omnino fugax et levissimum aliquid, quod nervos proxime adficere ac per totum corpus momento citius diffundi potest, quoniam torpor ille, temulentia et stupor initium morbi constituunt (*Path. gen.* §. 156. 157). Neque tamen impedit fugax haec veneni indoles, quo minus adhaereat quandoque fomitibus, lanae et rhenonibus, linteis etiam minus purgatis et elotis, quorum ope potest sanos inficere, dum dispositio adest.

Diathesis ad contagium recipiendum versatur in teneritate corporis et sentiendi facultate aucta

---

(1) Νάρκη ἐς ἀμφότερα ταχὺ μεταπίπτουσα, κακόν. Coac. 56.

(*Path. gen.* § 159). Hinc increscit diathesis animi commotionibus, quibus virium robur infirmatur victu tenui et digestu difficili, complexibus venereis crebrioribus aliisque rebus, quae infringere vires possunt. Tollitur dispositio ipso morbo, ut, qui convaluerint per aliquod tempus, impune infectioni semet exponere soleant. Minuitur etiam ulceribus vel natura vel arte excitatis, quibus subito nonnunquam egeritur, quidquid vitae infestum futurum est (*Path. gen.* §. 28. 29). Detrahitur aliquid infectionis vi frigore aëris, unde hyeme decrescere violentia typhi consuescat. Sed cutis frigus, dum ardet aeger, favet infectioni (*Hildenbrand: über den ansteckenden typhus*, 128). Minuitur etiam contagii vis senio, quod sentiendi facultatem minuit; aetateque ea, qua sanguinis cursu et alii fluxus habituales sunt.

§. 97. *Continuatio.*

Ubi sparsim obvenit morbus, vel aëris depravatio accusanda est, aut putrida effluvia, quibus Bichatus enecatus fuit, vel electricitatis ratio turbata (*Path. gen.* §. 132). Nonnunquam animi commotiones arguendae sunt, quibus Wagnerus febrem illam popularem tribuit, quam Lubecae 1736 observavit (*Haller: diss. pract. II. p.* 170). Annonae caritas et publicae calamitates, bello ortae, tum saepius olim, Sarconio et Rasorio testibus, tum eo anno, quo haec conscribo, per totam fere Germaniam febrem malignam produxerunt.

Utramque febris nervosae speciem, et acutam

et lentam, licet non essentialem existimo, ab aliis omnibus ita tamen differre arbitror, ut in nervis, gangliis encephaloque adfectis sedem habere videatur: quod vel ipsa cadaverum sectio, corruptis nervorum velamentis, probat.

CAP. VIII.

DE FEBRIBUS PUTRIDIS.

I. Generatim.

§. 98.

Quodsi per febrem remittentem symptomata ea praevalent, quae secessum humorum in putredinem vergentium produnt, *febris putrida* vocatur. Tam finitima est febri nervosae acutae, ut, si ab iis recesseris symptomatibus, eadem plena esse videatur.

Quam Galenus *σύνοχον μετὰ σηπεδόνος* (synochum cum putredine) vocavit, magis etiam universe de iis febribus intelligenda est, in quibus humores mutantur. Putredinem enim disertis verbis dixit (1) esse non simplicem, sed cum coctionis quadam specie junctam, comparavit insuper cum humorum mutatione, quam in inflammatione experiuntur: unde etiam in cocta urina, e qua,

---

(1) Ἡ μὲν δὴ τοιαύτη σῆψις οὐχ ἁπλῶς σῆψις ἐστὶν, ἀλλά τι καὶ πέψεως ἔχει. *Galen.* Differ. febr. 1. p. 324.

quod desidit, album est et leve, putredinem adesse statuit.

§. 99. Continuatio.

Initia autem hujus morbi duplicem potissimum habent speciem, vel inflammatoriam vel biliosam, utramque febri ardenti adnumerandam. Dum vero populariter grassatur, fulguris ad instar, nonnunquam repente homines prosternit. Horrores universi corporis sequitur ardor cum capitis doloribus vehementibus et temulentiam inferentibus, cum pulsibus concitatis, plenis fortibusque; crebro et vehementer spirat aeger, pectoris angores conqueritur et vigilias perpetuas: nonnunquam tamen protinus initio soporatur. Praecordia plena, tumida sunt, gustatus amarus, ructus similes, lingua sordida, vomituritiones cum fastidio ciborum, praesertim carnium, cupiditate vero vini, fructuum horaeorum et acidorum potuum. Ad haec accedunt urina turbida et lutosa, foediores dejectiones, tardior sensus, mens pigrior; faciei quidem rubor, sed circa genas lividus ruboris ambitus, palpebrarum internae paginae plumbeus color aut turgidorum vasculorum, quibus perreptatur cuticula, livor. Quibus indiciis intelligitur, vergere morbum ad putridam indolem.

Singulare autem ac proprium maxime huic morbo est aestus, horroribus interceptus, mordax, aridus quidem, sed quandoque sudoribus per collum et caput stipatus, cum capitis perpetuo stupore et languore virium (*Path. gen.* §. 234). Sudores

nullum levamen adferunt: neque ardor, ut ut vehemens, pulsus tollit, qui exiles, languidi et frequentissimi esse consuescunt. Angores e pectore aut praecordiis nati aegrum torquent, atque nonnunquam statim initio transeunt in dementiam, taciturnam eam et motibus digitorum junctam, ut floccos legat aeger, fimbrias diducat, vel in adjuncto pariete, si qua minuta eminent, carpat. Offusae oculis tenebrae, auditus gravis, tremores artuum, vox debilis, blaesa aut clangosa.

Interdum ferox adjungitur delirium, cum truci oculorum obtutu, dum, quod naturaliter albet, jam rubescit, et continuo rotantur, lacrimae profunduntur, caruncula lacrimalis cruenta est. Si quis, specie morbi deceptus, venam secuerit, sanguis vel nullam crustam phlogisticam, vel pultaceam solummodo et lividam adipiscitur, plerumque floridus est et dilutus.

§. 100. *Continuatio.*

Ingravescit morbus, cum ad ardorem continuum mordacem sudores accedunt, copiosi quidem, sed foetidi, viscidi, nulloque modo levantes; cum lotium mittitur magis turbidum, et jumentorum urinam referens, foeditatem odoris prodens; cum sordes oris, linguae, labiorum et dentium fuscescunt; cum alvus liquescit et foetet; cum rubor genarum etiam magis livescit; utique, cum oculi magis caligant, mens continuo delirat aut soporatur; cum languor virium magnopere auctus est, pulsus magis subsidunt, ordinem nullum servant; cum de-

nique abdomen inflatur, extremae postremo partes forte inalgescunt, cum ardore ceterarum.

Haud novum est, ad haec sanguinem profundi, vel e naribus, vel cum alvo aut lotio, vel etiam per vias sudoris prorumpere. Is haud facile coït, sed celerrime penitus corrumpitur.

§. 101. *Continuatio.*

Nec desunt in summo morbi vigore symptomata, inflammationem visceris cujusdam prodentia, praecipue meningitidis, quae doloribus atrocissimis lancinantibus capitis, furibundo et continuo delirio, capitis et oculorum ardore et rubore saturo, photophobia et pupula contracta, aut scintillis adsiduis ante oculos sese exhibet. Interdum cum inflatione ventris dolente ischuria juncta et pulsus frequentissimi, exiles, inflammationem intestinorum repraesentant. Subinde angores pectoris cum creberrimis et ardentissimis spiritibus, sputis etiam cruentis metum pneumoniae symptomaticae injiciunt.

Denique accedunt exanthemata, vel miliaria, in pectore parum prominula, pallida, brevi subsidentia, nullum levamen adferentia, sed angores pectoris augentia; vel serpentia oris ulcuscula, quae ἄφθαι vocantur, ut plurimum livida, marginibus flaccidis juncta celeriterque finitimas partes vastantia; vel maculae cutis, pulicum morsibus initio similes, dein latescentes in palmae ambitum, nunquam vero tumidae vel pruritum excitantes, cruentae aut lividae: interdum stuporem artuum adducunt et pessima quaeque portendunt.

Saepius et inguinum aut parotidum glandulae tumescunt, sed citra dolorem ac inflammati ambitus speciem: livescunt potius et flaccescunt, neque pus bonum concipiunt. Nonnunquam cum alvo liquida putrique vermes decedunt, quod saluti esse nequit.

§. 102. *Continuatio.*

Morbi malignitas interemtura est aegrum, si maculae eae aut glandularum tumores putrescunt et in sphacelum abeunt; si sanguinis profusiones aegri vires exhauriunt; si nervi resolvuntur, ut invitus insciusque aeger alvum fundat, lotium mittat; si supinus cubat et velut attonitus, soporibus oppressus et adsiduo stertens, aut si ad lecti marginem inferum devolvitur.

In praecipiti esse indicium est, si furit, membris convulsis, pulsibusque magis magisque depressis; aut dum continuo mussitat aeger floccosque legit; dum horret cum ardoribus partium externarum; dum vox est obscura aut stridula, loquela blaesa; dum vehementer et crebro spirat, utique dum singultibus torquetur; dum urina spasmis intercipitur et tendines palpitant.

Sopores autem et apoplectici insultus, aut sphacelus internarum partium, inflammationem excipiens, aegrum enecare consuescunt.

§. 103. *Continuatio.*

In meliore spe est, dum pulsus molliores fiunt, majores cum sudoribus calidis, levantibus,

aut dum miliaria versus ἀκμὴν erumpunt, tensos et inflammatos margines habentia; dum ex urina, quod subsidit, album est et leve, aut dum micant ad matulae parietes arenulae crystallos salis continentes; utique si obsurdescens aeger parotidum tumores habet inflammatos et ad suppurationem spectantes; si vox clara est et loquela naturalis; si oculorum acies restituitur, pupula naturaliter mobili; si cum pulsibus bonis et sudoribus calidis aurigo corpus occupat, quae si post urinam coctam neque praecocius justo apparet, brevi judicatum iri morbum ominatur (1).

Continua cetero haec febris accessiones habet adeo confusas, ut nec tempora earum nec spatia possint notari. Septenarius tamen dierum numerus praevalet.

Id ante omnia tenendum, in hoc morbo pariter ac in febre nervosa praesagia pleraque ambigua esse, et modo cum pessimis signis convalescere aegrum, modo cum bonis auguriis perire. Omnia autem simul sumenda sunt signa, neque uni fidendum.

Ex toto autem tutus non est, etiamsi convalescat. Vel enim viscera inflammatione adfecta tabem concipere possunt: vel, citra hunc metum, sensuum torpores supersunt, qui coecitatem, surditatem aut membrorum resolutiones producere va-

(1) Ὁκόσοισιν ἐν τοῖσι πυρετοῖσι τῇ ἑβδόμῃ ἢ τῇ ἐννάτῃ, ἢ τῇ ἑνδεκάτῃ ἴκτεροι ἐπιγίνονται, ἀγαθόν. Aph. 4, 64.

lent; vel laxatus penitus corporis ambitus hydrope inter cutem aut oedematibus longis corripitur; vel fame canina convalescens conflictatur, cui obtemperans facillime novas sordes, novum igitur fomitem recidivae, contrahere potest. Non rari etiam sunt dolores arthritici morbi superstites.

Tutissimum est, scabie spuria seu intertrigine (*Path. gen.* §. 267. n. 4), furunculis etiam corpus obsideri, quibus securitas sanitatis sequuturae promittitur.

II. Varietates.

§. 104.

Innumeri fere sunt modi, quos febris haec vel a popularis morbi indole, vel a rebus aliis, aegri peculiari constitutione ac climate ipso accipit. Nequaquam autem specierum numero accensendi sunt, cum natura morbi eadem maneat.

Sic, quam *helopyram* Swediauerus nuncupat, quam alii *castrensem febrem*, aut *carcerariam*, *navalem*, *nosocomicam* denique, nil est, nisi modus quidam febris putridae, a corrupto aëre repetendus. Simili rationi judicandum de febribus Eyderostadiensibus, quarum imaginem Dethardingius exhibuit (*Haller: diss. pract. V.* 249) atque de morbo hungarico Hagymaz, quem ab anno 1566 inde in udis Hungariae regionibus quotannis communem observarunt (*Thom. Jordan: pestis phaenomena. Frcf.* 1576. *Schuller: de morbo hungarico, in Haller diss. pract. V.* 361).

Ordiuntur ejusmodi febres plerumque capitis doloribus immanibus temulentiam producentibus, qui cum frequentissimi sint, solent vulgo occasionem praebere, ut ipsum morbum a parte maxime adfecta appellet: accepimus enim *capitis morbum* saepe fuisse vocatum. Nonnunquam praecordiorum dolores et anxietates palmarium constituunt symptoma, quod a primordio inde constans observatur. Alii ardorem viscerum continuum queruntur cum algore extremarum partium: omnes vero languore virium summo, temulentia capitis, delirii variis speciebus, soporibus et diversis putredinis indiciis adfliguntur. His adnumerandae foetidae dejectiones, sudores foetidi, vomitus initio porraceus, dein etiam putridi aliquid olens, maculae cruentae aut vibices etiam marmorei, lingua jugiter sordida, fusca aut arida et fissa. Gangraenosa denique ulcera finem morbo imponere solent.

§. 105. *Continuatio.*

Ne continuo repetam similia symptomata, historiam *febris nosocomicae* adjungam, qualem ipse observavi. Fallax plerumque initium est, dum leviorem morbum pollicetur, graviora metuenda relinquit. Horroribus protinus initio et caloribus fugacibus, languore insolito et defatigatione membrorum adfligitur, quibus adjungunt semet capitis dolores, dolores artuum vagi, cum vertigine, fastidio ciborum et vomendi conatu. Somnus turbulentus, somnia tumultuosa sunt, crebro per somnum et vehementer spirant: pulsus etiam, dum exper-

giscuntur, concitatior justo est. Animus marcet et vel pessima quaeque extimescit, vel omnino nullum habet morbi sensum, ut bene se habere adserant. Vultus etiam tristis, torvus, insolitum quid ferox aut mansuetum exprimit. Oculi caligant, aures obsurdescunt: aeger quiete cubat aut frequenter pavoribus suscitatur.

Dum ingravescit morbus, nullae statis temporibus ordinatae accessiones, sed confusae horripilationes et aestum promiscue habent. Aestus autem semper mordax est, pulsibus magis depressis, quo vehementius incalescit. Desipere continuo solet, oculis lucem refulgentibus et cruento ejus, quod naturaliter album est, adspectu. Angores exprimunt internos tum vultus tristitia, tum vox tremula, gemebunda, tum continua suspiria, tum denique motitatio digitorum, quasi aliquid carpturi sint. Sudoribus solet corpus diffluere, lingua continuo arescere et sordibus fuscis obduci, alvus colliquescere foetidis humoribus. Urina turbida est et jumentariae similis.

Plerumque sibi commissus morbus aegrum praecipitat. Sanguinis enim cursus e naribus, profusio per alvum, vomitum, per gingivas etiam: maculae cruentae ac vibices corpus obsidentes: inguinum tumores flaccidi cum virium lapsu ingenti, ad extremum ventum esse signant. Consequitur autem mors placida, ut vel soporibus interimantur, vel dum e delirio ad se redeunt ac hilaritatem quamdam mentiuntur.

III. Caussae.

§. 106.

Cadaverum sectiones caussam revelare nequeunt, effectibus potius morbis proditis. Etenim inflammationum praegressarum vestigia, sphacelus viscerum aut ea corruptio, qua emarcida dilabuntur contactu, sanguinis liquidissimi foetor, musculi flaccidi et pultacea mollitie insignes putredinis potius sequelae sunt, quam id quod morbum genuit.

Itaque ad caussas primum externas confugiendum est, ut, quid hae, cum internis collatae, efficere possint, pateat.

§. 107. *Continuatio.*

Primaria autem caussa quaerenda est in contagio, seu effluviis tenuissimis corporis aegroti, quibus valetudo propagatur. Odore singulari praeditum esse id contagium exploratum habemus. Qui enim vel limina carcerum, nosocomiorum, vel navium tabulata salutaverint, singulari modo eum aëra foetere adseverant. Quin Howardus vestimenta iterata carcerum visitatione tanto foetore narrat esse imbuta, ut, impatiens ejus, non curru sed equo vehi saepius fuerit coactus. Alii illum foetorem cum vapore e tumulis recenter effossis adsurgente comparant: alii straminibus in putredinem abituris similem pronunciant. Habet autem foetidum id contagium singularem vim, vel stoma-

chum petere vel caput vel sensuum organa, ut modo fastidium ingens, modo temulentiam et ebrietatis speciem, modo caliginem oculorum producat. Interdum tamen praeter horrores et virium quamdam lassitudinem initio nihil pejoris ominis generat.

Quibus adhaereat humoribus contagium, haud sine contentione est. Perspirabile tamen cutaneum princeps esse vehiculum, exploratum habemus. Immunes autem esse et sanguinem et lac mulierum, experientia docuit.

§. 108. *Continuatio.*

Praeter contagium manifesta caussa est aër paludosus, corruptus, hominum aut carnium et animalium mortuorum effluviis contaminatus. Hinc in castris, urbibus obsessis, hybernaculis militum, carceribus, navibus, quae militum nimiam copiam gestant, in nosodochiis et orphanotropheis magnopere saevit (*Path. gen.* §. 94. 129. 130.).

Populariter grassari eum morbum compertum habemus. Nonnunquam annonae caritas, miseria populi, calamitates publicae in censum veniunt, ut epidemica saevitia lucem accipiat. Non ignoramus tamen, saepe absque ulla caussa manifesta, citra aëris manifestam depravationem, per plura anni tempora grassari morbum, ubi multo magis generalem et cosmicam agnoscit caussam (*Path. gen.* §. 40).

Rarius contingit, febrem hanc e peculiari caussam oriri. Namque, licet credibile est, e re-

tentis humoribus ad excretionem paratis, e carnium corruptarum usu ac e stagnantium humorum depravatione ortum petere posse, ambigua tamen sunt ejus ortus exempla.

§. 109. *Continuatio.*

Sed maximi momenti est opportunitas singulorum hominum, quae huic morbo favet. Pauperes, dum popularis est morbus, ii magis obnoxii sunt quam opulentiores, qui vel habitaculis gaudent salubribus, vel cibis potibusque fruuntur lautioribus, vel miseria ea ac aerumnis haud opprimuntur, quibus egeni conflictantur. Quantum possint animi perturbationes, utique aerumnae, ad dispositionem augendam, bellorum plurium memoria testatur: victus enim exercitus semper multo magis febre castrensi vexatur, quam victor. Dein memorabile est, deleri opportunitatem morbo ipso ut nec Dayus (*Considerat. on removing of infections air*, p. 55 sq.) nec alii bis eumdem viderint hominem febre carceraria laborasse. Consuetudine etiam minui potest opportunitas; nam medici et qui curam aegrotorum suscipiunt, continuo eos visitando raro infectionem experiuntur. Possunt tamen et hi, qui immunes a contagii effectibus sunt, idem cum aliis communicare. Carceribus enim dimissi, optimaque fruentes valetudine, seminia tamen hujus febris in omnes dispergere memini, quibuscum uterentur.

§. 110. *Continuatio*.

Consideratis omnibus, quae (*Path. gen.* §. 93) de natura ac indole putredinis et alibi (*ib.* §. 156. 157) de efficacia contagiorum praecepimus, necesse est largiamur, contagium hoc ea violentia agere in nervorum systema, ut et in humoribus secretis multiplicetur et functiones vitales penitus infringat. Inimica haec vitae substantia, hydrogeni ut videtur subdita, simili celeritate agit, nervorumque imperio infesta musculorum etiam compagem laedit et ipsum sanguinem proclivem reddit, ut particulae remotae facilius secedant.

CAP. IX.

DE FEBRE FLAVA TROPICA.

§. 111.

Typhus icterodes dici potest febris intra tropicos satis frequens, et nonnunquam contagiosa, quae affectibus hepatis stipata incedit. Quodsi aurigo palmarium est symptoma, ad febres haec nostrates accedere etiam solet, sed nec constans est symptoma, nec iisdem comitibus cinctum est ac in tropica illa febre accidere consuescit. Haec autem tantum abest, ut sui generis sit ac peculiaris, ut potius, optimorum auctorum testimonio, cum febribus vulgaribus remittentibus adfinitatem servet, ut et Mosoleyus contenderit, cum causo veterum eumdem constituere morbum.

§. 112. *Continuatio*.

a. Benigna ejus forma.

Intra tropicos qui observarunt popularem hunc morbum, praecipue Angli, Rob. Jackson, Jo. Moultrie, Sam. Browne, Frid. Georg. Eyman, Hillarius et Rushius, benignam cognoscunt formam, neutiquam contagiosam, sed udis paludosisque regionibus familiarem, dum anni tempus aestuosum adest.

Orditur autem ponderis, doloris obtusi sensu in praecordiis, utique in jecinore, cum fastidio ciborum gustatu vapido, lingua mucosa et vomitu vel bilioso vel mucido. Maxime vero vigent horrores vagi cum calore sitique modicis, inertiae sensu et lassitudine, ad quae dolores capitis obtusi et lumborum stupores artuum, faciei levis rubor, febris ipsa sese remittens aut magis continens accedunt.

Quae dum per nychthemeron morata fuerint, capitis dolor transit in vertigines et oculorum caliginem auditusque gravitatem. Lassitudo ingravescit, neque surgere potest aut sublevari aeger, nisi vertigine, vomendi conatibus et nausea vehementi vexetur. Interea sensus et stomachi et praecordiorum tam acutus fit, ut nihil, quod voraverint, retinere possint, nisi forte pomorum vinum aut lac, quod anxie cupiunt, ut praecordia tangi nequeant. Postquam sudaverit aeger, interdum adeo decedit febris, ut integritas fere sequatur, surgat

saltem e lecto et cibos sumat: superstitibus tamen lassitudine, horroribus crebris, pulsibus vacillantibus, urina etiam turbida et fere jumentaria. Quarto utplurimum die, cum nova febris accessione extremae partes inalgescunt, dum ardent viscera sub epigastrio sita, facies livet, pallet aut leviter flavescit; animus marcet, nonnunquam soporatur; praecordia etiam magis dolent nec levissimum tactum ferunt. Auriginis tum prima vestigia ad oris angulos, ad tempora, utique in oculorum albuginea cernuntur, mox per totum corpus diffundendae. Quae dum versus septimum diem oriretur, cum cutis madore pulsibusque mollioribus, saluti esse consuevit. Salubris etiam sanguis e naribus fluens observatus est.

Ἀκμὴν autem morbi signat aurigo cum auctis praecordiorum doloribus, pulsibus durioribus, magis tensis, totius corporis jactatione et virium jactura insigni. Haec comitatur animi defectione, soporibus gravissimis, singultu, tendinum subsultibus, delirio miti, sudoribus frigidiusculis et algore extremarum partium. Interdum novissime vomitus ater mortem nunciare solet, utique si lotium simul atrum est.

§. 113. *Continuatio.*

b. Gravior forma aut maligna.

Hanc vero speciem morbi patiuntur advenae e temperatis climatibus, observata quoque dum limites transcendit febris. Quod contigit jam

1740 — 1747, dein etiam nostra memoria 1793, 1799, et nuperius, ubi per naves mercatorias in Pensylvaniae oras adportata fuit; 1769, cum per Californiam grassaretur; 1764 et 1800, cum navibus ex India occidentali Gades et Hispalin adveheretur, sequentibus annis per plures Hispaniae australis urbes et 1804 per Liburnum et Etruriam extensa. Memoriae insuper proditum est, febres nostrarum terrarum putridas quandoque in febris flavae formam degenerare, testibus Hallero, qui 1762 in ditione Bernensi icterum cum febre putrida junctum, et Buchholzio, qui Vinariae 1772 vomitum atrum in febre petechiali observavit. Cum Galli in Aegypto bellum gererent, saucium militem febre flava succubuisse expertus est Larreyus. Sed fortuitum ibi symptoma sistere consuevit aurigo, neque necessarium, ut in febre illa tropica.

Gravior haec forma sine prodromis subito aegros corripit singulari praecordiorum dolore, rodente, obtuso, fastidium adferente et ardorem fere intolerabilem. Id palmarium symptoma nunquam deest: accedit anxietas summa cum siti inexstinguibili, spirationibus creberrimis et anxii, pulsibus frequentissimis et plenis. Capitis dolores atrocissimi in furorem abeunt aut in vesaniam cum oculorum cruenta indole, sensuque acutissimo, faciei etiam rubore intenso et venis undique turgidis. Quae quidem omnia incitatum esse praeter naturam vasorum systema docent, utilemque fore sanguinis missionem pollicentur, quod multi medici per In-

diam occidentalem medicinam facientes experti sunt. Hinc etiam sanguinis cursus ex naribus aut per alvum cruenta dejectio fructuosa est. Non raro adsunt sordium gastricarum signa, quae vero neutiquam evacuationem poscunt, cum a sensu ventriculi acuto et per eum turbatis functionibus repetendae sint. Ventriculus vehementer patibilis et vel leviora ferre nescius, symptoma est gravissimum, quod nonnunquam ipso initio potest faciei vultu distorto et leviter convulsis musculis divinari. Vomitus inde oritur foetens, porraceus aut alius pejoris indolis.

§. 114. *Continuatio.*

Quae dum accidunt, tertia utplurimum die, febris decedere solet, cum auriginis vestigiis in oculorum albuginea et ad labiorum nasique angulos. Differt autem color hujus icteri a vulgari arquato morbo, quod multo saturior sit et aurantiaco proximus. Tum ingravescere morbus solet, pulsibus magis subsidentibus, ardore viscerum, doloribus praecordiorum, vomitu continuo, virium jactura magis magisque auctis. Urina solet esse lutosa; quod per alvum deponitur, decolor et argillaceum, cutis vel arida vel sudoribus frigidiusculis viscida. Aegri interea vel obstupescunt, neque quidquam sentiunt, supini cubant, velut attoniti, floccos legunt aut manibus stragula carpunt: vel angoribus cruciati desipiunt, vel nervorum distensionibus, spastica gulae constrictione atque ischuria et tenesmo torquentur.

Tandem solet ultimum morbi tempus instare, cum atra vomitu aeger rejicit. Latex is, quem Cathrallius examinavit, cum nullum habeat albumen, sed resinosam et oleosam massam, e bile prodire minus creditur, quam e sanguine. Id saltem compertum habemus, haudquaquam e ductibus biliferis, sed ex arteriis stomachi ipsius promanare et, dum incalescit, aërem hydrogeneo-sulfuricum promere. Desperanda omnino est salus, dum is vomitus accedit, solent enim sphaceli interni signa plura adjungi, singultuum exemplo et animi deliquiorum, cum vibicibus et maculis fuscis, furunculis etiam in gangraenam abituris. Sequitur mors sexto, octavo aut decimo die.

§. 115. *Continuatio.*

Valent indicia mortis salutisque in hoc morbo, quae in nostratibus typhis. Pulsui neutiquam fidendum, cum optima ejus indoles ad summam virium jacturam et pessima alia signa, mortis praenuncia, accedere solent (1). Frequentiam ictuum in deterrimo casu adeo decrescere vidit Blaneus, ut paullo ante mortem quadraginta tantum ictus in scripulo horae primario faceret Arida maxime cutis pessimum praesagium format, si aurigo protinus initio accedit, ardores et sitis semper ingravescunt, nervi distenduntur et aeger soporatur.

Contra cutis mador septimo die, cum pulsi-

---

(1) Χρὴ πάντα θεάσασθαι τὰ σημεῖα, καὶ μὴ πιστεύειν ἑνί. Galen.

bus fortioribus et mollioribus, saluti est. Necesse autem est, antecesserit epistaxis et excipiat sudorem aurigo: hoc enim ordine si sibi succedunt, in bona spe esse aegrum certum est. Nonnunquam, Lindio et Moseleyo testibus, scabiosae pustulae circa labia salutem adnunciant. Sanguinis cursus e naribus copiosus interdum omnes crises perfecisse visus est: sed stillae paucae sanguinis depluentes nullo modo salubres sunt. Atrae per alvum dejectiones, si ante icterum apparuerint, bono esse Moultrieo visae sunt, nequaquam vero post eum. Interdum parotidum tumores, aut abscessus gangraenosi judicarunt morbum, si nondum violentissimus esset. Remissioni denique febris plus fidendum quam aliis signis, quae ubi manifestior est, tutior esse aeger solet, continens contra morbus interimere brevi consuescit.

§. 116. *Continuatio.*

Qui cadavera secuerunt, putredinem citissimam, a praecordiis inchoantem, observarunt. Tela adiposa aureo colore tincta, omentum quoque flavo-viride apparuit. Focus autem et sedes violentissimi morbi in ventriculo et hepate conspicitur, ea viscera inflammata, sphacelo correpta, maculis atris consita, et sanie fere exesa observantur. Mackittrickius vidit venam cavam multo minorem lumine et sive contractam sive collapsam (*Baldinger: sylloge* 1, 95). Nimis turgidam autem Bissetus indicat, aortam contra collapsam (*Versuche und bemerk.* 44). Interdum ventriculus et intestina ver-

mibus scatebant et latice atro-viridi, teterrimi foetoris.

§. 117. *Continuatio.*

Quibus rite perpensis non potest non cuivis patere composita morbi natura Etenim febris initio vulgaris remittens mox in typhum abit, adjunctis inflammationibus jecinoris et ventriculi et secessu humorum facili, ut et pigmentum bilis in sero sanguinis (*Path. gen.* § 231) et extractum hemioxydatum, adeoque atrum, abundet. E qua humorum depravatione repetendum etiam est contagium, deficiens, cum benignus est morbus et a solo aëris aestu humido generatur. Contagium adhaerere fomitibus certum est, cum per merces, maxime gossypinas et laneas, propagetur. Insecta etiam innumera, cadavera olentia, infectionem diffudisse, Lucenti in Baetica animadversum est.

Cur vero aestus tropicarum insularum praecipuus sit fons popularis hujus morbi, exponendum est cum Savaresio ex abundantia acidi carbonici, quod lux solaris, propter pluvium coelum in plantas continuo agere et gas oxygenes evolvere nequit. Inde etiam perspiratio cutanea depravatur, ut sudores foeteant, metalla oxydent et lintea arrodant.

Memoratu digna est opportunitas, qua advenae in tropicis regionibus laborant, utique, qui dapsile convivantur, generososque potus amant, qui complexibus venereis abusi, post diurnos labores frigus nocturnum et rores frigidiusculos ex-

cipiunt. Jacksonius testatur, indigenas, ex itineribus in dissitas oras reduces, pariter ac advenas hoc morbo corripi.

Immunes alioquin esse incolas tropicarum terrarum a graviore malignaque forma exploratum habemus, immunes quoque fere mulieres et teneros infantes, immunes denique et eos esse, qui sudamina et hidroas, quovis aequinoctio in tropicis terris endemias, passi fuerunt (*Moultrie: in Baldinger syll.* 1, 171).

CAP. X.

DE PESTE.

§. 118.

Cum furunculi nonnunquam, glandularum tumores et vibices ad febrem flavam accedere solent, summa inde adfinitas cum peste apparet, unde et *pestim occidentalem* nonnulli nominarunt. Ipsa etiam pestis *orientalis* ictero et vomitu atro, licet raro, stipata esse potest, teste Russelio. Generatim vero eo nomine typhus est intelligendus, cum bubonibus, furunculis et maculis sphacelosis junctus.

Nullus profecto fere morbus tam varius est ac tam multiplicia habet symptomata, ut recte *Protea* nominare ac a benigna inde synochi forma ad letiferam maxime indolem gradus innumeros observare possis. Equidem imaginem pingam, quam e variis formis compositam memoria et antiquissimorum et nostrorum temporum prodidit.

§. 119. *Continuatio.*

Cum populariter grassatur, nullis fere prodromis praeceditur: sed illico, fulguris ad instar, hominum prosternit, qui virium jacturam, animi desponsionem et anxietatem incredibilem queritur (1). Larreyus vidit milites infectos in ipso agmine, nervorum distensionibus correptos procumbere, vultibus distortis, spuma ante os protrusa, ichore foetido e naribus profluente, oculis prominentibus et immobilibus. Mox clamore edito corpus totum curvari, aeger momento citius enecari. Nullum cum hac citissima morbi mora externum symptoma exhibetur, brevi post mortem maculae sphacelosae corpus obsident.

Haec quidem acutissima morbi forma vere nervosa est. Quas alii distinguunt, inflammatoria, biliosa aut putrida compositio, quibus accedit a Pugneto observata catarrhalis forma, modi varii sunt eamdem febrem stipantes, unde Howardus jure suo pestem unicam pronunciat morbi speciem.

§. 120. *Continuatio.*

Diutius moratura capitis et praecordiorum doloribus immanibus, angoribus perpetuis et ardore internarum partium incipit, quae symptomata mox

---

(1) *Δεινότατον δὲ πάντων, ἥ τε ἀθυμία, ὁπότε τις αἴσθοιτο κάμνων. πρὸς γὰρ τὸ ἀνέλπιστον εὐθὺς τραπόμενοι τῇ γνώμῃ.*

Thucydid.

in furorem abeunt. Febris ipsa algore brevissimo, fastidio et vomitu orditur, sequente aestu intenso et siti immensa: remittere sese febrem, raro observatur: quod ubi accidit, sequentes accessiones vel horroribus vel algore etiam brevissimo inchoant. Pulsus in febre ab initio debiles, frequentissimi, aut vacillantes, intermittentes, dein magis magisque decrescunt, ut *μειοῦροι* appareant Interdum, si acutissimus esset et maxime malignus morbus, pulsus fere naturalis fuit, nec febris aestimari nisi aestu, ardore partium internarum et siti intensa poterat. Continuum autem et necessarium symptoma est ignis sensus in praecordiis, qui tantum abest ut a sordibus nascatur, ut potius vomitu insigniter augeatur. Cardialgia haec, angoribus et siti immani juncta, per delirium etiam mansit, ut aquam frigidam anxie petere, imo in puteos se conjicere studerent aegri (1). Qui magna illa peste saec. VI. corriperentur, prae anxietate incredibili animam despondebant, spectrisque continuo torquebantur (2).

Nonnunquam statim ab initio pectoris cruciatus, cum angoribus illis, tussi, sternutatione, raucitate, halitu etiam tetro et aestuoso, lingua cruen-

---

(1) Τὰ δὲ ἐντὸς οὕτως ἐκαίετο, ὥςτε μήτε τῶν πάνυ λεπτῶν ἱματίων καὶ σινδόνων τὰς ἐπιβολάς, μήτ' ἄλλο τι ἢ γυμνὸν, ἀνέχεσθαι, ἥδιστά τε ἂν ἐς ὕδωρ ψυχρὸν σφᾶς αὑτοὺς ῥίπτειν. Thucyd.

(2) *Procop.* De bell. pers. *lib.* 2 c. 23.

ta et oculis inflammatis in sanguinis excreationem et pulmonum sphacelum abibant (1).

Interdum nervorum distensiones protinus initio palmaria constituunt symptomata; singultus enim, gulae, ani et sphincteris vesicae constrictio spastica mox transibant in delirium aut in sopores (2). Varia tamen haec sunt, nam, sicut Russelius nunquam sternutationem, ita raro singultum, sed perpetuo tremorem manuum et nervorum distensiones tum demum observavit, cum carbunculi plures erumperent.

Quae utut vario modo se habent, cutis solet arida esse, nec tamen eo modo ardescere ac internae partes. Facies vel naturalis vel vere inflata, rubicunda aut vario modo distorta: oculi lacrimosi, cruenti, caruncula inprimis lacrimalis velut sanguine suffusa: lingua arida, interdum atra aut fissa: vox debilis, rauca; loquela blaesa. Urina vel naturalis vel turbida aut atra.

---

(1) Καὶ τὰ ἐντὸς, ἥ τε φάρυγξ καὶ ἡ γλῶσσα εὐθὺς αἱματώδη ἦν, καὶ πνεῦμα ἄτοπον καὶ δυσῶδες ἠφίει ἔπειτα, ἐξ αὐτῶν, πταρμος καὶ βράγχος ἐπεγίγνετο. καὶ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ κατέβαινεν ἐς τὰ στήθη ὁ πόνος, μετα βηχὸς ἰσχυροῦ. Thucyd. *Cf. Cantucuzen. hist.* lib. IV. c. 8.

(2) Λύγξ τε τοῖς πλειοσιν ἐνέπιπτε κενὴ, σπασμὸν ἐνδιδοῦσα ἰσχυρὸν, τοῖς μὲν μετὰ ταῦτα λωφήσαντα, τοῖς δὲ καὶ πολλῷ ὕστερον. Thucyd.

§. 121. *Continuatio.*

His quidem symptomatibus praegressis, jactura utique virium insigni, secundo, tertio aut quarto morbi die, post pruritum aut aestum in cute, quasi acubus pungeretur, maculae parvae surgunt, pulicum morsibus similes, in quibus vesiculae aut pustulae oriuntur, latice aquoso protinus turgidae, dein ruptae post duodecim circiter horas, superstite macula atra, marginibus rubris cincta (1). *Carbunculi* vocantur aut *anthraces*, partibus, quas occupant sensum omnem adimentes; ubi cutis naturaliter tensa est, in vibices aut Aethiopum manibus similes plagas abituri. Qui ubi nascuntur, omnium observatorum consensu pessima quaeque ominantur, neque quidquam critici praesagiunt.

Bubones autem, seu glandularum tumores meliora praesagire possunt: etenim, dum pulsus fortiores molliores que essent, dum nulli accederent carbunculi, dum plura occuparent loca, utique dum ad suppurationem spectarent, vel securitatem pollicebantur vel faciliorem morbi curationem. Pejora timenda, dum solius colli et axillarum glandulas obsiderent, aut dum statim ab initio fluctuarent, flaccidis marginibus cincti, dum carbunculis stipati essent, aut obdurescerent aut dum totum membrum aquosis tumoribus inflaretur. In inguinibus exacte non surgere, sed glandulas

(1) Τὸ μὲν ἔξωθεν σῶμα φλυκταίναις ἦν μικραῖς καὶ ἕλκεσιν ἐξηνθηκός. Thucyd.

potius sub commissura femoris, supra tricipitem femoris sitas occupare, Mangetus testatur, nemine refragante.

§. 122. *Continuatio.*

Rarissime solis his bubonibus correpti tutissimi sunt: trahunt fere ad nonum aut decimum diem, sed tum alvi dejectionibus foetidis emaciati in pejus ruunt (1). Cutis autem madida et sudores ipsi per totum corpus diffusi, ubi ad bubones accederent, salutem pollicebantur. Aurigo rara est, rarius salubris: vomitus biliosus, Russelio saltem, nihil critici habere visus est. Sanguinis cursus e naribus primo morbi stadio levaminis plurimum tulit: sed qui serius contingeret, pessimi erat ominis.

Superstites morbo bubonum tamen vestigia diu retinebant, aut ulceribus gangraenam concipientibus membra destruebantur (2). Visae etiam sunt bubonum suppuratione exesorum cicatrices anni tempore eo, quo pestis grassari consuevisset, iterum aperiri, quo facto aeger vertigine, virium jactura, fastidio et vomitu porraceo corripiebatur. Nonnullos, simulac ex morbo convaluerunt, statim

---

(1) Εἰ διαφύγοιεν. ἐπικατιόντος τοῦ νοσήματος ἐς τὴν κοιλίαν, καὶ ἑλκώσεώς τε αὐτῇ ἰσχυρᾶς ἐγγιγνομένης. καὶ διαῤῥοίας ἅμα ἀκράτου ἐπιπιπτούσης, ο πολλοι ὕστερον δι' αὐτὴν ἀσθενείᾳ διεφθείροντο. Thucyd.

(2) Πολλοὶ στερισκόμενοι τῶν ἄκρων. διέφευγον. Tyucyd.

omnium rerum oblivio cepit, ita ut neque seipsos neque necessarios agnoscerent.

§. 123. *Continuatio.*

Cadavera secta similes morbi effectus ostendunt ac post febrem flavam. Maculae sphacelosae per omnia viscera sparsae minus inflammationem praegressam produnt, quam virium eam jacturam, quae humorum corruptionem producit. Cordis musculorumque compages flaccida et livida corruptam sanguinis indolem pariter notat. Neque haerendum in hepate magno decolore aut vesica fellea inani aut bilis depravatione, quae, licet vulgo observata, neutiquam tamen caussam morbi revelant.

§. 124. *Continuatio.*

In caussarum numero primum collocandum est contagium, quod negarunt quidem cum Stollio et Macleanio plures: sed mirabilis potius est popularis morbi ad contagiosam indolem ratio, qua fit, ut solum contagium haud semper sufficiat, sed necessarium sit connubium cum popularis morbi progressibus, qui statum suum ac fixum ordinem servant. Ita milites, qui contagio infecti Jassiam venerant anno 1770, haud prius morbum propagarunt, quam morbus ipse popularis post mensem demum eo pervenisset *Orraei: descr. pestis. Petrop.* 1784). Popularis hujus constitutionis dominium et sani nonnunquam perpetiuntur: furunculis enim laborare solent et glandularum tumoribus, qui sudoribus critici cedunt.

Singulare etiam est, dum populariter grassatur pestis, omnes alios morbos silere ac in ipsam pestem abire (1). Stationarius ille morbus hactenus fixum ordinem servat ac certum temporis spatium moratur, ut nec tempestas, nec anni tempus, nec aliae quaedam manifestae res possint eum vel maturare vel mutare. Frequens est ortus pestium per hyemem, frequens finis per aestatis ardores, ut neque calore solo generari neque frigore supprimi progressus, manifestum sit. Protinus ut silet popularis morbus infectio, nulla est, unde et bubones pure scatentes et vestimenta ac strages contagio propagando haud potis sint (*Orraeus*).

Circuitus quosdam grandes pestis popularis observarunt. Sic Evagrius refert (*Hist. eccles.* lib. *IV. c.* 29) secundo anno cujusvis indictionis recucurisse pestem, unde Antiochia sexaginta annorum spatio quater fuerit ii obnoxia. Aleppi quovis decennio grassari Russelius testatur.

Frequentius recurrit morbus, quo minor latitudo seu distantia ab aequatore: ex Aegypto fere pleraque epidemiae pestilentes originem duxerunt. Omni quinquennio Aegyptum vastare fertur, Syriam, licet calidiorem et minus salubrem, spatio vigintiquinque annorum. Benignior putatur pe-

---

(1) Τὸ ἔτο; ἐκ πάντων μάλιστα δὴ ἐκεῖνο ἄνοσον ἐς τὰς ἄλλας ἀσθενείας ἐτύγχανεν ὄν. εἰ δέ τις καὶ προέκαμνέ τι, ἐς τοῦτο πάντα ἀπεκρίθη. Tucydid.

stis, si ex Agegypto orta litus maris mediterranei legit, quam si per deserta propagatur. Nec tamen altius ac ex inferiore Aegypto repetenda origo morbi, cum in superiore Aegypto et rarior sit et benignior. Auster ardentissimus, quem *Khamsin* Aegyptii, *Samiel* aut *Samum* Syri appellant, terminos pangere saevitiae morbi dicitur, quod omnia exsiccando contagii propagationem prohibet: aliis refragantibus, qui vel nullo modo impediri progressus vel etiam augeri adseverant.

§. 125. *Continuatio.*

Contagium ipsum vehiculis gaudet humoribus secretis, quos mucosos solummodo esse Hildenbrandius autumat. Neque repugnat infectionis modus; quia haud in remotos valde homines, sed ad aliquot passuum duntaxat distantiam agere Howardius contendit. Fixa indole superat alia contagia: namque vestimentis multo arctius adhaerescit, quam corporibus humanis. Solo calore elicitur, frigore silet, unde cadavera peste defunctorum raro contagium communicant. Per plures annos posse nocivam suam indolem servare, vel inde patet, quod, cum pestis Viennam 1713 adoriretur, eae potissimum domus inficerentur, quae nosocomiorum vices ante trigintaquatuor annos, dum pestis 1679 grassaretur, gesserant.

Cutim primitus adficere atque tum nervos tum vasa lymphatica corripere videtur. Etenim diu jam animadversum est, tum frictiones ex oleo, pice aut terebinthina cavere, tum immunes esse

olearios. Hinc etiam ulcera diuturna et plagas magnas semper cavere ab infectione observatum est. Quod in vasa lymphatica juxta ac in nervos agat virus, inde patere videtur, quod Schraudius oxydis hydrargyri, vel cum vel sine ptyalismo, potuit praevertere morbi eruptionem.

Hydrogeneis substantiis adnumerandum esse contagium, efficio tum ex immunitate succi gastrici ab infectione (*Valli: in Salzb. medl. zeit.* 1804. *II.* 349); tum ex insigni praesidio a vaporibus acidis petito, tum e celerrima actione in nervos, denique e putredine velociter consequente.

§. 126. *Continuatio.*

Variam esse variorum hominum dispositionem certum est. Etenim et pauperes ditioribus, et qui vitiis victus aut morbo praegresso, aut metu et aerumnis corpus effeminarunt, robustis frequentius inficiuntur. Advenae quoque, qui climati orientali nondum adsuerunt, facilius et malignius peste corripiuntur, quam incolae. Posse saepius recurrere in eodem homine, expertum habemus. Senes, et qui phthisi laborant aut melancholia, haud facile pesti obnoxii sunt. Cavere dicitur ab infectione pestis variolarum aut vaccinae virus.

CAP. XI.

DE FEBRIBUS GASTRICIS ET VERMINOSIS.

§. 127.

Gastricas febres haud nominamus eas, in quibus signa sordium generatim adsunt, sed id febrium genus, quod ab incitamento sordium nascitur. Hinc necesse est, praecesserint febrem signa sordium, necesse est febris sileat aut decrescat saltem, simul ac sordes per alvum ejectae fuerint.

Gastrica autem febris Ballonio primo diceba-tur, quam antiqui nomine *febrium putridarum*, alii *biliosarum* nomine insigniverunt. Has vero tanquam species febris gastricae consideramus; putridas, alienas ab his, supra tractavimus.

§. 128. *Continuatio.*

Sordium nomine intelligimus, quidquid impurum aut a naturali indole alienum in ventriculo et intestinis nidulatur vel deponitur: sive bilis sit in duodenum aut ventriculum nimia copia effusa, diu morans aut corrupta et acris: sive mucus naturaliter intestina vestiens, abundans sit et in pituitae indolem abierit: sive succi gastrici aut pancreatici depravatio accusanda sit: sive lumbrici adfuerint in pituita utplurimum abundante nidulantes: sive e ciborum male digestorum ac corruptorum reliquiis sordes illae repetendae sint: sive demum, quod saepius contingit, propter incitatum primarum viarum statum, e sanguine depravatae secretiones ibidem fiant.

§. 129. *Continuatio.*

Varius hic sordium significatus variam febrium gastricarum faciem prodit. Generatim vero monendum est, ad caussas praegressas respici debere, si e sordibus hisce febrem generatam esse pronunciamus. Ut enim, cum Sydenhamo loquimur, nihil novum est, variis in febribus bilem generari, ita secretiones in ventriculo et intestinis mutari et alienari per febres et ipsa medicamenta satis vulgare est. Non febres solum intermittentes, sed quaevis etiam continua, diutius morantes, aut praesidiis iis agitatae, quae *resolventium* et *laxantium* nomine parietes intestinorum lacessunt, sordes sibi adjungunt vel biliosas vel mucosas, quae tantum abest ut peculiarem efficiant speciem, ut potius fortuita sint et facile decedant. Arte productae hae febres, medicorum vulgo *gastricae* summo aegrorum detrimento dictae fuerunt (*Richters: med. und. chir. bemerk.* 200).

Verae autem gastricae febres ab iis omnibus rebus originem petunt, quae ciborum digestionem depravant, nimia dyspeptorum alimentorum sumtione, animi perturbationibus aut vita deside et inerti. Maxime vero consilium ad popularem constitutionem transferendum est, quae vel anniversaria est, aestati familiaris: vel stationaria, qualem Finkius, Tissotus, Cloturius, Stollius aliique observarunt. Nec tamen reticenda sunt variorum observatorum praejudicia, quibus irretiti etiam aliarum epidemiarum formam fortuito biliosam aut

gastricam cum hac primaria febre commutarunt: in his numerandi utique Pringlius, Mertensius, Flachslandius, R. Pearsonius et ipse Schröderus, qui amplitudinem febrium biliosarum nimiam praedicavit.

Falsis imo damnosis febris gastricae notis adnumeramus remissionem febris notabilem, cui confisus inprimis C. F. Richterus erroribus perniciosis ansam praebuit. Non solum enim febrium copia longe alienarum sese remittere consuescit, sed continens etiam, sine ulla fere remissione, est febris inflammatoria, cui sordes biliosae adjunguntur, quod uberius in ulterioribus exponetur.

§. 130. *Continuatio.*

Quibus omnibus bene consideratis, ut morbi diagnosis illustretur, ad cognoscenda febris hujus initia veniendum est. Cum febris imminentis variis indiciis, qui in hanc incidunt, parvum oris saporem, matutinis utique horis, queruntur, fastidium ciborum ac aversationem, praecordiorum oppletionem, linguam habent sordidam, et vel mucidum vel alio modo pravum ex ore halitum. Languore conflictantur, membrorum doloribus obtusis et capitis, gravitatis sensu per totum corpus, inquietudine nocturna et vigiliis aut somniis tumultuosis. Urina mittitur lutosa, turbida aut mucosa: alvus constipatur, aut rarius juxto et duriora dejicit.

Febris ipsa horroribus inchoat et caloribus ardentibus quidem sed fugacibus, pulsibus frequen-

tioribus, sed duris et sine ullo ordine concitatis: Febrium accessiones satis confusae, ut, etiamsi remissio manifesta sit, ordinem certum tamen non servet. Πλανῆται et ἄτακτοι, quae veteribus dicebantur febres, vel huc pertinent vel ad nervosam constitutionem: unde et criticorum dierum ordo perturbari solet composita cum sordibus biliosis indole.

§. 131. *Continuatio.*

Dum ingravescit morbus, cum capitis dolore acerbo gustatus etiam magis depravatur, ructus oriuntur amari, acidi aut mucidi, fastidium ciborum augetur et praecordiorum oppletio, vomendi conatus oriuntur et vomitus, quo amara, biliosa vel pituitosa colluvies, vel ciborum depravatorum reliquiae ejiciuntur. Sitis continua et ardor viscerum aegrum affligit, nec noctem quiete transigit, nec, nisi matutinis forte horis, aestus sit expers. Nonnunquam alvus liquescit, foetida et prava dejiciuntur, et dum urina ante turbida aliquantisper clarescit, levamen aeger percipit. Neque tamen id constans est, neque securitatem pollicetur. Namque dum sordet lingua, dum cutis sicca est, dum pulsus concitati, ni ingravescere, vigere tamen et morari morbus consuescit. Turgor praecordiorum et epigastrii cum sensu earum partium acutiori jungitur, ut tactum non ferat. Angores etiam aegrum vexant, e praecordiis nati, suspiria ducit, crebro et vehementer spirat, sub somno pavescit, et vigil etiam e quavis caussa contremiscit.

§. 132. *Continuatio.*

Ubi morbus vel inepta curatione exasperatur, vel suo genio epidemico indulget, nequaquam rarum est, duplicari accessiones, aestum internum et sitim increscere, pulsuum rhythmum magis perverti, sensum epigastrii etiam vehementius acui, sensus superiores hallucinari, mentem perturbari, ut vel furat aeger vel suaviter desipiat; nervos etiam distendi et ambitus musculos convelli. Haec malum exitum portendunt: nec expers periculi malum est, ubi, quidquid ejicitur, acerrimum est, pessime foetet, nullumque omnino levamen adfert. Metus est, coctionem tum penitus deficere, aut aliquid abscessurum esse in partibus nobilioribus. Tunc dolores colici atrocissimi cum ventris inflatione maxime dolente, spastica lotii suppressione, tenesmus adsiduus, floccorum lectio, singultus cum virium omnium jactura, sopores continui, vultus distortus et pallidus, lingua tremula et atra, aphthae eam et oris parietes obsidentes, denique apoplecticus insultus finem imponere morbi atrociae solent.

Interdum in longum porrigitur morbus, dum, laxatis intestinis febris decrescit, localis tamen superest debilitas, quae continuam abundantium sordium secretionem efficit: Tractum autem diutius iri morbum, indiciis sunt irrita praesidiorum indoles, sudores initio haud levantes (1), vomitus aut

(1) Aph. 4, 36. Coac. 32.

alvus cita semper absque emolumento pergentes, lingua continuo aspera, dura et fissa, praecordia semper tensa, urina inprimis turbida vel bullosa, aut varia, ut quandoque album subsidat aut lentum, interdum vero limpida sit et clara (1). In dies magis trahitur hoc modo corpus ac defetiscitur, ut tandem viscerum labes et hydrops inter cutem accedant.

§. 133. *Continuatio.*

Melius cessurum esse morbum spes est, si vel sordes, e manifesta ciborum abundantia aut ex iracundia ortae, protinus initio rejicerentur, vel, dum altiorem haberent originem in aucta bilis aut humorum intestinalium secretione, si gradatim cocta, interius mixta turgescerent et dein vel vomitu vel alvo ejicerentur (2). Quae dum contingunt, necesse est angores cessare et capitis dolores et aestum

---

(1) Ὁκόσοισι δὲ ἐπὶ τοῖσιν οὔροισιν ἐφίστανται πομφόλυγες, μακρὴν τὴν ἀῤῥωστίην σημαίνουσιν. Aph. 7. 34 Εἰ διαλείποι καὶ ποτὲ μὲν καθαρὸν οὐρέοιτο, ποτὲ δὲ ὑφίσταται τὸ λευκὸν καὶ λεῖον, χρονιωτέρα γίνεται ἡ νοῦσος καὶ ἧσσον ἀσφαλής. Praenot. 71.

(2) Ἐμετὸς δὲ ἀλυπότατος, φλέγματος καὶ χολῆς συμμεμιγμένος, μὴ παχὺς δὲ κάρτα μηδὲ πολὺς ἐμείσθω. Coac. 556. Ὑποχωρήματα, ὁκόσῳ ἂν χρώματα πλείω, οὐ πονηρά. Aph. IV, 21. Πέπονα φαρμακεύειν καὶ κινέειν, μὴ ὠμὰ, μηδὲ ἐν ἀρχῇσιν, ἢν μὴ ὀργᾷ. Aph. I, 22.

horroresque nequaquam recurrere, sed leviter sudare et molliores pulsus magisque regulares fieri. Urina etiam critica est, quae post ἀκμὴν morbi clarescit, atque ex qua, quod desidit, leve est et coctum. Tandem somnus quietus et ipsa naturalis ciborum cupiditas post iteratas sudationes restitui solent.

§. 134. *Continuatio.*

In alios morbos facilime mutatur haec febris, dum vel popularis indoles ita jubet, vel inepta curatio ii mutationi favet. Sordes biliosae, si diu stagnarunt aut organorum valetudo eas corrumpit, putrescere possunt, ut ipsa putrida febris frequentissime inde nascatur (§. 99). Eaedem sordes, dum nimis acres irritant ventriculum, inflammationes producunt vel ejus organi vel per consensum etiam aliorum. Pleuritides saltem biliosae, Stollio tantopere celebratae, vomitu, sputis biliosis, urina vitellina stipata, per auriginem die septima existentem, aut per alvum citam et ipsa sputa biliosa judicantur. Quid vulgatius erysipelatae, ex iracundia nato, et, ni evacuantibus tractetur, in ulcus abituro! Nec desunt exempla exanthematum (variolarum, rubeolarum, scarlatinae et miliaris), sordibus biliosis excitatorum aut febrem biliosam excipientium.

Dein sordium colluvies in nervorum systema ita agit, ut supprimantur ejus vires aut praeter naturam incitentur. Animi deliquia, nervorum resolutiones, vertiginem, oculorum caliginem, amau-

rosin ipsam, surditatem, mutitatem inde pendere compertum habemus: insuper apoplexia, sopores, catalepsis ipsa, spasmi varii, epilepsia, hysterici adfectus, palpitationes cordis, spasticae menstruorum retentiones e solo sordium turgore natae in scriptis observatorum notantur. Varii etiam dolores colici, rheumatici, arthritici, denique mentis ipsius vitia, melancholia, memoriae defectus aut furor ipse ex hoc fonte manasse feruntur.

De febribus verminosis.

§. 135.

Cum supra lumbricos, tanquam morborum caussas, consideraremus (*Path. gen.* §. 185), praecepimus, et suctione et motibus animalium eorum intestina vario modo incitari, ut dolores oriantur, ventris sensus acuatur et functiones intestinorum pervertantur. Hinc efficitur, et febres posse iis incitamentis accendi, quae sintne sui prorsus generis ac peculiares, jam videndum est. Aliud enim est, ut cum Philite (*De febrium verminos. pathol. diss. p.* 7) loquar, febrem producere, aliud, jam a quacunque caussa ortam, additamento alterius caussae, graviorem, pertinaciorem aut malignam reddere.

§. 136. *Continuatio.*

Quodsi auctores de febribus verminosis praecipientes audimus, praecipuum habent earum characterem: typhum irregularem, accessionesque ita

confusas, ut nec tempora earum possint nec spatia notari. Febris blanda initio, miris tamen symptomatibus stipata, describitur (*Van den Bosch: hist. epidem. verm. p. 73*). Nonnunquam tamen fixi ordinis tempora et spatia accessuum, cum interposita integritate, observabantur (*ib. p. 162*). Interdum quoque, sine ulla intercapedine, continens fuit febris (*Pedratti apud Morgagn. ep. 21. n. 44*). Hinc haud temere acturos non esse veremur, si a typo nullum omnino febrium earum characterem repetendum esse judicamus.

Ut summatim dicamus, quod vero proximum est, ad febres nervosas vel lentas vel acutas pertinere ejusmodi verminosas dictas, statuimus. Namque vermes excerni in febribus nervosis aut putridis vulgare est. Inde errorem Vict. Trincavellae exponendum esse ducimus, qui febres magnas et malignas a solis vermibus nasci statuit. Plures etiam memoriae prodidit Bonetus epidemias perniciosas, in quibus ventriculus et intestina verminosa colluvie scaterent (*Sepulcret. lib. 4. sect. 1. p. 227*). Sic celebres illae febres verminosae, quarum historiam Boschius reliquit, etiamsi varia haberent symptomata, accedebant tamen ad typhi speciem. Horroribus enim, sudatiunculis et caloribus fugacibus inchoantes, capitis et frontis pertinaces habebant dolores, catarrhi aut rheumatismi speciem mentientes. Tum virium jactura cum soporosis adfectibus et stupore, cum pruritu narium et scalpurigine, oculorum tristi adspectu, pupillae dilatatione, halone livido circa oculos, visus habetudine

et praetereunte coecitate, aurium susurru aut tinnitu: tum deliria aut vigiliae pertinaces: adfectus convulsivi, gulae constrictio, ischuria, vomiturítiones, vomitus continuus, strabismus, epileptici motus, tendinum subsultus, tussis convulsiva; nonnunquam cum soporibus apoplectici insultus aut nervorum resolutiones junctae erant Pulsus semper irregulares, intermittentes, debiles et frequentes. Urina vel limpida, vel mucosa aut lutosa: alvus aut constipata aut fluxa, mucosa. Anxietas praecordiorum cum inflatione ventris tensi, doloribus etiam colicis atrocibus. Foetor interdum ex ore cum salivae cursu non levante. Tandem exanthemata varia, aphthae, erysipelas, petechiae, miliaria, ulcera novissime mali moris, quibus mors nunciabatur.

Ejusdem ingenii fuit epidemia, quam Cloturius in ditione Gros-Theil grassantem observavit (*Anleit. für aerzte, nach. Hippokr. Regeln zu beobachten*, p. 271). Coepit languore totius corporis, capitis doloribus pertinacibus, visus hebetudine, halitu oris tetro; lingua fusca, sordida; pulsibus intermittentibus, debilibus; sudoribus profusis qui cum horroribus et caloribus alternarent, tussi nonnunquam ferina, urina limosa et turbida, alvi excrementis ramentosis, pituitosis: quibus accesserunt nervorum distensiones aut resolutiones, animi deliquia, exanthemata denique varii generis.

§. 137. *Continuatio.*

Quibus rite perpensis efficitur, ejusmodi febres vel τυφώδους esse, vel ad hydrocephalum pertinere, unde et hujus et verminosae febris diagnosin difficilimam esse, vermibus etiam hydrocephalum generari Josephus Portenschlag-Ledermayer docet (*Vom Wasserkopf*, p. 73). Pupillae saltem dilatatio, oculorum et faciei tristis adspectus, capitis dolores, urina pituitosa et turbida, alvus cita, deliria et nervorum distensiones eodem jure typhum signant ac febrem sic dictam *verminosam*. Butterus (*Samml. für prakt. aerzte*, B. 8. 348) describit febrem remittentem infantilis aetatis, quae, vermibus vulgo tributa, a teneritate potius et per liguritionem orta pituitae colluvie repetitur (*Path. gen.* §. 186).

Auctores fide digni, qui in variis morbis verminosam primarum viarum colluviem observarunt, experientia docti, neutiquam haec animalia in curandis morbis respiciunt, sed fortuito oriri statuunt. Sic Tortius jure suo (*Therapeut. spec. febr. interm.* p. 295). Si febri alicui, corticem peruvianum admittenti, adjungatur per accidens verminosa adfectio, haec non impediet, quominus febris curetur eodem cortice: neque enim ea symptomatica erit, cum non a lumbricis, sed a consueto pendeat talium febrium fermento. Eodem modo judicant Pringlius, Sarconius et alii. Anthelminthica ipsa nemo propinavit in ejusmodi febribus, propterea quod accessiones febris iis exasperantur. Ad acido-

rum potius usum, sicut Fr. Hoffmannus, ad vinosos potus, ad cauforam vel valerianam, vel ad epispastica aut corticem ipsum confugiunt, quae in typho expediunt. Hinc et emetica profuerunt nonnunquam, suscitando vires et vehementer mutando.

Ad haec nonnunquam nulli vermes inventi fuerint, ubi omnia symptomata febris verminosae adfuerant. Bene id jam memoriae prodidit Sinclairius (*Edinb. Vers.* II. n. 18), variisque ipsorum pathologiae animatae fautorum observationibus confirmatur. Quod cum negare non posset, Fr. Hoffmannus ita exponere ausus est, ut aestus febrilis vehementia vermes enecari atque in putridam massam converti statueret. Quam arbitraria autem haec sententia sit, vel inde patet, quod post mortem hominum febre maligna interemtorum vermes bene vegetos inventos esse atque e naribus aut ex ore prorepsisse compertum habeamus.

Quibus rebus colligitur, febres verminosas nequaquam sui generis aegritudines esse, sed vel febres nervosas vel etiam hydrocephalicas, vel gastricas potius et intestinales, in quibus perinde est, sola colluvies pituitae acris sive vermium copia incitamenta ea morbosa praebeat.

CAP. XII.

DE FEBRIBUS HECTICIS.

§. 138.

Hectica febris (Galeno ἑκτικός, *Marasmopyra* Swediauero) dicitur, quod ἕξιν, habitum totius corporis adficiat, atque in ejus pravitate versetur. Est ergo febris, quae a nutritionis labe ortum ducens, peculiare ingenium habet, proxima tamen febrem lentam nervosam. Cum suppuratione ingenti vulgo nascens, citra eam tamen ab iis omnibus gigni potest, quae adsimilationis aut nutritionis processum labefactant. Hinc jam veteres distinxerunt ἑκτικὸν μαρασμώδη, seu hecticam primariam a secundaria, quae ulcera et abscessus magnos comitatur: illam oriri Galenus (*Differ. febr.* 1, 8) adfirmat e febribus ardentibus protractis ita, ut consumant humorem cordis (ὡς ἐκδαπανῆσαι τῷ χρόνῳ τὴν ἰκμάδα τοῦ τῆς καρδίας σώματος), hanc autem e puris aut ichorum absorbtione. Nos vero perinde esse statuimus, sive ex hac aut illa caussa existat, eadem tamen fere symptomata producere statuimus.

§. 139. *Continuatio.*

Ἀλαμπέες Aretaeo dicuntur hae febres, quod initio in conspicuae facilime cum aliis, utique cum febribus lentis nervosis, commutantur. Nihil queritur aeger initio, nisi languorem post pastum et calorem modicum volarum aut genarum, qui satis

fugax est, et pulsus non valde concitat. Recurrit tamen continuo is calor post plurium dierum spatium, praecedunt horrores dum suppuratum aliquid est aut ulceratum, ex hac ipsa parte existentes. Mox etiam per calorem saepius recurrentem pulsus duriores fiunt, malae magis rubescunt, terminis ruboris satis circumscriptis. Abeunt calores in sudores, qui vero cutem relinquunt aridam, tensam aut etiam asperam iterumque horrescentem (1). Post plures demum dies leve quoddam voluminis decrementum vel in facie vel ad pollicis musculos animadvertitur.

Initio alvus varia esse, plerumque dura, interdum liquida consuescit: urina antelucanis horis missa serosa est, parum turbida, cuticula obducitur versicolore et annulum ad matulae parietem relinquit: araneorum telae aut pinguedinis orbiculi nonnunquam supernatare videntur (2): aut, quod subsidit, spissum est et album. Frequentissima est mentis morositas, ut levissima caussa subirascatur, indignetur, maxime matutinis horis, si per noctem aestu turbaretur.

§. 140. *Continuatio.*

Ubi morbus trahitur aut ingravescit, vesperi semper et post pastum exasperatur, horroribus gra-

---

(1) Οἱ φρικώδεες ἐφιδροῦντες πολλῷ, δύσκολοι. Coac. 13.

(2) Τὰς λιπαρότητας τὰς ἄνω ἐφισταμένας ἀραχνοειδέας μέμφεσθαι. συντήξιος γὰρ σημεῖα. Praenot. 97.

vioribus et aestu fugaci volas, malas, internas etiam partes occupantibus. His quidem statis accessionum temporibus dignoscitur a febribus lentis nervosis, qui nullum ordinem servant, dignoscitur etiam pulsibus continuo duriusculis per aestum et urinae, quae supra est, indole. Neque adest jactura ea virium, quin munere suo fungi, obambulare, convivari possit: neque cito morbus increscit, quin post plures hebdomadas integriusculum sit in intercapedinibus corpus. Oculi tamen halone livido cincti, pallor faciei, musculorum compages flaccida, volumen decrescens augmentum morbi notant: Quod adest, dum nocturnae accessiones somnum turbant, vires infirmant, menti morositatem contrahunt, atque in sudores profusos, vel viscidos vel limpidos abeunt, quibus vero semper pulsus contracti durive adjuncti sunt ac vires infringuntur. Nihilominus levaminis quadam specie aegrum fallunt sudores, ut placeat matutinas horas in lecto transigere, ne supprimantur. Accedit interdum tussicula sicca post pastum aut vesperi, quae tantum abest, ut semper pulmonum labem, ut potius sensum acutum signet. Interea urina semper oleaginea aut cuticula versicolore et arachnoidea obducta est.

§. 141. *Continuatio.*

Tandem solet post plures iterum hebdomadas tumor accedere pedum et manuum frigidus, quo sudores minuuntur. Sed corpus jam magis contabescit ac tanta macie extenuatur, ut ossa ubique

promineant; squalet facies; capilli defluunt; nares acuminantur, collabuntur tempora; oculi incavantur et quasi defixi haerent; cutis universa exasperatur atque arescit. Jam quoque alvus cita aegrum exercere ac quietem nocturnam turbare solet, neque quidquam levare. Interdum exanthemata accedere miliaria aut aphthae in ore, aut ulcera scabiosa in membris; digitorum ungues curvari consuescunt. Animus autem, initio morosus, eo hilarior fit speique plenior, quo magis ad extrema ventum est. Novissime tandem, verno maxime aut autumnali tempore, cum nervorum resolutionibus et invito lotii alvique secessu suavis vitae terminus imponitur. Exstinguitur vita, lucernae modo, cujus ellychnium oleo caret (1).

§. 142. *Continuatio.*

Febris haec a nutritionis labe orta, ita explicanda est, ut ad teneritatem partium solidarum respicias, qua aequabilitas distribuendorum imponderabilium turbatur, qua igitur accumulatio et novi impetus per plexus nervosos producuntur. Post pastum revertunt accessiones et vesperi, quod stimulis auctis perturbatio increscit, nec ex toto quiescere potest febris, quoniam teneritas partium continuo vires suscitat.

---

(1) *Οἱόνπερ ἡ θρυαλλὶς ἐν τοῖς λύχνοις ἐπειδὰν ἐπὶ πλεῖστον ἐκκαυθῇ. θρύπτεται γὰρ ἡ οὕτω φρυγεῖσα καὶ διαλύεται καὶ τό συνεχὲς ἀπόλλυσιν ὑπο κραυρότητος.* Galen. *diff. febr.* 1, 10.

Occasionem praebet, quidquid alterutrum nutritionis momentum adficit (*Phys.* §. 80. 81): perinde enim est, appositio labascat sive ablatio augeatur. Utrumque autem in magnis contingit suppurationibus, cum ad puris secretionem copia humorum nutrientium consumatur, qui nimis cito ablati haud rite apponuntur. Eo modo, nec ex absorbto pure, quod sanguinis massam inficiat, declarandam esse febrem hecticam, tum ex iis patet, quae ad migrationem humorum explodendam (*Path. gen.* §. 96) praecepimus, tum in ulterioribus etiam magis clarescet.

Dein nutritio labefactatur vitiis organorum adsimilationi inservientium, mesenterii praesertim tumoribus et pancreatis, qui scrofulosis infantibus atrophiam attrahere solet. E scirrho pylori et intestinorum simile vitium frequenter exstitit. Dein ad labem pulmonum consilium transferendum est, qua sanguinis oxydatio impeditur, unde haud potest e sanguine penus ea oxydati laticis apponi, quae ad nutriendas partes necessaria est (*Path. gen.* §. 101). Itaque ad pulmonum tumores, ulcera, coalitum cum pleura, ad colluviem serosam intra thoracis cavum adjungi solet febris hectica. Hinc ad chlorosin etiam et ad alias cachexias, quae secretionem humorum nutrientium impediunt, accedit.

Nutritio quoque labare consuescit post nimiam sanguinis aliorumque humorum profusionem, quibus egeritur quidquid partes nutriturum est. Sanguinis cursibus aut alvi salivaeque fluxu extenua-

tes corripere febris hectica solet. Sequitur propter similem caussam febres acutas praegressas, utique intermittentes, quae vel visceribus labem intulerunt, vel diuturna mora traxerunt aegrum: continuo enim iterato sanguinis orgasmo appositio particularum secernentium impeditur (*Path. gen.* §. 76).

Huc insuper pertinent animi perturbationes, quae vim vitalem deprimunt et labefactant, aut quae adsiduo et frustra irritando consumunt vires, impedita nutritione (*Path. gen.* §. 167 — 169). Denique et venenorum nonnullorum noxa versatur vel in oxygenis ligatione vel in suscitanda facultate percipiendi, deprimendo vero et minuendo robore, vel denique in contrahendis nimis solidis partibus, ut prae rigiditate agere nequeant (*Path. gen.* §. 152. 154).

LIBER II.

DE INFLAMMATIONIBUS.

CAP. I.

SUMMATIM.

A. Hypotyposis et descriptio:

§. 144.

Inflammatam partem vocamus, dum continuum impetum sanguinis cum functionibus laesis observamus. Quivis impetus sanguinis appellari inflammatio nequit, nisi moretur, caussis saltem manifestis abactis non quiescat atque peculiares exitus paret. Si haec enim deficiunt, congestio potius statuenda est (*Path. gen.* §. 77).

§. 145. *Continuatio.*

Notas externas habet inflammatio genuina sequentes:

1. Ruborem insolitum, ob vasa ea sanguine repleta, quae naturaliter vapores aut humores secretos vehunt, vel ob sanguinis oxygene ditioris colorem vividiorem. Rubor etiam increscit cum increscente inflammationis gradu, ambitum nonnunquam habet pallidiorem aut subflavescentem.

2. Aestum intensum, qui vel thermometro proditur, ut, Goupilo teste, per quinque gradus, ...

drargyrum adscendat, vel, sensu solo percipiendus, thermometro minus in conspectum venit (*Hunter: über das blut und die Entzündung*, B. 2, 143). Deest rarissime, ubi in sphacelum transit: mitior in chronica inflammatione: intensissimus est in partibus sensu acutissimo praeditis et ubi ad gangraenam vergit inflammatio.

3. Dolorem nullo modo intermittentem, sed continuum; varium autem pro varia partium adfectarum indole. Pungens enim est, si partes fibrosae aut nervis ditissimae corripiuntur, aut si tensae sunt: gravis et hebes, dum parenchyma, glandulae et viscera cellularia adficiuntur: pulsatorius denique, si arteriae patiuntur aut cum inflammatio ad suppurationem spectat (*Path. gen.* §. 272).

4. Tumorem, e pansis vasis capillaribus et tela cellulari repetendum; majorem, dum glandulosa organa et cellularia adficiuntur; minorem cum partes fibrosae laborant, nonnunquam minime percipiendum, si periostium solum aut nervorum velamenta in paronychia occupantur.

§. 146. *Continuatio.*

Quae quidem notae cum in interna inflammatione omnes percipi nequeant, necesse est ad eas confugiamus, quae superstites sunt aut quae accedere solent. Tumor enim et robur tum demum internorum viscerum inflammationem produnt, cum haec externis partibus contigua sunt. Utique confidendum est et dolori continuo et aestui interno et functioni visceris laesae et febri, quae ardens esse

ac continens solet. Haec signa si continuatur, internam inflammationem produnt.

Febris inflammatoria horroribus incipit vel frigore, nunquam postea redeuntibus. Aestus vero pertinax est et constans (*Path. gen.* §. 234), cum pulsibus ut plurimum fortibus, celeribus, plenis, vel duris vel molliusculis, cum anhelitu et spirationibus crebris vehementibusque, cum sensibus acutissimis, hallucinationibus, vigiliis continuis aut mentis alienatione, nervorum etiam quandoque distensionibus junctus. Urina solet mitti parca, clara, flammea, neque quidquam ex ea fundum petit. Sanguinis e vena missus floridus, cito secedit in cruorem et lymphaticam partem, quae *crustae phlogisticae* nomine superiora petit (*Path. gen.* §. 90). Sanguinis cursus e naribus, aut restitutus haemorrhoïdum et menstruorum fluxus insigniter levare solent aegritudinem.

Super haec, si inflammatoriam febris indolem exploratam habere cupiveris, oportet respicias ad popularis morbi indolem, ad caussas praegressas et ad diathesin Si caussae incitando egerint et vires cordis vasorumque augendo, si juvenilis est constitutio, robusta et sanguine plena, si praecipue suetus sanguinis cursus in mulieribus defecerit, indicio est inflammatorium potius, quam alius generis esse ingenium morbi.

Quodsi post mortem inflammationem praegressam statuere volueris, cautissime circumspicere oportet omnem symptomatum syndromen et varios inflammationis effectus. Cavendum enim est, ma-

culas gangraenosas aut sphacelo correpta loca intestinorum praegressae inflammationis signa habeas: quippe solent a putredine mortis agonem comitante nasci. Coalitus vero partium, novorum corporum vasorumque generatio, tumores viscerum gelatinosi tutius judicium de praegressa ea aegritudine formant.

B. Differentiae.

§. 147.

Differunt inflammationes tum pro partium adfectarum, tum pro momenti alterutrius, quod constituit vim vitalem, diversa ratione.

Si partium generale discrimen consideraveris, primum quidem mucosae membranae abfectae (*Phys.* §. 22), cum totam cutim obvestiant et in ipsas internas partes continuentur, facile propagant inflammationem, quod consensum generalem efficiunt (*Phys.* §. 74). Inflammatio ipsa vel acuta est vel diuturna, celeriter tamen transit in secretionem auctam, transsudationem, discussionem et ipsam suppurationem, quoniam partes adfectae naturaliter humores mucosos secernunt. Hinc et facilime sibi adhaerent partes inflammatae, conglutinantur, coalescunt.

Quodsi partes fibrosae corripiuntur, acutissima solet esse inflammatio, doloribus pungentibus, cito propagatur, neque tamen facile pus concipit, tum quod vasorum haud tanta adsit copia, tum quia tensae sunt partes et secretioni copiosae na-

turaliter non vacant. Facilius resolvitur inflammatio aut in gangraenam abit.

Membranae serosae inflammatae aegrius secum communicant passionem, nec ipsa partium contiguitate haec cito propagatur. Dolores sunt acutissimi, tumor tamen mediocris: transit inflammatio in serosam colluviem.

Tela cellularis laxa inflammata dolorem mediocrem, pruriginem solam interdum, aut hebetudinem sensus organici, tumorem autem majorem efficit. Quodsi sub cuticula adficitur tela cellularis illa secedere solet ramentis vel furfuraceis vel farinaceis. Interdum abit in duritiem partium, oedemata et ipsa ulcera.

Glandulae inflammatae dolore modico obtuso stipatae incedunt, tumoribus mollioribus, pus minus concipiunt, quam laticem glutinosum aut ichorem. Lentius semper ceteris haec inflammatio progreditur, febre hectica nonnunquam stipata.

Arteriarum inflammatio violenta est, dolore pulsatorio juncta; cohaeret nonnunquam cum inflammationibus corporis externi mucosi membranarumque aliarum, utique cum interna vasorum membrana occupatur. Hinc aortae inflammationem comitatur plerumque tussis violenta, pulmonum vitiis perperam tributa (*Testa*: *von krankh. des herzenes*, I, 209). Abit autem inflammatio arteriarium in osteogenesin praeternaturalem, in destructionem membranarum ulcerosam et aneurysmata.

Venae rarius inflammantur: in puerperis Me-

ckelius II. abdominis venas inflammatas vidit, venae cavae truncum Aretaeus, venas sectas plurimi. Neque tamen peculiares hujus inflammationis notas aliquis reperire poterit, neque diuturnarum inflammationum sedes in solis venis quaerenda est.

Vasa etiam absorbentia inflammantur, cum sensus organici participia sint (*Phys.* §. 259). Contingit id, dum peregrino quodam et acri stimulo incitantur, quem haudquaquam sorbent, tumescunt tamen et dolent, ac cum tela finitima cellulari adfectionem communicant. Satis frequenter id in insitione variolarum, in ulceribus syphiliticis et ipsis ambustis observatur

Nervorum velamenta haud raro inflammationem patiuntur, quod utique docent secta eorum cadavera, qui febribus nervosis et hygrophobia interemti fuerunt. Neque absonum est, in paronychia et arthriticis doloribus, quinetiam in ipso rheumatismo (§. 73) nervorum hanc adfectionem accusare, quippe cum turgentia humore gelatinoso et tumida nervorum velamenta inventa fuerint. Quodsi accidit, necesse est, secretio imponderabilium (*Phys.* §. 362), et efficacia nervorum in moderandis secretionibus (*ib.* §. 247) aboleantur, existat autem sensus acutissimus cum hallucinationibus, doloribus atrocissimis et perversis secretionibus.

Tandem et musculosae partes inflammantur, adjunctis spasmis, dolore pervicaci, tumore firmo et ingenti aestu: ob antithesin musculorum nervo-

rumque hi plerumque simul laborant, ut variae accedant hallucinationes. Transit autem in compagis musculosae depravationem et ulcerationem haec inflammatio.

§. 148. *Continuatio.*

Gravissimum discrimen versatur in momenti alterutrius, quo vis vasorum constituitur, ratione. Cum enim vasorum juxta ac cujuslibet vivae partis efficientia duobus contineatur momentis, energia nimirum sive irritabilitate atque sentiendi facultate, quam et *recepticitatem* dicunt; tripartita est inflammatio: vel enim utrumque momentum incitatur (sthenicae aut activae inflammationes) vel sola sentiendi facultas, minuta energia (asthenicae acutae), vel utrumque momentum ita alienatur, ut turbetur et a consiliis naturae deflectatur.

Quandoquidem sthenicas seu activas jam supra (§. 145. 146) inflammationes tractavimus, ad acutarum asthenicarum veniendum est discrimen. Comitantur autem, ut jam monitum fuit (§. 94. 101), febres nervosas putridasque atque scenam vel morte claudere vel morbum trahere solent. Prostratio virium manifesta, vitae sensiferae turbae, febris indoles ἄτακτος, dolores obscuriores propter hebetudinem sensus, functionis laesio continua cum ardore insolito viscerum variisque nonnunquam sympathicis phaenomenis, signant ejusmodi inflammationes. Si quis igitur, febre nervosa laborans, ardore, siti continua et siccitate linguae orisque

corripitur, sensu ventris ita aucto, ut nullum ferat tactum absque vultus distorsione, spastice constricto vesicae sphinctere, inflato etiam abdomine, haec omnia si continuantur, inflammationem abdominis suboccultam et asthenicam produnt.

Maximi autem est momenti, non sola symptomata in censum vocare, sed praegressis ubique caussis operam dare et diathesi aegroti, ut infirmitas virium, quae vasa sanguifera gubernant, eluceat. Quotus enim quisque morbo antecedente vel victus vitiis enervatus est, aliam inflammationis speciem, praeter asthenicam, fere habere nequit. Neque tamen inficiamur, praegressarum caussarum specie quadam nos saepius falli, ut adsiduam energiae infirmitatem statuamus, quae tamen vel intermittit et transit, vel sola digestioni dicata organa occupat. Bibuli enim homines et qui in vino tempus consumserunt, tantum abest, ut infractione virium vasis sanguiferis praefectarum laborent, ut etiam magis incitatas saepius ostendant eas vires. Sic et de animi perturbationibus, de frigore corpus exercente, de retentis, quae excernenda erant, judicandum est: quae, etiamsi primitus robur infringant, possunt tamen occasionem praebere, dum sentiendi facultas augetur, ut ipsum robur etiam magis, pro tempore saltem, acuatur. Dein, cum, licet vis protinus infirmata sit, actiones morbosae ipsae stimulorum vices agant, addatur igitur semper aliquid incitamentis, necesse est et in morbis, qui caussas debilitantes agnoscunt, nimiam contingere quandoque incitationem (*Path. gen.* §. 66);

Accedit inaequabilem sentiendi facultatis dispensationem decipere nos saepius, ut debilitatem statuamus, ubi tamen sanguinis missio et alia juvant refrigerantia.

Constitutio epidemica adminiculo est, ut, qualis sit virium ratio, dignoscamus. Haec quidem, haud manifestis aëris vitiis producta, experientia potius et observatione, quam ratiocinio cognoscenda, Sydenhami praecepta de novae febris ingressu ventilando confirmat

§. 149. *Continuatio.*

Multo minus difficultatis habet diagnosis diuturnarum inflammationum, quae minorem, localem etiam, vasorum sanguiferorum incitationem supponit. In externis partibus frequentissimae palpebras occupant aut ulcerum margines diutissime exercent, unde et simili modo posse viscera adfligere efficitur. Namque et qui pertinaci colluctantur tussi cum labe pulmonum et qui hepatis vitiis adficiuntur, diuturnas eorum viscerum inflammationes pati certum est. Doloribus adfliguntur neque atrocibus neque continuis, sed positu quodam corporis percipiendis, eumdem tamen locum semper occupantibus: functiones partis adsiduo laesae, febris accedens hectica, diuturnas adesse inflammationes produnt. Haud vero rarum est, hactenus latere, ut vel expertissimum fallant. Absunt enim interdum omnes dolores, aut in aliis partibus percipiuntur; functiones minus laeduntur, aut aliorum omnino organorum; ut sectio tandem cadaverum lucem nobis foeneret.

Inflammationes eae occultae ac diuturnae gradu omnino differunt ab acutis et activis. Agilitas enim vasorum minor est, ad debilitatem spectans, aut in laxitatem ipsam abitura: sanguis ipse oxygene orbus et, licet in secessum pronus, tamen plasticam naturam amisit: unde destructio potius partis, quam nova generatio sequitur.

C. Epilogismus.

§. 150.

Ut a caussis occasionalibus ordiamur, inflammationi favet, quidquid vel incitando proxime vasa vel nervorum vires adeo alienando agit, ut inaequabiliter distribuantur.

Aëris primum qualitates indagandae sunt. Frigus contractilitatem vasorum auget, sentiendi facultatem in loco adfecto minuit, ut in aliis acui possit, unde activas et acutas inflammationes frigidis climatibus et hyemi familiares esse efficitur. Hinc etiam frigus, postquam incaluerit, corpore exceptum, frequentissima est inflammationum caussa. Monticolae propterea his morbis obnoxii sunt. Verno quoque tempore ob eamdem caussam crebrior est inflammatoria constitutio. Subest tamen alia caussa, quae summatim gravioris momenti est: turbata nimirum electricitatis atmosphaericae ratio: ejus enim tensio aucta per eurum et caeciam, ac dum ver adolescit, inflammationibus oriundis ansam praebet. Nec desunt aëri crassiora incitamenta, pulverum exemplo et salium, quos venti

Africae communes et a Sibiria inde flantes secum arripiunt, quibus pulmones inprimis, eos inhalantes, gravissime adfliguntur. Calor aëris nimius per se quidem inflammationibus non favet, nisi alia accedunt incitamenta: tum autem asthenicas potius phlogoses producit quam activas.

Constitutio epidemica, ab aëris manifestis vitiis aliena, inflammatoria nonnunquam est, qualem Stollius observavit, ut stationaria etiam esse possit omnesque intercurrentes morbos subigere. Experimentis eam potius et observationibus cognosci, quam ratiocinio, jam supra monuimus.

§. 151. *Continuatio.*

Stimulis porro, qui inflammationes excitant, adnumerandi sunt cibi acres, calefacientes, aromata nimia, vina generosa et spirituosi potus, quibus, dum diathesis favet aut epidemica constitutio, facilime inflammatio producitur. His etiam praesidia artis nimis incitantia accensenda sunt: utique sudorifera in morbis acutis perperam adhibita, nam aegritudinem effecisse saepenumero visa sunt (*Path. gen.* §. 149). Simili modo agunt vesicatoria, venena quoque acria, quae vel vasa primitus adficiunt (*Path. gen.* §. 153), vel magis locales habent effectus (*ib.* §. 154).

Contagiorum quorundam proprietas est, vasa adeo incitare, ut functiones turbentur et inflammationes nascantur: ea enim, quae morbos pestilentes et malignos producunt, simul inflammationibus ansam praebere consuescunt.

Insomnia dein nonnunquam accusanda est, qua stimuli augentur, sanguinis motus concitatur, ut et vasa capillaria urgeantur. Animi quoque perturbationes, maxime incitantes, inflammatoriis morbis favent, utique in juvenili aetate et accedentibus aliis caussis. Deinceps huc pertinet motus corporis arbitrarius nimius et exercitationes organorum, praesertim frigente aëre: cursorum exemplo, qui, dum infirmos habent pulmones, inflammationibus obnoxii sunt: tubicinum, cantorum et oratorum publicorum exemplis, qui pulmonibus nimis exercitatis inflammationem saepe contrahunt.

Tandem ad vulnera, fracta et luxata veniendum est, quibus inflammatio pariter efficitur ac insectis et animalibus venenatis. Apu n, vesparum, oestrorum, culicum, tabanorum, cimicum, aranearum, scorpionum, conopum, muscarum variarum morsus latice viroso, quem dimittunt animalia, nocere videntur.

§. 152. *Continuatio.*

Ii autem stimuli haud semper proxime inflammationem in parte primitus adfecta, sed in aliis suscitant, cum illa consentientibus. Sic frigus corporis ambitu exceptum, vias potissimum aëriferas et velamenta musculorum fibrosa, nonnunquam interna etiam viscera inflammare solet. Contingit id praeprimis in iis visceribus, quae vel sensu acutiori praeditae vel ante nimis exercitatae erant.

Hinc dispositio nunquam negligenda est. Complectitur ea systematis sanguiferi incitationem, vel

ob robur nimium vel ob sentiendi facultatem adauctam. Infantilis et juvenilis aetas; constitutio vegeta, plethorica; vel tenera ac orgasmo congestionibusque obnoxia dispositionem eam ad inflammationes producunt.

§. 153. *Continuatio.*

Quibus positis colligitur, inflammationem cum febre quidem id habere commune, quod vasorum systema occupat, differre autem tum processu materiali, qui a febre abest, tum sede in vasis capillaribus.

Sedes autem inflammationis in vasis capillaribus probatur aequabilitate ruboris, quae cruore esse perfusa vasorum capillarium reticula, efficitur, tum aestu valde aucto, qui exponi nequit nisi ex aucta oxydatarum sanguinis particularum depositione (*Phys.* §. 305).

Vasa vero capillaria, naturaliter indifferentia et solis vaporibus aut sanguinis particulis secretis vehendis dicata (*Phys.* §. 188), cum inflammatio nascitur, arteriarum vices agunt, cruorem accipiunt et nova priusque aliena activitate fruuntur. Haec quidem nova vasorum capillarium functio inflammationem ita constituit, ut congestionem initium ejus esse ostendat (*Path. gen.* §. 79). Cum nervorum, praesertim gangliosorum, potestas versetur in secretionibus moderandis (*Phys.* §. 247), haec ita mutatur atque invertit, ut sentiendi facultas sola acuatur et dolores producantur. Sanguis, in vasa aliena irruens eaque ad novas incitans

functiones, propter orgasmum (*Path. gen.* §. 76) secessui particularum favens, oxyda ὠργανουμένα copiosius deponens, calorem praeternaturalem producit (*Phys.* §. 303), plasticamque hactenus naturam induit, ut deperditae partes restitui novaeque generari possint. Plasticam hanc sanguinis inflammati indolem probant tum crusta phlogistica sanguini innatans, tum frequentia inflammationis in pulmonibus et viis aëriferis, ubi oxygenes ad sanguinem accedit, tum suppurationis expositio et novorum corporum, ossium maxime et lapidearum crustarum generatio, quae sequi inflammationem solent. Nervi gangliosi, qui moderari typhum formationis nequeunt, cum sentiendi facultas nimis aucta est, occasionem praebent, ut typum formationes transgrediantur atque novae partes nascantur.

Capillarium vasorum reticula occupare inflammationem, Gruithuisenius nuper microscopio probavit (*Salzb. med. Zeit.* 1811. *B.* 2. S. 299. 300); quamvis veram stasin sanguinis in iis vasis nemo statuerit, qui praeternaturaliter esse auctam vasorum eorum activitatem, ut et arteriarum vices gerant, considerat.

§. 154. *Continuatio.*

Qui nostris temporibus inflammationi illustrandae operam navarunt, in eo maxime versati sunt, ut, quisque suo plane modo indifferentis systematis capillaris mutationem eam, qua arteriis simile fit, exponerent, quod vel magnetismi transitu in

electricum processum, vel lucta quadam obscura momenti utriusque, quod electricitatem constituat, expresserunt (*Marcus, Lunz*). Nonnulli etiam oxygenis abundantiam in sanguine inflammato sentientes, hujus elementi praedominium naturam ejus aegritudinis constituere docuerunt.

Quae commenta cum ad nostram sententiam prope accedunt, tum in antiquissimis inflammationis expositionibus vestigia habent. Etenim, si Erasistratus crederet, πνεύματος loco, quod naturaliter τὰ πέρατα arteriarum impleat, sanguinem ea loca irruere ac occupare, ecquid aliud voluit, quam mutationem eam vasorum capillarium contingere, quae vices arteriarum gerant? Si Helmontius spinam statueret seu incitamentum quodcunque caussam proximam inflammationis, quo *archeus* suscitetur ut nova moliatur, divinasse videtur similem caussam. Si Stahlius loco *archei* furentis naturae seu animae vegetativae providentiam poneret, in inflammatis locis stasin avertentem, rationem habuisse videtur tum activae inflammationis, tum accelerati per eam sanguinis impetum in loca adfecta facientis.

Sedem autem inflammationis in vasis capillaribus statuerunt primi fere Fabrius et Van den Bosch, maxime vero illustrarunt Bichatus et Bartelsius.

CAP. II.

DE SUCCESSIONIBUS INFLAMMATIONUM.

§. 155.

Id habet vera inflammatio peculiare et proprium, quod terminari nequeat obscura sanguinis irruentis restrictione in pristinis finibus, quemadmodum congestio sanari solet. Sed necesse est, secretiones vel augeantur, ut decrescat virium incitatio, vel novae plane oriantur, vel, si hoc fieri nequit, pars adfecta inertiam patiatur aut omnino destruatur. Quae quidem ordine ita consideranda sunt, ut cujusvis successionis historiam et caussas indicemus.

A. De resolutione.

§. 156.

Saluberrima haec successio inflammationes excipit, gradatim semet remittentes ut vasa capillaria sensim ad pristinum suum statum redeant, secretionibus humorum naturalium vacando

Dum igitur ad resolutionem spectat inflammatio, rubor cum dolore et aestu gradatim minuuntur, locus adfectus madere incipit: febris decrescit, lingua humectatur, in urina clara et satura subsidit nubecula levis albido-flavescens. Si internae partes adfectae sunt, cum restituta sensim functione, excernuntur humores in parte laborant secreti : sic pulmonum inflammationem terminant sputa cocta

et sanguinis striis tincta; dum intestina patiuntur; humor intestinalis majore copia per alvum ejicitur. Sanguinis praecipue profluvium salubre esse versus diem septimam consuescit.

§. 157. *Continuatio.*

Exspectanda est haec successio in inflammationibus activis quidem sed haud nimis violentis, neque quae propter victus vitia trahunt aut praesidiis nimis acribus exaestuantibus tractantur. Initium aegritudinis magis favet resolutioni, quam dum jam diutius morata fuerit. Neque tamen in certorum dierum numerum comprimenda est hujus exitus spes, neque sanguinis missio, resolutionem promotura, prohibenda est post elapsum id temporis spatium. Multo liberius veteres, Galeni testimonio, praeceperunt, venam esse secandam, quoties morbi indoles id poposcerit et vires substiterint. Necesse etiam est, ad partium differentias consilium transferatur: membranarum vel serosarum vel mucosarum inflammationes facilius resolvuntur quam parenchymatis, glandularum et viscerum. Dein ad sanitatem aegri praegressam respiciendum est, quae si vegeta fuerit, si juvenilis aetas et externis potius caussis tribuenda inflammatio, quam labi partium adfectarum, spes est fore ut haec successio consequatur. Senes vero, cachectici aut qui diu jam secretionibus abnormibus conflictati sunt, alias potius successiones experiuntur.

Vasorum igitur capillarium nimiam incitationem semet remittere et paullatim decrescere; in

differentia iterum fieri et secretionibus suetis vacare; nervorum efficaciam restitui, ut moderentur typo formationum et secretionibus; sanguinem quoque in pristinum statum redire, postquam rejectae fuerunt oxydatae particulae, exploratum habemus.

B. De transsudatione, coalitu et novorum corporum formatione.

§. 158.

Succedit nonnunquam inflammationi colluvies serosa aut lymphatica, coalitus partium, tumor insolitus et diuturnus, aut generatio cartilaginum ossearumque aut lapidearum particularum; quae omnia eodem modo exponenda esse videntur. Namque, si haud omnino in pristinum statum nervi aut vasa redeunt, illis infirmatis, ut munus nullum perfecte exsequantur, moderatio typi formationum cessat, cessant etiam dolores cum aestu, unde cum torpore partium excernitur, quidquid in laxatis vasis propter nimis oxydatam humorum indolem nascitur.

Nimia inde partium adfectarum moles oritur, cum propter turbatam utriusque momenti, quod adsimilatio complectitur, rationem particulae plures apponantur, quam auferuntur (*Phys.* §. 80). Hinc post viscerum ossiumque inflammationes vulgaris est tumor insolitus partium.

Simili modo exsistit coalitus. Particulae enim secretae abundantes e laxatis vasis transsudant in superficiem; quam glutinosus protinus latex obdu-

cit, in quo demum propter sensiferae vis turbatam rationem nova generantur vascula, inflammatam partem cum finitimis conglutinantia (*Phys.* §. 83, *Path. gen.* §. 103). Interdum hoc utitur adminiculo natura, ad abigenda damna, quae e praeternaturali nascerentur separatione: ita enim persanantur fistulae, si activa inflammatio parietes occupaverit: hac ratione artifex hydrocelen ad sanitatem perducit, dum inflammationem in tunica vaginali ciet.

§. 159. *Continuatio.*

Pro humorum in parte inflammata abundantium varia indole et alia phaenomena huic successioni adscribenda sunt. Non rarum est, colluviem serosam in partibus inflammatis congeri, praesertim dum membranae serosae vel velamenta partium adfecta fuissent. Singulare est, et hanc seri collectionem jungi inflammatione continuata, qua per sanguinis missionem minuta sanari etiam potest hydrops.

Rarius est, ossea vel lapidea concrementa post inflammationes existere. Neque tamen sine exemplo est, vel renum vel vesicae urinariae inflammationem calculos sequi (*Path. gen.* §. 118), nec absimilis est tophorum arthriticorum post praegressam inflammationem generatio. Nascuntur enim ea concrementa ex oxydatarum particularum abundantia (*Path. gen.* §. 109), quae calcem phosphoream deponunt. Quod dum circa cor magnaque vasa contingit, propter antithesim polarium elemen-

torum (*Phys.* §. 72), hydrogene scatentes particulae, adeps nimirum majore copia evolvitur, unde cum osseis valvularum et magnorum vasorum concrementis collectio adipis circa cor satis vulgaris est.

Pertinent huc denique et polypi praesertim cordis, qui inflammationem praegressam excipere interdum observati fuerunt. Huxhamius enim post siccam et aquiloniam tempestatem veris 1742 plures nautas vidit, ex India occidentali reduces, angoribus, tussi arida, spirationibus crebris, doloribus cordis et palpitationibus adfici. Defunctorum cadavera polypos ostenderunt inter columnulas carneas ventriculi anterioris cordis fixos (*Philos. transact.* n. 464).

C. De suppuratione.

§. 160.

Insignis est mutatio, quam inflammatae partes subeunt, dum pus generatur. Secretio est nova ac pathologica, exponenda e vasorum inflammatorum mutata activitate, e nervorum et absorbentium vasorum potestate peculiari modo aucta. Singularem hunc processum naturae, ab ulceratione longe diversum, ita describamus, ut, quomodo mutetur pars inflammata, qualemque experiantur sanguis et humores vicissitudinem, primum exponamus, dein vero momenta ipsa processus describamus, ut ratio ac caussae patefiant.

§. 161. *Continuatio.*

Inflammatio, in abscessum abitura, solito vehementior est, superficie arida, calida et tensa, dolore per tempus atroci. Mox vero dolor mutatur, fit pulsatorius, ac, dum tumor grandis est et sentiendi facultas insignis, aestus mutatur in horripilationes ex adfecta parte oriundas (*Path. gen.* §. 234). Tumor sensim in acumen elevatur, quod gradatim colore mutato flavescit aut albescit, ruberrimis marginibus. Quo latius gliscit flavedo, eo tolerabilior fit dolor, qui tandem in solo ambitu inflammato sentitur. Quodsi, priusquam abscessus omnino formatus est, tumor inciditur, parenchyma scatet cruento latice, sed tenui et seroso, qui gradatim mutatus in pus transit.

Ubi abscessus viguerit, fluctuare solet tumor, superstitibus locis quibusdam durioribus: apertus effundit humorem peculiaris ingenii, blandum, spissiusculum, odore singulari animali, non foetido, colore albicante-flavido. Pus is est, in cavea media abscessus collectum, in quo et durior quidam embolus nidulari solet, vel tandem solvendus in purulento liquore, vel arte promendus. Cavea abscessus parietibus cingitur inflammatis, in quibus carunculae efflorescunt, continuo pure madidae, quo sensim redundat cavea, decrescente partium abeuntium volumine. Quo magis abundat pus, eo magis etiam carunculae succrescunt, tandem undique sibi contiguae, ut implere totam caveam possint. Quae dum coalescunt, cuticula obducun-

tur et cicatrice, typum formationis pristinum nonnunquam transgrediente (*Path. gen.* §. 105). Asperior superficies et interior cum partibus subjacentibus nexus docet, rete Malpighianum deesse.

Dum nec sponte sua nec arte abscessus aperitur, pus contentum corrumpi solet partesque adjacentes arrodere, quae ulcere exeduntur et sanguinis fluxus efficiunt.

Quodsi internae partes pus concipiunt, dolor pariter ac in externis haud penitus cessat, sed mutatur in pulsatorium, obtusum, cui horrores accedunt e parte adfecta per nervorum cursum diffusi. Aestus etiam et functionum laesiones non penitus tolluntur, sed cum febre sese remittere solent. Febris horroribus accessus incipiens, aestum producit circumscriptum in manuum volis et plantis pedum, noctes satis inquietas, urinam turbidam, e qua, quod subsidit, floccos repraesentat aut furfures: nonnunquam supernatat lotio cuticula oleaginea aut versicolor. Accedunt sudores copiosi, quibus corpus colliquescere videtur, viresque infringi, pulsibus interea et per aestum semper duriusculis, frequentissimis. Verbo, hectica febris est, quae corpus consumit (§. 142).

§. 162. *Continuatio.*

Pus ipsum, blandus latex, nulloque modo vel foetens vel acris, res, quae chemico modo reagunt, neutiquam mutat, nec acidi aut alcali vestigium monstrat. Prunis injectum odorem spargit animalem et empyreumaticum: dum concrematur,

praeter vaporem aquosum eliciuntur ammonium carbonicum, acidum carbonicum et oleum empyreumaticum. Superest carbo, aegerrime in cineres redigendus, e quo magnes particulas attrahit. Dum calori lento exponitur, acidam experitur fermentationem, mox vero putridam, cum evoluta ammonii copia.

Ut purulenti humores a muco excreato distinguantur, plura consilia dederunt auctores a pristinis ad nuperrima usque tempora. Perniciosum ichorem tabidorum existimarunt Coi medici, si prunis injectus nidorem gravem spargat, aut ubi pondere suo in aqua marina subsidat (*Coac.* 434). Post etiam intima mixtio puris aqua pura conquassati praedicata fuit, cum mucus nequaquam misceatur intime, sed floccos et fila formet fundum petentia. Darwini consilio acidum sulfuricum puri aqua attenuato admixtum aequabilem constituit mixturam, mucus vero neutiquam: sic et Grasmeyerus alcali vegetabilis solutionem cum pure attenuato, miscere docuit, ut aequabilis latex appareat, neque unquam hoc continget, si mucus adfuerit.

Quae quidem consilia eo graviora sunt, quo frequentius mucus speciem quamdam puris prae se ferre, quoque saepius ipsum pus albedine et spissitudine mucum aemulari solet. Quae dum accidunt, refugiendum est utique ad Pearsonii et Gruithuisenii consilium, microscopio adhibito, ut globulos puris, qui desunt in muco, discernamus. Albenti enim particulae oxydatae puris insunt glo-

buli, sanguinis globulis magnitudine inferiores, halone pellucido cincti, nec aestu nec aliis rebus, quae oxydatum humorem mutant, destruendi, aquae fundum petentes. Ii globuli, chyli et sanguinis globulis similes, primum formationis et ὀργανουμένων partium vestigium continent, unde, quanti momenti instar puris generatio habeat, patet.

§. 163. *Continuatio.*

Suppuratio tantum abest, ut corruptionem humorum supponat, ut potius novam amplectatur et pathologicam secretionem humoris peculiaris, quo natura ad restituendas partes amissas utitur.

In ipsis enim vasis, nec extra eadem pus generari probatur tum pulsatione tumoris ad suppurationem spectantis, tum rubore et aestu, tum eo quod saepe, citra ullam caveam, pus manifesto ex ipsis profundatur vasculis. Quodsi e corruptione existeret, nasceretur etiam pus in stagnatione humorum serosorum, lymphaticorum et ipsius cruoris, quod quam alienum sit a veritate, patet e diuturna hydropum indole, in quibus collecti humores vel nunquam vel tum demum pus concipiunt, si nova accesserit inflammatio. Quodsi corruptionem supponeret, neutiquam blandum constitueret liquorem, e quo novae partes generari et deperditae restitui possunt. Posset insuper, si id unquam contingeret, spontanea fermentatione et putredine cruoris aliorumque humorum simile aliquid gigni, sed quod eo modo produxisse sibi videbatur Ga-

berus, a pure longe alienum erat tum foetore singulari, tum acrimonia et ipso aëre hepatico, quem spargebat.

Citra activitatem quamdam singularem vasorum generari pus nequire, luculenter patet ex artis praesidiis variis, idoneis ad eum finem consequendum. Ea enim vel nimiae virium contentioni, secretionem impedienti, adversa sunt, vel torpentem efficaciam suscitare atque augere valent, unde et in malignis flaccidisque ulceribus cortex nucum juglandum et alia adstringentia prosunt, et in ulceribus maxime inflammatis atque dolentibus fomenta tepida ac ea remedia, quae nimiam activitatem minuere valent.

§. 164. *Continuatio.*

Activitas ea, necessaria ad suppurationem, praegressae inflammationi ortum debet, sine qua oriri nequit. Subito quidem saepius colluvies purulentae existunt, utique eae quae per metastasin nascuntur, sed et in his communicatio inflammationis ac repentinus progressus ex altera in alteram partem statuendus est (*Path. gen.* §. 98).

Localis proprie est adfectus, licet et totum vasorum systema in consensum trahatur. Etenim magni interest, organorum differentiam nosse, quae pus generant: glandulae aliud parant ac periostium, aliud pus musculi, aliud viscera parenchymatosa. Quinetiam ipsis localibus remediis, fomentis nimirum et unguentis suppuratio vel emendari potest vel deterior reddi.

Neque tamen negligenda est, maxime in grandibus abscessibus et qui pure abundant, vasorum omnium et cordis ipsius partes. Suppeditat sanguis elementa, e quibus pus paratur, totiusque vasorum concentus vires necessariae interdum sunt, ut secretio haec nova ac sui prorsus generis sustineatur (*Path. gen.* §. 30). Hinc etiam aëris ingenium, aetas hominis, victus ratio et aliae res, quae viribus servandis aut mutandis inserviunt, efficaciam insignem habent in suppuratione moderanda.

Febris ipsa, quam *hecticam* diximus, tantum abest, ut ex acri stimulo absorbti puris nascatur, ut potius exponenda sit ex impetu imponderabilium, per nervos inaequabiliter irruentium (§. 142). Namque tum novus processus secretionis novos addit nervis stimulos, tum ipsa teneritas partium, macie producta, inaequabili virium dispensationi ansam praebet. Huic praeprimis irrito conatui, peregrinos stimulos novae secretionis abigendi, tribuere possumus et horripilationes suppurationi familiares (*Path. gen.* §. 234).

D. De obdurescentibus partibus inflammatis.

§. 165.

Glandulosae utplurimum partes sunt, quae e lenta inflammatione obdurescere solent. Dolores silent cum aestu, tumor tamen superest, indies majorem acquirens duritiem: pressione duntaxat et pondere molestus fit, neque functiones integrae

restituuntur. Si internae partes patiuntur, febris vel omnino abest, vel lenta est et corpus consumit.

Quodsi humores in tumore ad suppurationem spectante stagnarent, abigitur tamen haec stasis adaucta absorbtione et nova illa secretione. Deficientibus his naturae aut artis adminiculis, moratur stasis et obdurat partem. Hinc ad nervorum imperium infirmatum refugiendum est, qui cum magni momenti sint in secretionibus producendis et moderandis, necesse est obdormiscat eorum activitas, simul etiam, quae pari passu cum regulari nervorum efficacia procedere solet, subacta vasorum absorbentium potentia. Cum in glandulis nervorum potestas haud praevaleat (*Phys.* §. 258. 259) obscure etiam augetur in inflammatione, facile subditur, ubi obdurescunt loca adfecta. Hinc quoque, si obdurescentes partes sanare cupiveris, necesse est, inflammationem cieas et suppurationem, quibus stasis removetur.

Quodsi vero diutius jam morata fuerit durities, nervorum potestate penitus prostrata, coalescunt vasa, inertes fiunt omnes partes atque neutiquam in integrum restitui possunt. Etiamsi mors partialis nondum adsit, obscurissima tamen est partium, quae obduruerunt, vita: aegritudo etiam in longum porrecta non potest non in ulcus abire et partis destructionem.

§. 166. *Continuatio.*

Scirrhus vocatur, si pars glandulosa ita obduruit, ut sibi commissa rarissime aut nunquam integra fieri possit. Equidem enim contendo, verum scirrhum in pessimam ulcerationem pronum esse, quae proclivitas dignoscitur tum duritie insigni cum aspritudine superficiei, tum venarum vicinarum turgore, tum immobilitate tumoris, qui tanquam radices agere ac protensis per telam cellularem vicinam pedunculis sedem figere solet.

Cum alii tumores frequenter glandulas occupare soleant, expedit cautissime scirrhum ab iis tumoribus discernere. Et primum quidem est scirrho peculiare, quod lente inchoët parvo nodulo in glandulosis partibus: is lentissime gliscit in paullo majorem molem, sed nunquam caussis incitantibus volumen augetur, quin potius minuatur. Dein tumor is adeo coalescere solet cum finitimis partibus, ut penitus immobilis sit, neque digitis possit huc illucve moveri: superficies est aspera, cetero concolor reliquae telae cellulari. Simplex esse hic tumor ac singularis consuescit, cum alii glandularum tumores seriem quamdam forment ac pluribus locis surgant. Cum vero ad ulcerationem ventum est, in glandulis vicinis omnino tumores oriri solent. Dolores nullos per se ciet, nisi externis aut internis stimulis incitatus, maxime dum menstruus sanguinis cursus instat, aut dum sordes colliguntur, frigus corpore exceptum est aut demum febris

fortuito accenditur. Tum pungentes dolores existere ac aestus singularis, quasi prunae incumberent: quo facto metus est, in ulcus abiturum esse scirrhum.

Interdum natura subigendo scirrho par est, dum vegeta est aegri aetas, dum victus rationem mutat, itineribus et aëris mutatione salubriori corpus firmando. Comperimus etiam, mulierum mammas scirrhosas feliciter discussas esse febre fortuito orta, menstruo sanguinis fluxu restituto, alvo etiam cita, intestinorum difficultate et ipsis febribus intermittentibus. Vidimus alias, quae, dum adolescerent, scirrhos mammarum nactae erant, liberari iis coitu et ipsa graviditate aut lactentium officio. Quae per diuturnas aerumnas in aegritudinem inciderant, hilariori vitae genere persanatae fuerunt.

§. 167. *Continuatio.*

Quodsi de caussis scirrhi sermo est, diathesis primo loco consideranda est, sine qua, utut caussae externae adfuerint, nasci scirrhus nequit. Haec autem versatur praeprimis in torpore aut rigiditate glandularum; quae tum aetate provecta, tum feriata a suetis negotiis vita, aerumnis etiam et sedili, utique menstruorum defectione acquiritur. Mulieres igitur steriles, virgines non nuptae, aut aetate ita procedentes, ut a menstruis defici incipiant, mammarum scirrhis inprimis obnoxiae sunt. Solent autem ubera tum flaccescere et collabi,

palpebrarum glandulae inflammari et turgescere, digestio labefactari, animus marcere.

Haec si adest dispositio, levis caussa, qua comprimitur aut contunditur glandula, inflammare eam potest. Thoracum nectilium aut aliarum rerum pressio et contusio in mammis scirrhum generat: in labiis morsus, interdum fistularum per quas tabaci fumus sugitur, pressio; in aliis partibus similes caussae et inflammatio manifesta praegressa.

E. De ulceribus.

a. *Generalim.*

§. 168.

Ulcerari dicimus partem, quae, inflammatione praegressa, sanie quadam acri exeditur, ut destructio potius quam redintegratio partium deperditarum finis ejus processus esse videatur.

Ab abscessu differt potissimum ulcus sanie hac acri, aut tenui aut spissiori, decolore, cinerea, cruenta aut nigricante. Foetore etiam a pure diversa et ratione ad reagentia: vel enim manifesto alcalina est, ut cum acidis effervescat, vel hepatica, ut argentum ea nigrescat, vel adeo acida, ut tincturam crotonis rubro colore tingat (*Rich. Walker: diss. on the perspirable fluids of the human body. New. York,* 1802). Acrimonia sua dolores excitat, qui mordaces esse in ulcere solent, finitimas partes exedit et cuticulam consumit.

Dein et tota ulceris facies et ambitus singularem exhibent adspectum. Papillae et carunculae, quae in abscessu existunt, omnino in ulcere deficiunt: sordida potius et livida apparet caro, quae luxuriare etiam et facilime sanguinem profundere consuescit, dum interna vel externa incitamenta partem adficiunt. Ambitus ulceris vel tensus, rubicundus, inflammatus et dolens est, vel tumidus, flaccidus et pallens.

Nonnunquam sanies aëris contactu congelatur, ut vel gelatinam initio sistat, e qua carnis luxuries oritur, vel solidescat plane ac in escharam abeat, totum ulcus obtegentem bonaeque suppurationi obstantem. Sordibus etiam, quibus ulcera scatent, sanies occasionem praebet; flaccida ulcera iis abundare solent et ea, quae internis stimulis, menstruorum suppressione, digestionis labe aut frigore, quod corpus excepit, agitantur.

Margines ulceris plerumque erosi sunt aut callosi: illud sanie acerrima efficitur, hoc telae cellularis obdurescentis indole. Occasionem praebent victus vitia vel incitamenta, quae inflammationem sustinent aut sanies collecta, cujus effluxus impeditur.

§. 169. *Continuatio.*

Nascitur ulcus ex inflammatione vehementi, ex abscessu aut in obdurescentibus partibus, dum nervorum imperium in gubernandis secretionibus pervertitur. Quidquid nimiam aut perversam incitationem partis adfectae efficere potest, ansam ul-

ceri oriundo praebet. Galvanismo solo citissime ulcerationem produxit in cute sanissima Humboldtius (*Phys.* §. 40. 247). Contagia varia simili modo agere videntur (*Path. gen.* §. 156). Saepius caussa ipsa inflammationis perseverantem adeo stimulum praebet, ut ulcus consequi debeat; pernionum exemplo, seu inflammationum, e frigore ortarum, quae in ulcera abire consuescunt. Ambusta etiam propter stimulum ignis fortissimum et destructas eo partes, facilime ulcerantur.

Inflammatio, licet mediocris, et ad alias successiones spectans, proclivis tamen ad ulcera fit, dum novi accedunt et mali ingenii stimuli; maxime aër impurus, e. g. in nosocomiis et carceribus aër nimis frigidus, saepe admissus, unde deligare ulcera nimis frequenter noxium est; unguenta aut balsama nimis acria super omne vulnus injecta, quae, licet blanda fuerint, tamen puris effluxum prohibent et bonam secretionem turbant; dein linamenta turundaeque aut fasciae adstrictiores, quibus abscessus et vulnera valenter comprimuntur. Pus vero etiam in integro sanoque homine in saniem converti potest, si continuo ac nimis movetur membrum, quo incitatio vehementius justo augetur, aut si fomentis tepidis tractatae partes remissiores fiunt, neque ad eam efficaciam perveniunt, quae idonea est ad pus gignendum.

Peregrina corpora, quae abscessum infestant, in sano homine ulcus excitare valent. Glandes plumbeae aut fragmenta ferrea, e tormentis bellicis conjecta, quae manseruut in vulnere: insecta,

vermes, hydatides aliaque animalcula in vulneribus abscessibusque nidulantia: calculi renum et vesicae inflammationes eorum locorum in ulcera convertunt; nec desunt exempla calculorum in aliis ulceribus generatorum (*Ruysch.* : *thes. anatom. VIII. p.* 57).

Nec negligenda est partium quarumdam indoles, qua ad ulcera potius quam ad alias inflammationum successiones disponuntur. In pedibus saepissime ulcera gignuntur, tum propter positum declivem pendulumve, tum ob tendinum copiam, tum denique ob communionem cum viscerum labe.

Circumspiciendus enim est in ulceribus plerisque, utique pervicacibus, habitus corporis, qui ubi malus est et humida corrupta, necesse est sanies potius quam blandum pus generetur. Cachexiarum varia genera, syphilis, scorbutus, lepra, scrofulae, et quae *framboesia* dicitur, peculiaria producere ulcera valent. Nonnunquam solae abdominis stases ac debilitas organorum digestioni inservientium accusanda est, unde et arthritis sui ingenii efficit ulcera, pedumque ulcerationes diuturnae ab eo viscerum abdominalium statu pendere consuescunt (*Path. gen.* §. 83). Hinc et menstrua ulcera originem petunt, quae in mulieribus, a menstruo sanguinis cursu defectis, orta quolibet mense exasperari ac sanguinem fundere solent. Denique et in hominibus senio confectis aut macie extenuatis non rara sunt ulcera, malae nutritioni et perversae nervorum actioni tribuenda.

§. 170. *Continuatio.*

Quid autem contingat in parte adfecta, ubi vel inflammatio vel abscessus in ulcus mutatur, haud obscurum erit, si ad phaenomena et ad caussas remotas, jam indicatas, consilium transtulerimus.

Pus blandam amittit indolem et in saniem abit supra descriptam. Margines impuri, sordidi et velut erosi redduntur: dolent et vel obdurescunt vel flaccescunt. Cum intus aliquid ulceratur, dolores nascuntur rodentes, ponderis sensus in parte adfecta, functiones laeduntur, febris accedit hectica et macies totius corporis. Interdum ejicitur sanies per vias naturales, ut sputa fiant saniosa, si pulmones; ichorosa alvi dejectio, si hepar aut intestina labem eam conceperint.

Quibus positis intelligitur, secretionem perverti ob nervorum eam perturbationem, qua impares ad moderandas separationes fluidorum redduntur: unde secessus in elementa polaria patet (*Phys.* §. 248). Confirmatur hoc ratiocinium, curatione, quae eo semper tendit, ut moderamen nervorum restituatur, caussis remotis, intensitas virium vel augeatur vel ita minuatur, ut idoneum gradum acquirat.

b. De ulcerum variis speciebus.

α. Ulcerum locales differentiae.

§. 171.

Exigit gravitas rei, ut, ulcerum varia genera perstringentes, distinguamus ea, quae in parte adfecta ipsa caussam varietatis habent, ab iis, quae vel a peculiari quadam humorum labe vel a singulari corporis malo habitu nascuntur.

1. *Callosa* igitur primum ulcera dicimus ea, quorum ambitus totus duritie laborat pallida, arida, inerti, cartilaginem simulante. Oritur id vitium ex arescente tela cellulari et impedito humorum adfluxu: vulgare itaque est in senio et melancholico habitu. Interdum quoque pedum ulcera callos habent, propter ligamentorum copiam, humorum adfluentium penuria laborantium.

§. 172. *Continuatio*.

2. Ulcera *sinuosa* vocantur, quae ab angusto ore orsa altius penetrant et intus cava ampliantur; si cum callis junguntur, *fistulae*. Propria sedes quidem in tela cellulari est, sed sub cute transverse aut vario ductu lata ad ossa, tendines, musculos et cartilagines penetrant, eaque violant. Nonnunquam tortuose flexa intus in plures sinus dividuntur: interdum in caveam quamdam internam aperiuntur aut ex ea ortae extus patescunt.

Curiose autem investiganda sunt ulcera, ut sinus hi reperiantur. Fit id potissimum specillo in

ulcus demisso, quod vero nisi cautissime adigatur, potest in aperto sinu nos decipere. Necesse etiam est, si fistula intra musculos fertur, hi quiescant, qui dum agunt, sinus premunt ac prohibent, quominus in hos specillum compelli possit. Tortuosi flexus sinuum aliter pervestigari nequeunt, nisi membro aliter collocato. Discitur etiam in sinus ulcus porrigi, cum deligatum aut turundis spleniisque occlusum os tumidos a remanente et turgente ichore ductus, qui juxta sunt, ostendit. Dein e modo, quo effluit sanies ejusque copia intelligitur sinus adesse, in quibus ea colligitur. Solet quoque dum os ulceris comprimitur, pars quaedam vicina, sub qua sinus est, dolere, tumescere et obdurescere. Denique exploratum habemus, fistula adesse, dum naturales humores cum sanie effluunt, urinae exemplo in ulceribus perinaei, bilis in ulceribus epigastrium obsidentibus, salivae in iis, quae malas occupant.

Caussae, quae ulcera in fistulas mutant, versantur maxime in purgatione ulceris omissa, in occlusione oris per turundas et linamenta carpta, quibus reprimitur sanies et cogitur ad erodendas partes, quae juxta sunt. Dein solet humoris naturalis acrimonia, lotii exemplo ulcus adluentis, sinus rodendo producere. Peregrina insuper corpora, glandes plumbeae, festucae osseae, tendines aut cartilagines articulorum, ubi ulcera obsident, sinus cavare possunt. Postremo singulare cutis aut partium adfectarum vitium, ut caries ossis, sinuosa potius quam alius ingenii ulcera generat.

§. 173. *Continuatio.*

3. *Caries* vocatur ossis ulcus, utplurimum cum lenta periostii inflammatione junctum. Ea enim membrana, vasis nervisque perreptata ossibus nutrimenta advehuntur. Itaque in periostio maxime ortus cariei quaerendus.

Cum caries sit vel primaria ossis aegritudo, vel ex ulcere partium molliorum, quae juxta sunt, in os propagata, discrimen hoc in totius adfectus historia tenendum.

Primaria carie os vexari intelligitur doloribus atrocibus, pervicacibus, tactu et calore stragulorum auctis, tumore etiam ossis duro, nonnunquam desidente post remedia externa sedantia. Cutis, quae supra est, commutato interdum colore, attollitur, flaccescit, pallescit ac carnes finitimae minus cum osse cohaerent. Interea febris accedit hectica, horripilationibus crebris e parte adfecta subnatis, sudoribus profusis et macie corporis inchoante.

Quodsi externum ulcus in cariem ossis subjacentis abit, sinuosa illius indoles, saniei quoque tenuitas, cinereus color, punctulis atris scatens, hepaticus foetor, haec omnia produnt os vitiatum. Specillum ubi versus os compellitur, tangitur id, periostio orbum, vel porosum, vel molliusculum ac velut carneum. Dum in conspectum prodit, labes cognoscitur e colore naturali mutato, compage fragili atque aspera. Ossis enim integri color est ex albo coerulescens, qualem habet tunica oculi

exterior: paullo magis sanguinolentus est color ossium infantilium. Accipiunt enim colorem eum a sanguine vasa percurrente. Candida fiunt et calci similia ossa, cum propter sanguinis defectum emoriuntur. Luridus autem color et nigrescens a medulla corrupta, quae persudat, repetendus est.

§. 174. *Continuatio.*

Cariei progressus tum lentissimus est, tum varia recipit discrimina.

Interdum si ex ulcere externo os vitiatur, exiguum illud ulcus esse et marginem habere inflammatum, sine sensu tamen esse solet. In fundo autem ulceris surgit caruncula spongiosa, cujus apex osculum habet, calloso annulo cinctum, e quo sanies cariosa stillat, quoties illud presseris. Quae caruncula si cultello aut lapide infernali tollitur, dolorem nullum excitat, brevi vero tempore rursus generatur, iterumque saniem stillat. Nonnunquam penitus clauditur, cicatrice etiam obtegitur ulcus externum, auctis interea doloribus tumentis ossis, febreque hectica magis accensa: decrescunt haec symptomata, simulac iterum recruderit ulcus.

Recurrentibus his vicissitudinibus, ossis compages adeo emollitur ut in gelatinam aut saniem ipsam corruptam degeneret, atque vasis absorbentibus in glandulas vicinas avehatur. Sic emoritur: os, dum ad cariem necrosis accedit. Contingit id vitium provecta potius aetate quam adolescente: dein accusanda sunt etiam continua incitamenta, quibus periostii inflammatio servatur et augetur

quorsum euphorbium praeprimis pertinet. Aëris contactus quoque mortem partium promovere solet. Id, quod absorberi aut in saniem mutari nequit, remanet; fragile, porosum; ubi aër contingit, atrum; carnibus tutum albidum servat colorem. Emortua haec pars decedit ac resolvitur a parte sana, quod *exfoliationem* nuperi vocant, Hippocrati dicebatur id os ἀποστρακός. Levior fit haec ossis pars, cumque vasa omnia et periostium deperdita sint, ab integra parte protruditur, dum inter hanc et emortuam partem caruncula nascitur, quae quod abscedit, expellit. Ossa rara et cavernosa hanc squamarum resolutionem minus experiuntur: quae dum in ossibus planis ac bilamellosis contingit, dioplë destructa, utraque lamina secum collabitur. In his ossibus exfoliatio perficitur quatuor hebdomadibus, si adolescit aeger, viribus vegetis: paullo tardius contingit in ossibus solidioribus, multo vero serius in iis, qui aetati processerunt. Contingit quidem, sed sine ordine ac satis impedite, ubi malus habitus aegrum vexat, ubi victus ratio et acrium remediorum abusus bonam secretionem et carunculae generationem impedit, impeditius etiam contingit in ossibus cavernosis et porosis. Solet quidem tunc pars ossis resolvi, alia tamen superstite et cum integra parte cohaerente: latet nonnunquam emortua pars sub integra ac ab hac occluditur: quibus rebus restitutio ossis impeditur. Quodsi vero exfoliatio bene succedit, cum sanie frustula aut squamae excutiuntur, succrescente interea parte integra.

§. 175. *Continuatio.*

In hoc vero processu, quo emortuae partes resolvuntur novaeque generantur, distinguenda est mixtionis et vasorum, quae juxta sunt, mutatio. Cum ossium terream substantiam maxime formet calx phosphorica (*Phys.* §. 47), haec omnino mutatur atque resolvitur, ut, acido phosphorico amisso, sola calx remaneat, vel per vasa absorbentia avehenda, vel exfoliatione expellenda. Vasa autem absorbentia magnopere efficacia esse tum ad avehenda ossium elementa, tum ad expellendas partes emortuas, patet e tumoribus glandularum vicinarum duris, tum e spatio aut canaliculo inter emortuam et vivam ossis partem oborto. Siquidem margo vivae partis laxatus et turgidus affluxu humorum, dum expulsum est emortuum ossis fragmentum, collabitur et attenuatur: emortua etiam pars porosa fit et cavernosa, margo inaequalis et asper e orumdem vasorum vi atque potestate. Itaque nec prius caruncula generari potest, nec dum generata est, protrudere emortuam partem, quam absorbtae fuerint partes et vivae et mortuae, ut spatium intermedium nascatur.

Regenerantur facilime ossium longorum et tubulosorum partes mediae, quod internam potius compagem ossis caussa corripere solet, intacto ac integro periostio: ex hoc enim tumido atque inflammato caruncula potissimum gignitur. Ossium planorum regeneratio imperfecta esse con-

suescit, foramen terebra factum in integrum restituitur, cum periostio careat; tela potius cellulari vices osseae substantiae gerente. Dum lamina ossis longi lative deperditur, haud restituitur, propterea quod caro e vivo osse succrescens pro periostio valet, cum partibus, quae juxta sunt, adeo arcte coalescens, ut cicatrix cutis ossi firmiter incumbat.

Novum os, primitus gelatinosa substantia, e vasis periostii secreta, tumidum initio est, gravius sano, asperum et papillosum: dein aequabilius fit, glabrum et levius: nec tamen vel laminas recipit adeo regulares nec fibrosa ea strata, quae in pristino osse observabantur. Est potius callus magis compactus, nec omnino ita formatus ac sanum os (*Path. gen.* §. 105). Cavea interna ejus aeque ac externa facies, cuticula obducitur. Ubi os emortuum regenerato occluditur, hoc habet foramina rotunda aut ovalia, periostio margines velante, quae cum sinibus ulceris externi cohaerent. Ea foramina nec arrosioni per saniem, nec musculorum insertioni tribuenda sunt, cum positus sit varius, forma tamen regularis. Oriuntur potius variis locis, ubi periostium vesicula sublatum, nullum sanguinem admittit: inserviunt expellendis ossis squamis, neque observantur, postquam emortuum os expulsum est.

§. 176. *Continuatio.*

4. *Carcinoma* vocatur ulcus malignum e scirrho ortum aut glandulosas saltem partes occupans,

marginibus revolutis et caruncolis fungosis cruentis praeditum, venisque turgidis cinctum, saniem postremo effundens, quae contagiosa saepenumero est.

Glandulosas partes semper occupat carcinoma, quae vel obduruerunt vel leviter inflammatae papillam habuerunt, quae diu persistens tandem dolores urentes, pungentes experta, nullo modo emolluit, neque fluctuavit, sed durior etiam reddita est, dum in carcinoma abiret. Interea venae, quae juxta sunt, livent, turgent et quasi recurvantur. Eousque *carcinoma occultum* vocatur, in cujus media parte, quamvis superficies durissima esset ac aspera, humor tamen acerrimus et foetidus repertus fuit. Is cum velamentum scirrhum comprehendens et supremam cutem exest, cancer apertus fit, elato humore foetidissimo et acerrimo, qui gustatus vel olfactus nauseam insuperabilem adeoque pervicacem producere visus est, ut mortem consciscere potuerit (*Gualth. Harris*: *diss. med.* X, p. 168. Lond. 1725. 8). Acrimonia haec humoris hepaticae indolis plerumque est, ut argentum atro colore tingat. Interdum tamen visa est acidum continere, quod succos plantarum coeruleos rubro colore tingerent (*Lefebure*: *in Samml. für prakt. aerzte*, *B.* II. *St.* 4 p. 171). Adjacentes partes arrodit, dolores intolerabiles, rodentes suscitat, vasis lymphaticis absorbta in glandulas abit, quarum tumores efficit.

Contagiosae hujus saniei indoli, Bierchenii praeprimis experientia confirmatae, repugnant ex-

perimenta Aliberti ipsiusque Lefeburii, quorum uterque cani lambendum dedit ichorem, citra omne detrimentum, ille etiam sibi et alumnis scholae clinicae parisiensis inseruit ipsum virus. Orta fuit pustula in loco inertionis, glandulae axillares intumuerunt, febris accensa est, sed eluctati sunt teterrimi mali ortum (*Salzb. medic. zeit.* 1809. I. p. 190). Nihil vero probant ea experimenta, nisi dispositionem exigi, si contagio morbus ipse successurus est.

§. 177. *Continuatio.*

Super saniem hanc pessimam carcinoma dignoscitur ortu ex pustula glandulosae partis aut duritie scirrhosa, quae absque omni emollitione aperiretur: dignoscitur marginibus revolutis, duris scabrisque, qui brassicae nonnunquam capitatae speciem prae se ferunt, colore subrubro, livido aut nigrescente. Putris caro etiam oras ulceris et fundum infestat, eminens et cruenta. Lente quidem sed continuo partes, quae juxta sunt, telam cellularem, carnes, vasa, nervos, ipsaque ossa exedit sanies, unde acerbissimi dolores die nocteque aegrum torquent, sanguinis e vasis exesis profusi copia eum extenuat aut interimit. Febris accedit hectica, maciem totius corporis adferens. Spiritus difficultas et tussis clangosa, cum ad ultima ventum est, hepati utplurimum tumido tribuuntur.

Curationem omnem, nisi quae ferramentis fit ac igne, respuit ulcus, utique dum vasa absorbentia et, quas tendunt haec, glandulae tumescunt

et dolent. Tum enim absorbtum virus aliis locis simile malum excitare valet. Dum mamma alterutra cancro obsidetur, recrudescere solet morbus in altera, etiam altera exstirpata, dum glandulae juxta cartilagines sterni sitae dolent et intumescunt. Neque tamen prius totius humorum massae infectio extimescenda est, quam, glandularum vi omni amissa, febris putrida accenditur, animique deliquia accedunt, quo facto subito aegra exstinguitur (*Path. gen.* §. 95. 96).

β. Ulcerum differentiae, quae a caussis universum corpus adficientibus repetuntur.

1. *Carbunculus.*

§. 178.

Haudquaquam a sola peste, sed et ab aliis caussis debilitantibus, maxime a miasmate putrido pendet ulcus malignum, quod verno et aestivo tempore incolis Galliae australis et Sibiriae meridionalis et Pannoniae familiare est (*Plin.* 26, 1. *Larrey's Denkwürdigk.* p. 28. 29. *Pallas. Reise* 2, 229. *Schraud vom Scharbock.* Wien 1805).

Prurigo praecedit cum doloribus leviter pungentibus ejus partis, quae ulcus habitura est. Pustula effertur, quasi morsus fuerit aeger insecto, in vesiculas abit, flavida sanie farctas. Tela cellularis tumescit, rubescit, mox livescit et obdurescit. Vesiculae ruptae saniem effundunt, qua tumor et durities circumcirca proserpit. Tela cellularis, qua

cutis constituitur, nigrescit, arescit, obdurescit corii ad instar. Media parte firmiter partibus, quae subjacent, adhaerente atque contracta, ambitus magis magisque tollitur, livescit et sphacelum concipit.

Comitantur ulceris eruptionem capitis dolores, vertigines, vomituritio, ciborum fastidium, vigiliae, somnia tumultuosa et ipsa vesania. Pulsus debiles sunt, exiles et tardiores, quo diutius malum moratur. Difficulter spirat aeger, interdum singultibus vexatur. Urina parca est et alvus dura. Dum haec contingunt, media pars carbunculi firmiter adhaerens partibus subjacentibus escharam concipit et in spachelum abit: e vesiculis escharam cingentibus promanat latex serosus, metalla atro colore tingens. Aegri anima deficiuntur et spiritibus, soporantur, vertigine et singultibus corripiuntur, donec exitium sequitur: quod a tertio ad nonum usque diem accidere solet.

§. 179. *Continuatio.*

2. *Ulcera e consensu cum abdomine.*

Stasibus abdominalibus morbos cutaneos saepius originem debere, jam supra (*Path. gen.* §. 83) monitum fuit. Nihil profecto frequentius est ulceribus, quibus pedes mulierum a menstruo sanguinis cursu defectarum infestantur, quaeque singulis mensibus exasperari ac sanguinem fundere consuescunt. Salubria haec ulcera vicem gerunt naturalis mensium fluxus, neque sine noxa siccari

debent aut reprimi. Pertinent huc etiam ulcera, quae haemorrhoidum fluxum interceptum sequuntur et arthritica ulcera, quae, ab atonia viscerum epigastricorum nata, menstruis circuitibus dolores acerbos et ichoris profluvium producunt. Haec si siccantur, dolores vagi arthritici cum spasmis et inflammationis internae metu oriuntur.

Huc etiam numeranda sunt ulcera, quae frequenter hepatis labem, inflammationem lentam et ulcerationem excipiunt, bibulis hominibus infesta.

Hujus ingenii sunt ulcera gastrica, vel a sordibus orta, vel iis sustenta, ex erysipelate subnata, quod originem gastricam vel biliosam habet: curanda vel levanda remediis, quae sordes eliminant.

Denique hujus loci esse arbitror ulcera herpetem comitantia, quippe cum herpetis frequentissima caussa sit atonia viscerum et stasis abdominalis. Ulcera ea late proserpunt, ardore molestissimo et prurigine juncta: furfures producunt et squamas. Sanies empyreumaticum habet odorem: nec sistuntur ulcera, nisi respexeris ad caussam herpetum.

§. 180. *Continuatio.*

3. *Ulcera e glandularum atonia.*

Glandularum naturali activitate sanguinis integritatem servari, in physiologicis (§. 259) docuimus: labascente igitur eadem efficacia necesse est secretionum vitia sequantur. Haec glandularum

atonia in scrofuloso morbo accusanda, qui ulcera peculiaria producit: orae eorum flaccidae, spongiosae; sanies spissa, mucosa; dolor subnullus: curatio difficilima, nisi glandularum labes circumspiciatur. Pertinent huc et ulcera, tineam capitis, crustam serpiginosam et impetiginem comitantia, quippe quae vitia sine glandularum labe nasci haud solent.

Hujus quoque loci sunt ulcera exanthematum sequacia, dum glandularum functio nondum restituta est. Variolas excipiunt, morbillos et scarlatinam ulcera diuturna, quorum curatio prius non perficitur, quam cutis vasorum absorbentium glandularumque munus prorsus est restitutum.

§. 181. *Continuatio.*

4. *Ulcera e peculiari humorum corruptione.*

Scorbutum comitantur ulcera sui generis, quorum orae spongiosae, cruentae, impurae et velut erosae carnes habent flaccidas, luxuriantes facileque sanguinem fundentes, alte lateque proserpunt, ipsis ossibus infesta, quae molliri solent et degenerari.

Syphilitica ulcera oras habent callosas et duras, fundum lardaceum; dolores producunt acerbos, alte lateque proserpunt et verrucis aliisque formationum vitiis occasionem praebent.

Leprosa ulcera vel impetigine rodenti cincta sunt vel glandulae vicinae obdurescunt: originem petunt ex ipsa impetigine vel e macula lenticulari

brunea. Ichorem fundunt hircini odoris, qui partes finitimas celerrime exest. Eschara obteguntur vel crassa, sensum nullum habente, vel squamis secedente, cum sudoribus foetidissimis profusisque et doloribus lancinantibus.

Varietates morbi syphilitici et leprosi, climatis differentiis tribuenda, diversa ulcerum genera producunt.

F. De gangraena et sphacelo.

§. 182.

Inflammatio dum summum vehementiae gradum attingit, in *gangraenam* abit: quae dum mortem partis adfectae produxit, *sphaceli* nomine venit. Esse quandam viam, qua e gangraena itur ad sphacelum, antiquitas jam sensit. Hippocrates enim γαγγραινώσεις φλεβῶν dixit, ubi colore ruberrimo livescente, venae turgeant et dolor summum gradum acquirat, σφακελὸν vero et νέκρωσιν, si sine sensu et colore naturali omnis partium vita cessaverit.

Ergo ubi excipit gangraena, rubor intensissimus livore quodam mixtus est; partis superficies nitida, aridissima; aestus et dolor brevi antea validissimi jam sese praeter rationem remittunt. Eorum loco insolitus quidam torpor et stupor membrum tenet, ita ut tactus is locus vel acu punctus dolorem paucum vel nullum habeat. Tumor ante renitens mollis fit, ut digiti impressi sedes etiam maneat; cutis inflata est et livida, pustulis obsita,

quae saniem tenuem, acerrimam, flavidam aut cruentam, foetidam continent: ruptae hunc laticem corruptum effundunt, qui partes, quae juxta sunt, exest. Circa locus dolet et inflammatus est, aut emphysemate cingitur pars adfecta aut oedematibus, corrupta fluida aërea vel aquosa continentibus. Interdum tamen partes finitimae aridae sunt et pallidae, in escharis siccis solvendae. Quod ubi contingit, nulla partis restitutio sperenda est, sed oportet, partes vicinae etiamnum vivaces separent, emortuam jam et vel in ichorem vel in siccas crustas mutatam partem. Cito autem emoritur aut lentius, pro sicca aut humida gangraenae indole: illa enim tardius, haec celerius procedere solet. Morbi etiam genus et aegri constitutio discriminis hujus caussae sunt. Debilis enim aeger, senio et morbis diuturnis aut acutissimis nervosis confectus gangraena citius interimitur, quam dum vires vegetae fuerint et adolescens aetas.

§. 183. *Continuatio.*

Quodsi internae partes gangraena corripiuntur, post summum dolorem, inquietudinem, febrem validissimam, functionis gravissimam laesionem, sequitur subitanea eorum adfectuum remissio aut cessatio: aeger de bonis suis gaudet, meliusculum saltem se credit, licet viribus deficiatur, ardentius sitiat et urinam mittat crassam et foetidam[1]. Jam cum horroribus vagis et irregularibus pulsus valde subsidit et fit *σκωληκίζων*, seu vermiculate arteriam tollens: malus est habitus, pallet facies[2],

oculi cavantur et aciem amittunt, membra perfrigescunt et sudoribus frigidis perfunduntur. Anima vel deficitur aeger, vel caligant oculi, auditus gravis fit, vox debilissima. Membra convelluntur; sphincteres ani et vesicae resoluti alvum et lotium, inscio aegro, mittunt. Tandem accedit sopor profundus, letalis cum desipientia blanda: animam agit aeger, dum algescunt et sine sensu sunt externae partes, dum pulsus cessant et spiritus cum cordis motu inordinato desinunt.

Interdum accedere solet atra aut livida externarum partium macula, si viscera gangraena emoriuntur. Neque tamen praepostero illorum judicio adstipulamur, qui, quoties gangraena aut sphacelo corrupta loca in visceribus reperiunt, hoc morbo enecatum fuisse aegrum pronunciant. Cum enim nihil vulgatius sit maculis atris et sphacelosis, utique post febres perniciosas, per agonem potius mortis nasci easdem persuasum habemus, atque post morbos maxime varios observari.

§. 184. *Continuatio.*

Nonnunquam, citra praegressam inflammationem, sponte sua oritur sphacelus in senibus, marasmo confectis, aut in epulonibus et bibulis hominibus, aut iis, qui arthritide emaciati fuerant.

Incohat is morbus interdum algore extremarum partium et virium summa prostratione, ad quam cum horroribus sopores accedunt profundi, cum pulsibus exilibus intermittentibus, venis autem circa collum et caput turgidis. Dum haec

contingunt, in extrema pedis parte, aut in malleolis macula parva livida apparet, partibus quae juxta sunt, erysipelate pustuloso obsessis. Macula illa livida mox nigrescit, sine omni sensu est et crustam obtinet, facile removendam, sub qua sanies foetidissima, acerrima emanat. Latius serpit indies haec macula, totum ambitum erysipelatosum corripit, quem emori manifestum est e sensu amisso et corruptione saniosa. Tum, si sui conscius est aeger, nil queritur nisi summam virium jacturam, aestus frigorisque internarum partium vicissitudines: pulsus intermittunt, singultus accedunt et tendinum subsultus, tandemque placide exstinguitur.

§. 185. *Continuatio*.

Successionem hanc inflammationis producunt caussae, quae motum sanguinis per partem inflammatam penitus sufflaminant. Hinc ligatae arteriae, aut osseae earum insulae, aut polypi intra eas nidulantes (*Schmuckers: verm. Schr.* 2, 187); cordis etiam morbi ii, qui circuitum humorum supprimunt, aneurysmata et osteogenesis praeternaturalis, sphacelo extremarum partium favent. Potest etiam supprimi circuitus humorum inepta curatione, unguentis irritantibus et quae perspirationi obsunt. Supprimitur, si strangulantur partes hernia prolapsa, si fractis et luxatis ossibus comprimuntur.

Alia caussa est in debilitate repente accidente quaerenda. Quodsi enim vires arteriarum inten-

sissime suscitatae cito exhauriuntur, necesse est partes adfectae emoriantur. Contingit id vel per epidemicam constitutionem, ignis S. Antonii (*annâr annâfer Arabum*) exemplo, qui erysipelatis sphacelosi facie anno 1090 per totam Europam grassabatur; vel per aëris corruptam indolem, qua nosocomiis familiaris gangraena oritur, vel per senium et luxum vires infirmantem. Huic praeprimis caussae tribuendam esse puto gangraenam ani, in America meridionali et Africae oris occidentalibus communem.

Tela adiposa praeprimis sphacelo occupatur: rarissimus est in pulmonibus: videtur igitur oxygenes putredinem avertens, etiam a sphacelo cavere. Namque et caminorum purgatores in Anglia, ubi lithanthraces cremantur, scroti sphacelo obnoxii sunt, quod ex carbonis hydrogenei abundantia in fuligine exponendum esse videtur. Denique loca, quibus aeger incumbit, sphacelo corrumpuntur, propter aëris oxygenei defectum in iis locis: praevertitur autem id malum aqua recenti in patina sub lecto collocata. Hinc cum morte et putredine ipsa comparanda est haec aegritudo (*Phys* §. 103. 104. *Path. gen.* §. 95).

CAP. III.

DE MENINGUM ET ENCEPHALI INFLAMMATIONE.

§. 186.

Variae sunt hujus morbi apud veteres pariter ac recentiores notae. Modo enim cum phrenitide, jam cum hydrocephalo, nunc cum febre sic dicta *verminosa* aut cum typhi variis speciebus commutata fuit. Quae commentorum dissidia cum ab Hippocrate inde ad Marcum Bambergensem usque valuerint, nostri esse officii arbitror, paullo uberius in hanc rem exspatiari, ut inflammati encephali peculiaris ac propria indoles patefiat.

Phrenitis, cujus nomine a veteribus insigniri hic morbus dicitur, Cois medicis omnino diversa nuncupatur ab insania febrili. Namque furore melancholico detenti, tremuli et crebro sputantes *phrenitici* dicuntur (*Coac.* 94) et alio loco dementiae cum tremoribus et contrectatione frequenti feruntur esse phrenitides (*Coac.* 76). Neque tamen eo minus morbus ipse, *phrenitis* dictus, a bile per sanguinem redundante et hepatis adfectione repetitur (*Hipp: de morb.* 1. 416. : *de adfection.* 518). Arctius vero constrinxit Asclepiades Bithynus phrenitidis significatum, cum stationem diceret ac obtrusionem corpusculorum in cerebri membranis, cum mentis alienatione et febribus (*Cael. Aurel.* : *acut.* 1. 1). Et Aretaeus phrenitidem dixit oriri

a pneumate sicco et tenui, quo sensus caligent (*Curat. acut.* I. I). Quae quidem probant, antiquissimum phrenitidis significatum omnino haud eumdem cum inflammatione encephali fuisse: licet Asclepiades paullo propius accesserit ad nostri morbi informationem. Primus autem, qui distingueret cerebri ipsam inflammationem et erysipelas a phrenitide, Philomenus fuit, e Methodicorum schola (*Oribas: synops. ad Eustath.* 8, II). Tum etiam Apollonius Archistrator egregie distinxit meningum inflammationem, quae capitis vulnera sequatur, ab aliis sequelis (*Galen.: compos. medic. sec. loc.* 2. *p.* 175). Et Cassius Jatrosophista occultam descripsit hujusmodi inflammationem, quae capitis laesiones excipiat (*Natur. et medic. quaes. p.* 9). Maxime vero Paullus Aegineta memorandus, qui varias hujus inflammationis species bene distinxit (*Lib.* I. *c.* 13. *lib.* 3. *c.* 7. 8). Quem sequuti sunt Avicenna (*lib.* 3. *fen.* I. *tr.* 3. *c.* 6) et Gilbertus Anglicanus (*Compend. medic. f.* 34. *d.*).

Nostris vero temporibus alii errores, aliae ortae sunt hallucinationes, ut Philomeno novo egere videamus, qui in rectam viam iterum deducat medicos. Quod ut clarius fiat, genuinam primum describamus inflammationem, dein ad varietates veniamus, ut, qualis sit ab aliis morbis differentia, pateat.

§. 187. *Continuatio.*

Meninges, et praesertim fibrosum velamentum cerebri, quod *dura mater* appellatur, inflammatum iri, noscimus ex insomnia perpetua, angoribus summis, oculorum adspectu truci, cruento, e doloribus terebrantibus, pulsatoriis, continuis per internam capitis compagem saevientibus, e capitis rubore saturo et aestu intolerabili.

Febris ipsa utplurimum rigore orsa, in aestum flagrantem transiens, adeo continens est, ut ne momentum quidem sileat, aut, si rarius sese remittit, valde confusae sunt accessiones et decessiones morbi. Dolores capitis terebrantes, atrocissimi, perpetui adsunt, cum sensuum omnium perturbationibus. Oculorum sensus tantopere auctus est, ut ne radium quidem lucis sustineant: crepusculo solo sine dolore videre possunt: pupilla valde coarctata et: nil nisi scintillas et flammam videt aeger. Ipse aspectus oculorum semper magis truculentus, ferox e cruentus fit. Aures sensu acutissimo laborant: fotiorem sonum haud ferunt: continuo susurru et innitu vexantur. Vertigines creberrimas excipiunt vesaniae furiosae cum nervorum distensionibus, membrorum convulsionibus; gulae, ani et vesicae constrictionibus.

Pulsus sunt creberrimi, durissimi et irregulares, interdum vero, dum febris persistit, molliores fiunt: creberrime et violenter spirat aeger, suspiria ducit, singultit. Cutis totius corporis aridissima, ruberrima, intenta et calidissima: sudo-

ses nonnunquam parci, frigidi circa collum et caput existunt: subinde sanguis e naribus stillat. Urina semper flammea, clara, nil ex ea subsidit: dum vehementer urgent spasmi et nervorum distensiones, aquosa etiam fieri consuescit. Vox est rauca, clangosa: loquela blaesa: interdum aphonia et mutitas accedunt. Haud desunt exempla vomitus biliosi, porracei cum singultibus et spasmis aliis juncti.

§. 188. *Continuatio.*

Genuina haec forma variat pro caussarum differentia. Siriasin aegyptiacam jam diximus (§. 26. δ), febrem intermittentem comitatam inflammatione cerebri gangraenosa.

Jam vero primum describenda est *meningitidis* species, quae capitis laesiones excipit: duplex ea; differt enim inflammatio meningis durae ab adfectu piae meningis, arachnoideae et ipsius corticalis substantiae.

Praecessit capitis laesio ea, ut vel ossa fracta, comminuta essent aut depressum aliquid, vel citra continui solutionem commotio cerebri contigerit. Quae iterum e lapsu in caput aut in extremam spinae dorsi partem, in os sacrum originem ducere potest. Etenim ex alapa inflicta, aut etiam e casu in podicem consequutam fuisse cerebri commotionem, haud sine exemplo est (*Houlston*: *in Samml. für. prakt aerzte*, *B*, 15. 13). Perinde autem est, sive ossa calvariae simul fracta sint, sive integra (*Path. gen.* §. 207). Non subito se-

quitur laesionem inflammatio, sed serius iis sequelis contingit, quae e pressione cerebri exponendae sunt. Sic jam Hippocrates valde exitialem pronunciavit febrem, quae die quarto, aut septimo, aut undecimo post capitis laesionem existat (*Praedict.* 2. 83).

Quodsi adfuerit plaga externa, coalescere ea mature consuescit, aeger melius se habere, nihilque conqueri, nisi dolorem loci icti vel leviorem, vel graviorem, noctes inquietas, somnia tumultuosa, pavores, somnolentiam, morositatem. Pulsus interea duriores, concitatiores vesperi sunt, oculorum etiam ferocia et tunicae albugineae rubor terrere debent. Haec vero post aliquot dies symptomata adeo ingravescunt, ut dolores oriantur terebrantes per medium caput, continuae vertigines horrores ex icto loco, virium jactura, oculorum sensus valde acutus, pupula contracta, lucis meridianae aversatio, sternutatio frequens et aurium tinnitus perpetuus. Angores aegrum torquent et spiritus anhelantes: mutitas accedit (1): nonnunquam bilem porraceam convulsus evomit. Accedit tumor partis ictae, latius diffusus et ruberrimus: scissus ostendit periostium a calvaria solutum, lividum, inter id et cranium serosam colluviem: os ipsum emortuo dein simile fit. Deliria fere ab initio adsunt vel ferocia vel mitia cum nervorum distensionibus.

---

(1) Ὁκόσοισιν ὁ ἐγκέφαλος σεισθῇ, ἀνάγκη ἀφώνους γενέσθαι παραχρῆμα. Aph. 7, 58.

§. 189. *Continuatio.*

Differt serior inflammatio, quae vel meningi vasculosae vel ipsi corticali substantiae infesta est. Nonnunquam symptomata effusorum humorum praecedunt; stupores, sopores, sensuum oppressio cum pulsibus intermittentibus: interdum vero post plagam inflictam hebdomades integrae elabuntur, priusquam manifesta fiat aegritudo. Dolores tandem subnascuntur leviores, cum oculorum sensu acuto, delirio blando et tumore partis ictae. Symptomata biliosa frequentia sunt: febris mitis est, sed typhi speciem induit, vires adeo prosternens, ut paucis diebus aeger extinguatur.

§. 190. *Continuatio.*

Tandem lentam cognoscimus formam hujus morbi, infantibus infestam, atque sine caussa manifesta in familiis obvia, quarum pleraque membra dispositione quadam ad hunc morbum in lucem eduntur. Vultus recens nati mire adductus, severus et acerbus, prominula frons et lata, oculorum obtutus defixus, in spasmos nervorumque distensiones proclivitas notant hanc dispositionem, quae vel dum dentiunt, vel serius etiam in aegritudinem ipsam transit. Capitis ambitus solito amplior vasorum activitatem majorem et secretionem auctam, quae embryonibus familiaris est, superesse probat. Ex hac potissimum caussa cum Formeyo febrem hanc *hydrocephalicam*, quae proprie est lenta inflammatio cum secretione aucta, nasci existimo.

Facies morbi quamvis sat variabilis est, lentissimum tamen habere initium solet. Diutius jam infantes bimi aut adultiores hilaritate sueta et garrulitate amissa, austeritatem quamdam ac morositatem prae se ferunt, lente et graviter respondent, impedite gradiuntur, vacillant semper aut pedes distorquent. Somnus est inquietus, turbulentus, pavoribus et ejulationibus interceptus: interdum perpetuo fere soporantur, aut medio quodam statu degunt, quo, palpebris demissis, oculos lente movent, neque quidquam gaudio eos adficere potest. Stationem, quasi fessi, respuunt; dum sedent aut cubant, caput semper supinum jacet. Frons calidior est justo, amplior, sudatiunculis madida. Dolores capitis etiamsi non querantur, tangunt tamen, instincti doloribus obscuris, caput frequenter manibus. Pupula est contracta, lucem aversantur, sonitum quemvis fortiorem expavescunt. Nonnunquam facies rubicundior, maculis consita aut exanthemate tenui, arido. Nulla cibi cupiditas, sitis fere nulla. Plerumque vomitus adest porraceus, levatus, dum supinus cubat, demisso capite: nonnunquam alvus cita, porracea, interdum vero dura. Nares etiam prurigine laborant, ut scalpendi necessitas urgeat: aridae simul nares, ut neutiquam emungi possint. Pulsus valde varii, creberrimi plerumque, duri et spastici: interdum vero tardiores et intermittentes. Anhelitus crebri et suspiria angores indicant, quibus aeger torquetur. Non desunt exempla abdominis inflati et sensu acutissimo praediti, tene-

smi et ischuriae spasticae: neque rari sunt vermes alvo ejecti.

Hac quidem morbi facie nonnunquam enecantur infantes, quorum cadavera secta vasa meningum et cerebri ipsius turgida monstrant et inflammata, neutiquam vero colluviem serosam in ventriculis aut intra meninges.

§. 191. *Continuatio.*

Cum per hebdomada unam aut alteram moratus fuerit morbus, successionis ejus indicia sequuntur, quae vulgatissima est, colluviei nimirum serosae in ventriculis cerebri. Sunt autem: quies aegri infantis, quoties supinus demissoque capite cubat; inquies et ejulatio, quoties erigitur: pupilla laxa et dilatata, unde fricare solent instinctu oculos, ut contracta pupilla cernere possint. Vomitus desit, sed vorant infantes, quidquid obtuleris, si modo supini cubare possunt: quodsi eriguntur, respuunt cibos. Pulsus ante plerumque creberrimus, tardior fit naturali et irregularis. Alvus fit dura. Plerumque continuo sopore opprimitur, aut comate vigili cum desipientia miti, voce rauca, clangosa et balbutie.

Tum demum, ut ad extrema ventum est, iris plane immobilis fit; oculi caligant, strabismo adficiuntur et semiaperti sunt, dum perpetuo sopore sepultus est aeger. Mira est convulsionum et resolutionum vicissitudo: dum enim convelluntur membra, inscio aegro lotium et alvi excrementa secedunt. Pulsus contremiscunt et filo similes sunt te-

nuitate, spiritus difficilime ducuntur, anima deficitur, subito saepe exstinguitur aeger.

§. 192. *Continuatio.*

Praeter hunc exitum, infantibus satis familiarem, meningitis solet etiam abscessus relinquere et ulcera cerebri aut meningum, quae dolore pulsatorio et horroribus e parte quadam capitis oriundis, sensuumque caligine singulari junguntur. Vel enim strabones fiunt aegri, vel alio loco vident res, quam quem occupant: simul resolvitur membrum ejus lateris, laeso oppositi, quod e chiasmo nervorum exponendum est (*Phys.* §. 378). Quodsi e capitis laesionibus inflammatio in suppurationem abit, haec vario modo cognoscitur ac diffunditur, pro sede diversa. Namque, si meningi durae insident apostemata, magis circumscripta esse solent, cognoscenda e pericranii spontanea solutione et calvariae decolore indole, dum tumor externus discinditur. Si vero inter meninges suppuratio contingit; longe lateque per totum hemisphaerium diffunditur, neque tamen vel e pericranii aut calvariae ipsius labe cognoscitur. Est etiam id discrimen, a Monteggia memoratum (*Fascic. pathol.* p. 34); quod abscessus meningi durae insidens, a plaga aut ictu oriatur proxime eum locum attingentibus: collectio vero purulenta inter meninges sedens a commotione capitis aut in oppositum latus directo ictu originem petere possit. Multo minus solent ictus fronti illati hanc sequelam produ-

cere, quam quae vel vertici vel syncipiti infliguntur, cum lobi cerebri anteriores cum gracili apice ossi coronali occurrentes aegrius possint receptam concussionem cum reliqua cerebri massa communicare.

Si abscessus in ponte Varolii aut in medulla oblongata sedem habent, nervorum distensiones sequi Bailliei est sententia (*Samml. für prakt. aerzte*, 20, 475). Rarissime tamen ibi sedere abscessus possunt propter summam ejus partis dignitatatem, et si adessent, sopores etiam letales absque convulsionibus, effecerunt (*Chambon de Montaux: merkw. krankengesch. und leichenöffn.* 250). Restringenda igitur sunt, quae (*Phys.* §. 365) de corruptione ejus partis nunquam contingente posui.

Glandulam pinealem pure plenam invenit Lieutaudius (*Hist. anat.* 2, 363. 373): corpus callosum ulceribus exesum alii (*Mém. de l'ac. de chir.* 1, 136): frequentissime vero ventriculi cerebri colluviem aut purulentam aut saniosam continent, tum e metastasi tum e primaria encephalitide ortam (*Morgagni: ep.* 5. n. 2. 4). Hemisphaeria vero cerebri et lobulos anteriores posse ulceribus destrui, citra insigne vitae periculum, dum e capitis plagis nascuntur, multa docent exempla. Interdum exponendum id esse videtur e clausa cavea ac membrana callosa cincta, quae pus contineret. Nonnunquam vero, ubi vicina auribus loca cerebri occuparet, per aures effluvium puris observabatur, levans symptomata gravis auditus apoplexiae et hallucinationum, quae praecesserunt. Tali mo-

do etiam consanescere possunt ejusmodi apostemata (*Morgagni* : *ep.* 2. n. 16).

§. 193. *Continuatio.*

Non desunt exempla obdurescentis encephali post inflammationem. Quod dum contingit, ex toto quiescunt symptomata inflammationis, citra succedentem suppurationem. Superest dolor obtusus circumscriptus partis cujusdam, cum pressionis sensu, somnolentia, visus auditusque suppressione, stupore, animi deliquiis, nonnunquam etiam nervorum resolutionibus. Tandem mors consequitur apoplectica. Sic vidit Gilbertus Blane glandulam pinealem tumidam, caseosam, vasis tamen perfusam, postquam ex inflammatione aeger dolores capitis pertinaces cum paralysi membrorum passus esset (*Transact. of a soc. for the improv. of med. knowl.* 2, 197). In melancholicis et maniacis, qui forte inflammatione laborarant diuturna et lenta, frequens est durities totius cerebri: eadem observata fuit in cadaveribus epilepticorum ac qui nervorum distensionibus enecati fuerant.

§. 194. *Continuatio.*

Tandem sphacelus cerebri subito letalis a pristinis inde temporibus animadversus fuit. Quae Hippocratici auctores addunt (1), si tres dies supe-

---

(1) *Ὁκόσοισιν σφακελισθῇ ὁ ἐγκέφαλος, ἐν τρισὶν ἡμέρῃσιν ἀπόλλυνται. ἢν δὲ ταύτας διαφύγωσιν, ὑγιέες γίγνονται.* Aph. 7, 50.

rarit aeger, evasurum a veritate maxime alienum, cum nec ratione nec experientia confirmatum sit, posse eam cerebri destructionem sanari. Encephalitis, quae ad febrem carcerum et nosocomialem accedit, visa est in sphacelum eum transire. Posse tamen nonnunquam sphacelum eum contingere, citra ullum certum signum, patet e Stoerkii observatione (*Ann. med.* I. 110 — 113). Homo, qui e pulmonum labe subito in animi deliquium incidit eoque immortuus erat, ostendit lobos cerebri medios ad semipollicis crassitiem gangraena correptos, ventriculos vero penitus aridos et in rugas contractos.

§. 195. *Continuatio.*

Accedo ad caussas hujus inflammationis, quarum prima est in capitis plagis vel concussione quaerenda: nonnunquam tamen ictus in alias partes directus, ad caput translatus, eam aegritudinem producit. Sic quoque nil novum est, abscedere aliquid ex aliis primitus adfectis partibus in cerebrum, si e. g. erysipelas, arthritis, exanthemata aut ulcera male sanata vel repercussa sunt, aut si inflammatio aliarum partium in hanc abit. Videtur etiam Desaultio (*Chir. Nachlas*, 2. 90) hepatis irritatio capitis plagas excipiens, iterum in cerebrum reagere, ut serior oriatur inflammatio, praevertenda iis praesidiis, quae hepatis incitato statui blandiuntur. Etenim exploratum habemus, et hepatis et ventriculi irritationem saepius accusandam esse, cum excandescentia et animi perturba-

tiones violentae non raro eum morbum producere visae sint.

Praeterea in aëris nimio calore et sic dicta insolatione frequentissima caussa quaerenda est, non solum intra tropicos et in Aegypto, sed in temperata zona, dum solis radii violenter caput nudatum feriunt, quod quandoque opificibus laterariis et agricolis aut messoribus accidit. Populariter denique Genevae grassari vidit encephalitidem Vieusseuxius (*Recueil périod. de la soc. de médec. à Paris*, 1805. *p.* 216). Neque rarum est, ad typhum acutum epidemicum accedere.

CAP. IV.

DE OCULORUM INFLAMMATIONIBUS.

A. Discrimina sedis.

I. Glandularum oculi et palpebrarum inflammatio.

§. 196.

Inflammatio, quae tarsum occupat et glandulas a Meibomio dictas, *psorophthalmia* dicitur, etiamsi et alia species cognita sit, haud siccitate et desquamatione cuticulae comitata, sed continuo turgore et effluxu laticis spissioris, butyrum aemulantis. Satius igitur est, *ophthalmiae glandulosae s. adenophthalmiae* nomine totam hanc speciem insignire.

Differt vero haec adfectio a reliquarum oculi partium inflammationibus pruritu et dolore aestuan-

te quidem, sed haud adeo violento, ac dum interiores oculi partes correptae sunt. Plerumque bulbus ipse non dolet, nisi propter lacrimarum acrimoniam, aut ob laticem illum spissiorem, continuo e glandulis laxatis manantem, qui oculi etiam tunicas irritare et secundariam solet ciere inflammationem. Cetero tarsus et caruncula, peculiares adfectus sedes, continuo turgent, rubent, initio arescunt aut nitida velut cuticula obductae incalescunt, maxime vesperi. Tunc ξηροφθαλμία veteribus dicebatur, seu arida lippitudo, si oculi neque fluunt neque magnopere tument, sed rubent tantum, cum dolore quodam levi ac prurigine graves sunt, et palpebrae citra duritiem ullam noctu praegravi pituita inhaerescunt. Qui aestate anni flagrantissima apricantur, aut per pulverulentas vias iter faciunt, obnoxii huic malo esse consuescunt. Quodsi nullus omnino pituitae cursus est, sed angulis et palpebris inhaerescunt gramiae seu λῆμαι parvae et siccae, nec sine molestia elevari aut converti possunt palpebrae, σκληροφθαλμίας nomine venit. ψωροφθαλμία denique appellatur, si oculi scabri sunt, anguli cum multa prurigine rubent, humor vero exit paucus, salsus, acer, qui omnia exasperat.

§. 197. *Continuatio.*

Cum paullo diutius constiterit aegritudo, humor aut pituita initio acris, blandior fit et butyrum aemulatur, quod et tarsum et totam bulbi faciem obtegit, ut mane et vesperi praeprimis visus obnubiletur et halo circa candelam appareat,

Haec quidem c ligo soli smegmati tribuenda citra visûs ipsius debilitatem est: neque lucem solarem adeo effugit aeger, ac dum interiores oculi partes laborant. Molestias plurimas gignit conglut natio palpebrarum, ab angulis oriens, quae noctu ingravescere solet. Caruncula lacrimalis simul turgida ita meatus lacrimales premit, ut cont nuo lippiatur. Lacrimarum depluentium acritudo genas ex dere solet: aut destillant per meatus in nares et coryzam ac sternutationem continuam adferunt. Pustulae etiam, per moram morbi longiorem, in tarso subnascuntur, calidae, aridae, dolentes aut prurientes, ciliorum casum producentes et impedientes, quominus palpebrae occludantur: nonnunquam etiam *ectropium*, seu inversionem palpebrae inferioris adferunt. *Hordeolorum* nomine veniunt eae pustulae, ad suppurationem spectant, recidivis obnoxiae, quoties caussa non demta priores inaruerunt.

§. 198. *Continuatio.*

Nonnunquam laticis illius spissi aliquid adeo firmiter vel corneae tunicae, vel conjunctivae adhaerescit, ut macula oriatur vel pterygium, vasis dein perreptatum. Interdum palpebrarum coalitum, seu *ancyloblepharon* (*Path. gen.* §. 102.) inde ortum observarunt. Hordeola etiam obdurescere solent aut in tumores cysticos mutari. Accedunt denique palpebrarum oedemata cum musculi orbicularis ea infirmitate et fere resolutione, ut lentius justo dein moveantur.

Singularis est hujus aegritudinis indoles: recrudescit enim, quoties incitamenta nova oriuntur, Saepius vidimus rationem servare ad lunae phases, ut vel plena, vel nova recurrant (*Path. gen.* §. 123.) Cum menstruo etiam sanguinis cursu cohaerere visa est; atque dum mulieres ab hoc fluxu deficiuntur, ingravescere. Aliae fortuitae caussae, similem habent effectum. Graviditas; aetas qua pubescit juventus; sordes gastricae; vini potus aut aliarum rerum spirituosarum; animi pathemata et ipsum frigus corpore exceptum augere et silentem morbum iterum revocare valent.

Est haec inflammatio utplurimum passiva, debilitati glandularum tribuenda. Hinc hereditaria saepe adest dispositio, in recens natis obvia, turgidis palpebris et adsiduum laticis fluxum patientibus, praecipue si praecocius justo luce solari oculi feriuntur. Nec matrum fluor albus sine culpa est. (*Gibson: in Edinb. med. journ.* 1807. n. 10.) Superest ea dispositio per omnem vitam, dum dentiunt infantes, dum pubescunt, iterum morbum producens: denique et vetulis mulieribus lippientibus infesta.

II. Exterioris tunicae inflammatio.

§. 199.

Taraxis vocatur, si exterior tunica conjunctiva inflammatur, qua et lamina corneam obvestiens laborare potest. Inchoat tamen ardore et pruritu

in angulo oculi interno, cum rubore saturno vasorum turgentium. Juxta carunculam lacrimalem cruentae maculae esse atque reticulis variis ad corneae marginem usque extendi solent. Interdum et pustulae exiguae reticula ea intercipiunt, quae dolores cient et palpebrarum motui obstant.

Intumescit conjunctiva, ingravescente inflammatione, ut super corneam feratur: varicibus videntur corripi, vasa et rubescere etiam ipsius conjunctivae vasa capillaria, quae corneam velat. Lippitudo perpetua aegrum vexat, lacrimis intra palpebras clausas collectis inflammatio magnopere augetur, cum acerrimae esse et effluxu genas naresque exasperare soleant. Ad haec dolores satis vividi, pungentes, luce valde aucti: hinc fugit lucem aeger, in crepusculo degere cogitur et oculos claudere. Visus acies omnino magis infirmatur quam in priore specie. Vel enim caligant oculi et velut per nebulam omnia vident, vel dittopia laborant, vel rubra omnia cernunt aut scintillas continuas. Interdum, utique in infantibus et teneris hominibus, febricula accedit vespertina.

Resolvitur inflammatio, dum dolores decrescunt, lacrimarum acrimonia minuitur, dum rubor oculi magis pallescit. Lacrimarum blandiorum effluxus indicium et benignae solutionis. Neque tamen immunis est, qui convalescit, a recidivis, aut a debilitate visus, quae tonica exigit et adstringentia. Est denique ea utriusque oculi consortio, ut altero adfecto alter facillime etiam corripiatur.

III. Interiorum partium inflammatio.

§. 200.

Chemosis dicitur, dum interiores oculi partes, iris, aut sclerotica aut choroidea, inflammantur. Subnatam esse harum partium inflammationem colligitur e dolore multo graviori, interioresque partes infestante, per caput etiam saeviente, aut nervum frontalem seu supraorbitalem percurrente: dein visus multo magis laborat, maculis saltem atris, saepe omnino penitus amittitur, dum dolores vehementissime urgent. Rubor partium externarum vel mediocris est, vel in sola caruncula lacrimali obvius, vel plane nullus. Lacrimae fere nullae promanant, ob nimiam inflammationis vehementiam, aut quod solae internae partes laborant, aut postremo, quod adjuncti sunt spasmi vasorum exteriorum. Interdum tamen internae inflammationes, quae magnum casum habent, lippitudine insigni ordiuntur quam subito post sternutationem violentam caligo sequitur cum tormentis oculi interni immanibus.

Semper febris adjuncta est satis ardens, vel inflammationi ipsi originem tribuens, vel cum eadem a populari caussa producta. Dolores simul cum febre ingentem producunt totius corporis incitationem aestum flagrantem, vigilias continuas, vesanias et furores. Haec pessimum portendunt exitum, dum caligant oculi, dum continuo sternutat aeger et caruncula lacrimalis livet. Abit in-

flammatio ea in oculi destructionem, ulcerationem aut coecitatem.

B. Discrimina caussarum.

I. Topicae.

§. 201.

Vulgatissimae ophthalmiarum caussae sunt stimuli proxime oculum adficientes, qui sanguinem adlicere in vasa capillaria et nervorum potestatem pervertere possunt. Ictus et plagae, tum casu, tum manu chirurgi inflictae, huc pertinent, praesertim curatio cataractae, quae ferramentis fit, quaque vel cornea pungitur vel iris etiam laeditur: unde *Iritis* Schmidtio dicta, seu chemosis sequitur, qua uvea maxime adficitur. Si calvaria fracta periostium laeditur et inflammatur, propagatur nonnunquam inflammatio in adnatam oculo tunicam. Etiam omnia acriora, ignis, externus et adventitius calor, fumus, ventus, festucae, pulvis, calx viva et aliae res oculos adeo offendunt, ut inflammationes sequantur.

In arcticis regionibus vulgares sunt ophthalmiae tum propter splendorem nivis et glaciei continuum, tum ob ventos acres marinos. *Aegyptiaca* etiam *ophthalmia*, quam Galli medici, Larreyus, Desgenettes et Savaresius optime observarunt, simili caussae, solari nimirum luci, ex arena candida resplendente, potissimum tribuenda est.

§. 202. *Continuatio.*

Neque tamen rariores sunt ophthalmiae, ex universi corporis adfectionibus oriundae. Abscedere enim solet aliquid e morbis universalibus in oculum, tanquam in organismum peculiarem, cujus dignitatem gravissimam alibi jam tetigimus (*Phys.* §. 407. *Path. gen.* §. 237.). Aliis morbis popularibus intercurrunt et ophthalmiae, epidemici ingenii participes, peculiarique modo, pro natura epidemiae diversa, terminatae.

Frequentissima fere est catarrhalis et rheumatica, quae vel anni tempora sequitur vel etiam stationaria est et nonnunquam endemica. Namque quae in Aegypto vulgaris est, etiam huic caussae adscribenda, cum ii potissimum obnoxii sint, qui subdio degunt, subdialia etiam habent cubilia. Haec quidem species solet lippitudine continua, oedematibus palpebrarum, coryza, doloribus musculorum vagis et lancinantibus juncta esse, atque, nisi solvitur, abire in hemicraniam.

Satis vulgaris est caussa gastrica. Comitatur ophthalmia febres biliosas aut gastricas populares, emeticis saepius cedit, recurrit post epulas et ciborum digestu difficilium ingestionem.

Finitima huic est, quae ex atonia organorum digestioni inservientium nascitur. Diuturnae et per circuitus redeuntes ophthalmiae, plerumque glandulosae, oriri solent e stasibus abdominalibus, menstruis suppressis aut haemorrhoidum fluxu intercepto. In arthritide etiam anomala non rarum est,

vehementem oriri ophthalmiam, iis solis remediis debellandam, quae revocare arthriticos in pedibus dolores possunt (*Morgagni*: *ep.* 57. n. 9.). Neque absonum est, lippitudinem, quae dentitionem difficilem infantum comitatur, e simili potius caussa pendere, quam e dentium stimulo (*Phys.* 100, 3. 4. 113. *Path. gen.* §. 37.). Siquidem evolutio partium eo tempore, quo dentiunt infantes, sentiendi facultatem intendit ac inaequalem efficit per ganglia imponderabilium distributionem, unde epigastrica et ventris viscera praeprimis turbantur, ut spasmi nascantur, colluvies mucosa, bilis corruptio et nervorum distensiones, quae circuitum sanguinis quoque pervertunt atque impetum versus nobiliora organa producunt.

§. 203. *Continuatio.*

Dein cum extremis partibus praecipue cum glandulis, est notabilis quaedam oculorum communio, qua sympathica ophthalmiae indoles exponitur. Exanthematum variorum, variolarum nimirum et morbillorum, vi est tribuenda inflammatio oculorum singularis, quae diu moratur nonnunquam et difficilem admittit curationem. Ex achoribus, tinea capitis, scabie, ulceribus et fonticulis repressis alia existit ophthalmiae species diuturna et quae casum recipit, cum alio modo ac revocatis secretionibus pathologicis curari nequeat. Hinc et scrofulosa diathesis praeprimis in opthalmia glandulosa accusanda venit (§. 198.).

Contagio, quod primitus in cutem agit, ophthalmiam aegyptiacam saltem communicari, observatio

est Gallorum medicorum, qui medicinam in Aegypto fecerunt.

§. 204. Continuatio.

Peculiare etiam virus nonnunquam circumspiciendum est, maxime, ubi blennorrhoea virulenta verendarum partium suppressa est. Quodsi autem ad verum res exigitur, nimis incitatus partium adfectarum status accusari debet, cum vel victus vitia vel frigus corpore exceptum, vel medentium imprudentia, qui nimis calida et stimulantia adhibent, propagationem irritationis ad oculum efficere soleant. Migratio saltem humoris peculiaris blennorrhoici ad oculos argumentis supra propositis (*Path. gen.* §. 96) explodenda est. Oritur autem violentissima inflammatio cum tormentis ingentibus per orbitam et capitis interiora, cum sternutatione frequenti et ardore palpebrarum: accedit livor carunculae et vasculorum prope ab ea per conjunctivam tunicam diffusorum. Accedit caligo oculorum cum repentina puris intra cameram oculi anteriorem collectio, qua caecitas absolvitur. Solet enim vel staphyloma producere vel destructionem oculi: viri soli obnoxii sunt huic malo, neque unquam in mulieribus animadversum fuit.

Syphilitica ophthalmia peculiaris est, initio periodica, prurigine palpebrarum et lippitudine juncta, accedente dein caligine. Si caruncula lacrimalis livescit, si varicibus intumescunt tunicae conjunctivae vasa, si cornea inspissatur, magnum

habet casum aegritudo. Interdum ad conjunctivam exsistit caro luxurians cruenta, ad ulcerationem malignam spectans, cum quovis tactu conjunctiva sanguinem fundat.

Neque deest scorbuto sua ophthalmia, a Gul. Brown observata (*Medic. comment. v. Edinb.* Dec. II. *B.* 2. p. 50). Ecchymosin repraesentat cruoris per conjunctivam, salva tamen cornea, salvo aquoso humore in cameris residente.

C. Successiones ophthalmiae.

I. Maculae corneae.

§. 205.

Maculae corneae tunicae, olim fere ulceribus tributae, aliunde tamen et originem trahunt, variis nominibus insigniuntur. Ἀχλὺς veteribus quaelibet *caligo* dicta, seu αἐγὶς, jam vocatur nebula super corneam tensa; νεφέλιον vero, quod nec Galenus exacte definivit, dicitur, si satur est color, candidus aut margaritaceus: quae si macula solidescit atque vasis perreptatur, λευκώματος, *albuginis* nomine venit. Id παράλαμψιν Galenus vocabat (1), Erotianus vero ἄργεμον (2).

---

(1) Παράλαμψις] ἡ ἐν τῷ μέλανι τῶν ὀφθαλμῶν ἐπιλάμπουσα οὐλή Galen. *defin. med.* 538.

(2) Ἄργεμον] πάθος τὶ περὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς λευκωματῶδες. Erotian. 66.

§. 206. *Continuatio.*

Est omnino *αἶγίς* saepenumero cicatrix ulcusculi corneam rodentis, aut relinquitur e pustula taraxin validam comitante. Interdum tamen citra hunc ortum inflammatio vehemens transsudatione humorum terminata maculam hanc producit, vel dum superficiem mucus petit, vel dum intra corneae laminas nidulatur. Si ultimum accidit, haud supra effertur, nitet etiam sueto splendore tunica: dum illud contigit, elevata parumper macula amittit nitorem et opaca fit.

Necesse est, caliget oculus ita adfectus, sed vario modo. Dum exigua macula medium locum, pupillae adversum, tenet, contracta illa per lucem diurnam, *nyctalopia* nascitur (*Path. gen.* §. 278). Si macula latus alterutrum obsidet, *strabo* fit homo: si plane opaca est et totam corneae faciem velat, coecitas sequitur.

Peculiaris est quarundam oculi inflammationum sequela: ii praeprimis familiaris, quae caementarios fabros ex calce admota infestat. Sequitur etiam ophthalmias variolosas et scrofulosas, in quibus facile pituita generatur.

II. Panniculus oculi.

§. 207. *Continuatio.*

Differt *panniculus*, quem et *πτερύγιον* dicunt, a maculis corneae, quod membranulam sistat, non corneae sed conjunctivae ita supercre-

scentem, ut a caruncula plerumque lacrimali incipiat et versus corneae marginem extendatur. Nascitur autem ex inflammatione ejus tunicae hactenus, ut exsudantes humores spissiores, tenaciores et magis opaci reddantur, aut ut laxatae lamellae corrugentur et tunicam crassam faciant. Colore quadantenus differre a reliqua tunica solet; pallidior enim est et flavedine quadam imbuta membrana, alarum etiam formam imitatur, dum corneae margini obtenditur. Initio, dum nondum corneam attingit, neutiquam ei officit, neque aciem minuit. Crescit tamen, subnatis vasculis, cumque super corneae marginem effertur, omnino nebula visum obfundit, denique caliginem effectura, ni, quod saepius fit, natura discutiatur. Familiare pterygium est iis ophthalmiis, quae scrofulosam diathesin comitantur, tum iis, quae e stasibus abdominalibus, ex arthritide aut ex exanthematibus nascuntur.

III. Staphyloma.

§. 208.

Staphyloma dicitur vitium oculi, si corneae pars uvae ad modum prominet. Discrimina vero plura recipit. Etenim primum non rarum est, in variis opthalmiis, utique ea, quae blennorrhoeam excipit, abscedere aliquid intra laminas corneae, quo distenduntur et opacae fiunt. Nonnunquam enim purulentus ichor adeo abundat, ut tota cornea vesicae purae repletae speciem prae se ferat; excutitur etiam manifesto, incisa cornea (*Beer: in*

Loders journ. 2. 435). Simili modo pus variolosum interstitia lamellarum occupare potest, neque tamen sponte sua partes adfectas destruit, nisi ictibus fortuitis aut causticis denuo irritetur: alioquin autem, sibi commissum indurescit et cartilagineum fit. Quae vero e blennorhoea aut ex ipsa syphilide oritur, brevi temporis spatio corneam variis locis arrodit, ut cribri ad instar forato sit: prolabitur uvea ipsaque lentis capsula per arrosam corneae internam faciem: corrugantur palpebrae, ut teterrimus fiat oculorum adspectus.

Potest staphyloma sponte sanari, si humor, qui inter laminas stagnat, maturius resorbetur; quod, ni nimis corruptum fuerit quod stagnat, promovetur palpebrarum motu et frictione. Ni hoc contigerit, magis magisque incrassantur laminae, humor ipse solidescit, ut incisa cornea nil praeter cruoris guttulam fundat. Tandem et hoc potest vitium ita gliscere, ut uvea cum cornea coalescat. Alioquin vero prolapsus uveae, quem nonnulli huc trahunt, compositionem morbi facit, aliis quoque caussis tribuendus.

Officit autem visui staphyloma, quod vel incrassata vel humores intus habens cornea perluciditatem amittit. Nocet etiam prominente tumore, quo palpebrae irritantur, impeditur, quominus claudantur, lacrimae continuo proliciuntur et ipsae palpebrae inflammantur.

IV. Hypopyon.

§. 209.

Ad suppurationem spectare oculorum inflammationes, satis vulgare est: testibus hordeolis, pustulis in cornea, ipsoque staphylomate orto ex abscedente inter laminas corneae pure. Ea collectio, praeter staphyloma, potest etiam id vitium caussari quod ὄνυχος nomine, seu *unguis* venit (1). Est enim unguis forma collectio puris intra laminas corneae, flavida, nonnunquam locum mutans, maxime pressa. Oritur per inflammationem violentam, subito, accidentibus interdum horroribus. Absorbtum pus saepe evanescit, aut tenuior pars sorbta relinquit spissiorem. Interdum exitum quaerit, atque vel extus ulcus sinuosum efficit, vel intus in cameram oculi anteriorem effunditur.

Quod si contingit, proprie *hypopyon* appellatur, cujus etiam alius est ex ipsa valida inflammatione ortus. Adesse dicimus id vitium, si citra corneae splendorem, pone illam manifesta suffusio humoris aquei est, qui flavescit, opacusque nullos lucis radios permittit. Interdum macula sola adest

---

(1) Ὀνύχια λέγεται, ὅταν ἀπὸ βαθυτέρου ἕλκους τὸ πύον ἀποῤῥυεν καὶ μεταξὺ τῶν χιτώνων παρεμπεσὸν καὶ σχηματισθὲν τῷ κύκλῳ τῆς ἴρεως, ὁμοίαν ὄνυχος ἀποτομῇ φαντασίαν ἀποτελέσει. Aët. *lib.* 7 c. 30.

aut nebula, huc vel illuc natans, aut motui capitis et oculorum cedens. Ea macula puris spissescente Loderus vidit pupillam occludi (*Journ.* 3. 42).

Dum vero major vel simul vel gradatim puris copia colligitur, hactenus miscetur cum aqueo humore, ut totam posteriorem corneae faciem flavido colore tingat, quo leucomati simile fit vitium (§. 206). Sed differt adspectus, cum leucoma opacam reddat faciem corneae, haec vero nitidam linquat, illud etiam vasa habeat membranam crassam perreptantia, quae in hac deficiunt, illud postremo immobile sit, haec vero, dum supinus aeger cubat, in posteriorem soleat cameram oculi quadantenus relabi. Ceterum caliginem semper sequi hanc puris collectionem, exploratum habemus, quae per circuitus nonnunquam augeri et minui consuescit.

V. Epiphora seu blennorrhoeae lacrimalis. Fistula lacrimalis. Αἰγίλωψ.

§. 210.

Olim quidem *fistulae lacrimalis* nomine omne id vitium insigniebatur, qua fit, ut lacrimae minus per naturalia itinera ad nares perlabantur, quam redundantes se per genas perfundant: angustatis aut forte resolutis aut etiam compressis iis viis, quarum fabricam alibi (*Phys.* §. 412) descrip-

simus (1). Cum vero fistula potius ulcus complectatur sinuosum, restringenda ea appellatio etiam est ad id malum.

Lippitudinis profecto vulgatissimum genus inflammationes oculi comitatur, cum his constringantur oscula itinerum eorum, intumescat caruncula lacrimalis adeoque comprimat ductus utrinque adjacentes. Est hoc vitium citra lacus lacrimalis tumorem, quod nulla lacrimarum gutta depluat. Quodsi vero ex inflammata tunica Schneideriana, sive e coryza aut e polypis narium oscula ductuum nasalium inferiora occludantur, necesse est, intumescat lacrimarum receptaculum. Simili modo agunt incitamenta consensu ductus nasales adficientia, sordes gastricae, vermes, rheumatismi aut demum stases abdominales, quae talem interdum moliuntur epiphoram.

§. 211. *Continuatio.*

Non desunt exempla hujus vitii ex obstructis ductibus lacrimalibus. Accidit id tum propter inflammationem ad eas vias propagatam, tum ob tumorem vicinum vel mollium partium vel ossium etiam. Osseum circulum, quem processus nasalis, maxilla superior et exigua ossis lacrimalis portio formant, hoc vitium occupare Wathenius do-

---

(1) Egregie jam *Franc. Signorotti* domin. *Anelio* opprobrio vertit, quod fistulas lacrimales a blennorrhoeis rite distinguere nesciret.

cet. A spasmis etiam interdum pendere, Janini est observatio. Quod dum contingit, turgent quidem ductus superiores et ipse saccus, sed compressi, nequaquam dolenter, regurgitat latex per puncta lacrimalia, ac gutta quidem per oscula inferiora prolabente. Tenuis esse et aquosus solet is humor: mucosus fit, dum diutius moratus est, ad oscula superiora coït in λήμας, seu pituitam crassam, quae angulos oculi conglutinat et eo etiam valet, ut coalescant palpebrae. Interdum puris speciem prae se fert humor, neque tamen pus nominandus est, cum humores lymphatici non raro eum colorem induere consuescant.

Denique et resolvuntur ii ductus ex morbo praegresso: sic variolae et apoplexia relinquere solent id vitium per totam saepe vitam persistens. Adesse eam atoniam cognoscimus, si nullo modo retentae lacrimae, pressis ductibus vel ex superioribus vel ex inferioribus osculis semet profundunt, nullo dolore. Specillo tamen, quod sine negotio adigitur, parumper irritati parietes semet contrahunt. Solet etiam latex aquosus esse et limpidus. Superest nonnunquam fistulae verae lacrimali manu curatae.

Rarissimum vidit J. Ad. Schmidt exemplum epiphorae continuae e glandulae ipsius lacrimalis tumore, aliud etiam ex hydatide eam glandulam occupante.

§. 212. *Continuatio.*

Fistula vera lacrimalis existit, inflammatis aut ulceratis iis ductibus. Cognoscitur e dolore praegresso vehementi, rubore et tumore calido et carunculae lacrimalis et anguli totius interni; quibus accesserunt dolores capitis, sentiendi facultas oculi nimis aucta, nyctalopia, interdum et febris et vesania. Quibus praegressis, dolor pulsatorius consequitur, et purulentus ichor potest ex osculo alterutro exprimi. Nonnunquam simul extus per cutem prorumpit sanies lacrimis mixta. Specillum si compuleris in eos ductus, sentiet homo acerbissimum dolorem et in externo ulcere in conspectum venit ferramentum. Interdum non proxime ductibus iis aut lacui superpositum est ulcus, sed longius distat, ad genas apertum: ad eum locum vero e ductibus chorda quaedam aut funiculus dolens protenditur. Subinde clauditur sponte ulcus, gravius iterum intumescente, quod supra est: dein sponte etiam sua rursus aperitur. Orae ulceris callosae fiunt, carnem luxuriantem fungosam generant, neque sine periculo ossis compages est neque oculus ipse, quippe qui exedi et destrui possunt.

Quae fistulam veram lacrimalem efficiunt, caussae tum topicae sunt tum universum corpus adficientes. Illis adnumeranda fractura ossium, quae juxta sunt, tum narium ulcera et polypi, oculorum denique inflammatio vehementior. Sed antiqua est observatio, fistulas lacrimales et universi

corporis adfectioni tribuendas esse: unde jam Barthol. Montagnana purgantia et alia id genus praesidia suasit (*Consil. med.* 61). Cum herpetibus aliisque diuturnis exanthematibus adeo cohaeret nonnunquam, ut his demum curatis medelam admittat: manu vero sola curata iterum recrudescat.

§. 213. *Continuatio.*

Aegilops est ulcus, quod externas partes anguli interni oculorum et lacus lacrimalis obsidet, cujusque pressione lacrimarum effluxus continuus efficitur. Quando quidem callosas habet oras et multam saniem effundit, facile potest pro fistula vera lacrimali haberi. Necesse tamen est initii rationem habeas, cum nulla adfuerit fluctuatio in viis lacrimalibus, sed superficiem solam occupaverit tumor: specillum etiam compelli nequit in ea itinera, nec lacrimae ex ipsa ulceris cavea promanant. Potest tamen omnino in veram fistulam abire, dum parietes viarum lacrimalium ichor exedit.

VI. Suffusio.

§. 214.

Suffusio dicitur, si vel lens crystallina, vel ejus velamentum, vel liquor etiam, qui inter hoc et illam est, naturaliter perlucentes, opacitatem adipiscuntur et lucem haud transmittunt. Quae quidem opacitas quatenus inflammationem sequi possit, equidem jam 1796 docui, nuper vero Phil.

Fr. Walther hactenus sibi adrogavit hanc expositionem, ut, priores ignorans, eorum praecepta μετεωριζόμενος ληκυθισῃ. Equidem autem, laureolam in mustaceo negligens, simpliciter et candide exponam, quid experientia docuerit et ratio. Organicam esse partem corporis atque nexu quodam organico, ni vasculoso, cum finitimis partibus cohaerere lentem, nemo inficias ibit, qui vel miram compagem fibrosam vel necessariam nutritionem per absorptum liquorem Morgagnianum, cui recipiendo vasa exiguntur licet perlucentia, secum reputaverit (*Phys.* §. 425). Itaque et inflammari et indurescere et suppurari posse lentem, utique vero capsulam, extra dubitationis aleam positum est.

§. 215. *Continuatio.*

Velamenti, quo lens crystallina cingitur, inflammationem oriri nonnunquam post curationem suffusionis, quae ferramenti fit, anno jam 1786 Wenzelius, peritissimus medicus ocularius, probavit. Vocatur id vitium *suffusio capsularis* aut *secundaria.* Laesa capsula inflammatur, turget, intumescit atque, compresso quod interest spatio, hactenus iridem attingit, ut cum hac coalescere possit. Dolores lancinantes nascuntur in medio oculo, caligoque, qua nec tenebrae a luce distingui possunt. Quodsi inspexeris oculum, pupilla est immobilis, quod velamentum lentis cum iride cohaeret: in ipsa pupilla conspiciuntur striae aut trabeculae albidae convexiusculae. Interdum tamen,

cum nondum penitus coaluerit utraque membrana, parum mobilior pupilla vel hac vel illac magis contrahitur, ut angulosus appareat ambitus. Cum diutius moratum est id vitium, velamentum illud cartilagineam acquirit indolem, quam Arnemannus observavit (*Magaz.* 1, 340).

Alia est forma, alia sedes acutae inflammationis, qua et lens et velamentum occupantur. Namque chemosis valida, pupillae contractione et doloribus immanibus juncta, interdum vel coecitatem omnino vel ruberrimum omnium rerum adspectum efficit. Simul solet conjunctiva varicosis vasis obtecta esse, bulbus ipse obdurescere et cornea magis prominere. Lentis crystallinae subesse inflammationem ex his divinaveris, confirmatur judicium curatione, quae manu fit: lens enim extracta cruenta est, sanguinis profusio sequitur e vasis uveae vel choroideae varicosis. Oriri autem hanc speciem interdum ex arthritide Pellierus de Quengsy, Acrelius et Kortumius docuerunt.

§. 216. *Continuatio.*

Suppurationem statuo subesse, si suffusio *mollis* aut *lactea* adest. Etenim subito nonnunquam oritur, e rheumatismis et repressis exanthematibus, aut etiam ex fulguris ictu (*Michaelis*: *in Richters bibl.* 6, 158). Inchoat doloribus vehementibus; interdum tamen et citra eos, utique in infantibus, quibus congenita esse potest. Caligo accedit, qua nec tenebras a luce solari discernere possunt: praesertim dum pronum est caput et lens pure

turgida antrorsum projicitur, ut iridi adhaerescat. Quodsi vero supinus jacet, relabitur iterum lens, et latera transmittunt lucis radios, ut paullulum minus caligent oculi. Ea enim est suppuratae lentis mobilitas, ut, processuum ciliarium potestate victa nexus etiam capsulae cum membrana hyaloidea tollatur, atque, non antrorsum duntaxat et postrorsum, sed versus latera etiam moveatur et quasi contremiscat, dum caput motitatur. Adspecta pupilla vel omnino candida est, vel flavescens, vel striis et trabeculis albidis insignita, quae mutant subinde locum, si oculum fricaveris aut caput concusseris. Pupulam immobilem esse, si prolapsa lens cum capsula iridem attingit, per se patet: propterea quoque nec crepusculo melius videre possunt homines quam mediis diebus.

Mora morbi mutatur ingenium. Vel enim absorbentium vasorum potestas adeo incitatur, ut colluvies ea purulenta revehatur, tota lens igitur consumatur, superstite sola capsula, unde vacuam hanc nonnulli (*Arneman*, *Pellier de Quengsy*) repererunt: vel subsidit spissior pars, tenuiore supernatante, unde inferior pars pupillae opacitatem majorem habere potest superiore.

Liquorem a Morgagnio dictum, puris collectione opacum fieri, Guerini observatione expertum habemus; simillima vero est ejus suffusionis facies suffusioni lentis ipsius purulentae: nec cognoscitur, nisi dum acu pupugeris velamentum lentis, quo facto aliquot guttulae liquoris lactei effluunt, ipseque visus restituitur.

§. 217. *Continuatio.*

Tandem ad frequentissimam veniendum est hujus morbi speciem, qua obdurescit ipsa lens. Hanc autem speciem nequaquam ita oriri e suppurata aut molli suffusione, ut maturescat haec, post Sam. Sharpium, omnium medicorum consensu, statuitur. Vidimus enim lentem emollitam et suppuratam per viginti et plures annos morari: vidimus etiam recentem lentis caliginem, jam ab obdurescente lente pendere. Plerumque autem oritur haec suffusionis species lente, citra praegressae inflammationis notas. Caligare incipit oculus, ut quasi nubecula observetur, quae non margines rerum visarum duntaxat ambit, sed totas omnino obfuscat. Nubecula haec indies crassior fit, ut etiam extrinsecus intuenti alii pateat: pone pupulam est nubecula cinerea aut lactea, medium locum plerumque tenens, marginibus adhuc atris et perlucentibus. Hinc initio crepusculum amant, cum pupula dilatata transmittit radios lucis per latera lentis integra: hinc et vitra ocularia convexa opitulari solent, cum rerum videndarum ambitum augeant, ut radii perlucentes margines lentis feriant. Pupilla interea satis mobilis est, ni forte retinae resolutio simul acciderit, quae compositio *glaucomatis* nomine venit. Ni hoc fuerit, caligo gradatim et multorum annorum spatio gliscit, ut tandem nec tenebrae a luce discernantur, nec crepusculo melius videatur. Color tunc solet lentis opacae ita mutari, ut aeri aut ferro polito similis sit.

Neque tamen sine exemplo est, sponte sua sanescere oculum, dum aucto vasorum absorbentium efficacia, sorbetur id, quod obduruit.

§. 218. *Continuatio.*

Caussae, quae suffusionis varia genera producunt, variae sunt. Lactea enim, quae dicitur et cruenta etiam, sequuntur inflammationes; hereditaria illa etiam est et labem totius corporis aut universales saltem noxas supponit. Namque e perspiratione suppressa, e repercussis exanthematibus, exsiccatis, ulceribus achoribusque, e scrofulosa diathesi, arthritide et syphilide suffusionem purulentam oriri, haud rarum est. Obdurescere autem lens potest, tum e solo senio, quo omnes partes obrigescunt, tum exercitatione oculorum nimia: qui enim diu noctuque legunt, scribunt, in aere figuras sculpunt, vel aliud opus, velut caelatum, intentis oculis perficiunt, huic vitio obnoxii sunt.

CAP. V.

DE ANGINIS.

A. Simplex et inflammatoria facies.

§. 219.

Anginae nomine venit inflammatio faucium et tonsillarum, pharyngis laryngisque: quae diversa loca nuper Swediauerus singularibus nominibus notavit: *antiaditidem* tonsillarum, *isthmitidem* faucium, *laryngitidem* laryngis inflammationem di-

cens. Equidem vero haud adeo magni ejusmodi nominum immutationem faciens, malim usitatis vocibus uti: id tamen statuens, anginae nomen confundi haudquaquam debere cum deglutitionis aut spirationis difficultatibus, quae ex aliis caussis nascuntur. *Angina* enim, quae *pectoris* dicitur, pariter releganda est ex hoc capite ac nervosa dicta aut spastica.

§. 220. *Continuatio.*

Itaque simplex angina, quae fauces occupat, interdum quoque laryngis tunicam mucosam, e rubore, tumore ardoreque et dolore pungente faucium cognoscitur. Vel alterutri lateri initio vel singulari duntaxat musculo infestus tumor, mox faucium pharyngisque partes omnes occupat. Hinc deglutitio difficilis vel plane impedita est et spasmis turbata aut tussi strangulante. Simul lingua solet tumere, immobilis reddi et saliva continua effluere. Quodsi larynx adfectus est, cum dolore summo vox fit stridula, pipiens; spiratio creberrima, anxia et suffocationem minitans. Propter spiritus difficultatem sanguis in capitis venis turgescit cum facie ruberrima et valde intumescente. Tumor externus colli levare solet interiorum partium inflammationem: casum vero magnum habet, si gracilescunt externae partes, tumore ab interna verso.

Ad haec accedere febris ardens solet, cum aestu universali, siccitate totius corporis, urina flammea pulsibusque plenis et fortibus. Spirituum

deglutitionisque difficultas et aridus ardor inquietudinem et jactationem adsiduam inferant: insomniis perpetuis accedit vesania: quibus symptomatibus et nervorum distensiones et jactura virium graviores fiunt, maxime cum larynx et spiritalis fistula occupantur.

§. 221. *Continuatio.*

Tum solet mors consequi, spiritibus penitus interceptis, aut gangraena inflammationem excipiente, aut impetu eo sanguinis versus capitis vasa, ut omnes encephali functiones penitus supprimantur. Sopores cum nervorum distensionibus et stertoribus exitium nunciare solent. Vertitur etiam interdum angina, male judicata, ad pulmones, unde vel brevi mors vel ulceratio diuturna existit (*Aph.* 5, 10).

Sanitati licet praestolari, si cocta exspuuntur, si foras vertuntur tumores et erysipelas, si sanguinis cursu e naribus existit, aut sudores etiam calidi et per totum corpus diffusi levaminis plurimum moliuntur. Cito autem haec resolutio ac intra primum fere septenarium exspectanda: alioquin facile aliquid ad alia organa nobilia abscedit.

§. 222. *Continuatio.*

Vulgares sunt hujus inflammationis caussae: quibus maxime adnumerandum est frigus corpore exceptum, praecipue in iis, qui vel collaribus amiculis nimis calidis teneritatem partium et sentiendi facultatem auxerunt, vel stasibus abdominalibus et

perspiratione cutanea impedita laborant. Praeterea popularis interdum est constitutio, anginis favens, quae vel anniversaria est et verno autumnalive tempore vicissitudines crebras temperiei adfert, vel stationaria etiam, nullique certo aëris vitio adscribenda.

Fortuito incitant fauces et laryngem innumerae res, quae inflammationum caussae putandae sunt, quorsum pertinent acria in aëre volitantia; exercitatio nimia partium clamando, cantando, vociferando; peregrina etiam et pungentia deglutita, ut acus, piscium aristae etc.

Denique solet abscedere in has partes, si quid male efformatum et terminatum est in cute aut visceribus; variolas igitur, morbillos, scabiem, tum pulmonum inflammationem et phthisin, arthritidem etiam et syphilidem excipere solet angina, si illa mala alias partes in consensum trahunt.

B. Angina parotidea et tonsillaris.

§. 223.

Glandulas faucibus adsitas praecipue interdum infestat angina, *parotidis* et *antiaditis* Swediauero dicta, populariter nonnunquam grassans aut terris udis familiaris, eoque maxime anceps, quod facile aliquid in nobilia organa abscedere potest.

Infantibus et pubescentibus infesta aegritudo catarrhalis febris faciem simulat. Horret initio aeger, corpusque fessum, tractum quasique laceratum queritur: dolorem maxime obtusum mandibu-

lae et tonsillarum, cum rigiditate maxillae et tumore glandularum, quae juxta sunt. Haec etiam rubescunt velut erysipelate, quod externas partes quoque corripere solet. Alterutra plerumque glandula parotis, maxime sinistra, occupantur, interdum utraque. Deglutitio et loquela impeditur, saliva vel profunditur, vel dum inflammatio valida est, omnino deficit. Febris per quatriduum moratur, tum solvenda excreatis coctis humoribus et sudore per totum corpus diffuso. Non rara porro est suppuratio vel parotidis vel tonsillarum, ea tamen, quae citra collectionem puris intra caveam glandularum solam transsudationem complectitur.

Quae si non contingunt, si sudor deest et tumor repente subsidit, abscedere humor in scrotum aut in verendas mulierum partes, aut in mammas, in pectus etiam et caput solet. Praesagitur ea mutatio febre denuo excitata, frigore et aestu sequente. Tum testis ejus lateris dolenter tumet, vel totum scrotum inflatur, ut syphilidis infectio metuatur. Resolvitur tamen et is tumor intra aliquot dies, vel in ulcus abit, testes nonnunquam destructurum. Observatum quoque est, protinus ut testis tumor subsederat, subito metastasin versus caput existere, inquietudine ingenti, vigiliis continuis, deliriis, vomitibus porraceis et nervorum distensionibus accedentibus. Subito exstinguitur aeger capitis inflammationibus in gangraenam abeuntibus. Aeque periculosum est, si pectus petitur; quod ex angoribus summis, doloribus pectoris, tus-

si violenta et sputis aquosis vel purulentis cognoscitur. Interimere etiam haec metastatica pneumonia consuescit.

Singulare est, hanc aegritudinem haud facile recurrere. Obnoxii iidem sunt, qui vel arthritide vel syphilide conflictantur: ex hydrargyri incauto usu frequens.

C. Angina membranacea.

§. 224.

Inflammationem tunicae mucosae, et laryngem et fistulam spiritalem obvestientis, quae vel lymphae plasticae transsudationem vel constrictionem spasticam molitur, eo nomine appellamus. Frequens nostris temporibus malum, inepte vaccini exanthematibus insertioni tributum, ante annum 1746, cum Martinus Ghisi popularem eam observaret, raro animadversa. Etenim κυνάγχη Hippocratico auctori dicta, quae strangulet aegrum (*De morb. lib* 3. p. 490) ad quamvis aliam letalem anginam pariter trahi potest ac ad hunc morbum. Quae e Christ. Benneto et Nic. Tulpio adlegantur exempla (*Hist. mea med.* 5, 442) membranam notant praeternaturalem in fistula spiritali inventam, sed minime peculiare hoc morbi genus signant.

Infantibus praeprimis infestus est morbus, et maxime maribus, propterea quod larynx minus evolutus, frigido aëri minus adsuetae sunt partes et major lymphae plasticae copia, quam in adultis.

Neque tamen rarum est, puellas, quae jam adoleverunt ipsosque, licet raro, viros huic morbo obnoxios esse.

§. 225. *Continuatio.*

Initium morbi fucum levitatis ac benignitatis facere solet. Catarrhi enim aut anginae vulgaris faciem prae se fert. Raucitas palmarium sistit symptoma cum tussi et coryza; doloribus etiam faucium et fistulae spiritalis, febreque modo ardente, et pulsibus concitatis ac exilibus, modo satis inconspicua, ut et deficere eam omnino Heimius, eximius observator. statuerit. Dolores laryngis et fistulae spiritalis post pastum et cum caput torquetur, ingravescunt: etiamsi deglutitio haud valde impedita sit, angorem tamen infantes sentire et spirationis impedimenta faciles percipies vel ex eo, quod expavescant perpetuo (ἀναΐσσει δαιμινὰ *Hipp.*) per somnum et manibus fauces tangant: Nocturnis autem utique accessionibus gliscit morbus: diurnis tamen ludis et occupationibus per primos dies vocant. Dum ingravescit vesperi aut noctu morbus, tumor existit ad utrumque laryngis latus, auctus dum anguntur aegri: inflantur etiam colli glandulae et ipsa facies. Tonsillae muco tenaci obducuntur, lingua est sordida: facies pustulis vel exanthemate fugaci vel erysipelate tegitur.

§. 226. *Continuatio.*

Secundo aut tertio die peculiarem induit formam aegritudo. Angores et pectoris oppressiones ingravescunt, utique dum erigitur aeger aut sedet, levantur dum supinus cubat. Maxima tormenta, quae spiritum intercipere minitantur, caput retorqueri, collum obstipum esse aut obrigescere jubent: prae angoribus contrectant pueri collum et laryngem, ad cujus latera tumor insignis surgit, digitos in fauces intromittunt. Vociferantur, ejulantur, voce mirum in modum mutata: stridula enim plerumque est et acuta, cum pullorum voce pipiente comparanda rarius adeo rauca fit et clangosa, ut boni observatores similem existiment sui mactatae aut canis latrantis voci. Id vocis vitium continuum est, et si quae remissiones occurrunt, quod raro contingit, tamen ex voce illa morbum hunc adesse divinaveris. Tussis etiam arida, clangosa, strangulationis metum injiciens, per remissiones moratur. In accessionibus motus cordis et arteriarum necesse est magnopere pervertantur. Palpitatio cordis violenta, tremores illius et arteriarum, intermissio etiam motuum, turgores venarum, maxime circa collum et faciem, summe anceps esse malum notant.

§. 227. *Continuatio.*

Praecipitatur aeger vel maturius vel serius, raro post undecimum diem. Exitium autem sequitur vel sola strangulatione, ut constrictione spastica

laryngis spiritum omnino interceptum esse existimes, vel, quae iidem caussae tribuenda est, apoplexia, vel resolutione etiam et sphacelo partium adfectarum: quo ultimo casu quies quidem consequitur, dolor subito silet, sed spiratio lentior fit, cordis arteriarumque motus sensim cessant.

Vulgatissima autem mortis species haec est. Tussis pervicax et clangosa solet aliquid educere, quod nec pituita est nec mucus, sed lympha in membranas aut polyporum formam abiens. Quae dum vias aëriferas, praecipue glottidem occludunt, necesse est, spiritu intercepto exitium sequatur. Contingit id in tenerioribus infantibus, maxime dum irrita praecesserint conamina, ejiciendi eam lympham, dum tumet collum et regio submaxillaris, dum venis turgidissimis strangulationis metus existit.

§. 228. *Continuatio.*

Convalescere potest aeger, dum matura accidit lymphae illius plasticae ejectio per tussim: simul per alvum simile aliquid aut foetidi etiam excernitur. Namque saluti est, membranulas illas inter tussim solvi in pituitam, quod e fragore singulari intra loca adfecta et e deglutitione sequente conjectura consequimur: quo facto potest per alvum secedere. Vidimus etiam vomitu pituitam hanc salubriter ejici, sudoribus totum corpus perfundi, erysipelate accedente, febrem semet remittere, eoque modo vocem, licet serius, ad naturalem redire indolem. In convalescentibus tamen recidivas fre-

quentiores, easque spasticas, observare licet et fistulam spiritalem adeo torpidam, ut ad continuam pituitae exscreationem instinguatur.

Rarius contingit diuturna ejus mali forma, quae catarrhos sequens et rheumatismos, tussim infert aridam doloresque laryngis atrocis, cum voce stridula, sed citra ullum febris vestigium. Per circuitus redit, asthmati Millariano simillima.

§. 229. *Continuatio.*

Cadavera secta laryngem fistulamque spiritalem proxime adfici probant. Externus cadaveris adspectus strangulatorum similis est: oculi enim prominent, venae valde turgent, facies livet aut nigrescit: oris ambitus et fauces vel inflammationis speciem prae se ferunt vel muco tenaci obductae sunt. Larynx tumidus est et inflammatus: ventriculi ejus et glottis ipsaque fistula spiritalis ut plurimum membranis aut caseosa polyposaque massa, quae ramos etiam format in bronchia profusos ita repleta, ut inter membranam hanc morbosam et tunicam mucosam fistulae latex abundet, quem Homius cum pure comparavit, quo quidem humore coalitus membranae cum partibus subjacentibus impeditur. Laryngi tamen et glottidi adeo firmiter adhaerere consuescit ea membrana, ut scalpello solvi debeat. Membrana ipsa nequaquam cellulosa est, sed aliorum coagulorum lymphaticorum more (*Path. gen.* §. 91). vel fibrosam habet fabricam vel nullam omnino peculiarem. Interdum omnes fistulae rami iis polyposis coagulis oppleti erant:

varius, Stieglitzio et Autenriethio testibus, nulla omnino praesto erant, sed praeter albidi laticis guttulas aliquot stillantes arida fere tunica mucosa, ubi mors potius e spasmis aut nervorum resolutionibus quam ex intercepto per coagula illa spiritu consecuta esse videbatur. Quod superest, pulmones vel sani sunt, vel cruore livido farcti atque jecinoris ad instar duri. Vena cava, ejusque saccus et atria cordis cruore venoso, nigriusculo scatent aut similibus polyposis concrementis.

§. 230. *Continuatio.*

Ingenium ejus morbi habeo manifesto inflammatorium, cum symptomata omnia, ipseque exitus, et praesidia artis tutiora id probare videantur: haud refragante exitu spastico, quippe qui satis frequenter sequitur vasorum resolutionem, ut exempla tetani vulnera et gangraenam excipientis, ut ipsius gangraena etiam symptomata supra (§. 182. 183) adlata veri reddunt simile.

Interest igitur inter hanc et alias inflammationes easdem partes adgredientes id potissimum, quod haec proclivitatem habeat in transsudationem eam abeundi. Differt ab asthmate Millari, quod hoc intercapedines formet, nullos habeat adjunctos dolores, nulla inflammationis symptomata.

Popularem semper esse morbum, Olbersius Bremensis negat, licet satis vulgaria sint exempla, tum pluvio tempori, tum paludosis regionibus et inundatis, tum maritimis oris satis familia-

rem esse. Hinc et aëri hydrogeneo tribuerunt, cui vero refragatur coagulatio lymphae oxygene potius affecta.

D. Angina gangraenosa.

§. 231.

Alia est popularis pariterque periculosa anginae forma, quae celeriter gangraena terminari solet. Quanquam non defuerunt, qui e Marci Antonii Alaymi Panormitani inde temporibus (1625) ulcera syriaca vel aegyptiaca, quorum Aretaeus (*Causs. acut.* 1. 9) meminit, huc trahere vellent, equidem tamen, desiderans peculiaria hujus morbi symptomata in veterum monimentis, aphthas potius arbitror Aretaei ulcera: primam autem hujus morbi epidemiam Neapoli et Compluti 1610 et 1620 invenio: ex eo inde tempore 1747 — 1751 in Anglia, Italia et Gallia populariter observata fuit (*Hist. mea med.* 5, 426 sq.) Scarlatinae quidem adfinis, cum ea sociata incedere solet, tamen per se etiam grassans.

§. 232. *Continuatio.*

Citissimus est morbi decursus: auguria plerumque pessima ex initio inde formare licet. Incipit febre haud adeo valida, sed jactura virium, horripilationibus et vertiginibus crebris, tremoribus totius corporis, temulentia capitis et angoribus perpetuis: pulsibus etiam exilibus, irregularibus et infirmis. Simul dolor faucium et tonsilla-

rum cum calore acri et difficili deglutitione, cum sensu, quasi vulneratae aut ulceratae essent partes, et sapore putrido. Inspectae partes repraesentant erysipelas; facies etiam inflata est, oculi quasi cruenti, lacrimosi; lingua humida, radice fusca, sordida. Sitis non satis valida est, neque per aestum validum ingravescit, qui vesperi augetur, angores et cordis palpitationes cum horrorum vicissitudinibus et pulsu semper depresso adfert. Vox interea mutatur, rauca fit et clangosa: tussis excitatur arida pariterque clangosa. Vomitus accedere solet irritus et alvi dejectio infirmans. Urina protinus ab exordio serosa et pallida, dein biliosa fit et crocea.

§. 233 *Continuatio.*

Quae dum per diem unum aut alterum contigerint, tonsillarum facies mox ita mutatur, ut macula alba notentur, margine rubro aut livido cincta, ut os odorem spiret tetrum, ut gustatus semper magis in putredinem vergat. Collum quamvis haud tumescat cum summa deglutiendi difficultate, solet tamen die altero aut tertio erysipelas accedere in pectore et brachiis, sive maculae morbillos, petechias aut miliare exanthema referentes. Vomitus quanquam quiescat et alvus sistatur, vires tamen magis deficere solent, pulsibus *μειούροις* aut *σκωληκίζουσιν*. Sanguis forte e vena detractus sero abundat flavido, cruorem habet gelatinosum et viscidum, quandoque tamen crustam etiam phlogisticam. Aeger subinde die secundo jam aut tertio

soporatur, aut tacite delirat: dum ad se redit aut expergiscitur, immanes angores eum torquent et strangulatio pectoris ac colli. Quod palmarium symptoma nomini *Garrotillo*, quo hispani Franc. Perez Cascales et Jo. Alfonsus Fontecha, et morbi *strangulatorii*, quo Aëtius Cletus Signini, Romanus, saeculo XVII. aegritudinem insignierunt, occasionem praebuit.

Maculae tonsillarum vel decidunt sponte vel dum detrahuntur, ichorem stillant foetidum tetrum, qui quaquaversum profusus ulcera maligni moris molitur: his palatum molle, uvula, ipsaque lingua obsidetur, saniem profundentibus, escharas concipientibus et nigrescentibus. Omnis partium adfectarum superficies in saniem cineream tetram solvitur, quae, dum in conchas narium stillat, sternutationem, sanguinis fluxum et ichorum; dum in laryngem venit, tussim strangulatoriam et screatum ichorum; dum deglutitur, ulcerationem oesophagi, ventriculi et intestinorum aut gangraenam, cum vomitibus et alvi fluxibus foetidissimis, saniosis, meteorismum etiam et tenesmum producere solet.

§. 234. *Continuatio.*

Haec quidem symptomata diu morari nequeunt, cum virium jactura, destructio partium et pectoris strangulatio pessima quaeque ominentur. Maculae sphacelum concipientes utique exitium portendunt, quod consequitur, sanguine et sanie e naribus currente, dolore repente silente, voce sublata, pulsibus fere intermittentibus, oculorum

acie penitus perdita, facie pallida et Hippocratica, accedentibus singultibus et nervorum distensionibus. Interdum mors instat: cum e soporibus, stuporibus et dementia ad se redeuntes aegri angoribus liberantur, vocem et loquelam recuperant, sed mox anima defecti nervorum iterum distensionibus enecantur. Rarius solet parotidum tumor surgere, qui in leucophlegmatiam totius corporis abit, nil boni praesagientem.

Rarissime salus exspectanda, dum primis diebus, maculis tonsillarum nondum ichorosis, urina copiosa mittitur, in qua, quod subsidit, farinam, aemulatur, dum erysipelas statis temporibus desquamatur, dum saliva currit, pulsibus interea magis elevatis, regularibus, strangulatione sensim minuta oculi acie restituta et cute sudoribus calidis perfusa. Neque tamen ex toto tutus est, qui convalescit: namque pulmonum morbi aut ulcera oris sinuosa frequenter supersunt.

§. 235. *Continuatio.*

Cadavera secta sphacelum partium adfectarum, laryngis, bronchiorum, oesophagi, ventriculi, intestinorum, pulmonum ipsiusque cerebri exhibent.

Nascitur autem e paludoso, pluvio aëre, quem regnasse, ubicunque malum illud grassaretur, testantur auctores. Endemicum esse in archipelagi insulis Grantius et Tournefortius contendunt. Contagio propagari credibile est ob summam humorum corruptionem.

E. Successiones anginae.

a. *Ulcera partium adfectarum.*

§. 236.

Non rarum est, vel simplicem anginam vel parotideam ad suppurationem spectare, quae cito prorumpit, pure per os excreto vel per glottidem illabente et suffocationem minante.

Neque rara sunt glandulae thyreoideae ulcera vel duri tumores, anginam interdum leviorem, quae pharyngem solum adfecerat, excipientes. Quae quidem successio e communione vasorum absorbentium utriusque organi exponenda est. Tumor glandulae hujus extrinsecus manifestus, frigido aëre et vociferatione augetur, subsidit dum incalescit aeger et sudat: ubi gravior est, voci officit ipsamque deglutiendi facultatem ita impedit, ut ab anteriore parte oesophagum comprimi sentiatur. Interea dolere solet tumor et dum pus gignitur, horrere, quo facto per tussim violentam vel rumpitur abscessus, vel pus resorbetur. Arteriarum thyreoidearum lumen pressione tollitur, venae autem jugulares hactenus turgescunt ut et apoplexiam observaverit ex hac caussa Hallerus (*Opusc. min. III.* p. 288).

In ipso larynge ulcuscula gignuntur, maxime apud nautas et borealium marium accolas: visa etiam sunt post catarrhum epidemicum (§. 59). Cum doloribus ejus partis raucitas nascebatur vocis, aphonia, deglutitio difficilis atque ipsa strangulatio, ni tussi vehementi sanies ejiceretur, Flor-

manus Lundinensis vidit in nautis ex ea caussa diuturnam raucitatem, dysphagiam et spiritus anxios spasmisque interceptos (*Samml. für prakt. aerzte*, XVI. 467.).

Ulcera oesophagi diuturnum et pulsatorium cient in ea parte dolorem, insigniter auctum, et offa vorata partem dolentem attingit, horrores etiam inde surgentes, dein regurgitationem ciborum, qui nondum penitus descenderunt, cum sanie et salivae copia. Nonnunquam, si superior ulceris sedes est, fistulam spiritalem a posteriore parte comprimit, ut aegerrime spiritus ducantur, vox rauca fiat et denique deficiat. Vicinas insuper partes ulcus arrodere consuescit, ut spiritalem fistulam colluvie purulenta oppleat, aegrumque suffocet (*Baillie. Anat. des krankh. Baues*, 49.). Aortam denique posse exedi iis ulceribus Sandifortii et Doeverenii observationibus compertum est. Repentinam autem mortem eam labem sequi necesse est.

b. *Durities partium.*

§. 237.

Praeter parotidum tonsillarumque scirrhos, anginam excipientes, praeter glandulam thyreoideam indurescentem, solent etiam glandulae dorsales aut Vesalianae id vitium contrahere, quod, apud nostrates rarum, in Belgicis provinciis, forte ob paludosum aërem et spirituosorum potuum abusum frequentius, cognitu perdifficile est. Diuturna

et sensim aucta deglutiendi difficultas sine dolore est: sentit homo oesophagum a postica parte comprimi, ut offa quidem detrudi possit, sed intentis simul musculis colli brachiorumque. Inter scapulas et per dorsi spinam obstaculum augetur, dum perfrigescit; minuitur perspiratione aucta adhibitisque artis praesidiis, quae resolvere ac discutere glandularum tumores valent. Quod nisi perpetratur, lente increscit malum, magis magisque impedita deglutiendi facultate. Tandem offae omnes solidiusculae rejiciuntur cum muco et saliva, corpus emaciatur, miserrimeque aegritudo trahit, donec mors ex tabe accedat (*Bleuland: de diffic. alimentorum depulsione, LB.* 1780.). Ad hanc aegritudinem accedere posse pararthrema vertebrarum colli, alibi jam monui (*Path. gen.* §. 215.)

Ipse etiam oesophagus scirrhosus fit aut stenochoriam aliqua parte patitur, quod vitium anginas sequi utplurimum solet. Lentissime progreditur morbus, interdum per totam vitam ita moratur, ut deglutitio semper difficilis sit, neutiquam vero penitus intercipiatur. Offa vorata aut potus etiam locum quemdam attingens, eum non sine valido nisu transit, neque tamen compressionem eam aeger sentit, quam glandulae durae caussantur. Necesse est, vel musculos valide intendat, vel manu mulceat collo offamque detrudat, quo facto non sine strepitu delabitur. Ubi increvit morbus, ne hoc quidem fieri potest, sed simul ac sumta est offa, iterum retroït, ut nisu quodam, quem vomitui similem habuerit, illico ejiciatur sequente simul

muco aut latice, nonnunquam corrupto et nigrescente (*Carrere: in Lindemanus prakt. abhandl. aus den schriften d. medic. Gesellsch. zu Paris, II. 22.*). Qui vomitus si pergunt, si ne ullus quidem cibus sumi aut retineri potest, necesse est, macies accedat, quae consumere vitam solet.

CAP. VI.

DE PECTORIS INFLAMMATIONIBUS.

A. Pulmonum inflammatio simplex et vulgaris.

§. 238.

Vulgatissimum licet morbum, vexatissimum tamen etiam adgredior, cujus definitio et notae characteristicae a pristinis inde temporibus in contentione fuerunt. Antiquissimus ille auctor, cujus librum (*De locis in homine* p. 414.) in Hippocraticis legimus, si uterque pulmo inflammatus fuerit, *peripneumoniam*, si alteruter, *pleuritidem* vocat. Diocles vero Carystius primus pleuritidis sedem in pleura, peripneumoniae in pulmonibus ipsis quaesivit (*Cael. Aurel.: causs. acut.* 2. 16.): quem sequuti sunt Erasistratus et Asclepiades, Praxagoras vero Cous ita distinxit utrumque morbum, ut pneumoniam partes pulmonum occupare statueret, quae spinae sint contiguae, pleuritidem vero totum pulmonum ambitum (*ib.* c. 28.) Asclepiades etiam bene posuit in peripneumonia eas pulmonis partes pati, quae fistulae spiritali adhaerescant, bronchialia nimirum vasa, in pleuritide vero vasa vel pleu-

rae vel quae e corde pulmones petant. Antiquis his auctoribus praeeuntibus omnis postera aetas in diversas et sibi contrarias abiit sententias, ut modo sede, modo gradu differre utrumque morbum contenderet. Nos vero Dioclis Carystii sententiam amplectimur, quam et cadaverum sectionibus et ipsa morbi historia firmatam videmus: pleura enim, membrana serosa, haud facile partium, quae juxta sunt, adfectus participat (*Phys.* §. 22). Hinc et seorsim ejus inflammationem exponemus.

§. 239. *Continuatio.*

Pulmonum igitur inflammatio hanc habet vulgatissimam et simplicem formam. Exorditur rigore, inquietudine, tum aestu et dolore fixo pungente, alterutrius lateris, saepius tamen dextri, inter sextam et septimam costam vel superius etiam ad jugulum; aucto semper, dum spiritus ducitur, paullo mitiori, dum respiratur. Accedit spiritus difficultas, spiratio crebra, aestuosa, cum anxietate gravissima, praesertim sub sterno et dum aeger in adverso sive sano latere cubat. Thoracis latus, quod dolet, haud tantopere, spiritu ducto, panditur, quam sanum: ideo etiam musculi abdominales ejus lateris plus intenduntur. Tussis aegrum torquet, initio sicca aut parum cruenta, dein humidior, ut mucus educatur, post plurimos nisus, striis sanguineis tinctus. Pulsus initio creberrimi, vel durissimi, dum bronchiales arteriae ex aorta natae magis adfectae cum aorta tensionem communicant, vel molliores etiam, dum vasa pulmonum

propria laborant, quorum adfectionem aorta haud tantopere participat. Quodsi sanguis e vena mittitur, floridus est, facileque secedit in crustam phlogisticam tenacem, albam. Sitis praeterea valida, capitis dolores atroces, continui; oculi inflammati; lingua pura et rubra; urina flammea, in qua nil subsidit; totum corpus undequaque rubescit et turget.

§. 240. *Continuatio.*

Quae quidem symptomata vel sine ulla remissione per septenarium dierum numerum pergunt, vel adeo per circuitus semet remittunt, ut typum tertianarium animadvertere possis. Rarius tamen hoc in simplici hac forma contingit. Dum ingravescit morbus, dolor nonnunquam locum mutat, ut, qui ad alterum jugulum sederet, jam utriusque regionem occupet, aut qui ante pungens esset, jam obtusus fiat, totumque pectus corripiat. Id ita nonnulli, haud sine jure, explicarunt, ut ad tensa pleurae ligamenta, quibus pulmones variis partibus nectuntur, respicerent, dum dolor pungens esset, ad inflammatum vero totius organi ambitum, dum obtusus fieret lateque per totum pectus vagaretur (1). Quod dum accidit, neutri

---

(1) *Τῶν περιπλευμονιῶν αἱ ἐκ πλευριτικοῦ μεταστάσαι, τῶν ἐξ ἀρχῆς γενομένων ἀσφαλέστεραι* Coac. 397. Cui contraria et verior sententia. *Ἐπὶ πλευρίτιδι περιπλευμονίη, κακόν.* Aph. 7, 12. Hinc in priori loco vel

etiam lateri incumbere aeger potest, sed vel supinus cubat, vel semierectus sedet: propter difficillimum spiritum, qui crebrius, dolentiusque ducitur, quo magis gliscit aegritudo. Tum solent et thoracis musculi ne tantillum quidem agere, sed soli diaphragmati aut musculis abdominalibus commissum est id officium. Totum adeo pectus implent pulmones, ut visi sint spatia inter costas implere et prominere, depressis costis. Pulsus eo crebriores fiunt et fere molliores, quo gravior est morbus: febris flagrantissima cum vigiliis perpetuis, sensuum hallucinationibus et ipsa insania. Tussis augetur indies, ut interdum quemvis conatum, spiritus ducendi, comitetur: magnum casum habet, si quod tussi excreatur, dolorem non levat (*Coac.* 393. 394. *Praenot.* 98), aut si semper sicca manet tussis (1), aut si ἄκρητον (sincerum) est, quod ejicitur. Prava enim sunt sputa mere flava, aut cruenta, aut nigrescentia etiam *Coac.* 390). Melius agitur cum iis, qui maturius expuunt flava cum sanguine mixta, alvo urinaque simul largius missis, maxime si dolores sputis levantur.

Interdum adjunguntur symptomata vel biliosa vel gastrica, jecinore et ventriculo in consensum tractis. Lingua enim sordet et flavescit, praecor-

---

ἀκροσφαλέστεραι legendum, vel alius significatus ἀσφαλεστέρη νούσῳ substituendus, quod nimirum sit σφάλλεσθαι, i. e. *converti nescius.* Cf. Stoll. *rat. med.* vol. VII. p. 185.

(1) Ξηραὶ πλευρίτιδες ἄπτυστοι. Hipp: *de morb.* III. 493.

dia opplentur, fastidiant cibos, dolores sentiunt graviores post quamvis spirationem, vomituriunt, imo evomunt biliosa, alvo cita exercentur, quod anceps esse consuescit (*Aph.* 6, 16). Circumspectissime vero haec symptomata consideranda sunt, ne, quod vehementia simplicis morbi molitur, pro compositione cum febre biliosa habeatur. Etenim haec, quae recensui, symptomata, haud statim ab initio praesto sunt, sed ἐπιγίνονται (succedunt): ideoque nec morbi naturam nec medelam mutare possunt.

B. Exitus.

§. 241.

Mortem consequi haud rarum est, quamlibet sphacelus pulmones nequaquam corripere soleat, nisi compositio morbi adfuerit (§. 185). Letalis autem fit aegritudo, si omnis omnino pulmonum functio supprimitur, aut si aliquid ad cerebrum abscedit. Auguria mortis petenda tum ex ingravescente celeriter spirituum difficultate, tum e sputorum suppressione cum tussi violentissima, tum ex aestu flagrantissimo internarum partium cum pulsibus concitatis, exilibus et rhythmum nullum servantibus. Dum plurimus ex irrito exscreandi conatu strepitus in pectore auditur, dum neutiquam thorax inter spirandum ampliatur, dum dolores increscunt indies per tussim, dum lingua asperatur et pustula livida obsidetur (1), dum uri-

---

(1) Πομφόλυγες ὑποπελιδναὶ ἐν γλώσσῃ. Hipp: *de morb.* III. 494.

na turbida fit et lutosa aut plane mictio intercipitur, dum alvus funditur, dum vires penitus pessumdantur, pessima quaeque ominari licet. Strangulati morientur aegri, eoque modo, quem in βλητοῖς veteris observarunt (1).

Neque rara est mors e phrenitide, ubi aliquid ad encephalum abscedit. Id praeprimis accidit iis, qui insania correpti a sputis biliosis repente deficerentur (2). Tum pectoris dolores subito cessant, aegerque furore cum nervorum distensionibus tamdiu agitatur, donec apoplexia accedat.

§. 242. *Continuatio.*

Mortuorum cadavera nonnunquam eorum similia sunt, quae fulgure icta sunt: lividum enim latus, lividae etiam per corpus maculae frequentes sunt (3). Apertus thorax ostendit pleuram cum pulmonibus undequaque coalitam, incrassatam, vasculis novis perreptatam, pulmones ipsos sanguine adeo farctos, ut vesiculae omnes effuso cruore scaterent. Singularis est in hoc pulmonum coalitu azygae venae amplitudo, qua cursus sanguinis aliquantum servatus fuisse videtur (*Testa: von den krankh. des herzens*, 58). Interdum tamen pleu-

(1) Hipp: *vict. acut.* 386. De loc. in hom. 411. Coac. 401.

(2) Πλευροῦ ἄλγημα ἐπὶ πτύσεσι χολώδεσιν ἀλόγως ἀφανιστὲν, ἐξίστανται. Praedict. I. 97.

(3) Hipp: *vict: acut.* 386.

ra omnino integra est, etiamsi pulmones atro sanguine repleti invenirentur: simul tamen sinus venosi, qui juxta cor sunt, atro cruore turgidi, cordisque ventriculi eodem cruore pleni vel polyposis concrementis obsessi sunt. Ubi furibundi exstincti erant aegri, meninges etiam inflammatae et sphacelo correptae observabantur.

§. 243. *Continuatio.*

Salutis spes potissimum e resolutione concipienda est, quae sequutura est, si tussi haud validissima ejiciuntur sputa cocta, albo-flavescentia, striis sanguineis mixta; si his dolores levantur et spiritus difficultas; si febris sese remittit cum urina copiosa, e qua, quod subsidit, nebulosum est purulentum et leve; si cum lingua humida cutis etiam madet et sudoribus perfunditur calidis, recreantibus. Haec omnia primi septenarii fine contingunt, maxime si sanguis e naribus stillat, si menstrua aut haemorrhoidum fluxus interceptus restituuntur.

Ad haec salutis auguria accedere solent exanthemata pustulosa aut scabiosa ad oris angulos, abscessus etiam ad aures seu crura, qui si cum aliis criticis phaenomenis persistunt, neque cito subsidunt, securitatem pollicentur. Si vero evanescunt et retro pelluntur, sputo etiam intercepto, abscedere aliquid iterum ad encephalum et repente extingui solet aeger (*Praenot.* 111-116).

Cave tamen, ne intra certorum dierum limites compellas salutis spem ex hac resolutione con-

cipiendam: siquidem et sero contigere haec et lente potest, dummodo vires suffecerint, nec ad suppurationem jam aut alias successiones spectaverit morbus.

§. 244. *Continuatio.*

Frequentissimi sunt abscessus pulmonum, quos *vomicas* vocant, majorem certe casum habentes quam resolutio, neque tamen pessimi ominis, nisi in ulcerationem et destructionem pulmonum vertantur. Quae quomodo auguranda sit successio, quomodo cognoscenda, nostri est officii proponere. Itaque protinus est mora morbi consideranda et signorum defectus, quae resolutionem notant. Quodsi valetudo in alterum septenarium porrigitur, si febris accessiones formare incipit et decessiones; si dolores haud penitus silent, nec locum mutant, sed pulsatorii fiunt; si sputa cruda sunt, salsa, dulcia, aquosa (1) aut cruenta; si horrores e parte adfecta prorepunt; si ex ipsa parte angor cum stupore totum pectus ipsaque brachia occupante nascitur; si rubor faciei in genis limitatur, utique in gena lateris adfecti; si urina ante flammea, jam turbida fit, et farinae aut polentae simile aliquid demittit; si tussit continuo aeger, nec aliquid salubriter exscreat; si alterutri lateri incumbere nequit; si denique, quoties pranserit aut coenaverit, ingra-

---

(1) Οἱ μέλλοντες ἔμπυοι γίνεσθαι, πτύουσιν τὸ μὲν πρῶτον ἁλμυρὸν, εἶτα γλυκύτερον. Coac. 403.

vescunt dolores, angores et aestus volarum plantarumque cum pulsibus duris, concitatis, etiam per sudores manentibus; si haec omnia contingunt, ominari abscessum licet.

§. 245. *Continuatio.*

Saccum formare solet abscessus, dum vomica dicitur, cujus parietes e velamento pulmonum, sive etiam e nova membrana finguntur: eoque modo cavetur a noxis, quae pulmonum labem sequi necesse est. Diu tolerari potest ea vomica, sine aliis molestiis, ac tussi continua arida, febricula levi, doloreque obtuso ejus loci, quem occupat. Dextri autem pulmonis partem superiorem et posteriorem obsidere ejusmodi vomica consuescit: quem locum cum ipse aeger, dolore horroreque monitus, indicat, tum proditur etiam decubitu faciliori in eo latere, genae alterutrius rubore, sonitu obtusiori, quem percussum latus edit. Dicitur insuper panniculus humectatus, qui ii lateri imponitur, citius arescere, quam dum alteri lateri imponitur. Diutius persistens vomica cum pleura ibidem coalescere atque vel sola pressione in nervos, plexuum brachialium adfectionem producere solet, ut brachia stupescant et resolvantur: vel, dum sputa viscida et salsuginosa ejiciuntur, dolores nascuntur rodentes, vires decrescunt, timendum est, ne pulmones ipsi arrodantur et exedantur.

Salubriter tamen rumpitur vomica, motibus corporis, tussi, screatu, vociferatione, cursu, risu aut aliis id genus nisibus. Quo facto oritur subito

sensus rupti alicujus vasis in pectore, oppletionis et ponderis, quem subitanea virium defectio et animi deliquia excipiunt.

§. 246. *Continuatio.*

Quod dum contingit, maximi refert scire, quorsum pus ejiciatur. Saluti potissimum est, si a bronchiis receptum, in fistulam spiritalem et per eam effertur: quod dum sine negotio fit, si pus album est, odoris expers aut striis sanguineis mixtum, si levamen sequitur, oppressio pectoris ex toto quiescit et febris silet, tuto convalescet aeger (*Coac.* 402). Quodsi vero contraria his contingunt, si pus praecipue lividum fuerit aut ex albo virescens, salsum aut spumans, si alvus delicuerit, si urina turbatur, et pectus etiam magis angitur, si axillarum glandulae tumescunt et brachia stupent, metus existit, pulmones ulceratum iri.

Haud raro vomica rupta pus omne in bronchia recipi nescium, inundat pulmones, ut subito spiritu intercepto aeger stranguletur. Interdum ita rumpitur vomica, ut pus extus profusum spatium impleat, quod inter pleuram et pulmones est, unde *empyema* oritur. Solet autem fluctuans tumor oriri inter duas costas, quo rupto cum pure effuso aër etiam exit: mox corrumpitur pus, in saniem vertitur, quae costas exest: tandem in maciem aegritudo trahitur. Pulmonum ipsa labes, ulcerationem excipiens, in ulterioribus tractabitur.

§. 247. *Continuatio.*

Non raro obdurescunt pulmonum glandulae aut bronchiales post inflammationem. Quod ubi consequitur, febris cessat cum inflammationis symptomatibus: supersunt dolores fugaces pungentes per pectoris partem peculiarem, ponderis sensus, anxietatis et stuporis per alterutrum brachium. Nequit aeger alterutri incumbere lateri, tussi vexatur arida, aut qua ejicitur mucus tenuis albidus, granulis solidioribus mixtus, sive etiam spumosus latex. Spirandi difficultas gravis est, nec vulgaribus cedit praesidiis: pulsus semper duri et irregulares: postremo et hae glandulae obdurescentes in ulcerationem abeunt tabem adferentes. Rara est Portalii (*Cours d'anat. medic.* 5, 70) observatio, cum duritie pulmonum volumen adeo imminutum esse, ut vel dimidiam vel quartam etiam partem sanorum facerent.

Tandem rarum non est, peripneumoniam in colluviem pulmonum serosam abire, quae vel proprio sacco continetur, vel intra pleuram est et pulmonum velamentum, vel etiam in ipsa pulmonum substantia colligitur. Interest haec praenosse e cessante febre, silentibus doloribus et aestu: superstitibus tamen pectoris oppressione, dyspnoea et suffocationis metu, dum obdormiscere conatur. Necesse est, circumspiciatur urinae et sudorum copia, quae valde minuta cum sputis suppressis, hunc exitum praesagit.

C. Varietates et compositiones.

I. *Pectoris inflammatio rheumatica.*

§. 248.

Dum febres rheumaticae populariter grassantur, satis frequens est ea forma, quae pectus obsidens dolores musculorum thoracicorum vagantes lancinantes molitur, ut etiam possit velamentum pulmonum ipsorum aut pleura adfici (§. 75). Satis similis haec aegritudo nonnunquam verae pulmonum inflammationi est, si oppressionem pectoris, spirandi difficultatem, ipsamque febrem satis validam perpenderis. Cautum tamen observatorem decipere haec forma nequit, si praesertim epidemicum characterem cognoverit, si respexerit ad externam potius, quam internam dolorum sedem, qui ideo tactu gravescunt, locum facile mutant atque e lateribus ad scapulas, ad collum et cervicem migrant. Oportet circumspicere febris naturam remittentem, in sudores vergentem, iisque satis infirmatam (§. 69). Tussis quidem vel deficit vel pervicax esse potest, sed sputa nunquam satis copiosa sunt, neque purulenti aliquid ostendunt: tutior salus e sudoribus et urina critica speranda (1). Quae dum impediuntur, vel abscedere

---

(1) Ὅσαι δὲ πλευρίτιδες διὰ τὴν τῶν ἔξωθεν μυῶν γίνονται φλεγμονὴν, αἵτινες οὐδὲ κυρίως εἰσὶ πλευρίτιδες, μετὰ τοῦ μήτε

solet aliquid in nobilia organa, ut insania et animi deliquiis immorirentur, vel, interceptis omnino excretionibus, colligi intus aquosus latex. Frequenter enim visus est hydrothorax ejusmodi rheumatismos sequi. Quodsi ipsa inflammatione exstinguerentur aegri, inventa est antica pulmonum pars gelatina aut lympha rubicunda tecta, utique ad glandulas bronchiales (*Penada: in Weigels ital. bibl.* III. 2. p. 155).

II. Pneumonia biliosa.

§. 249.

Citra eam biliosorum symptomatum accessionem ad pneumoniam, quam supra descripsimus (§. 240), compositio omnino occurrit cum febre biliosa populariter regnante (§. 134). Quod dum cognoscitur, dum statim ab initio adsunt turgor praecordiorum, fastidium ciborum, sapor amarus, lingua flavida aut sordida, si vomitus biliosus et jocinoris dolores, necesse est hanc statuas compositionem.

Id tamen singulare habet haec compositio, cum sordibus inflammatio cieatur, febrem plerumque doloremque etiam esse mitiores (1). Illa

---

βήττειν, μήτε πτύειν, μήτε σκληρὸν εἶναι τὸν σφυγμὸν, ἣν τὶς τῇ χειρὶ ψαύσῃ τοῦ πεπονθότος τόπον, ἀλγοῦσι. Paull. Aegin. 3, 33.

(1) *Ἡ μὲν χολώδης ἠπιωτέρη, ἢν μὴ ῥήγματα ἔχῃ ὁ κάμνων.* Hipp: *morb.* III. 493.

enim semet remittere solet et typum servare tertianarium, hic raro augetur tussi et spiritibus ductis. Interdum decumbere in utrumque latus sine negotio aegri possunt. Pulsus sunt molliores et pleniores quam in vulgari specie. Sputa sunt glutinosa, biliosa, tenacia: urina etiam flava, vitellina, e qua, quod desidit, lateritium est. A sputis minus saluti sperandum quam a vomitu levante, alvo etiam cita, qua biliosa cocta ejiciuntur, ab aurigine etiam, quae septima die judicat morbum, dum praecesserunt indicia in pulsibus et urina.

III. Pneumonia nervosa.

§. 250.

Ad typhum accedere inflammationem, ex ipso febris illius ingenio exponendum est (§. 88. 93). Arduum tamen est et summi momenti negotium rite dignoscendae hujus compositionis, quippe cum vel in simplici pectoris inflammatione vel in aliis formis haud rara sint symptomata vel virium jacturam vel nervorum adfectiones prodentia. Id tamen ante omnia tenendum, quod epidemici characteris cognitio viam optime muniat ad errores depellendos et discrimen hujus compositionis statuendum. Dein reliquae caussae circumspiciendae sunt, quae vires debilitare valent et pulmonum praesertim vitium id contrahere, ut sentiendi facultas nimis augeatur, minuta ipsa efficacia. Symptomatum quidem ratio habenda est, sed cautissime, ne specie eorum decipiamur. Sentiunt aegri pro-

tinus ab initio languorem virium eamque animi abjectionem ut pessima quaeque extimescant: accedunt sensuum hallucinationes ipsumque delirium, quod vel continuum est vel in lethargum abit: febre haud satis valida, neque aestu adeo continuo, neque siti adeo valida, neque pulsibus pariter concitatis durisque ac in vulgari pneumonia accidere solet. Dolores nec acerbissimi sunt nec pervicaces, sed locum vel mutant, vel solum ponderis sensum adferunt. Maxime vero vigent oppressio pectoris, anxietas incredibilis et spiritus ea difficultas, ut strangulationem metuant. Vultus aegri haud eo rubore suffusus, quem in legitima pectoris inflammatione observamus, sed vel pallidus, genis solis rubentibus, vel tristis, torvus, distortus: oculorum acies minuta: urina vel turbida et lutosa, vel serosa et aquosa. Vena forte secta sanguis mittitur vel floridus, vel corio molli, sanioso pultaceo tectus. Quanquam levamen nonnunquam nullum adferat sanguinis missio, cavendum tamen, ne specie levaminis, quod liberata ad tempus organa nobilia sequitur, decipiamur. In variis enim morbis, a debilitate ortis, detractio stimulorum ad tempus saltem juvat.

§. 251. *Continuatio.*

Variae sunt hujus varietatis formae, quas paullo uberius exponendas esse duco.

Et prima quidem est *pneumonia notha*, quam Hippocraticus ille auctor *πλευρίτιδα ἐν νώτῳ* (*Hipp*: de morb. III. 493) vocat. Senibus maxime

infesta, per frigus hyemale oriri et rheumaticae nonnunquam varietas esse videtur. Etenim fallaci lenitate dolorum rheumaticorum initio fucum facere solet: pectus oppressum, tussiculam, levem dolorem et pondus quoddam aeger sentit; defetiscitur quovis motu, horripilationibus vexatur et blando satis calore, pulsibus simul haud satis concitatis, sed exilibus, valde irregularibus. Interea crescit per noctes inquietas, anxietas et anhelitus, gliscit frequentia pulsuum, augetur virium languor: tussicula utplurimum arida est, aut mucum quidem educit, sed sine ullo levamine aut fructu. Dolores, si qui adsunt, vel sterni regionem vel potissimum spinam obsident, thoracis motus indies magis opprimitur, anima deficitur aeger et soporatur, facie semper pallida, vulto torvo et distorto. Denique repente stertere, anhelare, animam agere, subitoque exstingui. Cadavere secto pulmones cruore farcti, jocinoris duritiem prae se ferunt, undequaque pleurae adhaerent. Quodsi epidemicus fuerit morbus, catarrho epidemico (§. 59) adnumerandus esse videtur.

§. 252. *Continuatio.*

Alia est forma *pneumoniae nervosae acutae*, quae, nulli aetati parcens, nulli anni tempori familiaris, populariter grassari consuescit. Subjecta est febri nervosae, ad cujus initium aut decursum accedit, anxietate incredibili, pectoris oppressione, doloribus haud satis vehementibus, aestu intestino flagrante, spirituum difficultate summa, pulsibus

quidem frequentissimis, sed molliusculis, exilibus, debilibus, tussi vel sicca vel humida, neutiquam levante. Summi momenti est virium jactura, quae vel querelis aegri, vel pulsibus et oculorum acie imminuta, voce debili, animi deliquiis frequentibus et sudoribus frigidiusculis, viscidis cognoscitur. Febris haud ardens est, sed mitis aut πλάνης omnino et ἄτακτος. Sanguis quidem interdum e naribus stillat, nullo tamen levamine, neque detractio e vena ullum emolumentum adfert, quin detrimenta plura: namque illico solet anima defici, nervorum distensionibus et vesania corripi: sanguinisque missi indoles ea est, quam e secessu particularum faciliori propter vasorum inertiam exposuimus (*Path. gen.* §. 91). Lingua aspera esse solet et tremula: vomitu nonnunquam irrito torquetur aeger, nonnunquam alvo cita. Sed circumspectissime consideranda pectoris oppressio, tussicula haud levans, cum jactura virium indies gliscente. Mors novissime repentina e suffocatione, cum stertoribus et animi deliquiis accedit.

§. 253. *Continuatio.*

Huic quoque formae accensere audeo pectoris inflammationem e typho putrido ortam, qualem comperimus pestilentibus variis morbis, praesertim atrae illi morti, 1348 — 1350 Europam vastanti, adjunctam fuisse. Popularis morbi ingenium, quo ab exordio vires franguntur, aestus oritur mordax, temulentia capitis, halitus teter ex

ore, lingua fusca et sordida, urina turbida (1) et fastidium carnium, cupiditas vero vini et fructuum acidorum, quo vesaniae et anxietas gignuntur, jungitur oppressione pectoris, doloribus haud atrocibus, sed magis obtusis, tussicula irrita, sputis cruentis et sanguinis cursu e naribus (2). Sitis exstingui fere nescia cum aestu intestino flagrantissimo vigiliae perpetuae aut sopores cum vesania alternantes vexant aegrum per aliquot dies, donec vibices accedant et anthraces, bubones etiam flaccidi, quibus exitium nunciatur (3). Mira est in hac maligna pneumoniae forma contradictio symptomatum. Cum dolore enim satis atroci interdum mollis pulsus et tardior justo (*Galen: causs. puls.* 4. 12), cum oppressione summa pectoris febris tamen levis malignitatem portendunt (*Path. gen.* §. 44).

IV. Pneumonia lenta.

§. 254.

Diuturna pulmonum inflammatio frequentissime exercet homines mala thoracis conformatione laborantes aut gibberos: dein eos, qui catarrho

---

(1) Οἷσιν ἐν περιπλευμονίῃ οὖρα παχέα ἐν ἀρχῇ — θανάσιμον. Coac. 415.

(2) Αἱματῶδες λίαν τὸ πτύελον ἢ πέλιον εὐθέως ἐν ἀρχῇ, κινδυνῶδες. Coac. 390.

(3) Cf. Cantacuzen: *hist.* lib. 4. c. 8.

diuturno vexati (§. 56) aut superstites e febre intermittente sunt (§. 33. e.): postremo et eos opifices, in aëre corrupto aut pulvereo degunt, velut lapicidas, marmorum sculptores, molitores, caementarios fabros et qui comam calamistris ornant et pulvere amylaceo. Utplurimum catarrhus diuturnus, pertinax praegressus est, pectus perpetuo opprimitur et angitur, utique si scalas aut montes ascensurus est, dolores queritur haud perpetuos, sed tamen eumdem fere locum occupantes, tussim matutinam, aridam aut mucosam, nullo modo levantem. Somnus turbatur febricula vaga, horrores adferens et pulsus concitatos, duriusculos. Languent vires, pallet vultus, ni rubor fugax genarum post pastum accedat. Tali facie indutus morbus per plures hebdomadas, imo menses moratur, donec in labem pulmonum et phthisin abeat. Dum haec adest, recurrunt facillime inflammationes symptomaticae, floridam sic dictam consumtionem prae se ferentes, de quibus infra amplius praecipietur.

V. Pleurae inflammatio.

§. 255.

Vera pleurae inflammatio, quam Diocles proprie *pleuritidem* appellavit, rarior est morbus. Solent quidem, ubicunque dolores pungentes sunt et pulsus durus et ἐμπρίων seu serratus, pleurae inflammationem statuere, sed quantillo jure, patet e Morgagni et Tissoti, Stollii etiam et Portalii sectionibus, qui, ubi haec adfuerant symptomata,

pulmones inflammatos, salva pleura, vel hanc etiam obductam pure aut gelatina pulmonis adfecti repererunt; abrasa vero pleura integra semet repraesentavit (*Morgagni*: ep. 20. n. 62).

Pleura si sola inflammatur, praesto sunt omnino dolores vel pungentes vel obtusi etiam, decubitus difficilis in alterutro vel in utroque latere, aestus etiam intestinus, pulsus duri et celeres, spirituum summa difficultas, utique si spiritus ducitur et pleura panditur (*Musgrave Gulston. lectures*, p. 40. *Morgagni*: *ep.* 21). Sed sputa ulla neque Morgagnius neque alii animadverterunt: tussim quoque aridam nec molestissimam Zeviani (*Della vera pleuritide*, p. 30). Solvitur morbus solis sudoribus et critica urina (*Petr. Camper*: *in Samml. für prakt. aerzte*, XVIII. 90). Interdum etiam mictus cruentus observatus est, quem ex azygae venae, quae pleurae providet, ortu e vena cava inferiore, Testa explicat (*Von krankh. d. herzens*, p. 56).

Cum frequenter in cadaveribus, ubi praeter spirituum difficultatem aeger nil conquestus erat, pleuram videamus inspissatam cum vasis turgidis et coalitam cum pulmonibus, occultam etiam esse atque citra dolores haec aegritudo necesse est (*Baillie*: *in Samml. für prakt. aerzte*, XX. 342).

CAP. VII.

DE CORDIS VICINARUMQUE PARTIUM INFLAMMATIONE.

A. Cordis inflammatio acuta.

§. 256.

Hippocratici cujusdam auctoris monitum: obscurissimos morbos et periculosissimos opinione magis quam arte judicari, etsi in his plurimum imperitiae peritia praestet (1), de cordis et partium, quae juxta sunt, adfectibus praeprimis valet; fatentibus, qui in his dignoscendis malis toti erant et summi viri, Hippol. Albertino, Morgagnio, Corvisarto, Testa et Portalio. Quemadmodum enim non rarum est, unum alterumve deficere signum eorum, quae vulgo praedicantur, ita exempla exstant gravissimorum cordis adfectuum, nullis fere notis dignoscendorum.

Acuta autem cordis inflammatio paullo melius ceteris valetudinibus cognoscitur. Dolor pungens, pertinax, angens, sub sterno aut ad laevam papillam perceptus, sive ponderis sensus, quasi saxum ingens cordi incumberet, cum ardore intestino immani, palmaria sunt symptomata Quibus accedit cordis is p·rversus ac concitatus motus, ut ju-

---

(1) Hipp: *de flat.* 295. Περὶ τῶν ἀφανεστάτων και χαλεποτάτων νουσημάτων δόξῃ μᾶλλον ἢ τέχνῃ κρίνεται. διαφέρει δὲ πλεῖστον ἐν αὐτέοισι ἡ πείρη τῆς ἀπειρίης.

giter contremiscere ac circumvolvi videatur: pulsus irregulares, creberrimi aut intermittentes sunt, sinistri lateris magis inaequales quam dextri, rarius naturales. Febris est vel ardentissima, rigore orsa, in animi deliquia frequentia, algorem extremarum partium et nervorum distensiones abiens; vel remittens ac per circuitus symptomata exasperans. Oppressio ea pectoris ac spirituum difficultas adest, ut dorso incumbere nequeat aeger, sed vel pronus sedere vel laevo lateri inniti cogatur.

Accedunt, quae magis fortuita sunt: vomitus porraceus et convulsivus, praecordiorum palpitatio, meteorismus, singultus et hygrophobia, utique vero anginosi adfectus, sub quibus latere nonnunquam cordis aegritudo observata est (*Testa: von krankh. des herzens*, 238). Neque habitus satis constans est: modo enim facies inflata, vultus velut furibundi, oculi truces, genae lividae: modo pallens, tristis vultus, oculi acies imminuta et somnolentia hanc aegretudinem comitantur.

B. Cordis inflammatio diutina.

§. 257.

Multo difficilior cognitu est lenta cordis consumtio inflammationem stipata. Accidit in iis, qui malam thoracis conformationem habent, in quibus ratio vasorum ad cor haud aequabilis est, qui diu jam sanguinis fluxibus, varicibus sive aneurysmatibus laborarunt, aut catarrhis pervicacibus et exanthematibus diuturnis correpti sunt. Hi ita morbo

occupantur, ut, a coryza et tussi pertinace orsus, febrem moliatur irregularem cum ardore intestino, cum cordis tremulo motu, qui interdum non sueto loco, sed vel in praecordiis vel ad jugula percipitur, quippe a Corvisarto adeo validus observatus fuit, ut strepitum, admota aure, audire potuerit. Spirituum ea est difficultas, ut nonnisi proni sedere possint: interdum vero sine ulla molestia id officium peragitur. Pulsus plerumque spastici sunt et irregulares, interdum tamen nullam patiuntur abnormitatem: neque quidquam queri nonnullos aegros meminimus, nisi languorem cum ponderis sensu cordi incumbentis, sudores etiam matutinos adeo diffusos, ut corpus iis colliquescere videretur. Accessit interdum bulimus singularis, vultusque versus finem morbi ea commutatio, ut liveant genae, oculi promineant, mandibulae producantur et frons corrugetur. Ad haec nonnunquam animi desponsio, vitae taedium, ut mortem sibi consciscere cupiant: hydropes postremo et oedemata cum sphacelosis maculis per corpus sparsis. Interdum fallacia symptomata verminosa: nonnunquam oculi alterutrius inflammatio et ulceratio accedit. Mors utplurimum repentina, vel e rupto corde vel alio modo sanguinis cursu intercepto.

Cadaveribus sectis cordis superficies ulcerata, vel coalita cum pericardio, vel maculis albis obsita, aut filamentis pilisque hispida, aut velamento gelatinoso cincta: substantia flaccida, marcida, exesa; enorme etiam cor aut macie confectum: valvulae vasorum majorum osseae, insulae osseae per

aortae parietes: pericardium sanguine vel sero plenum, incrassatum, vasis sanguiferis copiosissimis, cera rubra velut injectis refertum aut ipsum sanie arrosum reperitur.

C. Magnorum vasorum inflammationes.

§. 258.

Abstrusissima est inflammatae aortae aut venae cavae diagnosis; plerumque tamen cordis ac pericardii inflammationem et trunci vasorum participant. Interdum aortae inflammatio seorsim observata fuit; orta e catarrhis pertinacibus et rheumatismis, ut consortio membranae mucosae hunc progressum inflammationis demonstret (*Testa* 209. *Cf.* §. 147); aut ex exanthematibus retropulsis, e blennorrhoea genitalium etiam diutina. Praesto sunt certae notae fere nullae; licet oppressio pectoris spirandique summa difficultas, si cum tussi pertinacissima, irrita, arida et convulsiva, si cum doloribus pulsatoriis dorsi et rosionis sensu jungerentur, suspicionem hujus aegritudinis moverint (*Morgagni*: ep. 23. n. 4.; 44. n. 3).

Venae cavae inflammationem Aretaeus (*Causs. acut.* 2, 8) primus graphice delineavit, pauci post eum observarunt. Dolores dorsi acerbi, utplurimum dextrum latus simul occupantes; ardor intolerabilis intestinus; pulsus creberrimi, concitati; sitis intensissima; extremarum partium algor; pulsatio in illis et epigastrio; animi stupor aut dementia; tandem gangraenae intestinae signa tanquam notae abstrusi morbi indicantur (*Testa* 224).

D. Successiones.

§. 259.

Resolutione raro terminatur cordis inflammatio: utique salubris is exitus sperandus est, cum levis est aegritudo ac sine valida dispositione, sine mala thoracis conformatione orta. Bangio (*Diar. nosocom. Hafn.* 2, 210) et Trecourtio visa est post largam venae sectionem profusis sudoribus in sanitatem abire.

Multifaria est successio, quam transsudatio molitur. Maculae albae, quibus cor consitum deprehenditur; pili etiam, quibus hispidum redditur, aut stratum gelatinosum, quo superficies obducitur, sequelae transsudatae lymphae vulgares sunt. Coalitus cordis cum pericardio, nullis saepe symptomatibus, nisi oppressione pectoris et angoribus perpetuis, stipatus, frequenter sequitur leviorem inflammationem. Qui coalitus dum incipit, tensionem violentam efficere visus est, a ligamentis ortam, quae cor cum pericardio jungerent. Anhelitus etiam et palpitatio cordis cum spirandi summa difficultate adsunt, decubitu in dorsum magnopere aucta. Vultum habere aliquid peregrini, quod angores intestinos exprimit, Corvisartum experientia docuit. Tandem pulsus intermittere aut plane deficere, aeger quasi exanimis linqui et postremo strangulari consuescit.

Colluviem serosam intra pericardium in ulterioribus ponemus.

Haud inepte sequelis hujus aegritudinis a Testa adnumerantur et enormitas cordis et parvitas praeternaturalis: illa propter impetum, quo sanguis in vasa capillaria irruere pergit, haec ob consumtionem, quae diuturnam inflammationem visceris hujus excepit. Quodsi enim enorme cor simul villosum et tuberculis ulceratis consitum repertum est, probabile fit, inflammationem diutinam praecessisse (*Cf. Path. gen.* §. 203.). Ossearum quoque insularum in aortae tunicis frequentium, osteogeneseos praeternaturalis valvularum ortus ex oxydatione inflammationem sequente exponendus est (*Path. gen.* §. 109.). Quomodo cor consumatur inflammatione, patet praeprimis ex observatione Testae, qui mulieris meminit, dolore sub papilla sinistra, ponderis ingentis cordi incumbentis sensu, tussi violenta, difficultate spirandi vexatae dorsoque incumbere nesciae. Pulsus minimi, irregulares, vix percipiendi; pedes tumidi: quodvis conamen in somnum abeundi strangulationem minari, tandem nervos distendi, oculi caligare, aegra soporari, animam agere. Post mortem secto cadavere colluvies pectoris aderat purulenta, qua et pulmo dexter et costae ejus lateris exesae, cor autem consumtum fere erat et aorta coarctata (*Testa* 350. *Cf.* §. 138.).

Nec rara demum sunt ulcera cordis inflammationem diuturnam comitantia: utique si ex ulceribus externarum partium praepostera curatione exsiccatis nascerentur. Mirabili naturae patientia ad hanc labem vita duratur, ut per annos inte gros

trahere aegrum possit (*Senac*: du coeur 4, 7.) Motus quidem cordis perversus, tremebunda palpitatio, cum doloris rodentis sensu in eo viscere, angores perpetui, animi deliquia, spirandi ea difficultas ut aegerrime dorso incumbat, pulsuum intermissio et irregularitas cum macie corporis et oedematibus notantur, velut indicia. Neque tamen desunt exempla latentium ulcerum, quae praeter anxietatem quandoque recurrentem haud insignes molestias produxerunt (*Cf. Penada: in Weigels ital bibl.* III. 1. p. 100.).

CAP. VIII.

DE DIAPHRAGMATIS INFLAMMATIONE.

§. 260.

Rarius solitaria haec aegritudo, plerumque ad pulmonum inflammationes aut ventriculi accedit, nonnunquam etiam ad phthisin pulmonalem, cum ad extrema ventum esset, semet adjungere visa est Seorsim e rheumatismo existere solet, qui cum velamenta musculorum fibrosa occupat et hoc organon musculoso-fibrosum adgredi consuescit. Nonnunquam et alii cutanei morbi, male curati aut maturius justo exsiccati, occasionem praebent.

Indicio est dolor transversum epigastrium et ipsa ilia occupans, constringens, acutissimus, ardentissimus, quolibet motu corporis, quavis spiratione, quocunque loquendi conatu auctus. Spiratio fere spasmis intercipitur: hinc singultibus ad-

siduis vexatur. Nec deglutiri possunt cibi, propter diaphragmatis lacertos validos, sphincteris ad instar oesophagum constringentes: unde, dum levis est morbus, strepitu quodam resonante cibi in ventriculum detruduntur, dum gravior est, omnis omnino deglutiendi facultas tollitur: accedentibus aquae et potuum aversatione, gravissimisque pharyngis constrictionibus. Praecordia tensa adeoque patibilia sunt, ut ne ullum quidem tactum ferant citra, dolores atroces et vultus distorsionem spasticam. Haec, risui sardoo similis, perpetuo fere morbum comitatur. Palpitat nonnunquam regio praecordiorum, ob musculorum convulsiones: aut hactenus intro versa est ut etiam pugnum possis imponere.

Febris est validissima, calor continuus ardentissimus, pulsus creberrimi, duri et spastici; membra convelluntur et algent: vomitu frequenti irrito, convulsivo, porraceo cruciatur aeger, accedente interdum amentia aut ipso furore, nonnunquam etiam desipientia miti.

His symptomatibus indies gravescentibus, post paucorum dierum spatium mors accedit ex animi deliquiis et aliis grangraenae notis (*Isenflamm: prakt. anm. über die muskeln*, §. 162).

§. 261. *Continuatio.*

Neque tamen desunt exempla aliarum successionum. Coalitus diaphragmatis cum hepate et pulmonibus vulgares sunt, neque, praeter spirandi quamdam difficultatem, aliae molestiae inde gigni videntur. Incrassatum id organon aut cartilagi-

neum aut osseas insulas varii invenerunt (*Voigtel's. Path. anat.* 2. 201.). Ulcera denique haud rara sunt, vel e pulmonum tabe et empyemate orta, vel e lenta diaphragmatis inflammatione, qualia Meckelius in furibundo invenit (*Mém. de l'acad. de Berlin*, 1764. p. 88.).

CAP. IX.

DE JOCINORIS INFLAMMATIONE.

A. Hepatitis acuta.

§. 262.

Abrogata est Fr. Hoffmanni sententia de raritate hujus morbi, saepius commutati cum febribus biliosis et ipsis pulmonum inflammationibus. Illis enim similis est propter vomitus alvíque dejectiones biliosas atque auriginem, maxime vero pleuritidi biliosae ob dolores e regione hepatis ad pectoris latera protensos (§. 249). Suis tamen et peculiaribus indiciis proditur et haec aegritudo, dum praeprimis popularis morbi et caussarum praegressarum ratio habetur. Etenim aestati et calidae tempestati familiaris esse consuescit (*Path. gen.* §. 125.), quod minus ex adipis colliquatione quam ex aestus vi incitante in organa secretioni dicata exponendum est. Ita quoque potuum spirituosorum abusus agricolis et messoribus saepenumero hunc morbum contrahit, cum iis hepatis functiones perverti docuerimus (*Path. gen.* §. 144).

§. 263. *Continuatio.*

Ut signa hujus morbi ordine proponantur, protinus consilium transferendum est ad doloris sedem, quae dextrum hypochondrium, ad costas spurias, ad ilia et ad epigastrium medium complectitur. Interdum haec regio vehementer dolet et tumet, ut quovis conatu spiritus ducendi, quovis corporis motu ingravescat; nonnunquam adeo obscurus est dolor atque obtusus, ut cum tumore nonnisi tactu et dum alte spirat aeger, animadvertatur. Necessaria igitur est solertissima ilium et locorum, quae circa costas spurias dextri lateris sunt, contrectatio et pervestigatio, ut tum dolorem tum sensum acutiorem, tum denique tensam indolem eorum percipiamus. Saepius oportet aegrum jubere, ut, decubitu supino mutato in sessionem aut stationem, loca ea magis tensa tactui exhibeat. Dolores utplurimum augentur, cum sinistro lateri incumbit aeger, ob tensionem ligamentorum: melius fert dolores, dextro lateri incumbens: interdum aliter liberius spiritus ducere nequit, quam dum erectus aut semipronus sedet. Denique dolores progrediuntur ad pectoris latus, ad humerum dextrum, ubi fugaces pungentesque sentiuntur: nonnunquam sedent in rene dextro: transeunt etiam in suram dextram, quae cum brachio dextro interdum stupere solet et torpere. Non rarum postremo est, dum morbus ingravescit, sinistrum epigastrium, ipsumque adeo lienem participari doloribus, silentibus cum imminuto morbo.

Super dolorem spirituum difficultas notanda est. Haec maxime sub sensus cadit, dum aspiratur aër; obstaculum enim sentitur in diaphragmate et visceribus sub eo sitis. Nunquam sine dolore acerbo sternutare valet aeger. Tussi arida, clangosa vexatur, quae manifesto sedem in hepate incitato et tumido habet. Singultus etiam accedere solet (1), et anxietas incredibilis e parte adfecta oriens. Hygrophobiam accedentem semel observavit Portalius (*Cours d'anat. med.* V. 300.).

§. 264. *Continuatio.*

Functiones hepatis perversae cognoscuntur e fastidio ciborum, conatibus perpetuis ad vomendum, ructibus amaris, plenitudinis et ponderis sensu in praecordiis, e lingua sordida, sapore oris amaro, siti valida, urina etiam turbida, crocea, e qua, quod subsidit, laterarium est, alvi denique obstipatione aut dejectionibus biliosis. Accedit aurigo (*Aph.* 4, 64), aut color saltem flavicundus angulorum oris, albugineae oculi et ambitus malarum.

Febris est vel continens et ardens, rigore orsa; vel horroribus inchoans, parumper semet remittens, aestu indies intestino aucto. Pulsus duriusculi sunt, irregulares, creberrimi. Vigiliis, angoribus, animi desponsione et deliquiis torquetur, quibus virium jactura, vox debilis et oculorum acies imminuta accedere solet.

---

(1) Λύγξ ἤπατι φλεγμαίνοντι ἐπιγίνεται. Aph. 5, 58.

§. 265. *Continuatio.*

Differt quadantenus hepatitis, tropicis regionibus familiaris. Haec enim initio larvam febris vulgaris remittentis induens, mox jecur maxime adficiens dysenteriae forma incendere solet (§. 411. 415). Dolor ardens sub costis spuriis dextri lateris nonnunquam in ipsis praecordiis, progreditur ad jugulum et scapulam ejus lateris, brachii motum difficilem reddit: aegri queruntur fastidium, oppressionem ventriculi et pectoris, spirandi difficultatem, utique si in adversum latus se vertunt: ut ingravescit morbus, aurigine corripi aut livore cutis solet. Interdum accidit reducibus in patriam, ut, dum navi vehuntur, citra febrem, venter tumescat, spiritus intercipiantur, vertigines angoresque et ipsa animi deliquia quemlibet corporis motum excipiant. Subito exstincti cadaver jecur monstrat valde tumidum aut ulcere exesum.

Nonnunquam ita inchoat aegritudo, ut absque hepatis adfectibus, pubis regio doleat, urina spasmis intercipiatur et tenesmus cum frequenti desidendi cupiditate, totius etiam ventris sensu acutissimo, accedat: sensis interdum doloribus ad articulum humeri. Quo frequentiores desidendi conatus, eo magis id, quod ejicitur, aquam refert, eo dolentior fit venter et tumidior; eo major virium jactura cum tremulis pulsibus et *μειούροις*; eo copiosior sudor frigidiusculus; eo magis cruenta lingua et splendida. Interimitur aeger a quarto die ad vigesimumprimum. Sectum cadaver exhi-

bet intestina lympha gelatinosa obducta, coalita, tunicam villosam tumidam ulceratamque, hepar ingens, decolor, sparsis per totam substantiam abscessibus duris, albidis, pure crasso scatentibus. Itaque species dysenteriae et celerrimus in dysenteriam transitus hanc hepatitidis varietatem a nostra distinguit.

Non raro cholerae speciem prae se fert, repente summa virium jactura, vertigine, tremoribus, fastidio, spirandi difficultate et singultibus aegrum corripiens (§. 419). Aestus mox intestinus ingravescere, bilis corrupta continuo vomitu juxta ac alvo excuti, lingua sordere, aegrum adsidua inquietudo capitis lumborumque dolores et sitis vehementissima torquere solent. Tota cutis rubescit, pulsus est plenus et creberrimus, accedunt deliria et nervorum distensiones, donec per sudores calidos febris decrescat, superstitibus capitis lumborumque doloribus et ciborum fastidio. Sed recurrit febris cum exasperatis symptomatibus: id, quod vomitu ejicitur, album esse et cretae aut calci simile consuescit: cum aestu validiori deliria ingravescunt, halitus ex ore ardet ac foetet; lingua, oris ambitus et dentes sordibus nigrescentibus obducuntur. Tandem per tertiam morbi accessionem id quod ejicitur, teterrime foetet, totum os nigrescit, lingua tumet, vox deficit, aeger soporatur, extrema algent, facies fit Hippocratica, animam efflant aegri, praegressis signis sphaceli intestini.

Populariter grassatur morbus ad Gangis ripas, maxime dum alveus late redundat, et cum Indi,

carnibus haud adsueti, iis vescuntur (*Fürstenau et Paxmann: in Haller diss. pract.* vol. VI. p. 755.). Bilis corruptissimae adeo copiosae dejectiones abundansque hactenus vomitus, ut animam agere saepe post aliquod horas videantur, extremae saltem algeant, internae partes ardeant et animo frequenter linquantur. Salubres maculae ad nares, cum quibus sanguis e naribus fluit.

Alienissimam formam in insula Grenada, pluvia maxime tempestate, observavit Chisholmius. Contagiosa haec epidemia doloribus quidem in scrobiculo cordis inchoavit et tumore hypochondrii utriusque satis tenso: dolores etiam ad humerum utrumque procurrere et tussim aridam clangosam producere solebant. Sed nulla sitis, nulla aurigo, neque pulsus initio frequentior, licet post aliquot dies concitatissimus fieret. Mox capitis dolores, vertigines et sopores accedere, facies rufo aut cupreo colore tingi, oculorum acies hebescere, demum aeger quasi exanimis et attonitus linqui solebat. Quod vero maxime mirum est, contagiosam naturam exploratam habent medici (*Medic. comment. Edinb.* Dec. II. *B.* I. p. 261).

Quamvis haud mediocris adfinitas hujus aegritudinis cum febre flava tropica palam sit, hujus tamen adeo peculiaria sunt symptomata, ut intensior hepatitidis tropica gradus haberi debeat. Quod et in nostris quandoque regionibus aliena haec hepatitidis forma occurrat, exemplis probatur a Fischero et Külbelio in ditione Pegaviensi (*Hal-*

lert: diss. pract. vol. V. p. 146.) et a Sarconio circa Neapolin 1764 observatis (*Gesch neapolit. krankh.* I. §. 248.).

B. Hepatitis chronica.

§. 266.

Vulgatissima est apud nostrates et cognitu saepe perquam difficilis diutina hujus morbi forma, quae potoribus infesta, ad capitis laesiones accedere consuescit atque vel ulceribus ejus visceris vel tumoribus duris juncta est. Lentissime incipit variis digestionis vitiis ponderis sensu et tensionis, in regione epigastrica, flatibus copiosis, alvo dura, et ciborum cupiditate modo perversa modo plane suppressa, lingua semper sordida, capitis temulentia et pallore faciei. Neque per plures hebdomadas manifestus dolor percipitur, nisi dum sedet aut erectus altius aspirat aeger, studiose regionem epigastricam et hypochondrii dextri percunteris. Tunc quidem tumorem invenies dolentem infra costas spurias aut in ipsis praecordiis, bene distinguendum a turgore sordium, quippe qui vomitum duntaxat praecedens, illo finito cessat: distinguendum etiam ab eo tumore, quem pulmo dexter inflammatus efficit, quippe qui singularia pneumoniae symptomata adjuncta habet.

Ad haec citra febrem validam, quae vel mitissima esse vel nulla omnino solet, habitus pervertitur, facies pallet, livet; oculi incavantur, hebescunt, halone livido cinguntur; scapulae elatae cum

brachiis extenuantur frequenterque stupent; pedes etiam marcescunt, surae dolent, spontanea interdum ulcera in suris et malleolis nascuntur, nullis artis praesidiis debellanda, nisi quae adversus jocinoris labem efficacia sunt. Cetero vomunt frequenter, utique jejuni, atque vel bilem corruptam, vel cruorem etiam atrum aut laticem aquosum, qui succus gastricus est. Saporem queruntur amarum, saepius etiam recurrentes cardialgias. Si alvus solvitur, dura sunt quae ejiciuntur, decolora aut albescentia. Urina etiam turbida est, lutea aut biliosa. Tussi vexantur peculiari, arida et clangosa, quae dolores ilium et hypocondrii dextri auget. Spiratio semper difficilis est, maxime dum scalas adscenderit aeger aut montes. Sinistro lateri incumbere nequit: interdum etiam ejus ipsius lateris musculi soli agunt, dum spiritus ducuntur, dextri lateris fere immobiles sunt. Non rarae sunt haemorrhoïdes praeprimis coecae: fluxu enim hoc intercepto nonnunquam hepatis adfectiones diuturnae sequi visae sunt.

C. Exitus.

§. 267.

Hepatitis acuta resolutione terminatur, vel restituto haemorrhoïdum fluxu, vel sanguine e naribus stillante, aurigine etiam orta, post sudores copiosis calidos per totum corpus fusos atque cum pulsibus elatioribus, validis et molliusculis, pruritu denique universali. Observatum est etiam, do-

lorem modicum lienis tumidiusculi, dum ad initium inflammationis hujus accederet avertere salubriter nimium sanguinis impetum in hepar irruentis: quod e mutuo utriusque visceris commercio declarandum est (*Phys.* §. 144). Interdum erysipelas ortum salubre fuit. Salubres insuper alvi dejectiones biliosae, urina lateritia ipseque vomitus, si ante decimumquartum diem existerent. Superesse tamen morbo debilitas hepatis et viscerum digestioni inservientium solet.

Praeterea haud rara, imo satis frequens est transsudatio lymphae gelatinaeque, praesertim dum lentior esset mora morbi. Coalescere solet hepar cum ventriculo, intestinis, diaphragmate, quo vitio levior duntaxat digestionis et motus peristaltici difficultas nascitur. Huc quoque pertinet colluvies aquosa, vel in duplicata peritonaei hepar vestientis tunica, vel in sacco peculiari, hydatidibus constituto.

§. 268. *Continuatio.*

Ulcera hepatis vulgatissima sunt, atque vel hepatitidem lentam comitantur; vel repente nonnunquam capitis laesiones excipiunt: praesertim eas quae nervorum adfectiones, sopores, sensuum caliginem et nervorum resolutiones pedissequas habent. Itaque merito hunc consensum e mutuo secretionum commercio exponere possumus, cum in hepate pariter ac a nervis hydrogenes paretur (*Phys.* §. 141). Nonnunquam satis sero solet aliquid in hepar abscedere, dum plaga capitis jam consanuit.

Tum vero subitaneus oritur ventris dolor, cum nausea et vomitu bilioso. Cupiditas ciborum perditum it: venter admodum inflari, facies livere, atque e plaga capitis iterum caro luxurians gigni aut ulcera sinuosa late diffundi solent.

Ulcera hepatis, vel ex hac vel ex alia caussa orta, convexum marginem lobi dextri fere occupare consuescunt, dolorem efficiunt pulsatorium cum horroribus e parte adfecta natis, spirandi difficultate conflictantur et tussi sicca clangosa, flatibus etiam copiosis, torminibus, murmuribus et alvo dura. Dolores queruntur in scapulis et pedibus; dextri brachii pedisque stupor et inflatio accedunt vires musculorum infringuntur, ut perpetuo langueat aeger. Ponderis sensus, quem in dextro latere percipiunt, cum tumore saepe magno ac sensim increscente ejus regionis junctus est. Jejunus sitim sentit: lateri sinistro incumbere nequit. Facies semper pallet et livet, aut luridum habet colorem. Icterus nonnunquam adest. Cutis est arida ac aspera: corpus gradatim extenuatur, febre hectica adjuncta.

Per plures annos morari potest id ulcus, modo manifestius, modo obscurius, ut intercapedines observentur, ubi levia tantummodo conqueritur aeger. Non rara sunt ulcera ejusmodi, quae dolorem saltem nullum, neque alia efficiunt symptomata necessaria, quibus dignosci possint. Collectum pus visum est velamento adeo firmo cingi, ut arrodere vicinas partes nequiret: tali igitur modo diu toleratur ulcus. Frequenter tamen omne id viscus

ita sensim ulcere latius serpente exeditur, ut totum parenchyma solvatur, superstitibus solis vasis et ductibus biliferis.

Interdum accedit alvus fusa, cum qua aquae copia cruentae excernitur. Tabes fere sequitur cum ructibus perpetuis et flatibus, cum languore virium et artuum stupore Rarius etiam purulentae dejectiones salubres fuerunt, si abscessus recens natus forte in ductus biliferos evacuaretur (*Garnett*: *in medic. comm. Edinb.* Dec. II. *B.* III, p. 30.; *Thiebault*: *dans les annal. de médec. prat. de Montpell.* VII. Août. *n.* 3.; *Portal*: *cours d'anat. med.* V. 304). Alioquin aegrum praecipitat, si saniosa per alvum secedunt, cum jam penitus emacuit aeger, cum rigores, sopores et sudatiunculae frigidae adjunguntur (*Coac.* 448.). Etiam in ventriculum potest ex duodeno sanies venire, unde vomitu rejectam vidit Sibbern (*Samml. für prakt. aerzte*, *B.* XIV. p. 124).

Saepius accidit ulceris externa proruptio, tumescente hactenus latere dextro, ut nec ii incumbere possit, nec nisi semipronus sedere. Tumor is plerumque proxime sub costarum spuriarum marginibus haeret, ut cum vesicae felleae turgore aut colluvie aquosa commitari possit. Sed si hoc adest, tumor multo magis circumscriptus esse, ab initio fluctuare, nec dolere solet: dolet vero hic tumor, paullo latius extenditur, initio durus, dein fluctuat. Ubi grandior hepatis tumor, paullo inferius prorumpere potest, sub arcu crurali, ad cristam ossis ilium aut in inguinibus. Palpitatio aut

pulsatio in tumore externo observata, arteriarum, quae juxta sunt, e. g. epigastricae ad arcum cruralem, motui tribuenda. Ut ulcus apertum est, sinus oriuntur et fistulae ad viscus primitus adfectum progredientes; effluit cum sanie nonnunquam et bilis.

Quodsi ulcus jocinoris ita recluditur, ut vel in peritonaeum vel in abdominis caveam sanies effundatur, periculi plurimum habet nec ullam fere sanationem admittit. Repente aliquid intus ruptum sentitur, abdomen inflatur et tenditur, quasi hydropica adfuerit colluvies; animi deliquia, sudores frigidi accedunt, facies collabitur, subito exstinguitur aeger.

Cum ulcus viam sibi rodendo aperit per diaphragma, in pulmonum tabem ulcerosam vitium hepatis transire solet: seu sub musculis intercostalibus tumorem fluctuantem prodit, nonnunquam adeo pulsantem, ut aneurysmatis suspicio nascatur. Attamen arteriae, quae juxta sunt, ob minus volumen haudquaquam aneurysmata patiuntur; unde haud sine jure Larreyus e spastica adfectione velamentorum tumoris eam pulsationem repetit (*Denkwürdigk.* 153). Cum vero ulcus cum lobo pulmonis dextri inferiori communionem habet, sanies in ipsa bronchia abit et tussi tandem ejicitur.

Differt vero eventus, si citra proximum nexum, aliquid abscedit in pulmones, ut metastatica ulcera in his oriantur, sicut et in suris ulcera nascuntur ex ulceribus hepatis per metastasin ortum ducentia.

§. 269. *Continuatio.*

Satis vulgaris est hepatis durities ea, quam *scirrhum* nominamus, cum volumen visceris potius imminutum est quam auctum, ut plane nequeat tactu explorari. Quod fieri pariter nequit, si lobus Spigelii adfectus est (*Portal: cours d'anat. med.*, V. 276). Digestionis vitia, flatus copiosi, icterus, tussis arida et clangosa, post pastum exasperata; difficilis decubitus in alterutro latere, interdum vomitus cruentus; nonnunquam sola spirandi difficultas cum redeunte saepius vomitu irrito; urina lutosa, e qua quod subsidit, lateres aemulatur; plerumque vero eadem humerorum elevatio, quam in ulceribus ejus visceris observamus, symptomata sunt scirrhum hepatis comitantia, qui ob contractionem visceris manibus explorari nequit. Interdum tamen satis ingens fit tumor, maxime post febres intermittentes (§. 33. a.) iisdem symptomatibus stipatus. Cavendum vero, dum ejusmodi tumorem sub costis spuriis animadvertimus, ne semper primitus adfectum hepar credamus: etenim pulmonum suppuratio aut colluvies aquosa saepius cum diaphragmate hepar ita deprimit, ut tumor surgat similis (§. 240.).

Hi tumores frequentissime, cum stasibus abdominalibus et tardo sanguinis motu per venam portarum nexi, hominibus haemorrhoides passis infesti, circuitum etiam sanguinis per cor turbant, ut vitia hujus organi ipsaque mors subitanea ex enormitate cordis cum Testa possit hepatis vitiis

adscribi. Plerumque tamen, si partes quaedam aut lobi hepatis obduruerunt, diu toleratur id vitium citra functiones laesas; alioquin saepius sanguis e naribus stillare solet. Ubi grandior tumor est, vasorum absorbentium functione vitiata, hydrops accedit.

Id quod tumores et scirrhos hepatis constituit, vel vasa sunt cum parenchymate et cruore ipso obdurescentia; vel gelatina aut lympha coagulabilis, albida tubercula efficiens, et obiter adspecta adipis similitudinem habens; vel denique concrementa sunt biliosa, ad calculorum indolem accedentia.

§. 270. *Continuatio.*

Sphacelo denique hepatitidem terminari, supra jam (§. 116) exemplo febris flavae tropicae probavimus. Haud raro etiam in nostratibus evenit, ut lobi singuli sphacelo corrupti inveniantur (*Morgagni*: ep. 34. *n.* 25).

CAP. X.

DE VENTRICULI INFLAMMATIONE.

§. 271.

Ut hujus nobilis organi inflammatio ab aliis rite dignoscatur, necesse est protinus doloris locus et ingenium consideretur. Altius paullo in praecordiis, paullo magis sinistrorsum percipitur: adeo atrox est, pungens et lancinas, ut nec cibum ullum, nec potum, nec medicamenta, nisi blandissima fuerint, sumere aut tenere, nec corpus ver-

tere aut movere possit; praecordia insuper adeo patibilia, ut nec levissimum quidem tactum ferant, tensa simul sunt et calidissima.

Ad haec vomitus vehementissimus, creberrimus, initio plane irritus, dein vero bilem acerrimam, prasinam ejiciens. Quidquid sumserit aeger, angoribus terrificis continuo rejicitur. Motus is perversus, quo stomachus convellitur, et alia corripit organa; oesophagus et gula spastice constringuntur, eum potuum aversatione, strepitus saltem continuo auditur, dum aliquid propinatur. Sitis est ardentissima; plerumque singultus et vesicae spasmus continuus, ut urinam libere mittere nequeat.

Febris adest vehementissima, rigore orsa, dein aestum continuum intestinum producens cum algore extremarum partium, cum pulsibus duris, spasticis, irregularibus. Spirationes creberrimae, spasmis interceptae; vox debilis, clangosa: animo linquuntur: convelluntur interdum omnia membra: desipit aeger aut furit: nonnunquam nervi resolvuntur, sopores accedunt cum sensuum hebetudine et oculorum acie penitus fracta. Tandem etiam icterus cum gustatu amaro, ructibus similibus, lingua sordida, halitu oris tetro, et maculis lividis per corpus sparsis accedunt.

§. 272. *Continuatio.*

Arduum est sane discrimen ejus aegritudinis, utique dum tunicae externae ventriculi leviter inflammantur, aut dum pars quaedam duntaxat ejus

organi correpta est. Quod dum contingit, nec adeo feroces sunt dolores, nec impotentia ea ventriculi, nec omnia, quae sumta erant, protinus evomuntur. Sed succurrunt diagnosi angores perpetui praecordiorum, vomituritio crebra, virium jactura repentina, cum pulsuum exilitate et spastica indole. Auxiliatur maxime popularis ingenii cognitio. Id enim peculiare habent nonnullae epidemiae, ut cardialgias frequentes, vomituritiones, dolores ventriculi cum virium prostratione producant: unde hujus morbi suspicio nascitur.

Haud rarae sunt epidemiae sic dictae *verminosae*, supra (§. 136) descriptae, quae inflammationem potius ventriculi caussam habent, quam verminosam colluviem. Febres etiam gastricae et biliosae, si ingravescunt, similia adferunt nonnunquam symptomata (§. 131): dignoscenda tamen popularis constitutionis differentia et levamine, quod evacuationem excipit.

Rheumatismus musculorum abdominalium, ubi ad regionem epigastricam et praecordia sedem figit, similis esse huic aegritudini potest, cum summum sentiendi facultatis augmentum, ipsaque oesophagi spastica constrictio adsint (§. 260), cum nonnunquam movere corpus aut vertere prae dolore aeger nequeat. Attamen stomachi functiones haud tantopere laesae sunt, nec dolor tam intestinus est, quin in externis potius partibus sentiatur, nec quaecumque sumserit aeger, iterum emovit.

Cardialgia, hystericas adfectiones et arthri-

ticas comitans, similis est huic inflammationi, propter dolores acerbos, magnam anxietatem et gulae spasmos; febris vero absentia, accessiones cardialgiae per circuitus redeuntes, atque eorum remediorum auxilium, quae adversus spasmos valent, ad diagnosin stabiliendam idonea sunt.

Denique similes sunt aliorum viscerum inflammationes, utique diaphragmatis, quae vero differt dolore transverse epigastrium et abdomen constringente, spiratione semper intercepta et musculorum faciei convulsionibus (§. 260). Ad gastritidem insuper hujus organi functiones laesae, vomitus porraceus et impotentia aliquid retinere accedunt. Ab hepatitide et enteritide facilius distinguitur, quoniam illa doloribus scapulae et brachii dextri ipsarumque surarum, haec vero inflatione abdominis dolentissima et ischuria perpetua jungitur.

§. 273. *Continuatio.*

Ingenio epidemicae constitutionis ita jubente, aut gastritide e venenis orta sive ex aliis inflammationibus, frequenter gangraena consequitur et sphacelus. Neque tamen protinus ut maculas atras, sphacelo correptas in cadaverum sectorum stomacho repereris, inflammationem praegressam gangraenosam statuere licet (§. 183). Sed ad symptomata mortem nunciantia consilium transferendum. Etenim dolore acerbissimo repente silente, viribus simul hactenus pessumdatis, ut pulsus sentiri nequeant, ut exanimis aeger animo linquatur, ut facies oriatur Hippocratica, extremae partes

algeant et sudoribus frigidis inundentur, vomitu nonnunquam atro accedente, placida morte interimitur. Mortui cadaver lividas maculas tum in cute, tum in adaperto stomacho aliisque visceribus exhibet, maculas autem eas, ut vel omnis substantia vel tunica duntaxat interna morbida sit et pultacea.

§. 274. *Continuatio.*

Ulcera in ventriculo gigni, haud rarum est. Dolor antea pungens et continuus mutator in pulsatorium, febre etiam remittente et hectica. Nonnunquam diu moratur id ulcus, propter velamenta denuo generata, quae occludere apostema valent, ut nullatenus prorumpat. Depascunt autem ulcera frequentius tunicas ventriculi ita, ut pustulae per totam faciem internam nascantur: dolores adsunt perpetuo rodentes, vomitus frequentes vel saniosi vel cruenti, cum halitu oris tetro: erectus esse aeger nequit, sed semper oportet pronus sedeat. Macie postremo conficitur. Nonnunquam ulcus viam sibi aperit in sacci speciem, quem pone ventriculum peritonaeum format, Winslowii ore viam monstrante. Quod dum accidit, cum doloribus ejus partis rodentibus et horroribus inflatio praecordiorum oritur, hydropem saccatum aemulans, animi deliquia accedunt et nervorum distensiones, tabe denique aeger consumitur.

§. 275. *Continuatio.*

Inflammationem ventriculi leviorem aut lentam, eamque, quae ex arthritide anomala oritur, maxime in potoribus et epulonibus, aut mulieribus etiam, quae cartilaginem scutiformem intrusam habent, sequi solet durities cardiae, vel pylori vel alius partis stomachi. Teterrimum malum, initio cognitu difficillimum, postea conatus artificum omnes eludens, lentissime incipit. Stomachus solet inflatus esse, tensus et turgidus; post quemvis pastum aut simulac fermentantia et incitantia sumserit, angitur mirum ad modum per horam unam aut alteram: murmura queritur aut sensum repentium vermium seu flatuum adscendentium Ructus sequuntur acidi aut foetidi et vomitus aquosi, qui acorem etiam corruptum olent et sapiunt, quo facto levamen aliquot percipitur, donec iterum cibos ingesserit. Recurrunt eadem symptomata, interdum per aliquot dies cessantia.

Alvus interea dura est: ingentem etiam corporis totius lassitudinem queritur aeger. Animus marcet et despondetur Facies pallet et livet, maculisque conspergitur luridis. Postquam cibos sumserit, angores adeo ingravescunt cum dolore praecordiorum, ut sudores frigidi erumpant et nonnulli, spe omne abjecta, mortem anhelent Dolores etiam per totum abdomen, per dorsum et artus superiores saeviunt: singultu torquentur et dolentissima vomituritione, donec iterum nauseosi laticis copia cum ciborum reliquiis evomatur. Id quod

vomitu rejicit aeger, indies acrius fit et magis decolor, ut et gula eo adrodatur et adsiduo, licet esurie vexatus, fastidiat quaecunque offeruntur.

Quae cum ita se habent, aegerque supinus cubat, laxato abdomine, percipitur durities praecordiorum, quae digitis huc et illuc moveri potest. Alvus adeo dura, ut elui quotidie necesse sit: quod alvo dejicitur, argillaceum est et mucosum; urina pauca lutosa. Macie simul corpus extenuari, capilli defluere, ungues curvari, membra inflari, aeger continuis insomniis, esurie, animi desponsione torqueri, ut miserrimae vitae optatissimum terminum placidam mortem, anxie exspectet.

§. 276. *Continuatio.*

Caussae, quae gastritidi occasionem praebent, sunt stimuli peregrini in stomachum agentes, venena et acria medicamenta, maxime emetica, ut tartarus stibiatus, nitrum etiam et opium, hydrargyrum muriaticum et purgantia drastica. Dein et cibi nimis acres, aromatum abusus, potuum spirituosorum et fermentantium accusari possunt. Humores etiam inquilini, bilis corrupta et succus gastricus, in febre putrida depravatus, stimulos eos praebent. Vis insuper extrinsecus, illata ictus, contusiones, coarctatio ventriculi per thoraces nectiles ansam praebere possunt. Postremo visa est haec inflammatio repercussos sequi morbos cutaneos, ulcera, exanthemata, rheumatismos; haemorrhoïdum denique et menstrui fluxus suppressionem.

CAP. XI.

DE INTESTINORUM INFLAMMATIONIBUS.

§. 277.

Musculosae potius tunicae quam villosae intestinorum infesta haec inflammatio cognoscitur primum dolore pungente, lancinante, saepe atrocissimo, semper continuo, nec semet remittente, ut colici dolores solent, per totum abdomen aequabili; aut, dum ex herniae strangulatione gignitur, ex ea potissimum parte orto. Nonnunquam loco doloris acuti motus undabundus, velut serpentium animalculorum aut μυρμηκισμὸς (formicatio) sentitur. Venter ipse tumidus est, tensus, calidissimus, eoque acuto sensu praeditus, ut tangi prae dolore nequeat. Abdomen creberrime nudari cupiunt aegri, neque vestimenta aut stragula ulla ferre: cubare vel supini vel proni abdomini incumbere: pedes distorquere aut invicem sibi imponere, aut continuo membra jactare, ad ima lecti devolvi solent.

Super haec functio intestinorum continuo laesa est. Alvus vel dura, vel cita, porracea cum vomitu simili, angores vehementer auget. Tenesmo et ischuria spastica continua torquentur: si urina forte mittitur, paucae sunt guttae flammeae.

Febris accedit ardentissima, aestu praeprimis intestino, siti vehementi, lingua aridissima, pulsibus exilibus, spasticis et irregularibus stipata. Insomnia, quae initio adest, mox in desipientiam

abit vel taciturnam vel furibundam, cum vultus distorsione, singultibus, pupulae contractione, oculi obtutu truci, nervorum distensionibus, gulae constrictione et floccorum lectione.

Citissima virium jactura accedit cum voce rauca et debili, oculorum acie penitus minuta aut fracta etiam indole, pulsibus μειούροις, singultibus terrificis, vultu Hippocratico, algore extremarum partium, lingua arida et fusco-atra, dejectionibus alvi inscio aegro contingentibus. Postremo convulsiones cum nervorum resolutionibus alternare, sibi amplius conscius non esse aeger, animam placide et sine dolore efflare consuescit.

§. 278. *Continuatio.*

Difficultas hujus morbi cognoscendi nascitur subinde e doloris absentia pertinacis, dum sui non compos est aeger, aut delirio tenetur vel soporatur. Tum autem ad sensum abdominis tensi acutissimum consilium transferendum est: protinus nempe ut tangitur abdomen, musculi faciei convelluntur, ea saltem nascitur distorsio, quam *risum sardoum* appellant Hyppolytus Albertini, summus olim observator et Morgagnii magister, inculcavit discipulo maxime hoc signum cum pulsibus exilibus, spasticis et irregularibus et faciei insolito adspectu (*Morgagni*: ep. 35. n. 21). Hinc in dysenteriis, diarrhoeis, in colicis praesertim doloribus, ex hernia strangulata subnatis, in morbis denique variis acutis, circumspectissime ratio habenda est eorum signorum; popularis etiam constitutionis,

quae si ad inflammationes spectat, suspicio movetur, aestum et tensionem abdominis cum ischuria spastica et faciei eo peregrino adspectu, pulsibus etiam cito subsidentibus, enteritidem notare.

§. 279. *Continuatio.*

Quod exitus hujus morbi spectat, resolutioni haud tantopere favet, quam aliis successionibus. Cum vero aetas est juvenilis, cum e suppresso sueto sanguinis e naribus, per haemorrhoïdes aut e mulieribus cursu, aut e sordibus biliosis nata, nec diutius morata est, resolvitur restituto sanguinis cursu, vel alvo cita, quae bilem coctam ejicit. Supersunt tamen convalescentibus symptomata infractae vis intestinorum, stases in vena portarum, alvus dura, haemorrhoïdes, et ipsae membrorum resolutiones.

Frequentissime trans externam intestinorum tunicam sudant latices lymphatici, gelatinosi, qui obducere totum intestinorum tractum atque vim muscularem penitus infringere solent, unde et post mortem eorum, qui inflammatione hac decesserunt, intestina adeo inspissata conspiciuntur, ut anguillarum speciem prae se ferant. Interdum et lacteus humor obducit omnia intestina et peritonaeum implet, quod praeprimis, hac membrana simul adfecta, animadvertitur. Frequenter quoque coalescunt, atque intus suscipiuntur intestina, partim contracta, partim praeter naturam pansa (*Path.* (*gen.* §. 103. 222.)

§. 280. *Continuatio.*

Ulcera intestinorum vulgaria sunt. Quae dum existunt, dolores continui, inflammationis comites, mutantur in pulsatorios, rodentes, cum horroribus intestinis, qui post pastum et vesperi cum febre hectica exasperantur. Quae ulcera si interiores tunicas intestinorum corripiunt, dysenteria inde gignitur diuturna cum saniei et pustularum ejectione. Ulcus vero caveam constituens parietes intestinorum forat, vermibusque, si qui adsunt, viam aperit (*Path. gen.* §. 185). Solet etiam in peritonaei caveam effundere saniem, unde colici dolores pervicaces, inflatio perpetua ventris, pedum resolutio et alvus cita saniosa consequuntur. Nonnunquam ulcus, si singularem intestinorum locum occupat, effusa per alvum sanie, sanescit, si vires suffecerint et humorum labes abfuerit. Denique in externis partibus prorumpi vidimus ulcus, quod fistulam gigneret in intestina penetrantem et excrementa cum sanie emittentem, quod haud sine tabe contingere potest.

§. 281. *Continuatio.*

Obdurescunt intestina, quae inflammationem passae sunt, maxime flexa coli loca. Quod dum accidit, circa umbilicum aut non longe ab ea regione, ponderis sensus et pressionis perpetuus est cum alvo durissima, ructibus continuis, inflatione ventris et angoribus, aliquot horas post pastum, maxime earum rerum, quae fermentant, vehe-

menter auctis, donec vomitus sequatur, quo et chymus et mucus fuscus cum levamine ejicitur. Ea symptomata recurrunt adsiduo, dum cibi digerendi sunt, infirmant vires et corpus emaciant.

§. 282. *Continuatio*.

Gangraena denique et *sphacelo* satis frequenter intestina corripiuntur, quamvis, quod summatim (§. 93) monui, neutiquam maculis sphacelosis post mortem inventis fidendum, quippe quae et post febres nervosas, a corruptione humorum, cum ad extrema ventum est, observantur. Itaque ad symptomata mortis praenuncia consilium transferre licet. Cum enim inflammationes intestinorum a venenis ortae sunt aut e populari ingenio ad gangraenam spectant, subito solent dolores silere, algere extremae partes, livere et obstupescere. Singultus nascuntur et nervorum distensiones, facies collabitur, oculi amittunt splendorem, sudores frigidi per corpus funduntur; his immoritur aeger. Neque tamen sine exemplo est, ubi hernia intestinorum pars strangulata est, protrudi emortuam partem, consanescere tamen reliquam.

§. 283. *Continuatio*.

Caussis hujus aegritudinis adnumeranda primo est evolutio corporis concitata, dum dentiunt infantes aut pubescunt (*Path. gen.* §. 37). Eo enim valet haec evolutio, ut turbatus sanguinis circuitus intestina praeprimis adficiat, inflammationesque moliatur, quae perperam dentitioni difficili tribuun-

tur. Dein stimuli peregrini accusandi sunt, venena, purgantia acria, excrementa corrupta, bilis et succi intestinales depravati, peregrinae res forte voratae, ossicula nimirum, acus et quae sunt reliqua. Nonnunquam calculi biliarii intestinis adhaerentes, scirrhi ipsi et ulcera denuo inflammationes excitare valent: solet etiam stagnans in hydrope latex, ubi corrumpitur, intestina vehementer incitare. Deinde ad cutis communionem cum intestinis respiciendum est, cum repulsa exanthemata, ulcera exsiccata, rheumatismi haud rite soluti frequentem huic aegritudini occasionem praebeant. Denique herniarum ratio habenda est, quae strangulatae, aut irritato eo, quod provolutum est, facillime possunt inflammationem intestinorum ciere.

C A P. XII.

DE PERITONÆI INFLAMMATIONIBUS.

A. Summatim.

§. 284.

Membrana haec serosa, vasisque et exhalantibus et resorbentibus perreptata, cum omnia abdominis viscera obvestiat, si inflammatur, dolorem quidem et tumorem per omnem ventris ambitum producit: neque tamen semper cum visceribus aut intestinis inflammationem communicant, cum membranarum serosarum ea sit proprietas, seorsim magis pati adfectiones, quam cum visceribus communicare (*Phys.* §. 132).

Quamvis is morbus puerperis maxime infestus sit, obvenit tamen rarius in ipsis virginibus e suppresso fluxu menstruo, et in viris post paracentesin institutam. Dolores iidem praesto sunt ac in enteritide, idem aestus intestinus, eadem inflatio tensa, idem sentiendi facultatis augmentum, ut nec tangi prae dolore abdomen possit. Angitur magnopere aeger atque desipit, nervorum etiam distensionibus obnoxius est. Febris accedit violenta cum pulsibus exilibus et spasticis; lingua sordida, sapore amaro, vomitibus biliosis, virium denique jactura: unde tandem mors simili modo sequitur, ac in enteritide. Cadaveribus sectis peritonaeum vel sphacelo correptum vel colluvie seroso-lactea abundans ac humoribus gelatinosis obductum reperitur (*Frank*: *epitom.* lib. *II.* 222).

B. Peritonitis puerperalis.

1. *Morbi historia.*

§. 285.

Singularis atque ab omnibus aliis diversi morbi historiam conscripturo opus est fateri primum, Boerii, doctissimi scholae Viennensis magistri, sententiam quam proxime ad veritatem accedere, qui vulgarem ejus aegritudinis formam phlogisticam habet, anomalam vero aliam rariorem. Inflammationem autem peritonaei subesse vulgari febris puerperalis formae, persuadent nobis cadaverum sectiones omniaque symptomata, etiamsi activa inflam-

matio esse nequeat, propter caussas vulgo admissas ac propter locorum adfectorum singularem indolem.

Extimescenda est febris puerperalis in iis mulieribus, quae, cum ad ultimos graviditatis menses ventum esset, alvum crebro duram, insomnias frequentes ac vertigines, capitis dolores et aestum intestinum questae sunt, quae, cum opulentius epularentur, minus tamen exercitationibus et motibus corporis vacarent; unde sordibus gastricis opportunae fuerunt. Quodsi, his se ita habentibus, epidemica constitutio inflammationibus favet, si mulier partum difficillimum subjit, nec post eum largius sudavit, pulsibus mollioribus; si pulsus duriores et magis tensi fuerunt post partum et mulier satis inquiete noctes transigit, metus est, aegritudinem hanc esse sequuturam.

Tirones tamen caveant, ne febris vel e lactis secretione, vel e fortuitis caussis orta cum hac commutetur. Illa, primiparis solummodo infesta, secundo aut tertio die, postquam partum reddiderunt, oriri solet: doloribus humerorum, axillarum uberumque mox cognoscitur, nec ullum habet symptomata adjunctum eorum, quae febrem puerperalem signant.

§. 286. *Continuatio.*

Haec vero utplurimum sexto aut quinto post partum die doloribus oritur per totum abdomen tensum et tumidum sensis. Solent quidem dolores similes partum sequi, secundinis forte nondum ejectis, aut lochiis haud rite fluentibus: sed hi ex

utero potius orti ita agunt, ut os uteri magis aperiatur, habent etiam spasmos simul comites, atque per circuitus semet remittunt: quod alienum est a doloribus febrem puerperalem nunciantibus. Qui continuo ingravescentes supprimunt lochiorum fluxum, rarissime cum hac aegritudine persistentem. Alvus cita solet adesse, torminibus ventris tensi et ardore intestino vehementissimo juncta. Quae dum contingunt, vultus solet alienari et peregrini aliquid ac terrorem aut metum aegrae exprimere: etenim pleraeque mulieres periculum instans ipsae divinant ac mortem extimescunt; hinc gemunt per somnum, aut angorem exprimunt et aestum intestinum jectigatione continua. Dorso tamen malunt incumbere: erigere se sponte nequeunt tum propter virium jacturam valde celerem, tum propter dolorem et stuporem alterutrius cruris. Lactis etiam secretio intercepta esse solet: mammae saltem dolent, tumescunt, aut flaccescunt, doloribus axillarum glandulas occupantibus. Pulsus solent esse ab initio frequentissimi, atque per ipsas etiam remissiones satis concitati. Cutis ab exordio arida est, nonnunquam vero sudoribus madet, serum lactis odore referentibus.

Cum his quidem symptomatibus conjuncti sunt adfectus gastrici: lingua sordida muco vel albido vel fusco: ructus amari aut foetidi: sapor in ore similis: halitus oris malus: praecordia tensa, turgida, ponderis sensu molesto. Urina vel lochiis mixta, vel turbida, lutosa, vel, quod saepissime accidit, plane suppressa.

Paucos post dies vires etiam magis praecipitantur: cum erigere semet aegra conatur, contremiscit et vertigine correpta corruit, animo linquitur, facie vel penitus collapsa vel vultu adeo turbato, ut pavores exprimat, voce etiam debili ac rauca. Dementia accedit, vel sopor, vel medius quoque status inter somnum et vigilias, quo maxime torquetur.

Satis frequens est cum animi deliquiis et angoribus perpetuis, pectoris etiam oppressione et doloribus pungentibus miliare exanthema sudoribus illis peculiaribus annunciatum: quod nullo modo levat aegritudinem, cum in solo pectore ortum, minimas repraesentet maculas tantillum elatas, nullo tamen margine rubro aut dolente cinctas.

Ad extrema ventum est, cum viribus indies magis prostratis, facie Hippocratica, aegra tensa continua et dolentissima abdominis inflatione laborat, quae tangi nequit, nisi convellantur faciei musculi, cum vel irriti vomitus porracei aut foetidi laticis adsunt, vel inscia aegra foetidi humores alvo dejiciuntur, cum e verendis partibus tumidis inflammatisque cruentus et foetidus latex promanat, cum extremae partes resolvuntur, oculi caligant pupula dilatatur, atque moribunda vel attonita corruit, vel resolutis partibus omnibus exstinguitur.

§. 287. *Continuatio.*

Quamlibet prognosis pessima esse solet, si praesertim popularis constitutio febribus perniciosis favet, levior tamen species sponte in sanitatem abit, dummodo ab initio cutis cum pulsibus fortioribus mollioribusque madere coepit, ac calidis vaporibus humectari; dum pectus oppressione liberatur, urina clarescit, et, quod ex ea subsidit, nubeculam levem refert, cum per alvum laxam, cocta biliosa emittuntur, sensusque abdominis acutissimus minuitur, cum oculi acies restituitur, obtutu claro et vivaci, cum fluere iterum coeperunt lochia intercepta et lac denuo secernitur.

Quae cum ita se habent, salutem opperiri licet, etiamsi lente haec consequatur.

§. 288. *Continuatio.*

Anomalam aegritudo haec formam induit, cum contagio originem debet, repente aegram invadens, repente eam trucidans, sine manifesto inflammationis testimonio. Protinus enim vires adeo prosternuntur, ut a se exeat; abdomen tensum quidem et inflatum, sed nullum dolore in eo conqueritur: vultus tristis, torvus, distortus: cutis torrida aut sudoribus frigidis colliquescens, maculis consita lividis, quae mox in sphacelum abeunt. Haec est maligna et putrida forma, quam Walshius, Clarkius, Gordonius et Millarius jam ante Boërium observarunt.

Huic formae subjungere libet putredinem tu-

nicae deciduae Hunteri, quae puerperas saepe brevissimo tempore, inter nervorum distensiones enecare consuescit. Ab uteri ore potissimum ordiens, nullum manifestum dolorem, nullum inflammationis signum exhibet: nonnunquam segnis parturientis labor exhaustae statim post partum vires, febris vaga, paucis frigoris accessionibus aegram trucidat. Quamquam signorum plurimorum fallacia summa est, pulsu nonnunquam naturali, lingua humida, ventre molli ac dolorum experte; alvus tamen citissima, foetida ejiciens, vomitus faeculentus, mucidus cum lumbricis excretis pessimi ominis sunt. Plena interdum ubera, imo post mortem (mirabile dictu) oppido magis scatent lacte, quam antea (*Boër: natur. obstetric.* 185). Lochia nunquam ex toto cessant; dolet venter imus circa pubem et inguina; animi deliquiis crebro recurrentibus vita celerrime consumitur. Inflammationi uteri minime tribuenda est haec pernicies, quippe cum post mortem integrum hoc viscus reperiatur, sola tunica decidua emortua ac putrescente.

2. Successiones.

§. 289.

Haud eodem modo hae febres omnes saluti nocent. Multae enim prius exitium non adferunt, quam metaptosi quadam acuta ac perniciosa, quae ingentem primo jam nychthemero colluviem saniosam in abdominis ambitu molitur. Nonnunquam metastatica meningum et encephali inflammatio

capitis doloribus atrocissimis, oculorum cruento aspectu, pupulae contractione, delirio feroci et nervorum distensionibus annunciatur. Interdum pectoris inflammatio cum pungentibus doloribus, summa oppressione et spirandi difficultate, sputis cruentis aut lacteis accedit, non raro phthisin minitans, ni brevi mors succedat (*Horns: archiv, VI.* I. p. 37).

§. 290. *Continuatio.*

Frequentiores sunt metastases lacteae ad varias, maxime externas partes, quibus decrescit aut plane cessat febris, licet trahere soleant eae successiones et solutionem difficillime experiantur. Uterus, ubera et musculi abdominis lumborumque potissimum adficiuntur. In mammis nascuntur tumores frigidi, lymphatici, resolutioni nequaquam faventes, sed vel immobiles vel sanie generata organa ea depascentes. In peritonaei parte ea, quae uterum obtegit, similes tumores uterum comprimunt, vesicam et intestinum rectum, unde nonnunquam sanguinis fluxus nimius et perniciosus, tenesmus et ischuria oriuntur: tactu non raro explorari possunt ejusmodi tumores per pubem aut vaginam. Non infrequens est colluvies hydropica intra peritonaeum, frequentior alvi fluxus lacteus, urinae etiam, qui diabetis formam induit. Spirandi difficultas e colluvie aquosa aut lymphatica intra pleuram in diuturnam maxime labem mutari solet.

Maxime obnoxia est his metastasibus lumba-

ris regio, ubi tumor sedet inter iliacum internum et psoas musculos, aut majori psoae adhaerens mergitur sub tensorem fasciae latae, frigidum igitur tumorem ad internum femoris latus efficiens. Generatim vero moveri femora nequeunt sine difficultate, unde claudicatio et ipsius articuli laesio per culluviem aquosam aut saniosam. Cum juxta internum femoris latus decurrunt humores, ad genu dolores cum frigidis tumoribus excitant, ut ulcus sinuosum, tabem adferens. Et aliis musculis eorumque velamentis fibrosis infesti sunt ii tumores, qui rheumatismos diuturnos aemulantur.

Et in ambitu corporis summa foeditas oritur. Erysipelas ex metastasi lactea nascitur, cute incrassata, vesiculis subnatis, quarum interstitia rimosa sunt, pruritu ardoreque molestissimis, maxime noctu. Vesiculis post aliquot dies ruptis, latex acerrimus foetidus, aquosus aut lacteus effluit, escharae formantur fuscae crassae. Inflantur extremae partes, corpus tabescit, torvitas faciei sequitur, si, quod frequens est, pustulis iis deformatur.

Oculos denique adfligunt metastases eae, lippitudinem continuam blennorrhoeamque producentes aut suffusionem etiam lacteam lentis crystallinae.

3. Cadaverum sectiones.

§. 291.

Ut morbi hujus adeo perniciosi expositio patefiat, necesse est, effectus, quos in cadaveribus superstites habet, consideremus. In quibus vulgatissimus fere est totius peritonaei, omenti, mesenterii, ligamentorum uteri partiumque, quas vestit illa membrana, tegmen purulentum, saniosum, lacteum, aut serosum, cum floccis caseum referentibus. Hoc autem latice scatet nonnunquam tota abdominis cavea; uterus, spatia quae inter vaginam et anum sunt, pectus ipsum et meninges. Intestina insuper vel eodem latice obducta, vel coalita cum peritonaeo, vel incrassata et anguillarum similia observantur (§. 279). Peritonaeum etiam et uterus hactenus incrassantur, ut nonnisi ex inflammatione id repetere possis. Nec tamen, quod Denhamius contendit, uterus solus inflammatione correptus est, nec intestina sola, sed e peritonaeo inflammato et collectioni saniosae obnoxio in viscera ea propagatur passio.

§. 292. *Continuatio.*

Humor ille, etiamsi lacti interdum simillimus, alienus tamen lactis natura est, probantibus id egregiis Hermbstädtii (*Sellens: neue beytr. III.* 92) et Jacquini junioris chemici analysibus (*Boër: natur. obstetr.* 199). Sibimet enim et aëris temperiei = 46° *Fahr.* commissus latex tunicam mem-

branaceam, in corneam soliditatem vergentem, separat, versus octavum diem turbidus fit, putrescit decimoquinto circiter die. Syrupum violarum humor ille viridi colore tingit: admixto alcohole et acido nitroso in coagulum abit: cum oleo vitrioli gelatinam format aequabilem: aceto destillato vix turbatur. Alcalia fixa et volatilia turbare magis quam condensare eum videntur. Terra calcarea et plumbum nitrosum leve quoddam et albidum stratum deponunt, ut alcali inesse probabile sit. Mercurii nitrosi calida solutio gelatinae roseae coagulum format. Destillatus denique latex aquam insipidam nauseosi odoris, spiritum volatilem alcalinum et oleum empyreumaticum largitur. Quibus positis intelligitur longe alienum esse humoris hujus ingenium a lactis indole, proximum tamen lymphae, quae mutationem singularem hoc morbo experta est.

4. Epilogismus.

§. 293.

Indolem hujus aegritudinis inflammatoriam esse, nemo inficiabitur, qui cadavera rimatus fuerit, reputatis simul symptomatibus et caussis praegressis. Sed nostri est offici, exponere, cur potius peritonaeum quam alia viscera patiantur; cur passiva potius sit inflammatio quam activa; cur denique humoris colluvies nascatur, lacti simillimi, ab hoc tamen diversi.

In quibus exponendis velamenti illius serosi,

quod peritonaeum vocamus, fabrica et natura paullo uberius primum ventilandae sunt. Membrana haec, telae cellulari originem debens, neutiquam tamen putredini citae obnoxia, vasculis capillaribus exhalantibus et absorbentibus locuples, inflammationem omnino pati facillime potest. Cum vero naturaliter serum albuminosum producat, transsudatione potius terminatur haec inflammatio quam aliis successionibus; cumque purulenta sequitur colluvie, pus propter albuminis copiam candidum est et lacti simillimum. Non bullientis aquae solus calor, sed quidquid oxydationi favet, abundantiam puris albidi lactei caussatur. Quoniam membrana haec, qua uterum et psoas musculos obvestit, maximum habet volumen, atque facillime cedit, eorum locorum frequentissimae esse debent colluvies et congestiones.

§. 294. *Continuatio.*

Quodsi ad gravidarum et parturientium conditionem consilium transfertur, sine negotio patet, cur haec potissimum membrana inflammationi huic et singularibus successionibus ejusdem obnoxia sit.

Namque cum panso per graviditatem utero panditur quoque ea ejus portio, quae uterum obvestit, compressis superioribus processibus; hinc protinus inaequabilis sanguinis circuitus efficitur. Accedit, volumine abdominis inferi per id tempus insigniter ampliato pectus angustari, oxydationem sanguinis impediri eo magis, quo plus oxygenis

foetus matri detrahit (*Phys.* §. 545. 546). Hinc etiam vulnera gravidis forte illata aegerrime aut non prius sanescunt, quam partum ediderint. Haec quidem penuria oxydatarum particularum seri lymphatici abundantiae favet, quae in membranis serosis colluviem praeprimis producit (*Autenrieth. Versuche* I. 142). Cum enixa est foetum, contracto protinus utero, liberatur pectus, ingens oxygenis copia paratur, quo serum lymphaticum abundans ita impraegnatur, ut lacteum colorem albumen adipiscatur. Hinc acidum olent sudores, hinc lactis ipsa naturalis secretio lucis haud parum accipit.

Jam veniendum est ad victus vitia, quae gravida commisit, huic febri praeprimis faventia. Mulieres sedili indulgentes, motum corporis aversantes, epulis delectatae et potibus calidis coffeae tostae aut theobromae nucum aut theae, animi etiam perturbationibus agitatae, sordes non solum contrahunt, sed irritationi peritonaei etiam occasionem praebent. Hinc nobiliores matronae et opulentiores multo magis succumbunt huic morbo, quam rusticae, quae corpus laboribus durant.

Ipse partus favet huic aegritudini, si nimis fuerit acceleratus, aut si rudi obstetricis manu violenter tractatur uterus. Si illud contingit, vicissitudo celerrima voluminis pansi et praepopere contracti non utero soli, sed ipsi etiam peritonaeo valde noxia est, unde facillime congestio oxydandorum humorum sequitur. Rudis uteri tractatio ac prae-

matura secundinarum extractio non uterum solum, sed peritonaeum etiam magnopere incitat.

Post partum absolutum nocet, quidquid inquietat mulierem, circuitum sanguinis lacessit, intestina etiam sordibus obruit. Hinc vigiliae, animi commotiones, calor externus nimius, juscula nimis calida, abusus purgantium aut aliorum remediorum, quae orgasmum suscitant, noxas adferunt. Alia ac passiva inflammatio contingere nequit in statu, qui post labores partus fatigantes, post sanguinis cursum saepe copiosum, post debilitantes denique caussas a gravida jam admissas existit.

§. 295. *Continuatio.*

Metastases, quae *lacteae* dicuntur, e lactis ex uberibus migratione neutiquam exponendae, cum supra (*Path. gen.* §. 96 — 100) omnem humorum secretorum migrationem refutaverimus, soli secretioni vicariae tribuendae sunt, quae similem quidem, sed minime eumdem humorem in organis simili fabrica gaudentibus producit. Itaque ex abundantia seri lymphatici, ex oxygenis copia magnopere post partum aucta et mutatione lymphae ea, ut albumen praevaleat, explicandae sunt metastases lacteae.

CAP. XIII.

DE PSOAE MUSCULI INFLAMMATIONE.

§. 296.

Non rarus est *morbus lumbalis*, quo praesertim articulus adficitur, psoae musculo utique primitus infestus, dein vero apostema attrahens, quo femoris facies interna turget et genu lente adficitur. Existit autem e febre puerperali aut e calculi renalis adfectibus, nascitur etiam in bajulis et hominibus, qui se in laboribus exercuerunt, denique ex ictibus aut contusionibus, atque equitatione violenta. Ex hac quidem jam caussa Hippocrates nomine κεδμάτων hunc adfectum Scythis familiarem observavit (*De aëre, aquis et locis* §. 108. 112), neque de significatione ejus vocis dissentiunt Erotianus et Galenus, qui diuturna ῥεύματα articulorum, maxime lumborum intelligunt, neque differt alius locus (*Epidem. VII.* §. 58), ubi ad genitalia referri videtur κεδμάτων adfectus: namque in inguina saepius tumor lumborum descendit, ut infra probabitur. Aretaei vero ratiocinium de κέδμασι in vena cava residentibus (*Causs. acut.* 2, 8) e compositione hujus morbi cum venae cavae inflammatione lenta et ulceratione, quam Monteggia (*Fasc. path.* p. 107. 108) observavit, exponendum est.

§. 297. *Continuatio.*

Itaque ha c gravissima valetudo inchoat in ipsae regione lumbali inflammatorio stadio, quod lentum est et diutinum. Doloribus exercetur aeger lancinantibus, tractoriis, pungentibus in regione ea, qua psoae musculi pone renes a vertebris lumbalibus ad articulum femoris et trochanterem descendunt, partim in fascia lata femoris terminati. Differunt dolores ischiada vulgarem comitantes, quod exacte cursum ischiadici nervi sequantur, neque febre stipatae sint. Haec vero est ardens, continua saltem, aestuque intestino, praecipue partium adfectarum juncta, pulsibus duris, urina flammea, cute torrida et immani inquietudine. Mutatur quoque in hecticam, horroribus junctam e parte adfecta ortis, calore etiam volarum plantarumque et sudoribus antelucanis. Lumbalis regio adeo patibilis esse solet, ut tangi nequeat. Dolores intestini abeunt in colicos cum tenesmo et sphincteris vesicae spasmo: stuporem quoque cruris et pedis lateris adfecti adferre solent. Differunt a calculorum renalium doloribus, quod hi magis functiones renum laedere multoque manifestius se remittere soleant. Dolores e psoae musculi utriusque inflammatione motum pedis alterutrius impediunt, ut, qui dorso incumbit, nequeat crus vel elevare vel extrorsum vertere vel lumbos denique flectere sine ingentibus tormentis.

§. 298. *Continuatio.*

Plerumque ad suppurationem aut potius ulcerationem spectat haec inflammatio atque cum ea fere initio juncta est. Solet autem pus sive sanies generata ita legere psoae utriusque oras, ut saepissime, qua psoas minor cum fascia lata coït, tumor oriatur frigidus, non dolens; dum cubat, subsidens, dum erectus stat aeger, auctus. Quominus hic tumor confundatur cum hernia crurali (*Path. gen.* §. 225), impedit praegressa adfectio lumborum, fluctuans ab initio et decubitu corporis facile mutata indoles tumoris atque impotentia aegri crus elevandi aut flectendi. Simul solet genu dolere ac aegerrime moveri. Tumor, si per aliquod tempus porrigitur, vel sponte sua vel arte aperitur, sanies effluit multo copiosior, quam quod in modico illo tumore sub fascia lata generari potuisset. Itaque ex altioribus locis depluere colligitur.

Cum psoae musculi majoris tendo una cum iliaco interno super oram ossis pubis manticulam articuli femoris adeat, trochanteri minori insertus, demergi nonnunquam sanies eatenus solet, ut manticulam exedat, spontaneam producat luxationem femoris, claudicationem, stuporem et inflationem pedis. Quae dum contingunt, provolvitur nonnunquam caput ossis postrorsum magis, ut sub quadrato femoris lateat et tuber ischii ossis spectet (*Path. gen.* §. 219). Gluteorum musculorum tumor insolitus durusque, genu et planta

pedis interiora spectantia ac longitudo pedis, dum cubat, magis porrecta hanc luxationis speciem notant.

Neque rarissimus est apostematis proventus, ubi pubis ossi inhaerens ad inguina demergitur, ubi tumorem similem efficit cum scroti inflatione. Haec sunt κέδματα περὶ τὰ γεννητικὰ μορία Hesychii et scholiastae Hippocratis (*Galen: exp. voc. Hipp.* 449).

Nec sine exemplo est, per foramen ossis ischii et locum ejus incisum saniem postrorsum fluere, molestias haemorrhoïdales et fistulas ani simulare, musculos gluteos exedere, ac tandem cum carie vertebrarum lumbarium maciem adducere (*Monteggia: fasc. pathol.* p. 100). Haec quidem compositio cum carie vertebrarum frequens est; venae cavae labes adjuncta observata fuit ad Aretaeo et Monteggia. Peritonaei ulcerationes, e quibus aëris copia tympaniten simulans gignitur, ab aliis observatae sunt (*Barthez: malad. goutt.* 2, 45 sq.). Denique, ubi caries vertebrarum adjungitur, ad spinam dorsi provenire apostema solet; dorsales musculi exeduntur; ulcus sinuosum, tortuosis ductibus partes, quae juxta sunt, depascitur, tandem macies insanabilis cum curvato dorso et resolutis pedibus immobilibusque accedit.

CAP. XIV.

DE RENUM INFLAMMATIONE.

§. 299.

Ren sinister frequentius dextro, parenchyma magis velamento inflammari solet. Cum sinister ren paullo altius sit collocatus, dolores etiam inflammationem prodentes ab undecima inde costa ad ossis ilium usque cristam pertingunt: si vero dexter patitur, ad dextrum latus dolor sentitur a duodecima costa ad mediam usque partem ossis ilium. Doloris indoles continua, vehementissima differentiam stabilit inter hunc morbum et lithiasin renalem, quippe quae dolores vel remittentes, vel gressus, equitatione, vectione in curru duntaxat exasperatos producit. Dolores propagantur per colon, ut enteritidem interdum simulet, per fasciculos diaphragmatis costales et lumbales, per ureteres et vesicam, per scrotum et crura. Hinc vulgaria sunt tormina ventris cum murmuribus, vulgares etiam ob irritatum diaphragma, singultus; tussis spastica, clangosa, dolentissima; si dexter ren patitur, ob viciniam hepatis, vomitus porraceus, nervorum distensiones et spirituum difficultas. Accedunt tenesmus et ischuria, testium spastica ad anulum abdominalem attractio, cruris in latere adfecto stupor ac fere immobilitas.

Functiones renum partiumque vel contiguarum vel consentientium semper laeduntur. Soli dorso incumbit aeger, urina vel spasmis intercipi-

tur, vel non sine doloribus mittitur: solet etiam flammea esse aut turbida ac fusca, plerumque vero cruenta.

Febris, quae sociatur, validissima est et ardens, aestu intestino maxime in regione renali flagrans, accedentibus pulsibus durissimis, spasticis, nervorum distensionibus, sternutatione, singultu, tussi continua, et ipsa desipientia. Plerumque septenario dierum numero terminatur, nonnunquam lentior est et hecticae similis: si ad suppurationem haec inflammatio spectat.

§. 300. *Continuatio.*

Morte terminatur, dum vel rumpuntur vasa renalia vel sphacelus accedit. Quae dum contingunt, dolor subito silet, ingravescente tumore abdominis ardentissimo; extremae partes algent, pulsus deprimuntur, nervi resolvuntur, atque vel apoplexia, vel resolutione totius corporis cum foetidae urinae missione decedunt aegri.

Sanitas consequi potest, cum versus septimum diem urinae saturae copia mittitur, e qua, quod subsidit, lateritium est; cum haemorrhoïdes forte suppressae restituuntur, sudoribus calidis per totum corpus provenientibus.

§. 301. *Continuatio.*

Aliae successiones vel a transsudatione repetendae sunt, vel a duritie, vel demum ab ulceratione.

Dum e laxatis vasis renalibus humores mucosi et albuminosi mittuntur, collecti in pelvi renali et

congelati acido phosphorico seu urico calculi generantur, qui inflammationem renum non raro excipiunt (*Path. gen.* §. 117. 118).

Super haec coalescunt etiam renes cum adjacentibus partibus, cum psois musculis, colo, peritonaeo, diaphragmate, hepate et splene.

Dein potest colluvies aquosa existere inter membranam firmam, quae renes obvestit et tunicam adiposam: aut hydatides oriuntur, immensum nonnunquam tumorem constituentes, quo urina intercipitur, aut per circuitus aquosa fit, excreto etiam interdum pure aut ichore (*Arnemann's. Magaz.* 1, 179. *Voigtel's: pathol. anat.* 3, 196).

Obdurescunt renes interdum, unde ponderis sensus absque horroribus et febre hectica, urinae secretione etiam suppressa, accedentibus denique hydrope et tabe.

§. 302. *Continuatio.*

Postremo ulcera renum consideranda sunt, quae cum gravissimum morbum constituant, cognitu interdum perquam difficilia esse solent. Manifesta autem signa sunt: dolores obtusi, pulsatorii et horrores ex alterutro rene orientes, febris hectica, urinae secretio impedita, cum stupore cruris et testium spastica attractione. Haec quidem symptomata diu morari possunt, citra puris cum urina excretionem. Tum enim destructio renum in papillis circumscripta est membrana pathologica firma ac cartilaginea, qua et vasa obturantur, ut sanguinis cursus impediatur, et emissio puris praepe-

diatur. Eapropter simulant dolores et symptomata reliqua nonnunquam calculum renalem, cum per circuitus redeunt ac motibus corporis exasperantur.

Quodsi vero pus aut sanies cum urina excernitur, nequaquam secura est diagnosis, cum in stasibus abdominalibus turbida urina mittatur, purulentae simillima. Necesse est igitur, ut strenue investigemus praegressa symptomata ulcerationis internae, si renum destructionem statuere voluerimus. Quodsi vero solae adsunt stagnationes, defuerunt ea symptomata, aegro duntaxat arthritidem atonicam aut haemorrhoïdes coecas aut alia atoniae abdominalis symptomata conquerente. Studiose etiam inquirendum est in ipsam urinae purulentae differentiam. Si ulcera renum praesto sunt, pus aut sanies cum urina mixta cruorem etiam habet, haud intime miscetur cum lotio, quin, ubi perfrixit, facile deponat hypostasin eam turbidam et purulentam. Cum vero e stagnationibus abdominalibus urina eam accipit indolem, intime mixtus est latex pus similans cum lotio, nec facile ex ea secedit. Denique respiciendum est ad juvantia: adminiculo enim sunt, ubi solis stagnationibus tribuenda est ea urinae indoles, motus corporis, itinera, aut, si vires haud suffecerint, praesidia artis, quae solvere stases et firmare abdominis viscera valent.

Rarius per alia loca pus aut sanies exeunt. Quodsi ren exesus cum colo coalitus id etiam intestinum depascit, necesse est purulenta diarrhoea sequatur, morte tandem terminata. Rarior etiam

est exitus, ubi per psoas musculos et secus vertebras ulcus prodit, vertebris carie vastatis.

§. 303. *Continuatio.*

In caussis hujus inflammationis numerandae sunt praeter extrinsecus illatas violentias, ponderum gravissimorum gestatio, equitatio: dein etiam calculi renales et diureticorum, utique cantharidum abusus: accumulatio urinae in pelvi renali, dum fractis aut luxatis cruribus diu decumbere cogitur aeger. Insuper, dum spasmis coërcetur urina, pelvim renalem nimis irritare potest. Et suppresso haemorrhoïdum et menstrui sanguinis fluxu nonnunquam ortus est morbus. Nascitur postremo, si aliquid abscessit in renes per febrem nervosam aut e cutaneis morbis aut ex inflammationibus aliarum partium.

CAP. XV.

DE VESICAE URINARIAE INFLAMMATIONE.

§. 304.

Collum vesicae maxime obnoxium est huic aegritudini, tum quod ex urethrae adfectionibus plerumque nascitur, tum quoniam in collo facile aliquid colligitur, quod stimulo suo nociturum est. Gradu differt haec inflammatio et sede; erysipelatosa est, quae tunicam internam occupat, gravior ea, quae tunicam musculosam corripit; quae cum laxius duntaxat tunicae villosae adhaereat

(*Phys.* §. 287), haud facile inflammatio ex altera in alteram tunicam abit.

Dolores praesto sunt lancinantes, ardentes pungentesque et perinaei et pubis, quovis motu corporis, conatuque mejendi magnopere aucti: maxime vero ingravescentes, si catheterem applicueris. Vagantur iidem dolores interdum per totum abdomen; in urethra praeprimis percipiuntur, saepius etiam in testiculis, cruribus et pedibus. Tumor accedit ardens, tensus, pulsatorius pubis et perinaei, cum haemorrhoïdum tuberculis; ipsiusque vesicae dolentissimus tumor per anum explorari potest.

Ad haec vehementissimus sphincteris spasmus, quo vel cupiditas mejendi irrita et dolentissima, vel interceptio urinae efficitur, vel si guttulae aliquot emanarunt, illico reprimitur fluxus. Urina est cruenta, hactenus tamen, ut cruor perfrigescentis lotii fundum petat; vel fibrosa ac filis mucosis plena. Nunquam haec micturitio dolentissima sese remittit, neque levatur motibus corporis peculiaribus: quod in calculis vesicae contingere solet.

Adjuncta sunt symptomata partium vesicam adjacentium laesarum: alvi obstipatio cum tenesmo ita dolente, ut nec elui alvus possit. Virga etiam solet rigescere, glande doloribus cruciata. Per consensum organi cum aliis partibus nascuntur febris ardens, pulsus durissimi, spastici, spirationes creberrimae, angores, vomituritio et vomitus irritus, singultus, palpitationes cordis, deliria fe-

rocia, nervorum distensiones, summaque virium jactura.

§. 305. Continuatio.

Magnum habet casum, si vesica, urinam mittere nescia, nimis panditur, ut vel resolvatur penitus vel rumpatur, vel urina regurgitans in ureteres, hos mirum in modum extendat, urachumque ita praeter naturam aperiat, ut urina per umbilicum effluere visa sit (*Walter: von den krankh. der Nieren, p. 37*). Resolvitur vesica, cum parietes extenuantur, tunicarum strata a se invicem secedunt (*Conradi: path. anat.* 263) et sacci oriuntur aut appendices e tunica interna per strata muscularia provoluta. Quod dum accidit, diuturna saepe et insanabilis oritur molestia ex adsidua mejendi cupiditate, haud idonea tamen vesica, omnem emittere lotii copiam, unde a relicto semper tensio in vesica sentitur et dolor obtusus. Ruptam vesicam letum plerumque adferre, supra (*Path. gen.* §. 200) monui; rarissimum sanatae rupturae exemplum Thedenius refert (*Neue bem. und Erf.* 2. 121). Tandem sphacelus ad violentissimam vesicae inflammationem accedere potest, maxime in senibus, resolutioni nervorum obnoxiis.

§. 306. Continuatio.

Aliae successiones pariter vulgares sunt. Transsudatio contingit, cum e laxatis vesicae vasis muci copia prodit, acido urico ita congelascentis, ut calculum formare possit: hunc enim non raro ex

inflammatione vesicae nasci, alibi posui (*Path. gen.* §. 117. 118). Neque sine exemplo est, aquosos aut serosos humores colligi in hydatidibus aut exsudare inter strata parietum, aut coalitus vesicae cum partibus, quae juxta sunt, caussari. Hydatides descendere possunt e renibus, urinam per circuitus intercipere, ac in vesica nidulari (*Portal: cours d'anat. méd.* 5. 393).

Obdurescit vesica aut carnes fungosas luxuriantes gignit maxime in viris aetate provectis aut qui lustris confecti sunt. Mulieres fere immunes sunt ab hoc vitio. Quodsi enim nervi, inflammatione infirmati, moderando typo formationis non pares sunt (§. 153), nascitur vel nimia crassitudo fibrarum muscularium, quae rubedinem amittunt, cum regularis sanguinis impetus turbetur (*Sömmerring: über die krankeiten der Harnblase: Frcf.* 1809) vel fasciculi floccosi ex interna vesicae tunica, tactu facillime sanguinem fundentes, ubi etiam vesica crassescit et mucus tenax fit. Nervorum sacralium debilitas eo praeprimis valet, ut pedes adsiduo vacillent et fere resolvantur. Urinam sua sponte mittere nequeunt aegroti, sed insciis ea defluit. Ipsa vesicae cavea saepe adeo minuitur crassescentibus tunicis, et steatoma exacte referat (*Wichmanns, Ideen* 3, 15). Haec scirrhosa tubera interdum in ulcus carcinomatosum abeunt.

Tandem ulcera vesicae vulgaria sunt, praesertim in senibus. Doloribus nunciantur rodentibus, pulsatoriis, horroribusque e vesica surgentibus, febre etiam hectica: urina vel intercipitur, vel cum

tormentis furfuracea mittuntur (1), unde scabiem vesicae veteres statuerunt. Quodsi pus simul ejicitur, fundum, id lotii facillime petit, indicio, id haudquaquam e renibus provenire.

§. 307. *Continuatio.*

Super violentias externas, quae vesicae urinariae inflammationem cient, quorsum et equitatio et curatio calculi, quae ferramentis fit, pertinent, retroversio etiam uteri id vitium caussari solet (*Path. gen.* §. 224). Raram habet caussam Sömmerringius exostoses vertebrarum lumbalium et ossis sacri. Dein blennorrhoea novis stimulis vel remediis incitantibus vel victus vitiis exasperata; aetas in lustris consumta; arthritica maxime dispositio; haemorrhoïdes vel suppressae vel vasa vesicae praeter naturam pandentes; saniei aut puris incitamenta, e renibus suppuratis defluentium; calculus praesertim in vesica generatus aut e renibus per ureteres devolutus; scirrhus prostatae; diureticorum abusus accusari nonnunquam possunt. Denique cutanei morbi ita interdum agunt, ut per consensum vesicam adficiant.

---

(1) Ὁκόσοισιν ἐν τῷ οὔρῳ παχεῖ ἐόντι, πιτυρώδεα ξυνεξουρέεται, τουτέοισιν ἡ κύστις ψωριᾷ. Aph. 4, 77.

CAP. XVI.

DE UTERI INFLAMMATIONE.

§. 308.

Cum supra peritonitidem puerperalem exponeremus, monuimus, *metritidem* seu uteri inflammationem ab ea aegritudine omnino diversam esse (§. 291). Neque, seorsim orta, haec inflammatio vulgaris est, sed rarioribus omnino adnumeranda, cum Walterus, expertissimus dissector, vix ac ne vix quidem veram uteri inflammationem seorsim praesentem se reperire meminerit (*De morb. peritou.* §. 44). Itaque morbum, quem Hippocratici auctores (*De nat. muliebr.* 566. *De morb. mul.* 1. 608), ab arte cadavera secandi alieni, et in gravidis et in puerperis tanquam vulgarem tractant, huc profecto non pertinet. Hinc et Vetterus (*Aphorism. aus der pathol. anat.* 150) haud sine jure ad peritonaei inflammationem, qua cingit uterum, referenda esse plurima metritidis exempla contendit. Neque tamen desunt observationes verae de uteri ipsius inflammatione, a Kieslingio (*Haller: diss. pract.* 4, 596), Sieboldio (*Chir. tageb.* 51), Schmidtmanno (*Anleit. zur gründung einer medic. Verf.* 1, 224), Portalio (*Cours d'anat. med.* 5, 575) aliisque relatae.

Plerumque post partum oritur, cum parturiens mulier rudi modo tractata, placenta violenter extracta, cum calidis remediis sanguinis circuitus nimis incitatus, aut cum lochia repercussa, frigus

corpore exceptum fuit. Pessario etiam rudi Schmidtmannus tribuit.

§. 309. *Continuatio.*

Doloris topici primum ratio habenda est. Oritur is praecocius post partum, quam qui febrem puerperalem indicat (§. 286). Sentitur proxime in pubis regione, neque per abdomen adeo vagatur: solet tamen vaginam praesertim, lumbos et os sacrum simul obsidere; ardentissimus est, continuus, pungens aut lancinans; vagina et labiis vulvae simul dolentissimis inflammatisque, effluente ichore cruento. Pubis regio simul tumet, tenditur, nec tangi prae dolore et ardore intolerabili potest. Alvus pertinaciter obstructa, cum ano valde retracto, tensionibus per ligamenta uteri et crura, per musculos etiam abdominis aegram torquentibus. Hinc nec erigere semet sponte sua, nec crura movere, nec corpus flectere valet. Solent etiam pedes tumescere et stupere. Accedit urinae difficultas, aut spasmis interceptus fluxus et summi vesicae cruciatus. Febris denique ardens aestum adfert intestinum et angorem vehementissimum: pulsus durissimos, creberrimos, irregulares; suspiria frequentia, oppressionem pectoris et singultus: linguam torridam, sitim ardentissimam; oculorum obtutum ferocem, albidae tunicae ruborem cruentum et capitis dolores vehementissimos; vultus distorsionem, quoties pubis regio contrectatur; vomitum irritum, convulsivum, porraceum; gulae etiam constrictionem spasticam. Ubera utplurimum collabuntur et

flaccescunt; interdum vero naturalem molem servant, maxime dum sanies e verendis partibus haud effluit.

Letalem exitum, quem gangraena molitur, nunciant virium repentina jactura, cum animi deliquiis, nervorum distensionibus, sensuum hallucinationibus et hebetudine, desipientia blanda, soporibus, algore extremarum partium, pulsibus *μειούροις* et sudoribus frigidis, pallore cutis ac facie Hippocratica, alvo denique, inscia aegra, foetida dejiciente.

Quodsi salus speranda est, praesagitur minore morbi vehementia, restitutis etiam lochiis aut erysipelatae suborto, sive abscendentibus in cutem aliis humoribus.

§. 310. *Continuatio*.

Magnopere differt lenta uteri inflammatio, vel ulcerationi ejus visceris vel duris tuberculis juncta. Si illud contingit, dolores rodentes cum horripilationibus uterum torquent, febris etiam hectica et macies corporis. Tument regio pubis et inguina (*Hipp: praedict.* II. 136). Nec erigere semet aegra potest, nec flectere crura aut movere: urina etiam intercipitur. Effluit sanies variis intervallis e vagina, cum aliquo levamine: sed recrudescunt dolores et horrores. A syphilitica caussa orta haec ulceratio flatus interdum adfert foetidissimos e vagina prorumpentes, quos Störkius (*Ann. med.* 2. 204) et ego olim (*Stockhausen: diss. de aedoeopsophia,* p. 30) observavimus.

Fungosae etiam carnes aut tubercula cartilaginea, pyriformia, pendula cum ulceratione hanc junguntur, quae cellulis constituuntur, substantia tenaci aut purulenta farctis. Ea corpuscula pure farcta ejiciuntur interdum sine dolore (*Portal: cours d'anat. med.* 5, 523). Parietes etiam ipsi uteri spissescunt; cum ovariis ita coalescunt tubae Fallopianae, ut simul hydropica colluvies aut hydatides generentur.

§. 311. *Continuatio.*

Scirrhus uteri, in *carcinoma* abiturus, ab his successionibus differt. Citra inflammationem praegressam oritur in prostibulis, aut mulieribus vel syphiliticis, vel quae fluore albo diuturno conflictatae sunt, vel quae ex egestate et victu pravo in cachexiam inciderunt. Est autem teterrimum malum, foetore saniei, sanguinis cursibus et doloribus acerrimis tum ipsi aegrae tum proximis abominandum, nec nisi morte miserrima eluctandum.

Incipit ponderis sensu in pelve, quod ligamentorum uteri tensionem caussatur et motum corporis impedit. Tum languor accedit et morositas: coitum aversantur, nec ullam in eo voluptatem sentiunt. A menstruo sanguinis cursu defectae fluorem album patiuntur, qui mirum quantum vires infirmant, propter acrimoniam verendas partes et femorum internam faciem adrodit et foetorem intolerabilem producit. Os uteri, si rite exploratur, durum est, inaequale magisque inferiora petit.

Nonnunquam in decubitu supino obdurescens uterus optime tangitur. Ubera flaccescunt et collabuntur; tuberculis duris innatis (1); glandulae tamen et axillares et inguinales et ipsarum palpebrarum intumescunt: facies pallet aut livet et emaciatur. Haec omnia si adsunt, uterum scirrho laborare creditur. Uni vero aut alteri signo neutiquam fidendum est, cum nec ipsa oris uterini durities absit a benigna ea ulceratione, quam tuberculis ejus visceris duris junctam supra posuimus. Nec rarus est fluoris albi maxime diuturni ortus ex aliis caussis, maxime e polypis (*Path. gen.* §. 108) aut e tumoribus alius ingenii.

Nescio possitne unquam uteri scirrhus rite cognosci, ni jam in carcinoma transierit. Fieri id cognoscitur doloribus perpetuis rodentibus intestinis, diu noctuque saevientibus, ingressum ex toto impedientibus. Febris accedit hectica, cum pulsu duro, tenso et satis contracto: effluit vel sanies foetida vel cruor etiam e vagina, quibus cursibus vires magnopere franguntur. Eo deploratior fit mali indoles, quo minus potest ullo remedio occurri aut mitigari. Tormenta maxima pelvis intestina alternant cum cadaverosae saniei effluxu: provoluta interdum simul vagina. Vigiliis adsiduis, angoribus perpetuis, vitae taedio, aversatione ciborum continua torquetur aegra, cujus facies indies magis deformatur, livet, cujusque artus etiam in-

(1) Καὶ ἐν τοῖσι τιτθοῖσι φυμάτια γίνονται σκληρά. (Hipp: *de morb. mulier.* II. 648).

tumescunt. Intercapedines nascuntur, quibus, cessante paullulum fluxu eo tetro, levantur symptomata; sed miseria aucta vehementia recrudescit, donec placida mors, unicum solatium miserrimae mulieris, finem imponat.

Insanabile hoc malum cum Hippocrate (1) et Paullo Aegineta declaro, haud nescius, plura referri exempla probe curati, ubi vero cum Portalio statuo tubercula ea ad collum uteri adfuisse pus sudantia, quae colorem hujus mali induere possunt. Qui belladonna aut digitali debellasse gloriantur uteri cancrum, eximiis iis remediis videntur potius praevertisse malum aut aliam uteri duritiem curasse. Bailliei icones egregias (*Series of. engravings.* fasc. 9. *tab.* 1 — 3) contemplanti nullum supererit dubium, tubercula multa et ulcera uteri commutari cum vero carcinomate.

(1) Ὁκόταν οὖν ἐς τόσον προΐωσι τοῦ χρόνου, οὐ δύνανται ὑγιέες γίνεσθαι, ἀλλ' ἀπόλλυνται ἐκ τουτέων τῶν νουσημάτων. De morb. mulier. II. 648. Τὸ μὲν οὖν πάθος ἀνίατον, ὣς που καὶ Ἱπποκράτης ἀπεφήνατο. Paull. *lib.* III. c. 67.

CAP. XVII.

DE VISCERUM ABDOMINALIUM ALIORUM INFLAMMATIONIBUS.

§. 312.

Rariorum hujusmodi inflammationum difficillima est cognitio, siquidem communem habent dolorem abdominis, cum ischuria spastica. Sed, cum seorsim rarius occurrant, cum aliorum viscerum inflammationibus junguntur, functionibus variis laesis. *Vesica fellea* e calculis inflammatur, vel ab hepatitide parum differt is adfectus, vel colici dolores oriuntur symptomatibus inflammatoriis juncti. In ulcera abit haec inflammatio, quae internam vesicae felleae membranam, salvis reliquis, exedere solent (*Baillie: in Samml. für prakt. aerzte*, 20, 406). Quodsi vero reliquae membranae etiam devastantur, ulcus vel effunditur in abdominis caveam, vel tota vesica ita destruitur, ut praeter calculum, hujus adfectus caussam, nil supersit (*Haller: opusc. min.* vol. III. *obs.* 39. p. 329). Si membrana hepar extrinsecus vestiens, a qua et vesica fellea cingitur, inflammatione laborat, terminatur plerumque coalitu partium: cum peritonaeo, omento, duodeno coloque conglutinata vesica saepius inventa est.

§. 313. *Continuatio.*

Splenis inflammatio, a Marco Bambergensi nuper acutius vero ventilata, plerumque e perito-

naeo originem ducit, aut hepatitidi succedit. Dolenter tumet regio hypochondriaca sinistra, laevo etiam lateri soli incumbere potest aeger. Dolores aspratione magnopere aucti ardorem adferunt intestinum sitimque validissimam, cum vomitu vel cruento, propter sanguinis in vasa ventriculi regurgitationem, vel bilioso porraceo, quoniam jocinoris adfectus pedissequi esse solent. Cum colon etiam et ren sinister simul adfligantur, non rarum est, dolores per totum abdomen propagari, urinae secretionem turbari aut intercipi et urinam mitti cruentam Interdum diaphragma una cum splene inflammatur, unde summa spirandi difficultas cum singultibus, palpitationibus cordis, tussi et doloribus lateris pungentibus, qui pleuritidem mentiuntur. Portalius enim in homine, qui pleuritide manifesta exstinctus esse videbatur, pulmones integros, splenem vero solum inflammatum invenit (*Cours d'anat. medic.* 5. 334). Cum magis seorsim lien inflammatur, ad dolorem regionis sinistrae epigastricae et tumorem accedit febris ardens, cum animi deliquiis, sanguinis cursu e naribus, singultibus, virium jactura, vomitu cruento et facie decolore, livida Subito saepe exstinguitur aeger post validas convulsiones et animi deliquia.

Non rarae sunt splenis inflammationes lentae vel post febres intermittentes (§. 33. a.) vel post menstruorum suppressionem aut haemorrhoïdum, vel etiam in arthriticis hominibus ac iis, qui infarctus abdominales patiuntur. Tumor nascitur regionis hypochondriacae sinistrae cum doloribus fu-

gacibus, flatibus continuis, cupiditate ciborum deleta, alvo dura aut profluviis sanguineis saniosisve, decubitu difficili in dextro latere, livore faciei, gingivarum tumore, quae facile a dentibus secedunt, ulcusculis tibiarum prurientibus, urinae interceptione, febricula accedente hectica, qua tandem, hydropibus adjunctis, emaciatur aeger. Hi sunt μεγάλοι σπλῆνες Hippocraticorum auctorum (1), quem morbum perperam ad scorbutum traxerunt Ronsseus et Grunerus. Peculiaria tamen is morbus habet symptomata, diverse ab iis, quae splenis tumor inflammatorius producit. Hic vero non raro ad febres malignas aut ad nervosas saltem accedit, aut cum ulceratione diutina jungitur, abscessibus in ventriculum, aut colon aut etiam per abdominis integumenta prorumpentibus. Quibus si consumitur ex toto lien, defectum hujus visceris inde exponere licet, quem in nonnullis cadaveribus observarunt (*Pohl: de defectu lienis in Haller diss. anat.* vol. 3).

Obdurescere lienem non rarum est. Contingit id fere post lentam ejus visceris inflammationem, quo facto hepar valde intumescere solet, contracto et minuto lienis volumine (*Morgagni:* ep. 30. n. 14). In cachexiis variis, praesertim hydropibus, id vitium vulgare est. Neque tamen exiguum splenis volumen, si non obduruit, morbosum est (*Cf. phys.* 144).

(1) Praedict. II. 162—164. De intern. adfect. 549.

§. 314. *Continuatio.*

Pancreatis inflammatio plerumque cum vicinorum viscerum adfectibus juncta, seorsim fere cognosci nequit. Dolores enim acuti, continui inter umbilicum et stomachi regionem, paullo magis ad dorsum vergentes; vomitus irriti, creberrimi; anxietas et sensus constrictionis in ea regione; alvus dura et urinae interceptio et aliorum viscerum inflammationes comitari possunt. Vidit tamen Portalius post ea symptomata sphacelatum pancreas (*Cours d'anat. med.* 5, 354).

Ulcera pancreatis cum tuberculis duris idem auctor observavit post testium exstirpationem et funiculi spermatici subligationem. Sequitur tamen idem malum scrofulosas totius systematis glandulosi adfectiones, praesertim in atrophia infantum, interdum quoque interceptum menstruorum cursum. Dolores adsunt acerbi inter umbilicum et ventriculum, cum horroribus crebris, non raro in colicos dolores abeuntes; fastidium continuum, vomitus vel biliosus vel aquosus, quo salivae copia educitur; alvus cita, interdum et dysenterici adfectus; flatus adsidui; icterus; difficultas spirationis; tandem macies, hydrops et febris hectica.

Haud absona est scirrhorum aut calculorum etiam, quibus pancreas occupantur, e lenta inflammatione expositio (§. 159).

§. 315. *Continuatio.*

Omentum et *mesenterium* inflammantur, dum eodem morbo adfliguntur peritonaeum, intestina et ventriculus. Omenti inflammatio in herniis strangulatis non rara est, vomitu porraceo et doloribus atrocissimis spasmisque a strangulata parte protensis notata. Lenta omenti inflammatio in tumores duros ejus partis abit, quibus hydropica colluvies, ob vasorum absorbentium functionem lesam, semet adjungit.

CAP. XVIII.

DE PARONYCHIA.

§. 316.

Inflammationem tendinum ad digitorum ossa insertorum, aut manticularum, quibus articuli continentur, aut ipsius periostii, vocamus *paronychiam.* Etiamsi naturaliter nec vasa sanguifera nec nervi in tendinibus et manticulis articulorum deprehenduntur, abundant tamen vasis capillaribus, nervorumque proximorum sentiendi facultatem participant, dum ingens nascitur imponderabilium per nervos impetus. Est autem ea aegritudo potissimum duplicis generis: vel tendines duntaxat et externas partes occupat, vel solum periostium cum manticula.

Itaque, si externa est paronychia, nascitur repentinus dolor pungens, lancinans, acutissimus

atque pulsatorius, cum tumore ardente, renitente extremarum phalangum, vel pollicis vel aliorum digitorum. Erysipelas interdum sistit is tumor, sed magis circumscriptus est: digitus adfectus, tota nonnunquam manus, imo brachium obrigescunt: vasa absorbentia inflammantur, glandulae axillares tumescunt, totumque non raro brachium, dum lateri adfecto incumbit aeger, tormenta immania oriuntur. Noctu insomniis turbatur aut somniis tumultuosis. Febris accenditur violenta cum cupiditate ciborum amissa.

Post aliquot dies vesiculae surgunt albidae, latice acerrime aquoso farctae, quae dum rumpuntur, humorem eum effundunt, partes quae juxta sunt, exedentem. Quo facto abscessus nascitur cum horroribus topicis, qui, dum aperitur, sinus format tortuosos inter tendines productos. Unguis plerumque his ulceribus depascitur.

§. 317. *Continuatio.*

Alia est paronychia altius radices agens ipsique periostio infesta. Inchoat haec tormentis immanibus repentinis sub ipso unge, adsiduo pergentibus nec quietem nocturnam largientibus. Habent id peculiare ii dolores, tanquam filo aeneo aut cultello aut serra digitus praecideretur. Tumor fere abest, ut et extenuari digitus videatur et pallescere. Rarius simile erysipelas accedit ac in externa paronychia, cum tumentibus vasis absorbentibus et glandulis axillaribus, obrigescente etiam brachio.

Multo plura per consensum sociantur symptomata. Spiratio difficillima fit, spasmi et singultibus intercipitur: strangulationis metu subinde orto. Gula spasmis constringitur: vomitus irritus convulsivus oritur: musculi faciei distorquentur: ischuria accedit. Febris est nervosae similis, cum virium summa jactura, pulsibus exiguis, spasticis, quo facto nonnunquam celeriter gangraena terminatur. Quodsi ulceratio sequitur, qua tendines destruuntur, carie ossium accedente, solet oedema brachii adjungi, glandulae axillares tumescere, et tabes pulmonum extimescenda est (*Dussaussoy: in Richter bibl.* 11, 366).

Lenta, quam observavit Acrelius (*Chirurg. händels.* p. 491) paronychia, per plures menses morari potest, doloribus pariter atrocissimis, nullo vero tumore. Tandem praeciso digito, ossa apparent in steatoma mutata cum periostio turgido.

§. 318. *Continuatio.*

Caussae, qua vitio huic occasionem praebent, sunt vel externae violentiae, utique praecisio incauta unguium, reduviarum et clavorum pedis, cum ungues e periostio et manticula ultimi articuli originem ducant (*Phys.* §. 265); vel apum aliorumque insectorum morsus; vel acrium rerum, ut calcis vivae usus, unde obnoxii sunt ii morbo opifices, qui chartam scriptoriam fabricantur iique, qui saponem conficiunt, sartores etiam et sutores. Super haec abscedere aliquid e morbis acutis in

haec loca non rarum est: ut et epidemicam proclivitatem in hanc aegritudinem animadverterint Sieboldius et Dussaussoy.

CAP. XIX.

DE ERYSIPELATE.

A. Vulgaris ejus forma.

§. 319.

Corporis mucosi, quod cuticulae subjacet, inflammationem *erysipelas* vocamus, finitimam eam hactenus exanthematibus, ut nonnulli his potius quam inflammationibus accensuerint. Cum vero historiam morbi variaeque ejus successiones magis ad inflammationes pertineant, hujus etiam loci esse statuimus, licet non negetur, transitum ad exanthemata formare. Quandoquidem tunica ea mucosa, quae corpus extrinsecus ambit, per interiora continuatur, erysipelatosas quoque inflammationes oesophagum et fistulam spiritalem, ventriculum et intestina occupare posse, patet. Has autem alternare interdum cum externo erysipelate satis frequenter meminimus. Est id peculiare et his intestinis erysipelatibus, haud adeo functiones partium adfectarum laedere, quam dum tunicae musculares aut viscus ipsum corripiuntur; vagari etiam, nec diu persistere; facilius resolvi aut ulcerationem duntaxat superficialem producere.

§. 320 *Continuatio.*

Quodsi vero externum corporis ambitum erysipelas occupat, vel symptoma est febris ἐπιγενόμενον, vel febris sociatur ii, horroribus orsa et sordibus, biliosis turgescentibus; aestu sequente cum arida cute; pulsibus crebris, irregularibus, haud valde duris: spirandi difficultate; capitis doloribus, vigiliis et nervorum adfectionibus. Sensus enim frequenter hebescunt aut turbantur: aures intus sonant, oculi caligant, aeger soporatur, aut vertigine corripitur, utique si erysipelas caput vel collum tendit. Urina vel supprimitur, vel crocea est ac turbida; alvus sistitur. Remittere sese febris horis matutinis, vespertinis exacerbari solet.

Ipsum erysipelas vel simul cum febre, vel paullo post apparet; tumor est aequalis, fere sine altitudine latescens, non tam dolens quam pruriens et ardens: rubor ejus tumoris satur sensim in ambitu abit in naturalem colorem aut in flavedinem aut in aquosum colorem. Quae ipse tumor efficit symptomata, varia sunt pro varia sede. Si membra externa occupat, super pruritum et ardorem et immobilitatem membri, inquietudinem etiam et decubitum difficillimum in latere adfecto, peculiaria nulla symptomata consequuntur. Quodsi vero faciem occupat, sensus caligare, aures intra se ipsae sonare, scintillis visus turbari, loquela blaesa reddi et difficilis, saliva effluere atque non raro aeger soporari solet.

Quodsi, turbato neutiquam ordine, erysipelas,

moratur, febris simul cum partis adspectu et indole mutatur. Illa decrescit et magis semet remittit, cute ex toto sudoribus calidis levantibus madida, pulsibus mollioribus, urina clarescente satura, e qua nubecula levis subsidit; sanguinis etiam cursu e naribus salubri, vomitibus alvique dejectionibus coctis, biliosis. Simul vesiculae nascuntur, latice aquoso acrique scatentes, qui effluit ac crustam deponit, continuo humectam et rodentem. Quarum vesicularum ope squamae interdum aut furfures erysipelas obsident, tumore gradatim cum rubore et ardore decrescentibus. Contingit is exitus post quatuor aut septem dies, pergit per aliquot dies, restitutis sensim functionibus. Vultus tamen, si facies occuparetur, lentius in pristinum statum redit: in membris etiam supersunt nonnunquam oedema et rigiditas.

§. 321. *Continuatio.*

Vergente eo popularis constitutionis ingenio, aut cum fortuito corpus perfrigescit, aut adhibitis perperam iis rebus, quae perspirationem supprimere et cutem obstruere solent, unguentorum exemplo; postremo cum cutis adeo rigida est, ut omne erysipelas perfici nequeat: vel repente migrat in hanc illamve partem externam, vel ab externis ab interna regreditur, inflammatione erysipelatosa partium internarum, soporibus, delirio, nervorum distensionibus ipsaque apoplexia frequentibus.

Neque rariora sunt exempla ulcerationis ex

erysipelate subnatae. In pedibus hoc, dum labes corporis adest, frequentius contingit: saepe etiam popularis constitutio eo vergit, aut regionum quarundam uda indoles, sicut id de Guestphalia Metzgerus adseverat (*Advers. med.* 2. 236). Tum solent vesiculae eae acerrimum liquorem effundere, qui corpus mucosum sub cuticula erodit, ulcera sinuosa producit ipsamque cariem.

Nonnunquam et in gangraenam abire erysipelas, infra docebitur.

§. 322. *Continuatio.*

Caussae erysipelatis sunt primum localia incitamenta, quae vasa corporis mucosi ita irritant, ut capillaria vices vasorum sanguiferorum gerant; plagae, laesiones, punctiones variae, morsus insectorum, erucarum variarum humores venenati: rhois toxicodendri, vernicis et radicantis vapores: variolae vaccinae insitio: frigus corpore exceptum, unde ad sinum ochotensem Pallasius refert a nebula algida endemicum oriri erysipelas (*Neue nord. Beytr.* 4, 156): cantharidum et emplastrorum vesicatoriorum applicatio.

Haud praetereunda est epidemica constitutio, quae interdum erysipelati favet. Dein ad primarum viarum statum consilium est transferendum: sordes enim biliosae, gastricae, vermes, esus acrium rerum, mytilorum, hepatis squali catuli, ovulorum piscium: iracundia denique per consensum hactenus externum corporis ambitum adficiunt, ut erysipelas nascatur. Hinc biliosum erysipelas, velut

peculiarem speciem, olim statuerunt. Stases quoque abdominales, arthritica labes atque haemorrhoïdalis morbus erysipelata moliuntur, facillime in ulcus abitura. Postremo ad menstruorum suppressionem et metastaticum ortum ejus vitii consilium transferri debet. In his et praesertim etiam iis, qui stasibus laborant abdominalibus, erysipelas diuturnum oritur, saepius recrudescens, facile ulceratum, nullamque perfectam admittens curationem, si labes corporis pervicax nata fuerit.

B. Maligna ejus forma.

§. 323.

Popularis nonnunquam constitutio, aër nosocomiorum vitiatus aut summa aegri debilitas, senio aut luxu confecti, malignam et contagiosam omnino indolem erysipelatis efficere possunt. Solet tum protinus ab initio febris sociari ardens viresque pessumdans, pulsibus depressis, animo marcente, aut soporibus, stuporibus, nervorum distensionibus accedentibus. Secundo jam aut tertio die vesicae surgunt in erysipelate, oris rubicundis, latice acerrimo, foetido, contagium propagante, scatentes; livescens aut nigrescens tumoris color cum virium jactura et nervorum resolutione exitium brevi secuturum nunciant. *Ignis volatici*, *sancti Antonii* nomine, populariter grassatum esse hunc morbum, vergente ad finem saeculo undecimo supra jam (§. 185) monuimus. (Cf. *hist. meam med.* 2, 435. 452. *Saillant: in enc. med. art. Antoine. Bell in*

Samml. für prakt. aerzte 20, 621. *Penada*: in *Weigels ital. bibl. III.* 2. p. 130).

§. 324. *Continuatio.*

Aliter se habet erysipelas, quo recens nati in tictodochiis et domibus, quae pusiones expositos recipiunt, corripiuntur. Sponte sua ac nullo praegresso morbo ad umbilicum, ad pubis regionem et pudendas partes, nonnunquam etiam ad alias partes rubedo oritur circumscripta, quae ambitum habet monetae minoris, pressioni quidem cedit, sed durior est sueto erysipelate; cuticula, quae supra est, rugulosa et flaccida: quam maculam ubi praesseris, dolorem sentire videtur infans, ejulatur enim et faciei musculi distorquentur. Pressa protinus flavescit, dein albescit. Interea abdomen rigescere, maculae livescere, mox sphacelo corripi, sanieque foetida madere, aliae in aliis partibus succedere: aphthae accedere, vomitus porracei et alvus vel cita vel penitus dura: oculi aciem amittere et fracti videri: lingua arida et albida: spirationes creberrimae esse, tum suspiria aegrum frequentia ducere, ejulari, tandemque post paucos dies soporibus enecari, aut lentius exstingui macie et nervorum resolutionibus.

Cadavera licet emaciata partes tamen adfectas monstrant rigidas, obdurescentes; cute adeo incrassata, ut elephantiasis speciem quamdam prae se ferat, abundante in cellulis humore spisso gelatinoso aut purulento aut adipe etiam granuloso. Peritonaeum totum in plerisque cadaveribus incrassa-

tum , ulceratum aut colluvie purulenta saniosave abundans invenitur.

Singularis hujus erysipelatis indoles , quod tela cellularis obdurescat, variis caussis tribuitur, veteri lacti nutricum a Renardo, funiculi umbilicalis haud idoneae tractationi a Walshamio, aëri tictodochiorum corrupto majori jure ab aliis.

Finis voluminis sexti.

INDEX

VOLUMINIS SEXTI.

INTROITUS.

Segue la Nota dei libri di Medicina, vendibili da Gio. Silvestri, agli Scalini del Duomo, N. 994.

Storia del Tifo contagioso che regnò endemico nelle carceri di Vicenza. Vicenza 1812, in 8. lir. 1 75

Strak, Caroli. Nova theoria pleuritidis verae et recta eidem medendi ratio. Moguntiae, 1786, in 8. » 2 00

Strambio, Caietani. De Pellagra. Milano in 4. » 3 00

Straachnirch. L'inoculazione del vajuolo usata nelle parti più ragionevoli dell'universo. Mantova 1801, in 8. » 1 00

Swediaur. Trattato completo sopra i sintomi, gli effetti, la natura ed il trattamento delle malattie sifilitiche. Milano anno IX, vol. 2 in 8. » 6 00

—— Pharmacopoeia syphilitica. Milano an. IX, in 8. » — 60

Sarcone, Michele. Istoria ragionata dei mali osservati in Napoli nel 1764. Venezia 1802, vol. 3 in 8. » 7 00

Scarpa, Antonio. Tabulae Neurologicae etc. Ticini 1794, in fol. leg. franc. » 60 00

—— Riflessioni ed osservazioni sull'aneurisma. Pavia 1804, in fol. fig. » 80 00

Sprengel. Storia Prammatica della medicina. Venezia 1812, e seg. vol. 12 in 8. » 42 50

Sabatier. Traité complet d'Anatomie ou description de toutes le parties du corps humain. Paris 1775, vol. 3 in 12 leg. fr. » 12 00

Scherèr, Josepho. Tabulae anatomicae quae exhibent Musaei anatomici academiae caes. Reg. Josephinae praeparata Cerea. Vindobonnae (S. A.) in fol. fig. col. lat. ted. » 20 00

Savi, Gaetano. Materia medica vegetabile Toscana. Firenze 1805, in fogl. con 60 fig. » 40 00

Sangiorgio. Storia del Decotto del sig. dottor Pollini, ed uso che di esso se ne può fare nelle malattie veneree, ed in molte altre difficili. Milano 1814, in 8. » — 50

Sauvages. Chef d'oeuvres ou recueil de dissertations qui ont remporté le prix dans differentes academies, auxquelles on a joints le Nourice Maratre du ch. Linnée. Lyon 1770, vol. 2 in 12. » 6 00

Soemmerring. Malattie de' vasi assorbenti del Corpo umano, ossia dissertazione che riportò il premio dalla Società d'Utrech nell'anno 1794. Vigevano 1813, in 8. » 2 50

Stentzelii. De somno, Diatriba Franc. *grec. lat.* sine anno in 12. » 3 50

Sauvages (de). Trattato de' Veleni che comprende varie dissertazioni mediche. Napoli 1785, vol. 2 in 4. » 10 00